S. AURELII AUGUSTINI
SFÂNTUL AUGUSTIN

OPERA OMNIA

VOLUMUL VI

De magistro

De beata vita

De immortalitate animae

Despre magistru

Despre viața fericită

Despre nemurirea sufletului

EDIȚIE BILINGVĂ

DACIA

Augustin, sfântul nepereche, după care filosofia a încetat să fie alta decât creştină, mirificul cugetător care ni l-a încreştinat pe Platon, a ctitorit cultura universală modernă, a învăţat şi nu încetează să înveţe lumea cum să se privească pe sine însăşi, dar, mai cu seamă, cum să privească întru sine însăşi, să O descopere şi să păşească demnă pe inefabila Cale a credinţei, speranţei şi iubirii, vorbeşte, iată, de-acum şi româneşte.

Vasile Sav

OPERA OMNIA

I Enchiridion sive De fide, spe et charitate - Enchiridion sau Despre credință, speranță și iubire
De fide et Symbolo - Despre credință și Crez
De Symbolo: sermo ad catechumenos - Despre Crez către catehumeni
II De libero arbitrio - Liberul arbitru
III De musica - Despre muzică
IV Contra academicos - Contra academicilor
De ordine - Despre ordine
De quantitate animae - Despre cantitatea sufletului
V Soliloquia - Solilocvii
De natura boni - Despre natura binelui
De agone christiano - Despre lupta creștină
VI De magistro - Despre magistru
De beata vita - Despre viața fericită
De immortalitate animae - Despre nemurirea sufletului

www.edituradacia.ro

EDITURA DACIA

ISBN 973-35-1628-7

Colecția: *Sf. Augustin Opera Omnia*
Coordonator: *Vasile Sav*

Coperta: *Sorin Luca*

Concepție grafică: *Mihai Benea*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:
AUGUSTIN, St.

De magistro = Despre magistru; De beata vita = Despre viața fericită; De immortalitate animae = Despre nemurirea sufletului / Sfântul Augustin; Cluj-Napoca: Dacia, 2003
292 p.; 13x20,5 cm – (Opera Omnia)

ISBN: 973-35-1628-7

821.124'02-97 = 135.1

© Editura Dacia

Cluj-Napoca: 3400, str. Ospătăriei nr. 4, tel./fax: 0264/42 96 75
tel. 0264/45 21 78, O.P. 1, C.P. 160
e-mail: edituradacia@hotmail.com, www.edituradacia.ro
București: Oficiul poștal 15, sector 6
str. General Medic Emanoil Severin nr. 14
tel. 021/315 89 84, fax: 021/315 89 85
Satu Mare: 3600, B-dul Lalelei R13 et. VI ap. 18
tel. 0261/76 91 11; fax: 0261/76 91 12
Căsuța poștală 509; Piața 25 octombrie nr. 12
www.multiarea.ro
Baia Mare: 4800, str. Victoriei nr. 146
tel./fax: 0262/21 89 23
Târgu Mureș: 4300, str. Măgurei nr. 34
tel./fax: 0265/13 22 87

Redactor: Mădălin Amzolini
Tehnoredactor: Cristian Moisa

Comanda nr. 4540

SFÂNTUL AUGUSTIN

OPERA OMNIA
VOLUMUL VI

DESPRE MAGISTRU
(DE MAGISTRO)

DESPRE VIAȚA FERICITĂ
(DE BEATA VITA)

DESPRE NEMURIREA SUFLETULUI
(DE IMMORTALITATE ANIMAE)

Ediție bilingvă
Text latin-român
Traducere, note introductive, note și comentarii de
VASILE SAV

EDITURA DACIA
Cluj-Napoca

Luciei

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu prezentul volum, Editura *Dacia* continuă editarea, în text paralel latin-român, a operei complete a Sfântului Augustin. Această întreprindere nu poate fi realizarea unui singur traducător, nici măcar a unei generații de traducători, ci trebuie să fie opera unei culturi. Performanța traducătorului consistă în redarea, pentru prima dată în românește - în succesiunea acestor opere, în care este general expusă credința creștină -, a tuturor dialogurilor filosofice augustiniene.

1. *Enchiridion - Enchiridionul (Manual de credință)*
   De Fide et Symbolo - Despre credință și Crez
   De Symbolo ad catechumenos - Despre Crez către catechumeni
2. *De libero arbitrio - Despre liberul arbitru*
3. *De musica - Despre muzică*
4. *Contra Academicos - Contra academicilor*
   De ordine - Despre ordine
   De quantitate animae - Despre cantitatea sufletului
5. *Soliloquia - Solilocvii*
   De natura boni - Despre natura binelui
   De agone christiano - Despre lupta creștină
6. *De magistro - Despre magistru*
   De beata vita - Despre viața fericită
   De immortalitate animae - Despre nemurirea sufletului

Prezenta ediție reproduce textul latinesc din *Patrologia latină* a lui J. P. Migne.

Responsabilitatea pentru acuratețea textului latin aparține Editurii Dacia.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI

DE MAGISTRO

LIBER UNUS

SF. AURELIU AUGUSTIN
EPISCOPUL HIPPONEI

DESPRE MAGISTRU

O CARTE

Prietenilor noştri, Getei şi lui Ion Vădan.

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

Dialogul *De Magistro* este, poate, cel mai citit dintre toate dialogurile literar-filosofice ale Sfântului Augustin şi, fără doar şi poate, cel mai comentat dintre toate: de către grămătici, datorită *teoriei semnului*, în general, şi a *teoriei semnului lingvistic*, în special; de către istoricii filosofiei, datorită *teoriei reminiscenţei*, a *amintirii*, sau, mă rog, a *reamintirii*; de către filosofi şi theologi, datorită *teoriei (i)luminării*; aşa se face că aproape nu există, în el, propoziţie, să nu se bucure de o notă anume.

Mărturie peremptorie, atât a notorietăţii dialogului augustinian, cât şi a importanţei tematicii sale pentru doctrina creştină, este că, în ale sale *Queastiones disputatae de veritate; Quaestio undecima: De Magistro*, Sfântul Thoma d'Aquino reia teza augustiniană şi o dezbate în stilul său caracteristic, învederându-ni-se în deplină armonie cu ea, efect, care s-ar datora faptului că Augustin vorbea ca Platon şi gândea ca Aristotel. O privire comparativă, totuşi, a acestor două opere, fiecare, în felul său, celebră, este, deocamdată, prematură, întrucât, în momentul când îşi elabora opera sa, Sfântul Thoma d'Aquino avea în faţă şi celelalte opere ale Sfântului Augustin, în care teoria *Magistrului interior*, altfel, a *(i)luminării*, apare pe deplin articulată, pe când nouă, în faţă doar cu dialogurile sale filosofice, ne lipsesc unele date importante, de-ar fi să amintim acum doar teoria *raţiunilor seminale*, care este expusă în *De genesi ad litteram*.

De Magistro a fost compus în anul 389 (după unii exegeţi, în 390) şi face parte din categoria dialogurilor *mediolano-romano-thagastense*.

Ca şi în cazul celorlalte dialoguri, Augustin a avut ca model dialogurile platoniciene, pe care le-a avut traduse în latineşte, dar, mai cu seamă, dialogurile filosofice ale lui Cicero.

Tematic, în *De Magistro*, Augustin continuă şi dezvoltă problematica dezbătută anterior în *De grammatica* (operă pierdută) şi în *De dialectica* (operă incertă).

După ce, în 387, în noaptea de Paşte, primeşte, dimpreună cu prietenul său nedespărţit, Alypiu, şi fiul său din flori, Adeodatus, prin punerea mâinilor Sfântului Ambrosie, botezul, şi, voind, apoi, să se întoarcă în Africa, este obligat, în urma inopinatei ei morţi, să-şi înmormânteze, la Ostia Tibertină, mama, Augustin se întoarce la Roma, unde, încercând să pună-n praxă proiectul scrierii unei vaste enciclopedii a artelor liberale, pe care şi-l încropise încă de la Milan, despre care ne vorbeşte în *I Retractaţiuni*, VI, deprinde, cum ne mărturiseşte el însuşi în *De Moribus Ecclesiae Catholicae* (c. XXXIII, n. 70), anumite consuetudini ale bisericii romane, pe care nici măcar nu le observase în timpul primei sale şederi în Cetatea Eternă, şi de unde, pătruns de idealul vieţii monastice, care l-a impresionat şi la Milan, se va reîntoarce, îndurerat de pierderea prietenului său Verecundus, cel care-i pusese la dispoziţie villa de la Cassiciacum, unde a fundat mirific mirifica filosofie creştină, se va reîntoarce, zic, în Africa, abia în toamna lui 388, după moartea uzurpatorului Maxim.

Întors, aşadar, la Thagasta, după un lustru de şedere-n Italia, Augustin îşi vinde, urmând exemplul egipteanului Antoniu, moştenirea strămoşească, o dă pomană, păstrează pentru sine doar uzufructul casei părinteşti, în care se retrage dimpreună cu câţiva prieteni, Alypiu, Evodiu, Sever, şi „fiul păcatului său", întemeind, astfel, zic unii, prima mănăstire africană, unde, împărţindu-şi timpul între exerciţiile spirituale, muncile manuale, studiul doctrinei Sfintelor Scripturi, menţinerea unei corespondenţe cvasiregulate cu Nebridiu, a uneia sporadice cu Maxim madaurensianul, Celestinus, Gaius şi Antonius, compunerea a o seamă de opere apologetice *(De Genesi contra Manichaeos, De vera religione)*, şi definitivarea dialogului *De Musica*, se ocupă, mai cu seamă, de educaţia literară a lui Adeodat.

Rod al interesului acordat acestei educaţii este şi dialogul literar-filosofic, *De Magistro*, în care, ca-n absolut toate dialogurile sale, nu avem de a face, propriu zis, cu adversari, ci numai cu-nvăţăcei şi în care conlocutorii sunt Augustin însuşi şi supradotatul său fiu.

Şi despre botezul dimpreună cu Alypiu şi Adeodat, şi despre vârsta lui Adeodat, şi despre ingeniul său precoce, şi despre faptul că toate gândurile, care sunt consemnate, în replicile din *De Magistro*, sub numele lui, îi aparţin în mod absolut lui şi au fost de către el rostite întocmai, pe când avea şaisprezece ani, şi despre faptul că ingeniul său îl înspăimânta pe proaspăt convertitul său părinte, şi despre moartea sa prematură ne spune Augustin, în *Confesiuni*, IX, VI, 14, zicând:

14. Inde ubi tempus advenit quo me nomen dare oporteret, relicto rure, Mediolanum remeavimus. Placuit et Alypio renasci in te mecum, jam induto humilitate Sacramentis tuis congrua, et fortissimo domitori corporis, usque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum insolito ausu. Adjunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat ferme quindecim, et ingenio praeveniebat multos graves et doctos viros. Munera tua tibi confiteor, Domine Deus meus, creator omnium, et multum potens reformare nostra deformia: nam ego in illo puero praeter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur a nobis in disciplina tua, tu inspiraveras

14. Apoi, decum a sosit timpul, când se cuvenea să-mi dau numele (pentru botez, n.n.), părăsind villa de la ţară, am revenit la Mediolanum. Plăcutu-i-a şi lui Alypiu, îmbrăcat deja cu umilinţa congruă Sacramentelor Tale şi atotputernic îmblânzitor al corpului său, până la a umbla, printr-o insolită cutezanţă, desculţ, pe pământul îngheţat al Italiei, să renască întru Tine dimpreună cu mine. Adăugatu-ni-l-am, încaltea, nouă pe pruncul Adeodat, născutul trupeşte din mine, dintru păcatul meu. Tu îl făcuseşi bine pe el. Era cam de cinsprezece ani, şi-i întrecea prin ingeniu pe mulţi bărbaţi gravi şi docţi. Darurile Tale mărturisescu-Ţi-le Ţie, Doamne, Dumnezeule al meu, Creator al tuturor şi mult puternicule întru a reforma deformele noastre: căci, întru acel copil, eu nu aveam nimic înafara delictului. Că era, într-adevăr, nutrit de către noi, întru

nobis, nullus alius: munera tua tibi confiteor. Est liber noster qui inscribitur, de Magistro: ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia quae inseruntur ibi ex persona collocutoris mei, cum esset in annis sexdecim. Multa ejus alia mirabiliora expertus sum. Horrori mihi erat illud ingenium; et quis praeter te talium miraculorum opifex? Cito de terra abstulisti vitam ejus; et securior eum recordor, non timens quidquam pueritiae, nec adolescentiae, nec omnino homini illi. Sociavimus eum coaevum nobis in gratia tua, educandum in disciplina tua; et baptizati sumus, et fugit a nobis sollicitudo vitae praeteritae. Nec satiabar illis diebus dulcedine mirabili, considerare altitudinem consilii tui super salutem generis humani. Quantum flevi in hymnis et canticis tuis, suave sonantis Ecclesiae tuae vocibus commotus acriter! Voces illae influebant auribus meis, et eliquabatur veritas in cor meum; et exaestuabat inde affectus pietatis, et currebant lacrymae, [**Col. 0770**] et bene mihi erat cum eis.

disciplina Ta, Tu ne-ai inspirai nouă, nimeni altul: darurile Tale mărturisescu-Ţi-le Ţie. Există o carte a noastră, care este intitulată *De Magistro*: el însuşi vorbeşte acolo cu mine. Tu ştii că ale lui sunt toate gândurile care sunt inserate acolo dintru persoana conlocutorului meu, pe când avea şaisprezece ani. Şi de multe altele şi mai mirabile de-ale lui datu-mi-am seama. Mă-nspăimânta mirificul ingeniu; şi cine, înafară de Tine, făcătorul unor asemenea miracole? Repede luat-ai de pe pământ viaţa lui; şi mai sigur amintescu-mi-l, netemându-mă cu nimic pentru pruncia lui, nici pentru adolescenţă, nici cu absolut nimic pentru el ca om. Asociatu-ni-l-am coev nouă întru graţia Ta, spre-a-l educa întru disciplina Ta; şi ne-am botezat, şi fugit-a de la noi solicitudinea vieţii trecute. Şi nici nu mă săturam, în acele zile, de mirabila dulceaţă de-a lua în considerare altitudinea planurilor Tale întru mântuirea neamului omenesc. Cât am plâns întru imnele şi cântările Tale, adânc cutremurat de vocile suav sunându-i Bisericii Tale! Vocile acelea se revărsau în urechile mele, iar adevărul Tău se lămurea întru inima mea; şi clocotea de acolo afectul pietăţii, şi curgeau lacrimile, şi bine-mi era mie cu ele.

Ce anume i se pare lui că vrem noi îndeobşte să facem, când vorbim – aşa, brusc, fără să ştim când, unde, de ce anume, fără nici o indicaţie, adică, asupra timpului, locului, scopului, îl interoghează Augustin, despre raţiunea de a fi a limbajului, pe

fiul său din flori, Adeodatus, pe care i l-a născut prima sa concubină, căreia nu i s-a păstrat nici măcar numele, în acel *noi* încluzându-ne şi pe noi, oricare, oricând şi oriunde vom fi fiind cititorii acestei opere, asigurându-ne, el, aşa cum am văzut, cumcă răspunsurile din acest dialog au fost notate întocmai aşa cum le-a rostit junele şi supradotatul său fiu, despre care, înafara celor prezentate în acest dialog, ştim, de asemenea, destul de puţine lucruri, şi pe care Pronia, în raţiunile sale, ascunse nouă muritorilor de rând, avea să-l cheme în curând, după un an, adică, pe când avea vârsta de şaptesprezece ani, întru împărăţia eternităţii Sale –, la care Adeodatus îi răspunde cumcă, pe cât îi ocură lui, cel puţin în acel moment, noi vorbim **fie să-i învăţăm pe alţii, fie să-nvăţăm noi înşine.**

Atât îi este de-ajuns lui Augustin, ca să înceapă să-l hărţuiască „logic" pe junele său fiu. Aşa, că vorbim să-i învăţăm pe alţii, mai treacă-mergă, pe asta una el, Augustin, o înţelege şi-i asimte; că vorbim, însă, să-nvăţăm noi înşine, pe asta una el n-o înţelege cam în ce chip poate să se-ntâmple, la care feciorașul îi răspunde cumcă tocmai întrebând învăţăm, în definitiv, noi înşine, dar tatăl său insistă în nedumerire şi-i atrage luarea aminte că şi chiar atunci, când întrebăm, el înţelege că noi nu facem nimic alta decât că-i învăţăm pe alţii şi chiar vrea să concludă cumcă, vorbind, noi nu facem absolut nimic alta decât că-i învăţăm pe alţii, însă Adeodatus îl aţine şi-i atrage luarea aminte că, dacă a vorbi nu-nseamnă nimic alta decât a rosti cuvintele, lui i se pare-nvederat cumcă şi atunci, când cântăm, o facem tocmai pe asta una, şi, cum adesea cântăm singuri, fără să fie absolut nimeni de faţă, el nu socoate că, aşa, îl învăţăm ceva pe altul. Augustin i se-ncotrează fiului său şi-şi exprimă încrederea cumcă există un gen anume de a învăţa prin comemoraţiune, amintire, sau, mă rog, reamintire, mare foarte, pe care însuşi dialogul lor îl va învedera prin faptul în sine, şi, cum Adeodat nu socoate că ne-nvăţăm noi înşine, când ne (re)amintim, şi nici că acela ce comemorează îl învaţă pe altul, Augustin nu i se-ncontrează şi, în pofida nelămuririi feciorașului său, instituie, totuşi, două cauzele de a vorbi: fie ca să-l învăţăm pe altul, fie ca să ne amintim nouă înşine, fie să-i amintim altuia, sau să le amintim altora ceva, ceea ce facem chiar şi când cântăm. Adeodat se-mpotriveşte iarăşi, întrucât socoate că i se-ntâmplă

absolut rar cu totul să cânte ca să-şi amintească ceva, ci cântă numai şi numai spre a se delecta. Înţelegând ceea ce gândeşte fiul său, Augustin îl conduce să facă deosebirea dintre a vorbi şi a cânta, ceea ce Adeodatus chiar face, şi, aşa, Augustin insistă asupra instituirii vorbirii, fie din cauza învăţării, fie a comemorării, şi Adeodat se arată gata să-i cedeze, de nu l-ar mişca faptul că, în timp ce ne rugăm, vorbim, desigur: şi, totuşi, nu-i legiuit a crede, nici că Dumnezeu este învăţat cu ceva de către noi, nici că I se aduce Lui ceva aminte. Aşa – după ce ni se defineşte, pe baza autorităţii nou testamentare, statutul aparte al rugăciunii, după ce ni se lămureşte, adică, faptul că Magistrul suprem, învătându-i pe discipolii Săi cum anume trebuie să se roage, i-a învăţat, desigur, anumite cuvinte, învăţându-i, totodată, cum se cade a vorbi rugându-se; totuşi, nu cuvintele, ci lucrurile însele i-a învăţat pe ei prin cuvintele, prin care să-şi (re)amintească, ei, către cine şi ce anume trebuia să se roage, când se rugau întru penetraliile minţii, implicit, deci, către cine şi ce anume trebuie să ne rugăm noi înşine, când ne rugăm întru penetraliile minţii, învederându-ni-se apriat cumcă, deşi, atunci, nu scoatem nici un sunet, totuşi, întrucât cugetăm cuvintele însele, noi vorbim lăuntric, întru spirit, şi, aşa, prin vorbire, nu facem nimic alta decât că ne (re)amintim, din moment ce memoria, cui îi sunt imprimate cuvintele, desfăşurându-le, face să vină în minte lucrurile însele, ale căror semne sunt cuvintele –, disputa se instituie clar asupra modului de a fi al vorbirii, asupra raţiunii sale de a fi, adică, asupra rostului, sau, mă rog, asupra finelui său.

Analiza cuvintelor din versul: **Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui?** (*Zeii de vor să rămână nimicul din urbea măreaţă?*), ales anume de Augustin din capodopera lui Vergiliu, ne poartă prin diversele „capcane" ale subtilei arte liberale, care este gramatica, dar, mai cu seamă, prin labirinturile sale, care-i sunt confine filosofiei, întrebarea născându-se din întrebare, într-o iliadă morfo-sintactică, în aparenţă, fără o logică anume, în realitate, pentru a ne învedera, dincolo de faptul că fiecare cuvânt este la rândul său şi nume, şi, desigur, semn, cumcă semnificatul cuvintelor nu-i arătat de către om decât numai şi numai prin cuvinte, iliadă morfo-sintactică, pe care, în capitolul al VI-lea, care este *epilogul* primei părţi a dialogului, Adeodatus, rugat de

părintele său, o rezumă astfel: că ei au căutat, întâi de toate, să afle cauza anume pentru care noi vorbim şi că au descoperit cumcă vorbim fie graţie învăţării (fie pe noi înşine, fie pe altul), fie graţie (re)amintirii (amintindu-ne noi înşine sau făcându-l pe altul să-şi amintească, sau şi una, şi alta), din moment ce, nici întrebând, nu facem nimic alta decât ca să-nveţe cel ce-i întrebat ce-am vrea s-auzim; nici cântând, ceea ce părem a o face din cauza delectării, actul, ca atare, nu este propriul locuţiunii; întru a ne ruga Lui Dumnezeu, încaltea, pe Carele nu putem estima că-L învăţăm noi ceva sau că-L facem să-Şi aducă aminte, cuvintele de-asta-s în stare ca fie să ne facem pe noi înşine să ne aducem aminte, fie ca alţii să fie făcuţi să-şi aducă aminte sau să fie-nvăţaţi de către noi; că, precum s-a stabilit, apoi, îndesaţ, cumcă cuvintele nu-s nimic alta decât semne, cele ce nu semnifică, însă, ceva, nu pot fi semne, Augustin a propus versul: **Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui?**, ale cărui cuvinte el, Adeodatus, să se străduiască să arate ce semnifică fiecare în parte, vers, al cărui cuvânt secund, deşi atotcunoscut şi-atotînvederat, el nu descoperea, nicicum, ce anume ar putea semnifica (mai apriat zis: ce-ul anume pe care l-ar putea semnifica), şi, cum lui i se părea, totuşi, cumcă nu fără rost îl interpunem în rostire, ci că, prin el, îl învăţăm, încaltea, ceva pe ascultător, că prin acest cuvânt e, poate, indicată însăşi afecţiunea minţii, când conlocutorul descoperă, sau socoate că a descoperit cumcă lucrul, pe care caută să-l afle, nu există, chestiune, la care Augustin a răspuns, desigur, dar, evitând, printr-o glumă, tâlcul adânc al acesteia, a amânat-o spre a o elucida altădată, fapt, pe care el, Adeodatus, nu l-a uitat şi pretinde să-i fie lămurit cum se cade; că, apoi, cum el se sforţa să expună al treilea cuvânt din vers, fu constrâns să arate nu alt cuvânt, care să-nsemne totuna, ci, mai degrabă, lucrul însuşi, care-i semnificat prin cuvânt, şi, cum zisese că asta una nu se poate face-n timp ce noi convorbim, s-a ajuns la cele ce le sunt îndegetate, arătate, adică, de către întrebători întrebaţilor, cu degetul, pe care el le socotea cumcă sunt toate corporalele, dar au descoperit că sunt singure vizibilele; că, de-aci, au ajuns, nu prea ştie el cum, la surzi şi histrioni, care le semnifică prin gest, fără de voce, nu doar pe cele ce pot fi văzute, ci pe multe, -ncaltea, ba, aproape pe toate, pe care noi le rostim; că au descoperit, totuşi, cumcă gesturile însele sunt semne; că au

început, din nou, să caute să afle cum suntem noi în stare să arătăm, fără nici un semn, lucrurile însele, care sunt semnificate prin semne, întrucât, şi un perete anume, şi culoarea, şi tot vizibilul, care-i arătat prin îndegetare, e vădit că-s arătate printr-un semn anume; că, aci, înşelându-se el, cum zisese că nu se poate găsi nimic de felul acesta, s-a convenit, în cele din urmă, cumcă pot fi arătate fără de semn acelea, pe care nu le facem, în clipa-n care se caută să fie aflate de la noi, dar pe care le putem face în urma-ntrebării; că vorbirea nu este, totuşi, din acel gen, dat fiind că, şi vorbind noi, când suntem întrebaţi ce este vorbirea, ea le-a apărut cumcă este uşor de arătat prin sine însăşi; că, dintru acest fapt au luat aminte fie că semnele sunt arătate prin semne, fie, prin semne, altele, care nu sunt semne, fie, chiar şi fără semne, lucrurile, pe care le putem face în urma întrebării: şi, dintre acestea trei, l-au luat asupra-le, de considerat mai diligent şi de discutat, pe primul, dispută, din care s-a declarat cumcă sunt, în parte, semne, care nu pot fi, la rându-le, semnificate de către acele semne, pe care le semnifică, precum este cvadrisilabul *conjuncţie*; în parte, care pot fi, precum, când zicem *semn*, semnificăm chiar şi cuvântul, şi, când zicem *cuvânt*, semnificăm chiar şi semnul, întrucât semn şi cuvânt sunt şi două semne, şi două cuvinte; că, întru acest gen, întru care semnele se semnifică, încaltea, îndesine, s-a arătat cumcă unele n-au tot atâta valoarea, altele, tot atâta, altele, încaltea, chiar identică; că, disilabicul, care sună, când zicem „semnul", le semnifică, altminteri, pe absolut toate prin care este semnificat ceva; când zicem, însă, „cuvânt", nu este semnul tuturor semnelor, ci numai al acelora ce-s rostite prin voce articulată, de unde e-nvederat cumcă, deşi şi cuvântul este semnificat prin semn, şi semnul, prin cuvânt, adică, şi aceste două silabe sunt semnificate prin acelea, şi acelea, prin acestea, semnul e, totuşi, mai mult în stare decât cuvântul, mai multe semnificându-se, care-va-să-zică, prin acele două silabe decât prin cestelalte; că tot atâta valorează, însă, cuvântul în genere şi numele în genere; că, într-adevăr, raţiunea i-a-nvăţat cumcă toate părţile de vorbire sunt chiar şi nume, pentru că li se şi pot adăuga lor pronumele, şi despre toate se poate zice că numesc ceva, şi nu-i niciuna dintre ele, care, adăugându-i-se verbul, să nu umple propoziţia, dar, deşi, prin

faptul că toate, care sunt cuvinte, sunt chiar şi nume, numele şi cuvântul valorează tot atâta, nu valorează, totuşi, identic; că, într-adevăr, s-a disputat, probabil de saţ, cumcă dintr-o cauză sunt denumite cuvinte, şi, dintr-alta, nume, dat fiind că însuşi faptul de-a se fi descoperit cumcă-s de notat, unul pe seama verberaţiunii urechii, altul, pe-a comemorării spiritului, poate fi-nţeles dintru aceea că, vorbind, zicem atotdrept: „Care este numele acestui lucru?", doritori să-ncredinţăm memoriei lucrul: „Care este", însă, „cuvântul acestui lucru?", nu obişnuim să zicem; că pe cele, care semnifică nu doar tot atâta, ci chiar absolut identic, şi între care nu-i, înafara sonului literelor, nici o deosebire, le-au găsit pe *nume* şi pe *onoma*; că, în acest gen, apoi, în care ele se semnifică-ndesine, ei nu au descoperit absolut nici un semn, care, între cele pe care le semnifică, să nu se semnifice şi pe sine însuşi.

Atât, Adeodatus, în rezumatul primei părţi a dialogului, la care îl invită pe Augustin, despre care crede că, până în acel moment, nu a spus absolut nimic decât numai ştiutor şi cert, să vadă, el, dacă le va fi rezumat bine şi ordonat pe toate acestea.

Faţă cu care, Augustin apreciază felul în care Adeodat a reuşit să le amintească, din memorie, pe cele pe care ei le-au disputat şi, amintindu-şi, poate, susţin cvasiunanim exegeţii moderni, că este călugăr, se scuză pentru prea marile ocolişuri pe care le face pentru a-şi atinge scopul şi îl asigură totodată că, prin această convorbire a lor, el n-a instituit nicidecum distracţii vile şi că, deşi par, poate, că se joacă, nici măcar asta una nu-i de considerat în sens pueril, întrucât el doreşte să fie conduşi, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe trepte anume, potrivite pasului lor infirm, spre tărâmul vieţii fericite, unde, cu puterile şi raza minţii exercitate, să poată nu doar să suporte, ci chiar să şi iubească lumina şi căldura mirificei împărăţii.

Nici în continuare drumul nu va fi, prin urmare, unul chiar scurt: reîncepând prin scrutarea semnificabilelor, disputa continuă sinuoasă, reconsiderându-se diversele categorii de semne şi relevându-ni-se, în urma postulatului: *tot ceea ce este pentru altă e necesar să fie mai vil decât ceea pentru care este*, rolul limbajului ca semn al lucrurilor, într-o odisee, acum, morfo-sintactică, la finele căreia Augustin îi va circumscrie limbajului neputinţa funciară

de a da ca-nvățătură adevărul, încheind, totodată, şi partea a doua a dialoglui.

În partea a treia, apoi, şi ultima, a dialogului, Augustin ni-L învederează, într-o rostire perpetuă, pe adevăratul, supremul, mirificul Magistru, Carele este Însuşi Christos, Adevărul Însuşi, Incomutabila Virtute a Lui Dumnezeu şi sempiterna Lui Înţelepciune. Magistrul uman e-n stare doar să-şi sfătuiască discipolii să se întoarne spre Adevărul interior şi să se lase luminaţi prin lumina Sa eternă, ca, de-acum, nu doar să creadă, ci chiar să şi înceapă să înţeleagă cât de adevărat s-a scris prin autoritatea divină să nu ne numim pe nimeni magistru pe pământ, întrucât Magistrul unic al tuturor este în ceruri (*Mat.*, XXIII, 8-10), concluzie a dialogului, pe care, la îndemnul părintelui şi conlocutorului său, o va circumscrie Adeodatus însuşi, zicând că el cu adevărat învăţat-a dintru admoniţiunea cuvintelor lui Augustin cumcă, prin cuvinte, nu se face nimic alta decât că i se atrage omului luarea aminte, ca să înveţe, şi că-i prea puţin că prin vorbire se-arată puţintică, ea, cugetarea vorbitorului: cumcă, dacă sunt, încaltea, zise, sau nu, adevăratele, numai El ne învaţă, Carele, când vorbea în afară, ne-a atras luarea aminte că El locuieşte lăuntric; pe Carele, cu ajutorul Lui, el, Adeodatus, îl va iubi cu atât mai ardent cu cât va fi mai înaintat întru învăţătură; că, în fine, rostirii, de care Augustin s-a folosit perpetuă, îi este, mai cu seamă, recunoscător, întrucât pe toate, pe care era pregătit să le contrazică, le-a preîntâmpinat şi le-a lămurit; şi nu a fost lăsat de către el absolut nimic deoparte, care îl făcea să stea la-ndoială, despre care mirificul oracol secret nu-i răspundea astfel, precum se-afirma prin cuvintele părintelui său.

Deşi frumoase, ele, şi atotatractive, disputele logico-gramaticale, dialectice, din acest dialog, nu interesează, totuşi, prin ele în sine, ci prin finele lor, iar finele lor este, ca al tuturor dialogurilor literar-filosofice, învederarea, prin adevărurile disciplinelor liberale sau a ştiinţelor particulare, a adevărurilor eterne, fundarea, în acest mod, a adevăratei filosofii creştine, fundarea, adică, a iubirii faţă de adevărata înţelepciune, faţă de înţelepciunea care ni s-a revelat şi ni s-a instituit şi ne este adevăratul şi singurul Magistru.

Ca absolut toate dialogurile sale literar-filosofice şi filosofico-religioase, totodată, *De Magistro* împulpă, e adevărat, mai abstrus, şi o dimensiune apologetică, a cărei menire este fie de a-i converti pe unii dintre învăţăcei sau mecenaţi, fie, precum şi în cazul în speţă, de a-i întări şi statornici, progresând întru credinţă, pe proaspăt convertiţii.

Teoria memoriei, apoi, dobândeşte, în *De Magistro*, o dimensiune substanţială, mai înainte să explodeze în entuziastele elogii poematice din *Confesiuni* (l. X, cc. XI, nn. 12-26) şi în profundele analize din *De Trinitate* (l. X, c. XI, nn. 17-19; l. XII, cc. VII-XI, nn. 11-18), întrucât, dacă, în dialogurile cassiciacumiene, memoria era doar facultatea sensibilă care înregistrează şi păstrează impresiunile din afară, în *De Magistro* (c. I, n. 1), ea devine tezaurul adevărurilor imuabile, pe care lumea sensibilă, schimbătoare şi perisabilă, nu le poate furniza şi pe care (i)luminarea lui Christos le depozitează în adâncul a tot sufletului raţional, aşa încât, pentru Sfântul Augustin, ca şi pentru Platon, dar într-un sens sensibil diferit, întreagă ştiinţa este reminiscenţă (Cf. F. J. Thonard, *Oevres de Saint Augustin*, 6, 1re serie: opuscules, VI., Dialogues philosophiques, III. De l'ame a Dieu, *De Magistro, De libero arbitrio*, 2me édition, revue et augmentée, Paris, Desclée, De Brouwer et Cie, 1952, p. 12; P. Manuel Martinez, *El Maestro*, Obras de San Augustin, t. III, BAC, Madrid, MCMXLVII, p. 671).

Într-un sens sensibil diferit, zic, întrucât a devenit notoriu faptul că Sfântul Augustin, neelaborând o doctrină proprie asupra originii sufletului şi nestatorindu-se întru niciuna din cele patru (sau, mă rog, cinci, dacă o adăugăm şi pe cea priscillianistă, învederat eretică, după care sufletul ar fi parte a lui Dumnezeu), binecunoscute: că sufletele s-ar propaga prin viţă; că s-ar forma noi, în fiecare nou-născut aparte; că, existente deja altunde, sunt pedepsite să vivifice corpurile; că se coboară cu de la sine putere întru corpurile celor ce se nasc, explicând, însă, originea primelor principii, a fundamentelor ştiinţelor adică, a ceea ce el însuşi numeşte adevărurile eterne, pe care unii filosofi admit că sufletul le posedă din momentul unirii sale cu corpul şi că le conservă inconştient, până la trezirea raţiunii, într-un soi de memorie, în sensul că nu le dobândeşte nici prin experienţă, nici prin

învățătură, ci că și le amintește, ceea ce se numește îndeobște *teoria reminiscenței*, respinge apriat prima formă a acestei teorii, cea al cărei progenitor este Platon (429-348 a. Chr.), dezvoltată, mai cu seamă, de către doi dintre discipolii săi, neoplatonicienii, Plotin (205-270 p. Chr.) și Porphyr (232-305 p. Chr.), conform căreia sufletul, preexistent, și-a dobândit, în viața anterioară, știința și, alungat, apoi, și, datorită unei culpe anume, încarcerat în corp, el a uitat totul, datorită uniunii sale cu materia: așa, studiul, în această viață, al științelor este, într-un fel anume, o reminiscență, teorie, pe care Augustin a cunoscut-o, citindu-i pe Plotin și pe Porphyr, în chiar perioada convertirii sale și pe care nu a împărtășit-o niciodată, întrucât ea contravine Sfintelor Scripturi, atât textului din *Geneză* (II, 7), unde ni se încredințează crearea sufletului protopărintelui nostru, cât și doctrinei pauline (*Rom.*, IX, 11), conform căreia nimenea nu a comis, înainte de a se naște, nici lucrări bune, nici lucrări rele, după cum nu se statorește nici în a doua formă a acestei teorii, *ineismul*, după care Dumnezeu, creând fiecare suflet în momentul unirii sale cu corpul, l-ar înzestra, depunând întru înțelegerea sa nu numai științele toate, ci înseși ideile sau primele principii, de unde, mai târziu, cu ajutorul raționamentelor sau al metodei, își trage știința, mai puțin cunoscută filosofilor antici, cărora, natural, nu le era cunoscută teoria creaționistă, și pe care a circumscris-o, se pare, într-un anume fel, el însuși, în *De ordine* (II, II, 6-7), *Solilocvii* (II, XIX, 35), și *De quantitate animae* (XX, 34), și au îmbrățișat-o, printre moderni, mai cu seamă Descartes (1596-1650) și Leibniz (1646-1716), respinge apriat, zic, prima formă, cea platoniciană, a teoriei reminiscenței și nu se statorește nici întru a doua ei formă, *ineismul*, ci, începând chiar cu *De Magistro*, elaborează el însuși o *a treia formă* a teoriei reminiscenței, pe care o circumscrie și în *Ep. VII, către Nebridiu*, scrisă în 389, în chiar perioada în care compune *De Magistro*, întru care formă se statorește și conform căreia, întrucât obiectul (re)amintirii nu este trecutul, ci adevărurile eterne, în afara timpului, ceea ce înseamnă *memoria prezetului*, sufletul, prin partea sa superioară, numită *mintea*, care este adevărata imagine a lui Dumnezeu, poartă, prefigurate, adevărurile eterne și, cu ajutorul lui Dumnezeu, dă seama de ceea ce știa deja dinainte, și, în acest

sens, își (re)amintește. Și zice, într-adevăr, apriat Sfântul Augustin, în *Ep. VII, către Nebridiu* (1, 2):

1. Prooemio supersidam, et cito incipiam quod me jamjamque vis dicere, praesertim non cito desiturus. Memoria tibi nulla videtur esse posse sine imaginibus vel imaginariis visis, quae phantasiarum nomine appellare voluisti: ego aliud existimo. Primum ergo videndum est non nos semper rerum praetereuntium meminisse, sed plerumque manentium. Quare, cum sibi memoria praeteriti temporis vindicet tenacitatem; constat eam tamen partim eorum esse quae nos deserunt, partim eorum quae deseruntur a nobis. Nam cum recordor patrem meum, id utique recordor quod me deseruit, et nunc non est: cum autem Carthaginem, id quod est, et quod ipse deserui. In utroque tamen generum horum, praeteritum tempus memoria tenet. Nam et illum hominem, et istam urbem, ex eo quod vidi, non ex eo quod video, memini.

2. Hic tu fortasse quaeris: Quorsum ista? praesertim cum animadvertas utrumlibet horum non posse in memoriam venire, nisi viso illo imaginario. At mihi satis est sic interim ostendisse, posse dici earum etiam rerum, quae nondum interierunt,

1. Prooemiul îl las la o parte și voi începe repede ceea ce tu vrei neapărat să zic, mai cu seamă nu repede de dus la capăt. Ție ți se pare că memoria nu poate fi cu nici un chip fără imagini sau fără de vederile imaginare, pe care ai voit să le numești cu numele de fantezii: eu socot alta. E de văzut mai întâi, așadar, că noi nu ne amintim totdeauna lucruri trecute, ci, de cele mai multe ori, permanente. Dreptaceea, cum memoria își revendică tenacitatea timpului trecut: rezultă, totuși, cumcă ea este, în parte, a acelora care ne părăsesc pe noi, în parte, a acelora pe care le părăsim noi. Întrucât, când mi-l amintesc pe tatăl meu, îmi amintesc, vezi bine, ceea ce m-a părăsit pe mine, și acum nu este: când mi-amintesc, însă, Carthagina, îmi amintesc ceea ce este, și pe care eu am părăsit-o. Totuși, întru amândouă aceste genuri, memoria deține timpul trecut. Căci și pe acel om, și această urbe, mi le amintesc dintru ceea ce am văzut, nu dintru ceea ce văd.

2. Aci tu te-ntrebi, poate: La ce acestea? – mai cu seamă cum iei aminte că niciunul dintre acestea nu poate veni în memorie decât numai prin vederea aceea imaginară. Mie, însă, îmi este de-ajuns că am arătat deocamdată că memoria poate fi numită chiar și a acelor lucruri care nu au pierit încă. Ia numai atent

memoriam. Verum quid me adjuvet, facito intentus accipias. Nonnulli calumniantur adversus Socraticum illud nobilissimum inventum, quo asseritur, non nobis ea quae discimus, veluti nova inseri, sed in memoriam recordatione revocari; dicentes memoriam praeteritarum rerum esse, haec autem quae intelligendo discimus, Platone ipso auctore, manere semper, nec posse interire, ac per hoc non esse praeterita: qui non attendunt illam visionem esse praeteritam, qua haec aliquando vidimus mente; a quibus quia defluximus, et aliter alia videre coepimus, ea nos reminiscendo revisere, id est, per memoriam. Quamobrem si, ut alia omittam, ipsa aeternitas semper manet, nec aliqua imaginaria figmenta conquirit, quibus in mentem quasi vehiculis veniat, nec tamen venire posset, nisi ejus meminissemus, potest esse quarumdam rerum sine ulla imaginatione memoria.

aminte la ce mă ajută pe mine aceasta. Unii calomniază împotriva nobilissimei descoperiri socratice, prin care ni se spune că cele pe care le-nvățăm nu ne sunt inserate drept noi, ci sunt revocate prin amintire în memorie; zicând că memoria este a lucrurilor trecute, că acestea, însă, pe care le-nvățăm înțelegând, Platon însuși fiind autorul, rămân pururea, și nici nu pot să piară, și că prin aceasta nu pot să fie trecute: ei, care nu iau aminte că este trecută acea vedere, prin care uneori le vedem cu mintea pe acestea; față de care, întrucât ne-am depărtat și-ncepem a le vedea altfel pe altele, pe acelea le revedem amintindu-ni-le, adică, prin memorie. Dreptaceea, întrucât, ca să le omit pe altele, eternitatea însăși rămâne pururea, și nici nu cată nici un fel de plăsmuiri imaginare, prin care, ca prin niște vehicule, să vină în minte, și nici nu poate, încaltea, să vină, dacă nu ne-am amiti-o, se poate să exite, fără nici un fel de imaginațiune, memoria anumitor lucruri.

Numai în acest mod vorbim, așadar, de *teoria reminiscenței* în doctrina augustiniană, dintru care ni se arată, cât se poate de limpede, cum, prin ideală „punerea mâinilor", Sfântul Augustin așază în limitele creștinismului, în limitele noii sale filosofii creștine, adică, celebrissima teorie a filosofiei platoniciene, făcând-o să-i moară erorii și să-i renască, dintru lavacru, adevărului, nu mai puțin celebră.

Prin semne, indiferent care va fi fiind natura lor, nu ni se dă nicidecum învățătura și nici nu-nvățăm nicidecum noi înșine, ci ni se-atrage doar luarea aminte, fie asupra a ceea ce știm deja, fie

încotro să căutăm să aflăm: de asemenea, prin cuvinte, semne fiind ele, nu ni se dă, încaltea, învățătura și nici nu-nvățăm, încaltea, noi înșine, ci ni se-atrage doar luarea aminte, fie asupra a ceea ce știm deja, fie încotro să căutăm să aflăm, rolul magistrului pământesc fiind acela de a naște în noi încrederea (buna-credință, cum este ea numită-ndeobște), sau, mă rog, credința naturală fundată pe autoritatea creaturilor, total deosebită de credința supranaturală, adevărata credință, adică, fundată pe autoritatea divină, sau, prin înseși cuvintele lui Augustin:

36. Hactenus verba valuerunt, quibus ut plurimum tribuam, admonent tantum ut quaeramus res, non exhibent ut noverimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel ulli corporis sensui, vel ipsi etiam menti praebet ea quae cognoscere volo. Verbis igitur nisi verba non discimus, imo sonitum strepitumque verborum: nam si ea quae signa non sunt, verba esse non possunt, quamvis jam auditum verbum, nescio tamen verbum esse, donec quid significet sciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur; verbis vero auditis, nec verba discuntur. Non enim ea verba quae novimus, discimus; aut quae non novimus, didicisse nos possumus confiteri, nisi eorum significatione percepta, quae non auditione vocum emissarum, sed rerum significatarum cognitione contingit. Verissima quippe ratio est, et verissime dicitur, cum

36. Cam atât au fost în putere cuvintele, cărora să le atribui mai mult, ele ne atrag luarea aminte numai, să căutăm să aflăm lucrurile, nu ni le și exhibă să le cunoaștem. Acela mă-nvață, însă, pe mine ceva, carele mi le oferă, fie ochilor, fie vreunui simț al corpului, fie chiar minții înseși, pe cele pe care vreau să le cunosc. Prin cuvinte nu învățăm, așadar, decât numai cuvintele, ba, mai degrabă, numai sunetul și zgomotul cuvintelor: căci, dacă cele ce nu-s semne nu pot fi cuvinte, deși, auzit deja cuvântul, nu știu, totuși, că este cuvânt, până când nu știu ce semnifică el. Prin lucrurile cunoscute se desăvârșește, deci, o anume cunoaștere a cuvintelor: prin cuvintele auzite, însă, nu se-nvață nici măcar cuvintele. Căci cuvintele, pe care le cunoaștem, nu le-nvățăm; și nici nu putem nicidecum mărturisi cumcă le-am învățat pe cele pe care nu le cunoaștem, decât numai și numai fiind percepută semnificațiunea lor, care nu se-ntâmplă prin auzirea cuvintelor rostite, ci prin cunoașterea lucrurilor semnificate. Atotadevărată este, vezi-bine, rațiunea, și atotadevărat se zice cumcă atunci,

verba proferuntur, aut scire nos quid significent, aut nescire: si scimus, commemorari potius quam discere; si autem nescimus, ne commemorari quidem, sed fortasse ad quaerendum admoneri.

când sunt rostite cuvintele, noi sau ştim, sau nu ştim ce semnifică ele: dacă ştim, ne-aducem, mai degrabă, aminte, decât învăţăm; dacă, însă, nu ştim, nici măcar nu ne-aducem aminte, ci ni se atrage, poate, luarea aminte spre a căuta să aflăm.

Aserţiuni, care-i intrigă, deopotrivă, prin paradoxul lor aparent, şi pe cunoscătorul limbii latine şi cititor, totodată, al lor, în litera originalului, şi pe traducătorul lor, care încearcă să le învestmânte în cuvintele limbii ginţii sale, şi pe doar cititorul lor în oricare din limbile rotocolului pământului acestuia.

Cum, se poate-ntreba, mirat, fiecare în parte, sau, tot atât de miraţi, cu toţi laolaltă, el, care, proaspăt convertit de la maniheism la creştinism, afirmă certitudinea adevărurilor prime şi fundamentale, certitudinea fundamentelor dialecticii şi a adevărurilor matematice, a principiului contradicţiei şi constată că aceste adevăruri sunt eterne şi combate, în *Contra Academicos*, scepticismul Noii Academii şi ne arată, cât se poate de limpede, că fericirea omului nu consistă nicidecum întru perpetua căutare a adevărului ci întru certă cunoaşterea lui şi întru posedarea lui certă, că spiritul poate ajunge, şi chiar ajunge, la certitudine, dreptaceea nu trebuie, în nici un caz, să se mulţumească cu probabilitatea ori cu verosimilitatea academicilor, cârmind, astfel, filosofia autonomă către o filosofie care are la temelie credinţa creştină; el, care, catechumen, a chemat, în *De vita beata*, deopotrivă, platonismul şi neoplatonismul la un minunat cătechumiat, în spiritul theodiceei pauline şi ioanice, meditând asupra unei teme de-o etate egală cu a omenirii înseşi, pusă, întâi şi-ntâi, în simpla-ntrebare: *Ce este omul*, îngemănată, apoi, teleologic: *Şi care este finele său suprem*, la care, după o impresionantă imagine a omenirii, plutind, pe oceanul învolburat al vieţii acesteia, către portul alm al filosofiei, pe care i-l închid, invizibile, stâncile muntelui (= orgoliului), scufundat chiar în faţa sa, ne răspunde că omul este suflet şi corp, iar finele său suprem este beatitudinea, căreia, crezând că-i poate statori şi aci un habitacul, în viaţa contemplativă a filosofiei, a iubirii şi a iubitorului de înţelepciune, aşadar, a naufragiat cu corabia sa, o

clipă, pe chiar culmile stâncilor muntelui, scufundat în faţa portului însuşi; el, care, asumându-şi real rolul de maestru al vieţii spirituale, al unui conducător spre adevăr, va-să-zică, invocând, sub inefabila unire a raţiunii şi autorităţii, rolul artelor liberale în educaţie, preluând de la platonicieni însăşi celebra definiţie a filosofiei: *amor sapientiae*, iubirea, adică, de-nţelepciune, dar dându-i înţelepciunii deplinul sens creştin, ne-a învederat, în *De Ordine*, cumcă, sub pavăza divinei providenţe, care le-mpărăţeşte absolut pe toate, absolut totul, înclusiv răul, care nu este nicidecum substanţă, ci doar privaţiune a binelui, este cuprins, în acestă lume, într-o ordine suverană, în care răul pune şi mai bine în lumină binele; el, care, printr-o inebranlabilă performanţă artistică, exprimă, nu o dată, celebra formulă, care-l va face, peste secole, nu mai puţin clebru pe Descartes, care i-a preluat-o, el, aşadar, care, printr-o cursivă şi subtilă înlănţuire logică, în care argumentaţia e făcută simfonic, unde gândul, răsfirându-se, răspunde tainic gândului, în marile acolade ale reluărilor, revenirilor, dezvoltărilor şi îmbinărilor silogistice şi polisilogistice, fără a se pierde nici o clipă din vedere motivul, tema, care este, întru lumina doveditoare a nemuririi sufletului, cunoaşterea de sine şi a lui Dumnezeu, ne-nvederează, în *Solilocvii*, nu doar posibile, ci reale, deopotrivă, şi certitudinea cunoaşterii de sine, şi certitudinea cunoaşterii existenţei lui Dumnezeu; el, care, întru scrutarea sufletului, dovedindu-i, în *De quantitate animae*, imaterialitatea, a dăltuit, cu acută preciziune, marile teze spiritualiste, care stau granit la temelia filosofiei creştine, definind, totodată, şi treptele sufletului întru urcuşul său spre beatitudine; el, care, în *Despre nemurirea sufletului*, în care se găsesc germenii viitoarei celebrissime *Quaestio*, care constituie cardina metodei thomiste, ori, *expressis verbis*, teoria apercepţiei, de excepţională valoare în metafizică şi morală, subtil dezvoltată, peste secole, de Leibniz, el, deci, reluând, ca un comonitoriu, în vederea terminării *Solilocviilor*, care au rămas ne-ncheiate, proba nemuririi sufletului prin eternitatea adevărului, ne-nvederează de ce anume sufletul este nemuritor; el, care ne-a dat, în *De Musica*, un unic dialog, capodoperă a capodoperelor poeticii şi poieticii din toate timpurile, cum niciodată, nici înainte, nici după el, versul, poezia, muzica,

armonia în general, nu au mai fost analizate întru intimele lorușiprintr-o atât de generoasă perspectivă a universalității, în care pitagorismul, platonismul și neoplatonismul sunt integrate, sub semnul Binelui Adevărului și Frumosului, în mirifica simfonie creștină și în care, prin adevărul lor etern, prin legile de neclintit ale măsurii, ritmului și armoniei artistice și cosmice, unde nu suntem doar aproape, ci intrăm chiar în miezul muzicii sferelor, ne demonstrează rațional existența lui Dumnezeu; cum, în fine, se poate-ntreba, mirat, fiecare în parte, sau, tot atât de mirați, cu toți laolaltă, el, care, învățându-ne, în toate aceste dialoguri, care precedă *De Magistro*, cum să-nvățăm, dintru adevărurile particulare ale artelor liberale, adevărurile eterne, el, care, într-un cuvânt, numind dialectica disciplină a disciplinelor, care ne-nvață nu numai cum trebuie să-nvățăm, ci și cum să-i învățăm pe alții, vine, iată, acum, și zice răspicat cumcă, indiferent care va fi fiind natura lor, prin semne, nu ni se dă nicidecum învățătura și nici nu-nvățăm nicidecum noi înșine, ci ni se-atrage doar luarea aminte, fie asupra a ceea ce știm deja, fie încotro să căutăm să aflăm și că, de asemenea, prin cuvinte, semne fiind ele, nu ni se dă, încaltea, învățătura și nici nu-nvățăm, încaltea, noi înșine, ci ni se-atrage doar luarea aminte, fie asupra a ceea ce știm deja, fie încotro să căutăm să aflăm, că, scurt, prin cuvinte nu învățăm nici măcar cuvintele?

Și fiecare în parte își va lămuri, după cât îi este datul, mirarea, observând, poate, că, în dialogurile care precedă dialogul *De Magistro*, este, pe de o parte, vorba, mai cu seamă, de *cum*-ul, de modalitatea, adică, a cunoașterii, pe când, în *De Magistro*, este vorba de *ce*-ul, de esența ei, care-va-să-zică, și mai observând, pe de altă parte, că, în absolut toate dialogurile sale, Augustin ne-nvederează cumcă, dincolo de tuscinci simțurile corpului și de experiența exterioară care le corespunde, există, reale, simțurile spirituale, care ne oferă o cunoaștere nemijlocită, directă, interioară a realităților spirituale, eterne, în principal asupra sufletului și asupra lui Dumnezeu.

Cert este că, prin fundamentarea a ceea ce, mai târziu, se va numi teoria cunoașterii, dialogul *De Magistro* este corolarul tuturor dialogurilor care îl precedă.

Așa, neavând absolut nimic cu cunoașterea dată prin simțurile corporale, de care o desparte mai mult decât un abis, teoria augustiniană a cunoașterii intelectuale, al cărei miez îl constitue teza *(i)luminării*, are o importanță crucială în fundarea de către Augustin a filosofiei creștine.

Dobândirea înțelepciunii trebuie, după Sfântul Augustin, explicată, spun exegeții, prin (i)luminarea adevărului divin, printr-o influență creatoare, adică, mai bogată, care face ca sufletul nostru să participe (să se împărtășească) nu numai la perfecțiunile temporale și spațiale (ființa substanțială, viața vegetativă, cunoașterea animală), care sunt încă supuse schimbării, ci chiar la imutabila perfecțiune a Adevărului însuși. Întrucât, dacă rațiunile eterne, obiect al înțelepciunii, nu-și află cauza proporționată întru realitățile sensibile, ele nu și-o află nici întru sufletul nostru, a cărui perfecțiune intelectuală, supusă limitelor ignoranței și oscilațiilor îndoielii, este o sursă insuficientă a acestor perfecțiuni imuabile. E de presupus, prin urmare, și de acceptat nu numai existența unui adevăr subzistent, unde se realizează deplin lumea ideală (probă a existenței lui Dumnezeu, nu o dată făcută de Sf. Augustin, și în aceste dialoguri), ci trebuie, de asemenea, presupus și acceptat că inteligența noastră, ca să fie capabilă a atinge și a exprima întru sine adevărul, trebuie să se bucure de o participare (împărtășire) mai intimă a acestui Adevăr subzistent. Acțiunea divină, simplu creatoare pentru celelalte ființe, devine (i)luminatoare pentru inteligență și explică, așa, caracterul absolut și universal al judecăților noastre (Cf. F. J. Thonard, *op cit.* p. 477). Filosofia augustiniană este, astfel, un cânt luminii Adevărului increat, subzistent prin sine. Toate luminile create trebuie să se aprindă dintru izvorul lor primordial, ducând delipsa lui ca să strălucească. Rațiunea umană e supusă, ca lumină, aceleiași condiții; nu-i prin sine însăși lumină, ci necesită să fie (i)luminată de Adevărul prim, ca să poată ajunge la înțelepciune și la justiție (Cf. P. Manuel Martinez, *op. cit.* p. 672-3). În 387 încă, în *Solilocvii* (L. I, c. VIII, n. 15, *P. L.*, t. XXXII, col. 0877), Sfântul Augustin l-a numit pe Dumnezeu soare al spiritelor, care face posibilă comprehensiunea inteligibilelor, însă această idee o exprima doar probabilă; în *De Magistro*, o exprimă drept

certitudine; şi tot drept certitudine o exprimă, şi tot în perioada compunerii dialogului *De Magistro*, într-una dintre scrisorile către Nebridiu (Ep. XIII, *P. L.*, t. XXXIII, col. 0078), şi tot drept certidudine o va relua ori de câte ori va reveni asupra acestei doctrine. În ce priveşte faptul în sine, *(i)luminarea*, adică, teoria augustiniană nu a suscitat nici un fel de dispute. *Modalitatea (i)luminării*, modul, adică, întru care se produce (i)luminarea, a dat naştere unor interpretări diferite, dintre care trebuie, de la bun început, respinsă cea *panteistă*, conform postulatelor căreia, noi, (i)luminaţii, suntem presupuşi absolut pasivi, Dumnezeu singurul lucrând, prin (i)luminare, întru noi, întrucât Sfântul Augustin precizează, nu doar o dată, că noi avem o inteligenţă (= înţelegere) distinctă faţă de Dumnezeu, după cum e de privit atotprecaut interpretarea fundamentalist *ontologistă*, care postulează cumcă vedem întru Dumnezeu absolut toate lucrurile, inclusiv sensibilele, ceea ce constituie o denaturare a gândirii augustiniene, conform căreia ideile noastre nu au valoare absolută decât numai în contact cu ideile divine, fapt, care nu implică, însă, o viziune imediată a esenţei divine.

Iarăşi, în ce priveşte dimensiunea morală, bunei voinţe, prin care, aşa cum ni se va demonstra - şi spun *ni se v-a demonstra*, întrucât, întocmai cum, în principalele dialoguri cassiciacumiene, miracolului naşterii filosofiei creştine nu i se poate strict circumscrie timpul şi spaţiul unui dialog anume, ele, dialogurile, fiind elaborate într-o misterioasă întreţesere, întocmai aşa, miracolului maturării filosofiei creştine nu i se poate statori, în dialogurile mediolano-romano-thagastense, spaţiul şi timpul unui dialog anume, întrucât şi aceste dialoguri au fost elaborate de Augustin într-o nu mai puţin misterioasă întreţesere -, aşa cum ni se va demonstra, deci, în *De libero arbitrio,* trăim drept şi onest şi putem atinge culmea înţelepciunii, prin care să domnească întru noi legea eternă şi prin care raţiunea să domnească, la rându-i, pe deplin, întru noi, asupra tuturor tendinţelor inferioare, i se scrutează, acum, rolul mediator întru înţelegere, zicând apriat Sfântul Augustin, în acest dialog, cap. XI, n. 38:

De universis autem quae intelligimus non loquentem qui personat foris, sed intus ipsi menti praesidentem consulimus veritatem, verbis fortasse ut consulamus admoniti. Ille autem qui consulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus est Christus (*Ephes.* III, 16, 17), id est incommutabilis Dei Virtus atque sempiterna Sapientia: quam quidem omnis rationalis anima consulit; sed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam, sive malam sive bonam voluntatem potest. Et si quando fallitur, non fit vitio consultae veritatis, ut neque hujus, quae foris est, lucis vitium est, quod corporei oculi saepe falluntur: quam lucem de rebus visibilibus consuli fatemur, ut eas nobis quantum cernere valemus, ostendat.

Despre toate cele, însă, pe care le-nţelegem, nu-l consultăm pe vorbitorul care le rosteşte afară, ci, lăuntric, pe adevărul prezident minţii înseşi, sfătuiţi, poate, prin cuvinte, să-l consultăm. Acela, însă, Carele este consultat, ne-nvaţă, Carele s-a zis cumcă locuieşte întru omul lăuntric, Christos (*Efes.*, III, 18, 17), adică, incomutabila Virtute a lui Dumnezeu şi sempiterna Înţelepciune, pe care-o consultă, iată, tot sufletul raţional; dar fiecăruia i se arată, cât poate el înţelege din cauza fie a bunei, fie a relei sale voinţe. Iar, dacă, uneori, se-nşală, nu se-ntâmplă din viciul adevărului consultat, precum nu-i nici viciul luminii acesteia, care este afară, că ochii corporali se-nşală adesea: pe care lumină mărturisim cumcă o consultăm despre lucrurile vizibile, să ni le arate pe ele nouă, pe cât suntem în stare să le vedem.

Înţelegerea, aşadar - căreia, în alte dialoguri, i s-a persuadat existenţa lui Dumnezeu, şi i se va persuada şi în *De libero arbitrio*, subînţeleasă, doar, în *De magistro* -, nu este capabilă să atingă, deasupra ei, legea eternă decât numai şi numai datorită (i)luminării divine, iar voinţa nu este bună decât numai prin împărtăşirea dintru înţelepciunea lui Dumnezeu, nu este bună, adică, decât numai şi numai dacă ştie, liberă, cui şi de ce anume-i serveşte. Cât abis separă această liberă servitute asumată a voinţei, aşa cum e circumscrisă, ea, prin realismul psihologic şi intuiţionismul moderat augustinian şi criticismul kantian, după care buna voinţă este, prin sine însăşi, valoare absolută, imperativă, cine nu vede, nu spun că i s-au înceţoşat ochii, ci c-a orbit imperativ de-a binelea.

Despre *De Magistro* ne spune Augustin în *I Retract.*, cap. XII: *De Magistro, liber unus*, circumscriindu-ne, totodată, tematica, treptele disputei, finele ei şi autoritatea care o patronează:

Per idem tempus scripsi librum cujus est titulus, de Magistro: in quo disputatur et quaeritur, et invenitur, magistrum non esse, qui docet hominem scientiam, nisi Deum, secundum illud etiam quod in Evangelio scriptum est: *Unus est Magister vester Christus* (***Matth.*** XXIII, 10). Hic liber sic incipit: *Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur?*

În acelaşi timp am scris cartea al cărei titlu este De Magistro*: în care se dispută şi se caută să se afle şi se află că magistrul care să-l înveţe pe om ştiinţa nu este altul decât numai şi numai Dumnezeu, conform cu ceea ce atotcunoscut s-a scris în Evanghelie:* Unul este Magistrul vostru Christos *(*Mat. *XXIII, 10). Această carte începe astfel:* Ce ţi se pare ţie că vrem noi anume să facem când vorbim?

Atât: nimic retractat; nimic retratat.

... **secundum illud etiam quod in Evangelio scriptum est:** vânează vânt, aşadar, susţinătorii tezei că, în dialogurile sale, Augustin s-ar fi convertit la filosofie, când este atotînvederat cumcă el, convertindu-se, a convertit, totodată, şi filosofia!

Şi cât de mirific a ştiut el să menţină şi filosofia într-o perpetuă convertire, ne-o învederează, printre multe, multe alte locuri din opera sa, în care vorbeşte în consensul tezelor, niciuna retractate, din *De Magistro*, şi *Enarațiunea Psalmului al XLI-lea*, din care exegeţii augustinieni au antologat unele fragmente pentru a ilustra misticismul apusean şi, desigur, frumseţea stilului augustinian, şi pe care eu o reproduc, acum, întreagă, nu doar pentru a ilustra gândirea mistică augustiniană, ci pentru a ilustra, mai cu seamă, consecvenţa gândirii filosofice a ctitorului culturii universale moderne.

Ţinând, aşadar, nestrămutate cuvintele Mântuitorului despre psalmi şi profeţi şi pornind de la înterpretarea versetului: **Precum duce cerbul dorul izvoarelor apelor, aşa duce sufletul meu dorul Tău, Dumnezeule** şi scrutând arcanul sacramentului, prin care psalmul este numit *Întru fine, spre-nţelegere fiilor lui Core*, ni se arată şi cine suntem: fiii Mirelui, adică, fiii Lui Christos, fiii pătimirii Lui, fii răscumpăraţi prin sângele Lui, fiii crucii Lui,

purtătorii pe frunte a ceea ce inamicii au înfipt pe locul Calvariei, nevăzători încă a ceea ce credem şi doritori să-nţelegem ceea ce-ndrăgim; ni se demonstrează, prin creaturi, existenţa creatorului, artificelui, incomutabila veritate, substanţa fără de lipsă; ni se şi învederează şi ce dorim mai cu seamă, şi spre ce ne poartă nesaţul, şi ce-nseamnă lumina lăuntrică, înluminarea lăuntrică, simţul lăuntric, lumina ne-ntunecabilă, ochiul interior, setea interioară, privirea spiritului care priveşte prin sine însuşi; ne învaţă mirific cum sufletul, sau, mă rog, spiritul, ca să se vadă pe sine şi, mai cu seamă, ca să-L vadă pe Dumnezeu, nu cere nicidecum ajutorul ochilor corporali: ba, dimpotrivă, faţă de toate simţurile corpului, ca împiedecătoare şi tulburătoare, se abstrage pe sine la sine, ca să se vadă pe sine întru sine, ca să se cunoască pe sine la sine şi, revărsându-se deasupra sa, să-L vadă pe Dumnezeul său; ne învederează, aşadar, unicul, adevăratul sens al ontologismului; ne-nvaţă, apoi, sensul sacrificiului lăuntric, spiritual; ne învaţă, iarăşi, sensul umilinţei, abisul înţelegerii, incomprehensibilitatea înţelegerii mistice, miracolul lumii lăuntrice, miracolul carele este omul însuşi.

IN PSALMUM XLI ENARRATIO. SERMO AD PLEBEM

1. [Col. 0464] [vers. 1-3.] Olim est ut desiderat anima nostra in verbo Dei gaudere vobiscum, et in illo vos salutare, qui est nostrum adjutorium et salutare. Quod ergo Dominus dat, audite per nos, et in illo exsultate nobiscum in sermone ejus, et in veritate et in charitate ejus. Psalmum enim suscepimus, de

ENARAŢIUNEA PSALMULUI AL XLI-LEA (= EBR. XLII) PREDICĂ PLEBEI

1. [Col. 0464] / vers. 1 - 3. / De demult îşi doreşte sufletul nostru să se-mbucure, dimpreună cu voi, întru cuvântul lui Dumnezeu, şi să vă binecuvânte pe voi întru Acela, Carele este ajutorul nostru şi mântuirea[1]. Ceea ce dă, aşadar, Domnul, luaţi, prin noi, aminte, şi, dimpreună cu noi, exultaţi întru El, întru rostirea[2] Lui, şi întru adevărul,

[1] Ad. litt.: **şi să vă salute pe voi întru Acela, Carele este ajutorul nostru şi salutarul**, dacă voim să păstrăm omofonia din mirificul text augustinian: **et in illo vos salutare, qui est nostrum adiutorium et salutare.**

[2] Altfel: cuvântarea, predica, subînţelegând, în sensul hermeneuticii augustiniene, că, în acest psalm, vorbeşte capul în numele întregului corp.

quo loquendum est vobis, congruum desiderio vestro. Coepit enim ipse psalmus a sancto quodam desiderio, et ait qui sic cantat: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.* Quis ergo est qui hoc dicit? Si volumus, nos sumus. Et quid quaeras extra quisnam sit, cum in tua potestate sit esse quod quaeris? Tamen non unus homo est, sed unum corpus est: corpus autem Christi Ecclesia est (**Coloss.** I, 24). Nec in omnibus qui intrant Ecclesiam, invenitur tale desiderium: sed tamen quicumque suavitatem Domini gustaverunt, et quod eis sapit agnoscunt in Cantico, non putent se solos esse; sed talia semina sparsa credant in agro dominico, toto orbe terrarum, et cujusdam unitatis christianae esse vocem hanc: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, sic desiderat anima mea ad te, Deus.* Et quidem non male intelligitur vox esse eorum qui, cum sint catechumeni, ad gratiam sancti lavacri festinant. Unde et

şi întru charitatea Lui. Am luat, într-adevăr, asupra-ne Psalmul, despre care trebuie să vă vorbim vouă congruu dorului vostru[3]. Căci psalmul însuşi începe cu un anume dor sfânt, şi zice cel ce cântă aşa: **Precum duce cerbul dorul izvoarelor apelor[4], aşa duce sufletul meu dorul Tău, Dumnezeule.** Cine este, prin urmare, cel carele o rosteşte pe-aceasta? Dacă vreni, noi suntem. Şi ce cauţi în afară cine să fie, când stă-n potestatea-ţi să fii ceea ce cauţi? Totuşi nu este un singur om, ci un singur corp este: corpul, însă, al lui Christos Biserica este (**Colos.,** I, 24). Şi nici nu-ntru toţi, care intră în Biserică, se află un astfel de dor: şi, totuşi, oricâţi au gustat suavitatea Domnului şi recunosc în Cântec ceea ce le place lor la gust, să nu socoată că ei sunt singurii; ci asemenea seminţe creadă-le răspândite pe-ntreg ogorul Domnului, pe-ntreg rotocolul pământului, şi că a unei anume unităţi creştine este vocea acesta: **Precum duce cerbul dorul izvoarelor apelor, aşa duce sufletul meu dorul Tău, Dumnezeule.** Şi, desigur, nu se-nţelege rău cumcă este vocea

[3] Citind: **desiderio vestro;** câteva Mss. au: **desiderio nostro** (= dorinţei noastre, - sau, mă rog, dorului nostru); mult mai multe au: **desiderium nostrum** (= dorinţa noastră congruă).

[4] Ad. litt., păstrând ebraismul: **Precum (se) doreşte cerbul la izvoarele apelor, aşa (se) doreşte sufletul meu la Tine, Dumnezeule;** sau, dimpreună cu Samuil Micu: **În ce chip doreşte cerbul spre izvoarele apelor, aşa doreşte sufletul meu spre Tine, Dumnezeule.**

solemniter cantatur hic psalmus, ut ita desiderent fontem remissionis peccatorum, *quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum.* Sit hoc, habeatque locum intellectus iste in Ecclesia et veracem et solemnem. Verumtamen, fratres, videtur mihi etiam in Baptismate fidelibus nondum esse satiatum tale desiderium: sed fortassis, si norunt ubi peregrinentur, et quo eis transeundum sit, etiam ardentius inflammantur.

2. Denique titulus ejus est: *In finem, in intellectum filiis Core, Psalmus.* Filios Core invenimus et in aliis Psalmorum titulis (**Psal.** XLIII-XLVIII), et jam tractasse nos meminimus, et locutos esse quid sibi hoc nomen velit: ita tamen nunc commemorandus est iste titulus, ut non nobis quasi praejudicet quod jam diximus, ut deinceps non dicamus: non enim ubicumque diximus, omnes adfuerunt. Core aliquis homo fuerit, sicut fuit, habueritque filios qui appellarentur filii Core (**Num.** XXVI, 11): nos tamen arcanum sacramenti scrutemur,

acelora care, cum sunt catechumeni, se grăbesc spre graţia sfântului lavacru[5]. De unde se şi cântă solemn acest psalm, ca, aşa, să ducă dorul izvorului remisiunii[6] păcatelor, **precum duce cerbul dorul izvoarelor apelor.** Fie aceasta, şi aibă-şi, în Biserică, locul înţelesul acesta, şi adevărat, şi solemn. Totuşi, mie mi se pare, fraţilor, că nici întru Botez nu le este potolit credincioşilor un astfel de dor: ci, poate, dacă ştiu unde peregrinează şi unde le este lor datul să treacă, se inflamează şi mai arzător încă.

2. Apoi, titlul lui este: *Întru fine, spre-nţelegere[7] fiilor lui Core.* Pe fiii lui Core i-am întâlnit şi-n alte titluri ale Psalmilor (**Psal.,** XLIII - XLVIII)[8], şi ne-amintim că am tratat deja şi că am vorbit cam ce-ar voi să-nsemne acest nume; totuşi, aşa este, acum, de reamintit acest titlu, încât ceea ce am rostit să nu ne evasiprejudece s-o mai rostim: căci nu toţi au fost, peste tot, de faţă, unde am rostit-o. Core va fi fost, el, un om anume, precum a şi fost, şi va fi avut fii, care s-au numit fiii lui Core (**Num.,** XXVI, 11): noi să scrutăm, totuşi, arcanul[9] sacramentului, ca numele acesta să nască misterul

[5] Altfel: sfintei cristelniţe.

[6] Altfel, aci şi passim: **iertării.**

[7] Aşa Mss., după LXX, adică: **In finem, in intellectum.** Ed., însă, au: **in finem intelectus** (= în scopul înţelegerii).

[8] Deşi următori, psalmii aceştia au fost trataţi mai nainte, şi în alte locuri (biserici).

[9] Altfel: secretul, taina, misterul.

ut nomen hoc mysterium, quo gravidum est, pariat. Magni enim sacramenti res est, ut Christiani appellentur filii Core. Unde filii Core? Filii sponsi, filii Christi. Dicti sunt enim Christiani, filii sponsi (**Matth.** IX, 15). Quare ergo Core Christus? Quia Core interpretatur Calvaria. Multo remotius est hoc. Quaerebam quare Core Christus: intentius quaero quare Christus ad Calvariam pertinere videatur. Nonne jam occurrit in loco Calvariae crucifixus (**Matth.** XXVII, 33)? Occurrit omnino. Ergo filii [**Col. 0465**] sponsi, filii passionis illius, filii redempti sanguine illius, filii crucis illius, portantes in fronte quod inimici in Calvariae loco fixerunt, appellantur filii Core: illis cantatur iste psalmus in intellectum. Intellectu itaque excitemur; et si nobis cantatur, intelligamus. Quid intellecturi sumus? in quem intellectum psalmus iste cantatur? Audeo dicere: invisibilia enim ejus a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur (**Rom.** I, 20). Eia, fratres, aviditatem meam capite, desiderium hoc mecum communicate: simul amemus, simul in hac siti exardescamus, cu care este îngreunat[10]. Ţine, într-adevăr, de un mare sacrament, ca să fie numiţi creştinii fiii lui Core. De unde fiii lui Core? Fiii Mirelui, fiii Lui Christos. Numiţi sunt, într-adevăr, creştinii fiii Mirelui (**Mat.,** IX, 15). De ce, prin urmare, Core, Christos? Întrucât Core se interpretează Calvaria. Cu multul mai depărtată este aceasta. Întrebam de ce Core, Christos: întreb mai apăsat de ce poate părea cumcă Christos ţine de Calvaria. Nu ocură, oare, deja, crucificatul pe locul Calvariei (**Mat.,** XXVII, 33)? Ocură-ntrutotul. Fiii Mirelui, aşadar, fiii pătimirii Lui, fiii răscumpăraţi prin sângele Lui, fiii crucii Lui, purtătorii pe frunte a ceea ce inamicii au înfipt pe locul Calvariei, se numesc fiii lui Core: lor li se cântă acest psalm întru înţelegere. Să ne stimulăm, aşadar, cu-nţelegerea; şi, dacă nouă ne este cântat, să-nţelegem. Ce trebuie să-nţelegem; întru care-nţelegere se cântă psalmul acesta? Îndrăznesc să zic: invizibilele Lui, de la crearea lumii, sunt privite, într-adevăr, înţelese prin cele ce au fost făcute (**Rom.,** I, 20). Hai, fraţilor, nesaţul[11] meu căpătaţi-l, dorinţa aceasta împărtăşiţi-o cu mine, dimpreună să iubim, dimpreună să ne-ncingem întru această sete, dimpreună să

[10] Ad litt.: gravid
[11] Ad. litt.: aviditatea.

simul ad fontem intelligendi curramus. Desideremus ergo velut cervus fontem, excepto illo fonte quem propter remissionem peccatorum desiderant baptizandi, et jam baptizati desideremus illum fontem, de quo Scriptura alia dicit: *Quoniam apud te est fons vitae.* Ipse enim fons et lumen est: quoniam *in lumine tuo videbimus lumen* (**Psal.** XXXV, 10). Si et fons est, et lumen est; merito et intellectus est, quia et satiat animam avidam sciendi; et omnis qui intelligit, luce quadam non corporali, non carnali, non exteriore, sed interiore illustratur. Est ergo, fratres, quaedam lux intus, quam non habent qui non intelligunt. Unde jam eos qui desiderant hunc fontem vitae, et inde aliquid carpunt, alloquitur Apostolus obsecrans, et dicit: *Ut jam non ambuletis sicut, et Gentes ambulant in vanitate mentis suae, obscurati intelligentia, alienati a vita Dei per ignorantiam quae est in illis, propter caecitatem cordis ipsorum* (**Ephes.** IV, 17, 18). Si ergo illi obscurati sunt intelligentia, id est, quia non intelligunt, obscurantur; ergo qui intelligunt illuminantur. Curre ad fontes, desidera aquarum fontes. Apud Deum est fons vitae et insiccabilis fons: in alergăm la izvorul înţelegerii. Să dorim, aşadar, precum cerbul, izvorul, şi, lăsând la o parte acel izvor, pe care-l doresc, pentru remisiunea păcatelor, cei în pragul de-a se boteza, noi, deja botezaţii, să dorim acel izvor, despre care zice, în alt loc, Scriptura: **Fiindcă la Tine este izvorul vieţii.** El Însuşi este, într-adevăr, izvorul şi lumina: fiindcă **întru lumina Ta vedea-vom lumina** (**Psal.,** XXXV, 10). Dacă şi izvor este, şi lumină este, de bună seamă şi înţelegere este, căci îl şi însetoşează pe sufletul avid de a şti; şi tot, carele înţelege, este înluminat de o anume lumină, nu corporală, nu carnală, nu exterioară, ci interioară. Există, aşadar, fraţilor, lăuntric, o lumină anume, pe care n-o au cei care nu înţeleg. De unde, Apostolul le adresează cuvântul, conjurându-i pe cei care doresc, de-acum, acest izvor al vieţii, şi zice: **Ca să nu mai umblaţi precum umblă şi Gînţile întru vanitatea minţii loruşi, întunecaţi cu-nţelegerea, alienaţi de la viaţa lui Dumnezeu, prin ignoranţa care este-ntru ei, din cauza cecităţii inimii loruşi** (**Efes.,** IV, 17, 18). Dacă, prin urmare, ei sunt întunecaţi cu-nţelegerea, adică, fiindcă nu înţeleg, se-ntunecă; deci cei ce-nţeleg se-nlumină. Aleargă la izvoare, doreşte izvoarele apelor! La Dumnezeu este izvorul vieţii, şi izvor nesecător: întru lumina Lui,

illius luce lumen inobscurabile. Lumen hoc desidera, quemdam fontem, quoddam lumen quale non norunt oculi tui; cui lumini videndo oculus interior praeparatur, cui fonti hauriendo sitis interior inardescit. Curre ad fontem, desidera fontem: sed noli utcumque, noli ut qualecumque animal currere; ut cervus curre. Quid est, ut cervus? Non sit tarditas in currendo, impigre curre, impigre desidera fontem. Invenimus enim insigne velocitatis in cervo.

3. Sed forte non hoc Scriptura solum nos in cervo considerare voluit, sed et aliud. Audi quid aliud est in cervo. Serpentes necat, et post serpentium interemptionem majori siti inardescit, peremptis serpentibus ad fontes acrius currit. Serpentes vitia tua sunt: consume serpentes iniquitatis, tunc amplius desiderabis fontem veritatis. Avaritia forte in te tenebrosum aliquid sibilat, et sibilat adversus verbum Dei, sibilat adversus praeceptum Dei: et quia tibi dicitur, Contemne aliquid, ne facias iniquitatem; si mavis facere iniquitatem, quam aliquod commodum temporale contemnere, morderi eligis a serpente, quam perimere serpentem. Cum

lumina ne-ntunecabilă. Lumina aceasta doreşte-o, izvorul anume, lumina anume, de care nu cunosc ochii tăi; cărei lumini, spre a o vedea, i se pregăteşte ochiul interior, cărui izvor, spre a-l sorbi, i se-ncinge setea interioară. Aleargă la izvor, doreşte izvorul: ci nu voi oricum, nu voi să alergi ca oricare animal, precum cerbul aleargă! Ce-nseamnă: precum cerbul? Să nu fie-ncetineală în alergare, fără preget aleargă, fără preget doreşte izvorul! Aflăm, într-adevăr, întru cerb, însemnul velocităţii[12].

3. Dar, poate că nu numai pe-aceasta a voit Scriptura s-o luăm noi în considerare întru cerb, ci şi alta. Ascultă ce alta este-ntru cerb. Omoară şerpii, şi, după uciderea şerpilor, se-ncinge de-o sete şi mai mare, şi, odată omorâţi şerpii, aleargă şi mai iute la izvoare. Şerpii viciile tale sunt: răpune şerpii inechităţii şi, atunci, vei dori şi mai mult izvorul adevărului! Avariţia şuieră, poate, ceva tenebros în tine, şi şuieră împotriva cuvântului lui Dumnezeu, şuieră-mpotriva preceptului lui Dumnezeu: şi, fiindcă ţi se zice ţie: „Dispreţuieşte ceva, să nu faci inechitatea; dacă maivoieşti să faci inechitatea decât să dispreţuieşti ceva comod temporal, alegi să fii muşcat de şarpe în loc să omori şarpele. Cum,

[12] Altfel: iuţelii.

ergo adhuc faveas vitio tuo, cupiditati tuae, avaritiae tuae, serpenti tuo; quando in te invenio tale desiderium, quo curras ad fontem **[Col. 0466]** aquarum? quando concupiscis fontem sapientiae, cum adhuc labores in veneno malitiae? Interfice in te quidquid contrarium est veritati: et cum te videris tanquam vacare a cupiditatibus perversis, noli remanere quasi non sit quod desideres. Est enim aliquid, quo te tollas; si jam egisti in te, ut non sit impeditor contra te. Dicturus enim es forte jam mihi, si cervus es: Deus novit non me jam avarum, non me jam cujusquam rem concupiscere, non adulterii cupiditate flagrare, non cujusquam odio invidiaque tabescere, et caetera hujusmodi; dicturus es, Non habeo haec: et quaeris forte unde delecteris. Desidera unde delecteris; desidera *ad fontes aquarum:* habet Deus unde te reficiat, et impleat venientem ad se, et sitientem post interemptionem serpentium, tanquam velocem cervum.

4. Est aliud quod animadvertas in cervo. Traduntur cervi, et a quibusdam etiam visi sunt; non enim de illis tale aliquid scriberetur, nisi antea videretur: dicuntur ergo cervi vel quando in agmine suo ambulant, vel quando natando

aşadar, ţii încă partea viciului tău, cupidităţii tale, avariţiei tale, şarpelui tău; când aflu-ntru tine o asemenea dorinţă, de unde vei fugi la izvoarele apelor; când doreşti izvorul înţelepciunii, cum te munceşti întru veninul maliţiei? Ucide-ntru tine tot ceea ce este contrar adevărului: şi, când te vei fi văzut ca şi cum ai fi lipsit de cupidităţile perverse, nu voi să rămâi ca şi cum n-ar fi ce să doreşti. Există, într-adevăr, ceva, spre ce să te ridici, dacă ai făcut întru tine să nu mai fie împiedicătorul în contra ta. Ai să-mi mai zici, poate, mie, dacă eşti cerb: „Dumnezeu ştie că eu nu mai sunt avar, că nu mai doresc bunul nimănui, că nu-s încins de cupiditatea adulteriului, că nu mă topesc de ura şi invidia nimănui", şi altele de felul acesta; ai să zici: „Nu le am pe-acestea", şi cauţi să afli, poate, de unde să te delectezi. Doreşte de unde să te delectezi; doreşte **la izvoarele apelor;** are Dumnezeu de unde să te refacă şi să te umple, venitor la Sine şi însetat, în urma uciderii şerpilor, precum cerb veloce.

4. Este alta pe care s-o iei aminte-ntru cerb. Se spune că cerbii, şi de către unii au fost chiar văzuţi; într-adevăr, nu s-ar fi scris despre ei aşa ceva, dacă nu s-ar fi văzut: se zice, aşadar, că cerbii, fie când umblă în cârdul lor, fie când, înotând, caută alte părţi ale

alias terrarum partes petunt, onera capitum suorum super se invicem ponere, ita ut unus praecedat, et sequantur qui supra eum capita ponant, et supra illos alii consequentes, et deinde alii, donec agmen finiatur: ille autem unus qui pondus capitis in primatu portabat, fatigatus redit ad posteriora, ut alius ei succedat, qui portet quod ille portabat, atque ille fatigationem suam recreet posito capite, sicut et caeteri ponebant: ita vicissim portando quod grave est, et viam peragunt, et invicem se non deserunt. Nonne quosdam cervos alloquitur Apostolus, dicens: *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi* (**Gal.** VI, 2)?

5. Talis ergo cervus in fide constitutus, nondum videns quod credit, cupiens intelligere quod diligit, patitur et contrarios non cervos, obscuratos intelligentia, in tenebris interioribus constitutos, vitiorum cupiditate caecatos; insuper insultantes et dicentes homini credenti, et quod credit non ostendenti: *Ubi est Deus tuus?* Quid ergo iste cervus fecerit contra haec verba, audiamus, ut et ipsi, si possumus, faciamus. Primo expressit sitim suam: *Quemadmodum*, inquit, *cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te,*

pământului, îşi pun, unul asupra altuia, greutatea capetelor loruşi, astfel încât unul precedă şi îl urmează cei ce-şi pun capetele pe el, şi, pe ei, alţii, următori, şi, pe ei, alţii, până se sfârşeşte cârdul: acela unul, însă, care purta, l-a-nceput, greutatea capetelor, obosit, se-ntoarce la urmă, ca să-i succeadă altul, să poarte ceea ce purta el, şi acela, punându-şi capul, precum şi-l puneau ceilalţi, să-şi refacă oboseala: aşa, purtând pe rând ceea ce este greu, îşi şi străbat calea şi nici nu se despart unul de altul. Nu unor cerbi anume le adresează, oare, cuvântul Apostolul, zicând: **Purtaţi-vă unii altora greutăţile voastre, şi, aşa, veţi plini legea lui Christos** (**Gal.**, VI, 2)?

5. Un astfel de cerb, aşadar, constituit întru credinţă, nevăzând încă ceea ce crede, dorind să-nţeleagă ceea ce-ndrăgeşte, îi suportă şi pe necerbii contrarii, întunecaţi cu-nţelegerea, constituiţi întru tenebrele interioare, orbiţi de cupiditatea viciilor; şi, pe deasupra, insultându-l şi zicându-i omului crezător şi nearătând ceea ce crede: *Unde este Dumnezeul tău?* Să ascultăm, aşadar, ce va fi făcut acest cerb împotriva vorbelor acestora, şi, dacă putem, să facem şi noi înşine. Întâi şi-a exprimat setea sa: **Precum duce cerbul dorul izvoarelor apelor**, zice, **aşa duce sufletul meu dorul Tău, Dumnezeule.** Ce,

Deus. Quid si cervus ad fontes aquarum lavandi causa desiderat? Utrum ergo bibendi an lavandi causa, nescimus. Audi quid sequitur, et noli quaerere: *Sitivit anima mea ad Deum vivum.* Quod dico, *Quemadmodum cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima ad te, Deus,* hoc dico, *Sitivi anima mea ad Deum vivum.* Quid sitivit? *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei.* Hoc est quod sitio, venire et apparere. Sitio in peregrinatione, sitio in cursu: satiabor in adventu. Sed *quando veniam?* Et quod citius est Deo, tardum est desiderio. *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* Ex illo desiderio est et hoc, ex quo clamatur alibi: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini per* [**Col. 0467**] *omnes dies vitae meae.* Quare hoc? *Ut contempler,* inquit, *delectationem Domini* (**Psal.** XXVI, 4). *Quando veniam et apparebo ante faciem Domini?*

6. [**vers. 4.**] Interim dum moditor, dum curro, dum in via sum, antequam veniam, antequam appaream, *Fuerunt mihi lacrymae meae panis die ac nocte, cum dicitur mihi per singulos dies: Ubi est Deus tuus? Fuerunt mihi,* inquit, *lacrymae*

dacă cerbul doreşte izvoarele apelor în scopul spălării? Dacă, prin urmare, în scopul de a bea sau al spălării, nu ştim. Auzi ce urmează, şi nu-ntreba: **Însetat-a sufletul meu spre Dumnezeul viu.** Ceea ce zic: **Precum duce cerbul dorul izvoarelor apelor, aşa duce sufletul meu dorul Tău, Dumnezeule**, aceasta zic: **Însetat-a sufletul meu spre Dumnezeul viu.** Ce a-nsetat? **Când voi veni şi voi apărea înaintea feţei Lui Dumnezeu.** Aceasta este ceea ce-nsetez, a veni şi a apărea. Însetez întru peregrinaţiune, însetez în curs: îndestula-mă-voi la sosire. Ci **când voi veni?** Şi ceea ce-I este repede Lui Dumnezeu, încet îi este dorului. **Când voi veni şi voi apărea înaintea feţei Lui Dumnezeu?** Dintru acel dor este şi aceasta, dintru care se strigă în alt loc: **Una cerut-am de la Domnul, pe aceasta căuta-o-voi, să locuiesc în casa Domnului toate zilele vieţii mele.** De ce aceasta? **Ca să contemplu delectarea Domnului** (**Psal.**, XXVI, 4). **Când voi veni şi voi apărea înaintea feţei Lui Dumnezeu?**

6. [vers. 4.] Între timp, cât meditez[13], cât alerg, cât sunt pe cale, mai înainte de-a sosi, mai înainte de-a apărea: **Fostu-mi-au mie lacrimile mele pâne, zi şi noapte, cum zice-mi-se mie, zi de zi:** *Unde este Dumnezeul tău?* **Fostu-mi-au mie**, zice, **lacrimile**

[13] Subauzi: **mă pregătesc.**

meae, non amaritudo, sed *panis.* Suaves erant mihi ipsae lacrymae: sitiens illum fontem, quia bibere nondum poteram, avidius meas lacrymas manducabam. Non enim dixit, Factae sunt mihi lacrymae meae potus, ne ipsas desiderasse videretur sicut fontes aquarum: sed servata illa siti, qua inardesco, qua rapior ad fontes aquarum, panis mihi factae sunt lacrymae meae, dum differor. Et utique manducando lacrymas suas, sine dubio plus sitit ad fontes. Die quippe ac nocte factae sunt mihi lacrymae meae panis. Cibum istum qui panis dicitur, die comedunt homines, nocte dormiunt: panis autem lacrymarum et die et nocte comeditur; sive totum tempus accipias diem et noctem; sive diem intelligas pro hujus saeculi prosperitate, noctem vero pro hujus saeculi adversitate. Sive, inquit, in prosperis rebus saeculi, sive in adversis rebus saeculi, ego desiderii mei lacrymas fundo, ego desiderii mei aviditatem non desero: et cum in mundo bene est, mihi male est, antequam apparebo ante faciem Dei. Quid ergo dici quasi gratulari me cogis, si aliqua hujus saeculi prosperitas arriserit? nonne deceptoria est? nonne fluxa, caduca, mortalis? nonne temporalis, volatica,

mele, nu amaritudine, ci **pâne.** Suave-mi erau mie înseşi lacrimile: însetat de-acel izvor, fiindcă nu puteam încă bea, şi mai avid îmi mâncam lacrimile mele. Căci nu a zis: *Devenitu-mi-au mie lacrimile mele băutură,* ca să nu pară că ele însele au fost dorite ca izvoare ale apelor; ci, păstrată fiind acea sete, de care ard, de care sunt răpit spre izvoarele apelor, pâne devenitu-mi-au mie lacrimile mele, cât timp sunt amânat. Şi, desigur, mâncându-şi lacrimile sale, însetează, fără nici un dubiu, mai mult spre izvoare. Zi şi noapte devenitu-mi-au, într-adevăr, lacrimile mele pâne. Demâncarea aceasta, ce-i numită pâne, oamenii o mănâncă ziua, noaptea dorm: pânea lacrimilor, însă, este mâncată şi ziua, şi noaptea; fi că înţelegi zi şi noapte tot timpul; fie că ziua o înţelegi pentru prosperitatea secolului acestuia, noaptea, însă, pentru adversitatea secolului acestuia. Fie, în situaţiile prospere ale secolului, zice, fie în situaţiile adverse, eu îi vărs dorului meu lacrimi, eu nu părăsesc aviditatea dorului meu: şi când în lume este bine, mie-mi este rău, până voi apărea înaintea feţei Lui Dumnezeu. Ce mă-ndemni, prin urmare, să-i cvasiaduc gratulări zilei, dacă va fi surâs o anume prosperitate a secolului acestuia, nu-i, oare, înşelătoare; nu-i curgătoare, caducă, muritoare; nu-i temporală,

transitoria? nonne plus habet deceptionis quam delectationis? Cur ergo non et in ipsa fiant mihi lacrymae meae panis? Siquidem et cum felicitas saeculi circumfulget, quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino (**II Cor.** V, 6); et *dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?* Quia paganus si hoc mihi dixerit, non illi et ego possum dicere: *Ubi est Deus tuus?* Deum quippe suum digito ostendit. Intendit enim digitum ad aliquem lapidem, et dicit: Ecce est Deus meus. *Ubi est Deus tuus?* Cum lapidem irrisero, et erubuerit qui demonstravit, tollit oculum a lapide, suspicit coelum, et forte in solem digitum intendens, iterum dicit: Ecce Deus meus. *Ubi est Deus tuus?* Invenit ille quod ostenderet oculis carnis: ego autem non quasi non habeam quem ostendam, sed non habet ille oculos quibus ostendam. Potuit enim ille oculis corporis mei ostendere Deum suum solem: quibus ego oculis ostendam solis creatorem?

7. Verumtamen audiendo quotidie, *Ubi est Deus tuus?* et in lacrymis meis quotidianis pastus, die ac nocte meditatus sum quod audivi, *Ubi est Deus tuus?* quaesivi etiam ego ipse Deum meum, ut si possem, non

zburătoare[14], transitorie; n-are, oare, mai multă decepţie decât delectare? De ce să nu-mi devină mie, prin urmare, şi întru ea însăşi, lacrimile mele pâne? Desigur, şi când străluceşte de jur-împrejurul fericirea secolului, cât suntem în corp, peregrinăm faţă de Domnul (**II Cor.,** V, 6): şi **zice-mi-se mie zilnic:** *Unde este Dumnezeul tău?* Căci, dacă păgânul îmi va fi zis-o mie pe asta, nu-i pot zice şi eu lui: *Unde este Dumnezeul tău?* Pe Dumnezeul lui mi-l arată, încaltea, cu degetul. Întinde,-ntr-adevăr, degetul spre o piatră anume, şi zice: **Iată, Dumnezeul meu este:** *Unde este Dumnezeul tău?* Cum voi fi luat în derâdere piatra şi se va fi-nroşit cel care mi-a arătat-o, îşi întoarce ochiul de l-a piatră, şi-l ridică spre cer şi, poate, îndreptându-şi degetul spre soare, zice iarăşi: **Iată Dumnezeul meu:** *Unde este Dumnezeul tău?* Află el ce să arate cu ochii cărnii. Eu, însă, nu ca şi cum n-aş avea pe cine s-arăt, ci nu are el ochii cărora le-arăt. Putut-a el, într-adevăr, să-l arate ochilor cărnii mele pe Dumnezeul lui, soarele: căror ochi să-L arăt eu pe creatorul soarelui?

7. Totuşi, auzind zilnic: *Unde este Dumnezeul tău?* şi, păscut întru lacrimile mele cotidiene, zi şi noapte meditat-am la ceea ce am auzit: *Unde este Dumnezeul tău?*; căutatu-L-am chiar şi eu însumi pe Dumnezeul meu, ca, dacă aş putea, nu doar să

[14] Ad litt.: volatică.

tantum crederem, sed aliquid et viderem. Video enim quae fecerit Deus meus, non autem video ipsum Deum meum qui fecit haec. Sed quoniam sicut cervus desidero ad fontes aquarum, et est apud eum fons vitae, et in intellectum scriptus est Psalmus filiis Core, et invisibilia Dei per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur; **[Col. 0468]** quid agam, ut inveniam Deum meum? Considerabo terram: facta est terra. Est magna pulchritudo terrarum; sed habet artificem. Magna miracula sunt seminum atque gignentium; sed habent ista omnia creatorem. Ostendo magnitudinem circumfusi maris, stupeo, miror; artificem quaero: coelum suspicio et pulchritudinem siderum; admiror splendorem solis exserendo diei sufficientem, lunam nocturnas tenebras consolantem. Mira sunt haec, laudanda sunt haec, vel etiam stupenda sunt haec; neque enim terrena, sed jam coelestia sunt haec. Nondum ibi stat sitis mea: haec miror, haec laudo; sed eum qui fecit haec, sitio. Redeo ad meipsum, et quis sim etiam ipse qui talia quaero, perscrutor: invenio me habere corpus et animam; unum quod regam, aliud quo regar; corpus servire, animam imperare. Discerno animam melius esse aliquid

cred, ci chiar să şi văd ceva. Le văd, într-adevăr, pe cele pe care le-a făcut Dumnezeul meu. nu-L văd, însă, pe Însuşi Dumnezeul meu, Cel Carele le-a făcut pe acestea. Dar, întrucât duc, precum cerbul, dorul izvoarelor apelor, şi la El este izvorul vieţii, şi acest Psalm a fost scris întru înţelegerea fiilor lui Core, şi invizibilele lui Dumnezeu sunt privite înţelese prin cele ce au fost făcute; ce să fac, ca să-L aflu pe Dumnezeul meu? Considera-voi pământul; făcut fost-a pământul. Mare este frumseţea pământului; dar are artifice. Mari sunt miracolele seminţelor şi ale născătoarelor; dar au creator toate acestea. Arăt magnitudinea mării împresurate, mă uimesc, mă mir; artificele-l caut: privesc cerul şi frumseţea stelelor; admir splendoarea soarelui suficientă naşterii zilei, luna, îmblânzitoarea întunericului nopţii. Mirabile-s acestea, lăudabile-s acestea, sau chiar uimitoare-s acestea; şi nici nu-s pământeşti acestea, ci-s, de-acum, cereşti acestea. Nu stă nicidecum acolo setea mea: mă mir de acestea, pe-acestea le laud; ci însetez după Cel Ce le-a făcut pe acestea. Mă-ntorc la mine însumi şi perscrutez cine sunt chiar eu însumi, carele caut să aflu unele de-acestea; aflu că eu am corp şi suflet; unul, pe care-l împărătesc, altul, care mă-mpărăţeşte; că corpul serveşte, că sufletul împărăţeşte.

quam corpus, ipsumque inquisitorem talium rerum non corpus, sed animam video: et tamen haec omnia quae collustravi, per corpus ea me collustrasse cognosco. Terram laudabam, oculis cognoveram; mare laudabam, oculis cognoveram; coelum, sidera, solem lunamque laudabam, oculis cognoveram. Oculi membra sunt carnis, fenestrae sunt mentis: interior est qui per has videt; quando cogitatione aliqua absens est, frustra patent. Deus meus qui fecit haec, quae oculis video, non istis oculis est inquirendus. Aliquid etiam per seipsum animus ipse conspiciat: utrum sit aliquid quod non per oculos sentiam, quasi colores et lucem; non per aures, quasi cantum et sonum; non per nares quasi odorum suavitatem; non per palatum et linguam, quasi saporem; non per totum corpus, quasi duritiem et mollitiem, rigorem atque fervorem, asperitatem lenitatemque pertractem; sed utrum sit aliquid intus quod videam. Quid est, intus videam. Quod neque color sit, neque sonus, neque odor, neque sapor, neque calor, aut frigus, aut duritia, aut mollitudo. Dicatur ergo mihi, quem colorem habeat sapientia. Cum cogitamus justitiam, ejusque

Discern cumcă sufletul este ceva anume mai bun decât corpul, şi sufletul, nu corpul, îl văd că este căutătorul însuşi al unor astfel de lucruri; şi cunosc, totuşi, cumcă pe toate acestea, pe care le-am cercetat cu privirea, prin corp cercetatu-le-am cu privirea pe ele. Pământul îl lăudam, cu ochii-l cunoşteam; marea o lăudam, cu ochii o cunoşteam; cerul, stelele, soarele şi luna le lăudam, cu ochii le cunoşteam. Ochii sunt mădulare-ale cărnii, ferestrele minţii sunt: interior este cel carele vede prin acestea; când, printr-o cugetare anume, este absent, se deschid în zadar. Dumnezeul meu, Cel Carele le-a făcut pe acestea, pe care le văd cu ochii, nu-i de căutat cu ochii aceştia. Prin sine însuşi priveascâ[15] încă ceva spiritul însuşi: dacă există sau nu ceva ce să nu simt cu ochii, precum culorile şi lumina; nu, cu urechile, precum cântul şi sonul; nu, cu nările, precum suavitatea mirosurilor; nu, cu palatul şi limba, precum gustul; să nu-l pipăi prin tot corpul, precum tarele şi moalele, recele şi caldul, asprul şi netedul; ci dacă există sau nu interior ceva pe care să-l văd. Ce-nsemnă să văd interior? Ceea ce să nu fie nici culoare, nici son, nici miros, nici gust, nici căldură, ori frig, ori tare, ori moale. Spună-mi-se, aşadar, mie ce culoare are înţelepciunea. Când cugetăm justiţia, şi ne bucurăm

[15] Citind, după Mss.: **conspiciat**; Edd. au, însă: **conspicit** = **priveşte.**

intus in ipsa cogitatione pulchritudine fruimur, quid sonat ad aures? quid tanquam vaporeum surgit ad nares? quid ori infertur, quid manu tractatur et delectat? Et intus est, et pulchra est, et laudatur, et videtur: et si in tenebris sunt oculi isti, animus illius luce perfruitur. Quid est illud quod Tobias videbat, quando videnti filio caecus consilium vitae dabat (**Tob.** IV, 2)? Est ergo aliquid quod animus ipse corporis dominator, rector, habitator videt; quod non per oculos corporis sentit, non per aures, non per nares, non per palatum, non per corporis tactum, sed per seipsum: et utique melius quod per seipsum, quam quod per servum suum. Est prorsus; seipsum enim per seipsum videt, et animus ipse ut norit se, videt se. Nec utique ut videat se, corporalium oculorum quaerit auxilium: imo vero ab omnibus corporis sensibus, tanquam impe-dientibus et perstrepentibus abstrahit se ad se **[Col. 0469]** ut videat se in se, ut noverit se apud se. Sed numquid aliquid tale Deus ipsius est, qualis est animus? Non quidem videri Deus nisi animo potest, nec tamen ita ut animus videri potest. Aliquid enim quaerit animus iste quod

interior, întru însăşi cugetarea, de frumseţea eişi, ce le sună urechilor; ce, ca şi vaporos, le urcă nărilor; ce intră în gură; ce-i atins cu mâna şi-ncântă? Şi există interior, şi-i frumoasă, şi-i lăudată, şi-i văzută: şi, dacă ochii aceştia sunt în întuneric, spiritul se-mbucură de lumina eişi. Ce-i ceea ce vedea Tobias, când, orb, îi dădea fiului văzător sfatul vieţii (**Tob.**, IV, 2)? Există, prin urmare ceva, ce spiritul, dominatorul, rectorul, locuitorul corpului, vede el însuşi; ce nu simte cu ochii corpului, nu, cu urechile, nu, cu nările, nu, cu palatul, nu, prin tactul corpului, ci prin sine însuşi: şi-i mai bun, desigur, ceea ce, prin sine însuşi, decât ceea ce, prin servul său. Există, bine-nţeles; el însuşi, da, prin sine însuşi vede, şi spiritul însuşi, ca să se cunoască pe sine, se vede pe sine. Şi, ca să se vadă pe sine, nu cere nicidecum ajutorul ochilor corporali: ba, dimpotrivă, faţă de toate simţurile corpului, ca împie-decătoare şi tulburătoare, se abstrage pe sine la sine[16], ca să se vadă pe sine întru sine, ca să se cunoască pe sine la sine. Dar nu cumva Dumnezeu Însuşi este ceva de felul de care este spiritul? Desigur, Dumnezeu nu poate fi văzut decât numai şi numai de către spirit, şi, totuşi, nu aşa cum poate fi văzut spiritul. Spiritul acesta caută, într-adevăr, ceva ce este Dumnezeu, despre Carele să nu-l insulte cei care

[16] Citind, după Mss. **ad se**; Edd. au, însă, **a se = de la sine.**

Deus est, de quo illi non insultent qui dicunt: *Ubi est Deus tuus?* Aliquam quaerit incommu-tabilem veritatem, sine defectu substantiam. Non est talis ipse animus: deficit, proficit; novit, ignorat; meminit, obliviscitur; modo illud vult, modo non vult. Ista mutabilitas non cadit in Deum. Si dixero, Mutabilis est Deus, insultabunt mihi qui dicunt: *Ubi est Deus tuus?*

8. **[vers. 5.]** Quaerens ergo Deum meum in rebus visibilibus et corporalibus, et non inveniens; quaerens ejus substantiam in meipso, quasi sit aliquid qualis ego sum, neque hoc inveniens; aliquid super animam esse sentio Deum meum. Ergo, ut eum tangerem, *Haec meditatus sum, et effudi super me animam meam.* Quando anima mea contingeret quod super animam meam quaeritur, nisi anima mea super seipsam effunderetur? Si enim in seipsa remaneret, nihil aliud quam se videret: et cum se videret, non utique Deum suum videret. Dicant jam insultatores mei, *Ubi est Deus tuus?* dicant: ego quamdiu non video, quamdiu differor,

zic: *Unde este Dumnezeul Tău?* Caută o anume incomutabilă veritate[17], substanţa fără de lipsă. Nu este astfel spiritul însuşi: suferă delipsa, progresează; cunoaşte, ignoră; îşi aminteşte, uită, acum vrea una, acum, alta. Această mutabilitate nu cade întru Dumnezeu. Dacă voi fi zis: „Dumnezeu este mutabil", mă vor insulta cei care zic: *Unde este Dumnezeul tău?*

8. [vers. 5.] Căutându-L, aşadar, pe Dumnezeul meu întru lucrurile vizibile şi corporale, şi negăsindu-L; căutând substanţa Lui întru mine însumi, ca şi cum ar fi ceva ce sunt eu, şi negăsind-o nici pe-aceasta; simt că Dumnezeul meu este ceva deasupra sufletului. Ca să-L ating[18], aşadar, pe El: **Meditatu-le-am pe acestea, şi sufletul meu revărsatu-l-am deasupra[19] mea.** Când atingea sufletul meu ceea ce se caută deasupra sufletului meu, dacă sufletul meu nu se revărsa deasupra lui însuşi? Dacă rămânea, într-adevăr, întru sine însuşi, nu vedea nimic alta decât pe sine; şi, când se vedea pe sine, nu-L vedea, bine-nţeles, pe Dumnezeul său. Mai zică insultatorii mei: *Unde este Dumnezeul tău?*, zică: eu, cât timp nu văd, cât timp sunt amânat, mânânc, zi şi noapte, lacrimile mele. Mai zică ei încă: *Unde*

[17] Altfel: adevăr. Veritatea ziceau atotfrumos bătrânii noştri şi suntem obligaţi şi noi, nu o dată, de către Augustin să zicem.

[18] După Lov., se interpune aci: **animi intelectu = prin înţelegerea spiritului,** care lipseşte din Er. şi Mss.

[19] Hermeneutica augustiniană la acest verset este, după ştiinţa mea, singulară.

manduco die ac nocte lacrymas meas. Dicant illi adhuc, *Ubi est Deus tuus?* quaero ego Deum meum in omni corpore, sive terrestri, sive coelesti, et non invenio: quaero substantiam ejus in anima mea, et non invenio: meditatus sum tamen inquisitionem Dei mei, et per ea quae facta sunt, invisibilia Dei mei cupiens intellecta conspicere (**Rom.** I, 20), *effudi super me animam meam;* et non jam restat quem tangam, nisi Deum meum. Ibi enim domus Dei mei, super animam meam: ibi habitat, inde me prospicit, inde me creavit, inde me gubernat, inde mihi consulit, inde me excitat, inde me vocat, inde me dirigit, inde me ducit, inde me perducit.

9. Ille enim qui habet altissimam in secreto domum, habet etiam in terra tabernaculum. Tabernaculum ejus in terra, Ecclesia ejus est adhuc peregrina. Sed hic quaerendus est, quia in tabernaculo invenitur via, per quam venitur ad domum. Etenim cum effunderem super me animam meam, ad attingendum Deum meum, quare hoc feci? *Quoniam ingrediar in locum tabernaculi.* Nam extra locum tabernaculi errabo quaerens Deum meum. *Quoniam ingrediar in locum*

este Dumnezeul tău?; cautu-L eu pe Dumnezeul meu întru tot corpul, fie terestru, fie celest, şi nu-L aflu: caut substanţa Lui întru sufletul meu, şi n-o aflu: meditat-am, totuşi, căutarea Dumnezeului meu, şi, dorind să privesc invizibilele Dumnezeului meu, prin cele ce-au fost făcute (**Rom.**, I, 20), **revărsat-am deasupra mea sufletul meu;** şi nu mai rămâne pe cine să ating, decât numai pe Dumnezeul meu. Acolo, într-adevăr, casa Dumnezeului meu, deasupra sufletului meu: acolo locuieşte, de acolo mă priveşte pe mine, de acolo creatu-m-a pe mine, de acolo mă guvernează pe mine, de acolo mă sfătuieşte pe mine, de acolo mă îndeamnă pe mine, de acolo mă cheamă pe mine, de acolo mă diriguie pe mine, de acolo mă conduce pe mine, de acolo mă aduce pe mine.

9. El, într-adevăr, Carele are, întru secret, altissima casă, are chiar şi pe pământ tabernaculul. Tabernaculul Lui, pe pământ, Biserica Lui este, peregrina încă. Ci aici e de căutat, întrucât în tabernacul se află calea, prin care se vine la casă. Când revărsam, încaltea, deasupra mea sufletul meu, spre a-l atinge pe Dumnezeul meu, de ce am făcut aceasta? **Fiindcă păşi-voi întru locul tabernaculului.** Căci voi rătăci, căutându-L pe Dumnezeul meu în afara tabernaculului. **Fiindcă păşi-voi întru locul tabernaculului admirabil, până la casa**

tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In locum tabernaculi ingrediar, admirabilis tabernaculi, usque ad domum Dei. Jam enim multa admiror in tabernaculo. Ecce quanta admiror in tabernaculo! Tabernaculum enim Dei in terra, homines sunt fideles: admiror in eis ipsorum membrorum obsequium; quia non in eis regnat peccatum ad obediendum desideriis ejus, nec exhibent membra sua arma iniquitatis peccato, sed exhibent Deo vivo in bonis operibus: animae servienti Deo membra corporalia militare admiror (**Id.** VI, 12, 13). Respicio et ipsam animam **[Col. 0470]** obedientem Deo, distribuentem opera actus sui, frenantem cupiditates, pellentem ignorantiam, extendentem se ad omnia aspera et dura toleranda, justitiam et charitatem impendentem caeteris. Miror et istas virtutes in anima: sed adhuc in loco tabernaculi ambulo. Transeo et haec: et quamvis admirabile sit tabernaculum, stupeo cum pervenio usque ad domum Dei. De qua domo dicit in alio psalmo, cum proposuisset sibi quamdam duram et difficilem quaestionem, quare in hac terra

Lui Dumnezeu. Întru locul tabernaculului păşi-voi, al admirabilului tabernacul, până la casa lui Dumnezeu. Multe, într-adevăr, admir, acum, în tabernacul. Iată câte admir în tabernacul! Tabernaculul Lui Dumnezeu, pe pământ, sunt, într-adevăr, omenii fideli: admir întru ei subordonarea mădularelor înseşi: întrucât nu domneşte întru ei păcatul spre a-i face obedienţi dorinţelor lui, nici nu-şi înfăţişează păcatului mădularele loruşi arme ale inechităţii, ci şi le înfăţişează Dumnezeului viu întru bune lucrări: mădularele corporale le admir că-i militează sufletului servindu-I Lui Dumnezeu (**Id.**, VI, 12, 13). Privesc şi sufletul însuşi, obedient lui Dumnezeu, orânduindu-şi operele activităţii sale, frânându-şi cupiditătile, îndepărtând ignoranţa, aşternându-se spre tolerarea tuturor celor aspre şi dure, consacrându-şi celorlalte justiţia şi charitatea[20]. Admir şi aceste virtuţi în suflet: dar umblu încă întru locul tabernaculului. Trec şi de acestea: şi, oricât este admirabil tabernaculul, mă minunez când ajung până la casa Lui Dumnezeu. Despre care casă zice, în alt psalm, cum îşi propusese sieşi chestiunea anume, dură şi dificilă, de ce le este, de cele mai multe ori, pe-acest pământ, bine răilor, şi le este rău

[20] Citind: **iustitiam et charitatem;** două Mss. au: **iustitiam et veritatem** = **justiţia şi adevărul.**

plerumque bene est malis, et male est bonis, et ait: *Suscepi cognoscere, hoc labor est ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, et intelligam in novissima* (**Psal.** LXXII, 16, 17). Ibi est enim fons intellectus, in sanctuario Dei, in domo Dei. Ibi intellexit iste in novissima, et solvit quaestionem de felicitate iniquorum, et labore justorum. Quomodo solvit? Quia mali cum hic differuntur, ad poenas sine fine servantur; et boni cum hic laborant, exercentur, ut in fine haereditatem consequantur. Et hoc ille in sanctuario Dei cognovit, intellexit in novissima. Ascendens tabernaculum, pervenit ad domum Dei. Tamen dum miratur membra tabernaculi, ita perductus est ad domum Dei, quamdam dulcedinem sequendo, interiorem nescio quam et occultam voluptatem, tanquam de domo Dei sonaret suaviter aliquod organum: et cum ille ambularet in tabernaculo, audito quodam interiore sono, ductus dulcedine, sequens quod sonabat, abstrahens se ab omni strepitu carnis et sanguinis, pervenit usque ad domum Dei. Nam viam suam et ductum suum sic ipse commemorat, quasi diceremus ei, Miraris tabernaculum in hac terra; quomodo pervenisti ad bunilor, şi zice: **Însărcinatu-m-am a cunoaşte; osteneală este aceasta înaintea mea, până să intru întru sanctuariul Lui Dumnezeu, şi să înţeleg întru cele de pe urmă** (**Psal.,** LXXII, 16, 17). Acolo este, într-adevăr, izvorul înţelegerii, întru sanctuarul Lui Dumnezeu, întru casa Lui Dumnezeu. Acolo înţele-s-a el[21] întru cele de pe urmă, şi a dezlegat chestiunea despre fericirea injuştilor şi chinul juştilor. Cum a dezlegat-o? Că răii, cum sunt amânaţi aici, sunt păstraţi pentru pedepsele fără de fine; şi bunii, cum se chinuiesc aici, sunt exercitaţi, ca să cuprindă întru fine moştenirea. Şi aceasta a cunoscut-o el întru sanctuarul Lui Dumnezeu, a înţeles-o întru cele din urmă. Urcând tabernacului, ajuns-a la casa Lui Dumnezeu. Totuşi, cât admiră membrele tabernaculului, este condus la casa lui Dumnezeu astfel, urmând o anume dulceaţă, o nu ştiu ce interioară şi ocultă voluptate, ca şi cum dintru casa Lui Dumnezeu ar suna nu ştiu ce instrument: şi, cum el umbla întru tabernacul, auzind un anume son interior, abstrăgându-se pe sine de la tot zgomotul cărnii şi sângelui, ajuns-a până la casa Lui Dumnezeu. Căci astfel comemorează el însuşi calea sa şi mersul său, ca şi cum i-am zice lui: *Admiri tabernacului pe acest pământ; cum ai ajuns la secretul casei Lui Dumnezeu?* **Întru vocea**

[21] Subauzi: psalmistul.

secretum domus Dei? *In voce,* inquit, *exsultationis et confessionis, soni festivitatem celebrantis.* Festa cum hic homines celebrant suae quoque luxuriae, consuetudinem habent constituere organa ante domos suas, aut ponere symphoniacos, vel quaeque musica ad luxuriam servientia et illicientia. Et ubi audita fuerint haec, quid dicimus qui transimus? Quid hic agitur? Et respondetur nobis, aliqua esse festa. Natalitia, inquit, celebrant, nuptiae hic sunt; ut non videantur inepta illa cantica, sed excusetur festivitate luxuria. In domo Dei festivitas sempiterna est. Non enim aliquid ibi celebratur et transit. Festum sempiternum, chorus Angelorum: vultus praesens Dei, laetitia sine defectu. Dies hic festus ita est, ut nec aperiatur initio, nec fine claudatur. De illa aeterna et perpetua festivitate sonat nescio quid canorum et dulce auribus cordis: sed si non perstrepat mundus. Ambulanti in hoc tabernaculo et miracula Dei in redemptionem fidelium consideranti, mulcet aurem sonus festivitatis illius, et rapit cervum ad fontes aquarum.

exultaţiunii, zice, **şi confesiunii, a sonului celebrând sărbă-toarea**[22]. Când oamenii îşi celebrează aici sărbătorile, desigur, ale luxuriei loruşi, au obiceiul[23] să aşeze orchestre în faţa caselor lor sau să-i pună pe cântăreţi, ori orice muzică servind şi ademenind la luxurie. Şi unde vor fi fost auzite acestea, ce zicem noi, cei care trecem? „Ce se-ntâmplă aici?" Şi ni se răspunde că este o serbare anume. „Celebrează", zice, „ziua de naştere; e nuntă aici": ca să nu ni se pară inepte acele cântări, ci să se scuze prin sărbătorire luxuria[24]. În casa Lui Dumnezeu este sărbătoare sempiternă. Acolo, într-adevăr, nu se celebrează ceva, şi trece. Sărbătoarea sempiternă, chorul Îngerilor: faţa prezentă a lui Dumnezeu, bucuria fără-ncetare. Ziua aceasta de sărbătoare este astfel, încât nici nu-ncepe cu-nceputul, nici nu sfârşete cu sfârşitul. De la mirifica eternă şi perpetuă sărbătoare le sună nu ştiu ce plăcut şi dulce urechilor inimii: ci, dacă nu face zgomot lumea. Umblătorului întru acest tabernacul[25] şi consideratorului miracolelor Lui Dumnezeu întru redempţiunea fidelilor îi încântă urechea sonul mirificei sărbători şi îl răpeşte, cerb, la izvoarele apelor.

[22] Ad litt.: festivitatea.

[23] Ad litt.: consuetudinea.

[24] Mss. au: **laetitia** = bucuria.

[25] Aci, Edd. adaugă: admirabili Dei = admirabil al Lui Dumnezeu. Din Mss. lipseşte.

10. [**vers. 6, 7.**] Sed quia, fratres, quamdiu sumus [**Col. 0471**] in corpore hoc, peregrinamur a Domino (**II Cor.** V, 6), et corpus quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (**Sap.** IX, 15): etsi utcumque nebulis diffugatis ambulando per desiderium, ad hunc sonum pervenerimus interdum, ut aliquid de illa domo Dei nitendo capiamus; onere tamen quodam infirmitatis nostrae ad consueta recidimus, et ad solita ista dilabimur. Et quomodo ibi inveneramus unde gauderemus, sic hic non deerit quod gemamus. Etenim cervus iste manducans die ac nocte lacrymas suas, raptus desiderio ad fontes aquarum, interiorem scilicet dulcedinem Dei, effundens super se animam suam, ut tangeret quod est super animam suam, ambulans in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei, et ductus interioris et intelligibilis soni jucunditate, ut omnia exteriora contemneret, et in interiora raperetur; adhuc tamen homo est, adhuc hic gemit, adhuc carnem fragilem portat, adhuc inter scandala hujus mundi periclitatur. Respexit ergo ad se, tanquam inde veniens, et ait

10. [vers. 6, 7.] Dar, întrucât, cât suntem, fraţilor, întru acest corp, peregrinăm faţă cu Domnul (**II Cor.**, V, 6), şi corpul, care se corupe, îngreunează sufletul, şi locuirea pământească deprimă simţul multe cugetătorul (**Înţel.**, IX, 15): chiar dacă, umblând prin dorinţă, îndepărtaţi fiind oarecum nourii, vom fi ajuns, între timp, ca, străduindu-ne, să prindem ceva dintru casa mirifică a Lui Dumnezeu, recădem, totuşi, printr-o anume greutate a infirmităţii noastre, la cele uzuale şi alunecăm la acestea obişnuite. Şi, precum acolo aflam de unde să ne bucurăm, aşa aici nu va lipsi pentru ce să gemem. De altminteri, cerbul acesta, mâncându-şi, zi şi noapte, lacrimile sale, răpit de dor, de dulceaţa interioară a Lui Dumnezeu, adică, spre izvoarele apelor, revărsându-şi deasupra sa sufletul său, ca să atingă ceea ce este deasupra sufletului său, umblând întru locul cortului admirabil, până la casa Lui Dumnezeu, şi dus de iucunditatea sonului interior şi inteligibil, ca să le disprețuiască pe toate cele exterioare, şi să fie răpit întru interioare; mai este, totuşi, om încă, mai geme încă aici, încă mai poartă carnea fragilă, mai este încă periclitat printre pietrele de poticnire ale lumii acesteia. Privit-a, aşadar, la sine, ca şi venind de acolo, şi-şi zice sieşi, constituitului între aceste tristeţi, şi comparându-le pe

sibi constituto inter has tristitias, et comparans haec illis ad quae videnda ingressus est, et post quae visa egressus est: *Quare*, inquit, *tristis es, anima mea, et quare conturbas me?* Ecce jam quadam interiore dulcedine laetati sumus, ecce acie mentis aliquid incommutabile, etsi perstrictim et raptim, perspicere potuimus: quare adhuc conturbas me, quare adhuc tristis es? Non enim dubitas de Deo tuo. Non enim non est quod tibi dicas, contra illos qui dicunt: *Ubi est Deus tuus?* Jam aliquid incommutabile persensi, quare adhuc conturbas me? *Spera in Deum.* Et quasi responderet illi anima ejus in silentio, Quare conturbo te, nisi quia nondum sum ibi, ubi est dulce illud, quo sic rapta sum quasi per transitum? Numquid jam bibo de fonte illo, nihil metuens? jam nullum scandalum pertimesco? jam de cupiditatibus omnibus tanquam edomitis victisque secura sum? Nonne adversus me diabolus vigilat hostis meus? nonne laqueos mihi quotidie deceptionis intendit? Non vis ut conturbem te posita in saeculo, et peregrina adhuc a domo Dei mei? Sed, *Spera in Deum*, respondet conturbanti se animae suae, et quasi

acestea cu acelea spre vederea cărora a intrat, şi după vederea cărora a ieşit: **Pentru ce**, zice, **eşti trist, suflete al meu, şi pentru ce mă conturbi pe mine?** Bucuratu-ne-am, iată, de-acum, de o anume dulceaţă interioară, putut-am întrezări, iată, cu ascuţişul minţii, deşi sumar şi-n treacăt, ceva incomutabil: pentru ce mă mai conturbi încă, pentru ce mai eşti încă trist? Nu te mai îndoieşti, într-adevăr, de Dumnezeul tău. Ai, de-acum, într-adevăr, ce să zici contra celor ce zic: *Unde este Dumnezeul tău?* Adânc simţit-ai, de-acum, ceva incomutabil, pentru ce mă mai conturbi pe mine? **Speră întru Dumnezeu!** Şi ca şi cum sufletul său i-ar răspunde lui în tăcere: „De ce te conturb, decât numai şi numai fiindcă nu sunt încă acolo, unde este dulcele acela de către care aşa am fost răpit, precum prin trecere? Mai beau eu, oare, dintru mirificul izvor, netemându-mă de nimic; nu mă mai tem de nici o piatră de poticnire; mai sunt eu în siguraţă faţă de toate cupidităţile ca şi îmblânzite şi învinse? Nu e treaz, oare, împotriva mea diavolul, duşmanul meu; nu-mi întinde, oare, zilnic, deceptiuni? Nu vrei să te conturb pe tine, eu, pusul întru secol şi peregrin încă faţă de casa Dumnezeului meu?" Ci: **Speră întru Dumnezeu,** îi răspunde sufletului său care-l conturbă pe

rationem reddenti perturbationis suae, propter mala quibus abundat hic mundus. Interim habita in spe. Spes enim quae videtur, non est spes: si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus (**Rom. VIII,** 24, 25).

11. *Spera in Deum.* Quare *Spera? Quoniam confitebor illi.* Quid ei confiteberis? *Salutare vultus mei, Deus meus.* A me mihi salus esse non potest; hoc dicam, hoc confitebor: *Salutare vultus mei Deus meus.* Etenim ut metuat in his, quae utcumque intellecta cognoscit, respexit iterum sollicitus ne obrepat inimicus: nondum dicit, Salvus sum ex omni parte. Etenim primitias habentes Spiritus, in nobismetipsis ingemiscimus, adoptionem exspectantes redemptionem corporis nostri (**Ibid.,** 23). Illa perfecta in nobis salute, erimus in domo Dei viventes sine fine, et sine fine audantes eum cui dictum est: *Beati qui habitant in* [**Col. 0472**] *domo tua, in saecula saeculorum laudabunt te* (**Psal.** LXXXIII, 5). Hoc nondum est, quia nondum est salus quae promittitur: sed confiteor Deo meo in spe, sine, şi ca şi dându-i socoteala perturbaţiunii sale, din cauza relelor întru care abundă lumea aceasta. Locuieşte, între timp, întru speranţă. Speranţa, într-adevăr, care se vede, nu-i speranţă: dacă sperăm, însă, ceea ce nu vedem, aşteptăm cu pacienţă (**Rom.,** VIII, 24, 25).

11. **Speră întru Dumnezeu!** De ce: **Speră? Fiindcă mărturisi-I-mă-voi Lui.** Ce-I vei mărturisi Lui? **Mântuirea feţei mele, Dumnezeul meu.** De la mine nu se poate să-mi fie mie mântuirea; aceasta rosti-o-voi, pe-aceasta mărturisi-o-voi: **Mântuirea feţei mele, Dumnezeul meu.** Într-adevăr, întrucât se teme întru acestea, pe care oricum le cunoaşte-nţelese, reprivit-a, iarăşi, îngrijorat, să nu se strecoare inamicul: nu zice încă: „Mântuitu-m-am dintru toată partea". Într-adevăr, având pârga Spiritului, gemem adânc întru noi înşine, adopţiunea aşteptând-o redempţiune a corpului nostru (**Ibid.,** 23). Cu acea perfectă mântuire întru noi, fi-vom, în casa Lui Dumnezeu, trăitori fără de fine, şi fără de fine lăudându-L pe El, Cui zisu-I-s-a: **Fericiţi cei ce locuiesc întru casa Ta, în secolele secolelor lăuda-Te-vor pe Tine** (**Psal.,** LXXXIII, 5). Aceasta nu-i încă, fiindcă nu-i încă mântuirea care se promite: ci mărturisescu-I Dumnezeului meu întru speranţă, şi-I zic Lui: **Mântuirea feţei mele,**

et dico illi, *Salus vultus mei, Deus meus.* Spe enim salvi facti sumus: spes autem quae videtur, non est spes (**Rom.** VIII, 24). Persevera ergo ut pervenias; persevera donec veniat salus. Audi ipsum Deum tuum de interiore tibi loquentem: *Sustine Dominum, viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum* (**Psal.** XXVI, 14); quoniam *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (**Matth.** X, 22, et XXIV, 13). *Quare* ergo *tristis es anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deum, quoniam confitebor illi.* Haec est confessio mea, *Salutare vultus mei, Deus meus.*

12. *Ad meipsum anima mea turbata est.* Numquid ad Deum turbatur? Ad me turbata est. Ad incommutabile reficiebatur, ad mutabile perturbabatur. Novi quia justitia Dei mei manet: utrum mea maneat, nescio. Terret enim me Apostolus dicens: *Qui se putat stare, videat ne cadat* (**I Cor.** X, 12). Ergo quia non est in me firmitas mihi, nec est mihi spes de me, *Ad meipsum turbata est anima mea.* Vis non conturbetur? Non remaneat in teipso, et dic: *Ad*

[20] Altfel: stabilitatea, statornicia.

Dumnezeul meu. Prin speranţă, am fost, într-adevăr, mântuiţi: speranţa, însă, care se vede, nu este speranţă (**Rom.,** VIII, 24). perseverează, aşadar, ca să ajungi: Perseverează până veni-va mântuirea. Auzi-L pe Însuşi Dumnezeul tău, dintru interior vorbindu-ţi ţie: **Susţine-L pe Domnul, bărbăteşte fă-o: şi întăreacă-se inima ta, şi susţine-L pe Domnul** (**Psal.,** XXVI, 14); fiindcă **cel carele va fi perseverat până-ntru fine, acela mântui-se-va** (**Mat.,** X, 22; XXV, 13). **Pentru ce eşti trist, suflete al meu, şi pentru ce mă conturbi pe mine? Speră întru Dumnezeu, fiindcă mărturisi-I-mă-voi Lui.** Aceasta este mărturisirea mea: **Mântuirea feţei mele, Dumnezeul meu.**

12. **La mine însumi tulburatu-s-a sufletul meu.** Nu cumva se tulbură la Dumnezeu? La mine tulburatu-s-a. La imutabil se refăcea, la mutabil se perturba. Ştiu că justiţia Dumnezeului meu rămâne: dacă a mea rămâne sau nu, nu ştiu. Mă-nspăimântă, într-adevăr, pe mine Apostolul, zicând: **Cel căruia i se pare că stă-n picioare ia seama să nu cadă** (**I Cor.,** X, 12). Pentru că nu-mi este mie, aşadar, întru mine fermitatea[20] mea, nici nu-mi este mie, de la mine, speranţa. **La mine însumi tulburatu-s-a sufletul meu.** Vrei să nu se tulbure? Nu

te, Domine, levavi animam meam (**Psal.** XXIV, 1). Hoc planius audi. Noli sperare de te, sed de Deo tuo. Nam si speras de te, anima tua conturbatur ad te; quia nondum invenit unde sit secura de te. Ergo quoniam ad me conturbata est anima mea, quid restat nisi humilitas, ut de seipsa anima non praesumat? Quid restat, nisi ut omnino minimam se faciat, nisi ut se humiliet, ut exaltari mereatur? Nihil sibi tribuat ut ei ab illo quod utile est tribuatur. Ergo quia ad me turbata est anima mea, et hanc perturbationem facit superbia: *Propterea memoratus sum tui, Domine, de terra Jordanis et Hermoniim a monte parvo.* Unde memoratus sum tui? A monte parvo, et de terra Jordanis. Forte de Baptismo, ubi est remissio peccatorum. Etenim nemo currit ad remissionem peccatorum, nisi qui displicet sibi; nemo currit ad remissionem peccatorum, nisi qui se confitetur peccatorem; nemo se confitetur peccatorem, nisi humiliando seipsum Deo. Ergo *de terra Jordanis memoratus sum tui, et de monte parvo:* non de monte magno; ut de monte rămână[27] întru tine însuți, și zi: **La Tine, Doamne, ridicatu-mi-am sufletul meu** (**Psal.**, XXIV, 1). Aceasta auzi-o-ntrutotul! Nu spera de la tine, ci de la Dumnezeul tău! Căci, dacă speri de la tine, sufletul tău se conturbă la tine; fiindcă nu găsește încă de unde să fie în siguranță de la tine. Așadar, fiindcă sufletul meu conturbatu-s-a la mine, ce mai rămâne decât numai umilința, ca sufletul să nu prezume de la sine însuși? Ce mai rămâne, decât numai să se facă absolut minim pe sine, decât numai și numai să se umilească pe sine, ca să merite a fi exaltat? Să nu-și atribuie nimic sieși, ca să-i fie atribuit lui de la El ceea ce este util. Fiindcă tulburatu-s-a, așadar, la mine sufletul meu, și această perturbațiune o face superbia: **De aceea amintitu-mi-am de Tine, Doamne, din pământul Iordanului și al Hermonului, de la muntele mic.** De unde mi-am amintit de Tine? De la muntele mic și din pământul Iordanului. De la Botez, poate, unde este remisiunea păcatelor. Nimeni nu aleargă, altminteri, la remisiunea păcatelor, decât numai cel ce-și displace sieși; nimeni nu aleargă la remisiunea păcatelor, decât numai cel carele se mărturisește păcătos pe sine; nimenea nu se mărturisește păcătos pe sine, decât numai și numai umilindu-l-se lui Dumnezeu pe sine. **Din pământul Iordanului**

[27] Citind, după Mss.: **ne remaneat;** Ed. au: **non remaneas = nu rămâne (tu).**

parvo tu facias magnum: quoniam qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur (**Luc.** XIV, 11, et XVIII, 14). Si autem et interpretationes nominum quaeras, Jordanis est Descensio eorum. Descende ergo, ut leveris; noli extolli, ne elidaris, *Et de Hermoniim monte parvo.* Hermoniim Anathematio interpretatur. Anathema teipsum, displicendo tibi: displicebis enim Deo, si placueris tibi. Ergo quia nobis Deus omnia bona praestat, quia ipse bonus est, non quia nos digni sumus; quia ille misericors est, non quia in aliquo promeruimus; *de terra Jordanis et Hermoniim commemoratus sum Dei.* Et quia humiliter commemoratur, exaltatus perfrui merebitur: quia non in se exaltatur qui in Domino gloriatur.

[Col. 0473] 13. **[vers. 8.]** *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum.* Peragere Psalmum possum fortasse, adjutus studio vestro, cujus fervorem video. De labore autem vestro non satis curo, ut

amintitu-mi-am, așadar, **de Tine, și de la muntele mic:** nu de la muntele mare; ca dintru muntele mic să faci tu mare: fiindcă cel carele se exaltă pe sine umilise-va; și cel carele se umilește exalta-se-va (**Luc.,** XIV, 11; XVIII, 14). Dacă și interpretarea numelor o cauți, încaltea, a Iordanului este *Coborârea lor.* Coboară, așadar, ca să fii înălțat; nu te-nălța, ca să nu fii strivit! Al [28] Hermonului se-nterpretează *Anathematie.* Anathemizează-te pe tine însuți, displăcându-ți ție: îi vei displăcea, într-adevăr, lui Dumnezeu, dacă-ți vei fi plăcut ție. Deci, fiindcă Dumnezeu ne pune nouă în față toate bunele, fiindcă El Însuși este bun, nu fiindcă suntem noi demni; fiindcă El însuși este misericordios, nu fiindcă vom fi binemeritat noi întru ceva; **dintru pământul Iordanului și Hermonului amintitu-mi-am de Dumnezeu.** Și, fiindcă-și aminteşte umil, va merita să se-mbucure exaltat: căci nu se exaltă-ntru sine cel carele se laudă întru Domnul.

13. [vers. 8.] **Abisul abisu-l invocă[29], întru vocea[30] cataractelor Tale.** Pot duce, poate, la bun sfârșit Psalmul, ajutat de zelul vostru, a cărui fervoare o văd. Despre osteneala voastră, însă, ca să ascultați, nu mă-ngrijorez

[28] Subauzi: numele.

[29] Subauzi, aci și passim: **cheamă la sine.**

[30] Altfel, urmând tradiția: **vuietul,** dar, așa, nu consună-ntrutotul hermeneuticii augustiniene; vezi infra: ...omul îl câștigă pe om, nu, totuși, întru vocea sa, ci **întru vocea cataractelor Tale.**

audiatis; quando et me qui loquor, ita in his laboribus sudare cernatis. Aspicientes me laborantem, profecto collaboratis: non enim mihi laboro, sed vobis. Ergo audite; quia velle vos video. *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum:* Deo dixit ille qui ejus commemoratus est de terra Jordanis et Hermoniim: hoc admirando dixit, *Abyssus Abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum.* Quae abyssus, quam abyssum invocat? Vere quia iste intellectus abyssus est. Abyssus enim est profunditas quaedam impenetrabilis, incomprehensibilis: et maxime solet dici in aquarum multitudine. Ibi enim altitudo, ibi profunditas: quae penetrari usque ad fundum non potest. Denique quodam loco dictum est, *Judicia tua abyssus multa* (**Psal.** XXXV, 7): hoc volente Scriptura commendare, quia judicia Dei non comprehenduntur. Quae ergo abyssus, quam invocat abyssum? Si profunditas est abyssus, putamus non cor hominis abyssus est? Quid enim est profundius hac abysso? Loqui homines possunt, videri possunt per operationem membrorum, audiri in sermone: sed cujus cogitatio penetratur, cujus cor inspicitur? Quid intus gerat, quid

îndestul; când şi pe mine, care vorbesc, mă vedeţi că asud astfel întru aceste osteneli. Văzându-mă pe mine ostenindu-mă, vă osteniţi, de bună seamă, dimpreună cu mine: căci nu pentru mine mă ostenesc, ci pentru voi. Ascultaţi, aşadar; căci văd că vreţi. **Abisul abisu-l invocă, întru vocea cataractelor Tale**: Lui Dumnezeu zisu-l-a acela, carele şi-a adus aminte de El din pământul Iordanului şi al Hermonului: admirând-o pe-aceasta zis-a: **Abisul abisu-l invocă, întru vocea cataractelor Tale.** Care abis pe care abis îl invocă? Cu adevărat că înţelegerea aceasta abis este. Abisul este, într-adevăr, o anume profunditate impenetrabilă, incomprehensibilă: şi se obişnuieşte a se zice, mai cu seamă, întru multitudinea apelor. Acolo, într-adevăr, adâncimea, acolo, profunditatea: care nu poate fi penetrată până-n străfund. Drept urmare, zice-se într-un loc anume: **Judecăţile Tale abisuri multe** (**Psal.,** XXXV, 7); voind să ne-ncredinţeze Scriptura faptul că judecăţile lui Dumnezeu nu pot fi întrutotul cuprinse cu mintea. Care abis, aşadar, pe care abis îl invocă? Dacă profunditate este abisul, socotim noi că inima omului nu este abis? Ce este, într-adevăr, mai profund decât abisul acesta? Că oamenii pot vorbi, pot fi văzuţi prin lucrarea mădularelor, auziţi întru discursuri: dar a cui cugetare este

intus possit, quid intus agat, quid intus disponat, quid intus velit, quid intus nolit, quis comprehendet? Puto non absurde intelligi abyssum hominem de quo alibi dictum est: *Accedet homo ad cor altum, et exaltabitur Deus* (**Psal.** LXIII, 7, 8). Si ergo homo abyssus est, quomodo abyssus invocat abyssum? Homo invocat hominem? invocat quasi quomodo Deus invocatur? Non. Sed invocat, dicitur ad se vocat. Nam dictum est de quodam, Mortem invocat: id est, sic vivit, ut mortem ad se vocet. Nam nemo hominum est qui orationem faciat, et invocet mortem: sed male vivendo homines mortem invocant. *Abyssus abyssum invocat,* homo hominem. Sic discitur sapientia, sic discitur fides, cum abyssus abyssum invocat. Abyssum invocant sancti praedicatores verbi Dei. Numquid et ipsi non abyssus? Ut noveris, quia abyssus et ipsi, Apostolus ait: *Minimum est ut a vobis dijudicer, aut ab humano die.* Quanta autem abyssus sit, audite amplius: *Neque enim ego meipsum dijudico* (**I Cor.** IV, 3). Tantamne profunditatem creditis esse in homine, quae lateat ipsum hominem in

penetrată, a cui inimă este-ntru sine scrutată? Ce poartă-nlăuntru, ce poate-nlăuntru, ce face-nlăuntru, ce dispune-nlăuntru, ce vrea-nlăuntru, ce nu vrea-nlăuntru, cine poate-ntrutotul înţelege? Socot că nu absurd abisul se-nţelege omul, despre carele se zice-n alt loc: **Accede-va omul la inima adâncă, şi exalta-Se-va Dumnezeu (Psal.,** LXIII, 7-8). Dacă omul este, prin urmare, abis, în ce chip abisul invocă abisul? Omul îl invocă pe om; îl invocă ca şi cum este invocat Dumnezeu? Nu. Ci invocă se zice cheamă la sine. Căci zisu-s-a despre neştine: invocă Moartea[31]: adică, trăieşte astfel, încât cheamă la sine moartea. Căci nu este nimeni dintre oameni, care să rostească rugăciunea, şi să invoce moartea: ci, strâmb[32] trăind, oamenii invocă moartea. **Abisul abisu-l invocă,** omul pe om. Aşa se-nvaţă înţelepciunea, aşa se-nvaţă credinţa, cum abisul abisu-l invocă. Abisul îl invocă sfinţii predicatori ai cuvântului Lui Dumnezeu. Nu cumva şi ei, non abisuri? Ca să ştiţi, că şi ei înşişi, abisuri, zice Apostolul: **Minim este să fiu dijudecat de către voi, sau de către ziua omenească.** Cât abis este, încaltea, auziţi mai amplu: **Şi, -ntr-adevăr, nici eu nu mă dijudec pe mine însumi (I Cor.,** IV, 3). O atâta

[31] După Esop, **fab. 6.**

[32] Ad litt.: rău, ci, întrucât, în româneşte, **rău trăind,** poate crea contrasensuri, e preferabilă exprimarea aceasta.

quo est? Quanta profunditas infirmitatis latebat in Petro, quando quid in se ageretur intus nesciebat, et se moriturum cum Domino vel pro Domino temere promittebat (**Joan.** XIII, 37)! quanta abyssus erat! Quae tamen abyssus nuda erat oculis Dei. Nam hoc illi Christus praenuntiabat, quod in se ipse ignorabat. Ergo omnis homo licet sanctus, licet justus, licet in multis proficiens, abyssus est, et abyssum invocat, quando homini aliquid fidei, aliquid veritatis propter vitam aeternam praedicat. Sed tunc est utilis abyssus abysso invocatae, quando fit in voce cataractarum tuarum. *Abyssus abyssum invocat,* [**Col. 0474**] homo hominem lucratur: non tamen in voce sua, sed *in voce cataractarum tuarum.*

14. Alium accipite intellectum: *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum.* Ego qui contremisco, cum ad me perturbata est anima mea, a judiciis tuis timui vehementer: *judicia* enim *tua abyssus multa* (**Psal.** XXXV, 7), et, *abyssus abyssum invocat.* Nam sub hac carne mortali, laboriosa, peccatrice, molestiis et scandalis plena, concupiscentiis obnoxia, damnatio quaedam est de judicio tuo: quia tu dixisti peccatori, *Morte morieris,* et, *In sudore vultus tui edes panem*

profunditate credeți, oare, că este-ntru om, care-i rămâne ascunsă însuși omului întru carele este? Câtă profunditate a infirmității zăcea ascunsă în Petru, când nu știa ce se-ntâmpla întru sine însuși și promitea temerar cumcă el are să moară cu Domnul sau pentru Domnul (**Ioan,** XIII, 37); cât abis era! Care abis le era, totuși, nud ochilor Lui Dumnezeu. Căci Christos îi anunța lui dinainte ceea ce el ignora întru sine însuși. Tot omul, așadar, fie sfânt, fie just, fie înaintând întru multe, este abis, și invocă abisul, când îi predică omului ceva dintru credință, ceva dintru adevăr în ce privește viața eternă. Ci atunci îi este util abisul abisului invocat, când o face întru vocea cataractelor Tale. **Abisul abisu-l invocă,** omul îl câștigă pe om: nu, totuși, întru vocea sa, ci **întru vocea cataractelor Tale.**

14. Primiți altă-nțelegere. **Abisul abisu-l invocă, întru vocea cataractelor Tale.** Eu, carele tremur, când la mine perturbatu-s-a sufletul meu, vehement temutu-m-am de judecățile Tale: **judecățile Tale**, într-adevăr, **abisuri multe** (**Psal.,** XXXV, 7), și, **abisul abisu-l invocă.** Căci, sub această carne muritoare, laborioasă, pecatrice, plină de molestii și scandaluri, expusă concupiscențelor, este o anume damnare dintru judecata Ta: întrucât Tu i-ai zis păcătuitorului: **De moarte vei**

tuum (**Gen.** II, 17, et III, 19). Haec abyssus prima judicii tui. Sed si male hic vixerint homines, *abyssus abyssum invocat:* quia de poena in poenam transeunt, et de tenebris ad tenebras, et de profunditate ad profunditatem, et de supplicio ad supplicium, et de ardore cupiditatis in flammas gehennarum. Ergo hoc timuit fortassis homo iste, cum ait: *Ad meipsum anima mea turbata est: propterea memoratus sum tui, Domine, de terra Jordanis et Hermoniim.* Humilis esse debeo. Exhorrui enim judicia tua, vehementer timui judicia tua: ideo *ad me anima mea turbata est.* Et quae judicia tua timui? Parvane judicia sunt tua ista? Magna sunt, dura sunt, molesta sunt: sed utinam sola essent! *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum.* Quia tu minaris, tu dicis et post illos labores restare alteram damnationem: *In voce cataractarum tuarum, abyssus abyssum invocat.* Quo ergo abibo a facie tua, et a spiritu tuo quo fugiam (**Psal.** CXXXVIII, 7); si abyssus abyssum invocat, si post istos labores timentur graviores?

15. *Omnes suspensiones tuae et fluctus tui super me ingressi*

muri, și: **Întru sudoarea feței tale mânca-vei pânea ta** (**Fac.,** II, 17; 19). Acesta este primul abis al judecății Tale. Dar, dacă oamenii vor fi trăit strâmb aici, **abisul abisu-l invocă**: întrucât trec dintru pedeapsă-n pedeapsă, și dintru întuneric în întuneric, și dintru profunditate întru profunditate, și dintru supliciu întru supliciu, și dintru ardoarea cupidității întru flăcările gheenelor. De aceasta, așadar, s-a temut, poate, omul acesta, când zice: **La mine însumi tulburatu-s-a sufletul meu: de aceea amintitu-mi-am de Tine, Doamne, din pământul Iordanului și al Hermonului.** Trebuie să fiu umil. Îngrozitu-m-am, într-adevăr, de judecățile Tale, vehement temutu-m-am de judecățile Tale: de aceea: **la mine sufletul meu tulburatu-s-a.** Și de care judecăți ale Tale temutu-m-am? Mici judecăți sunt, oare, acestea, ale Tale? Mari sunt, dure sunt, moleste sunt: dar, o, de-ar fi singurele! **Abisul abisu-l invocă, întru vocea cataractelor Tale.** Că Tu ameniți, Tu zici că, după acele osteneli, rămâne altă damnațiune: **Întru vocea cataractelor Tale, abisul abisu-l invocă.** Încotro voi merge, așadar, de la fața Ta, și de la spiritul Tău încotro fugi-voi (**Psal.,** CXXXVIII, 7); dacă abisul abisu-l invocă, dacă după aceste osteneli sunt de temut mai grele?

15. **Toate învolburările Tale de ape și valurile Tale trecut-au peste**

sunt. Fluctus in his quae sentio, suspensurae in his quae minaris. Omnis perpessio mea, fluctus est tuus: omnis comminatio tua, suspensura tua est. In fluctibus invocat abyssus ista, in suspensuris invocat alteram abyssum. In eo quod laboro, omnes fluctus tui: in eo quod minaris gravius, omnes suspensiones tuae super me ingressae sunt. Qui enim minatur, non premit, sed suspendit. Sed quia liberas, hoc dixi animae meae: *Spera in Deum, quoniam confitebor illi; salutare vultus mei, Deus meus.* Quia magis crebra sunt mala, dulcior erit misericordia tua.

16. [**vers. 9.**] Ideo sequitur: *In die mandavit Dominus misericordiam suam, et nocte declarabit.* Nulli vacat audire in tribulatione. Attendite cum vobis bene est; audite cum vobis bene est: discite, cum tranquilli estis, sapientiae disciplinam, et

mine. Valurile, întru acestea pe care le simt, învolburările Tale de ape, întru cele cu care amenințî. Toată răbdarea mea valul Tău este: toată amenințarea Ta învolburarea Ta de ape este. În valuri invocă abisul acesta, în învolburările Tale de ape îl invocă pe alt abis. În faptul că mă ostenesc, toate valurile Tale, în faptul că amenințî mai greu, toate învolburările Tale de ape peste mine trecut-au. Cine, într-adevăr, amenință nu apasă, ci lasă-n suspensie. Ci, fiindcă liberezi, aceasta zisu-i-am sufletului meu: **Speră întru Dumnezeu, fiindcă mărturisi-mă-voi Lui; mântuirea feței mele, Dumnezeul meu.** Fiindcă mai dese sunt relele, mai dulce fi-va misericordia Ta[33].

16. [vers. 9.] De aceea urmează: **Pe zi încredințat-a Domnul misericordia Sa, și noaptea o va declara.** Nimeni nu-i scutit să audă întru tribulațiune. Luați aminte, când vă este vouă bine: învățați, când sunteți liniștiți; disciplina înțelepciunii și cuvântul Lui

[33] Acest paragraf este cvasiintraductibil întru hermeneutica etimologizantă augustiniană. Vocabulele acestei hermeneutici etimologizante sunt, și ele, cvasiunicéle augustiniene. Nu am Tezaurul... la litera S și nici nu știu dacă va fi fost redactat. Forcellinus, însă, exemplifică aceste vocabule cu citatele din enarațiunea augustiniană la acest psalm. Iată, așadar, în litera sa, întreg acest paragraf: 15. **Toate suspensiunile Tale și valurile Tale peste mine trecut-au.** Valurile, întru acestea pe care le simt, suspensúrile, întru cele cu care amenințî. Toată suportarea mea valul Tău este: toată amenințarea Ta suspensúra Ta este. În valuri invocă abisul acesta, în suspensúri îl invocă pe alt abis. În faptul că mă ostenesc, toate valurile Tale, în faptul că amenințî mai greu, toate suspensiunile Tale peste mine trecut-au. Cine, într-adevăr, amenință nu apasă, ci suspendă. Ci fiindcă liberezi, aceasta zisu-i-am sufletului meu: **Speră întru Dumnezeu, fiindcă mărturisi-mă-voi Lui; mântuirea feței mele, Dumnezeul meu.** Fiindcă mai dese sunt relele, mai dulce fi-va misericordia Ta.

verbum Dei ut cibum colligite. Quando enim quisque in tribulatione est, prodesse illi debet quod securus audivit. Et enim in rebus prosperis mandat tibi Deus misericordiam suam, si ei fideliter servieris; quia liberat te de tribulatione; sed non tibi declarat ipsam misericordiam, quam tibi per diem mandavit, nisi per noctem. Cum venerit ipsa tribulatio, tunc adjutorio te non deserit: ostendit tibi verum fuisse quod tibi per diem mandavit. Etenim scriptum est quodam [**Col. 0475**] loco: *Speciosa misericordia Domini in tempore tribulationis, sicut nubes pluviae in tempore siccitatis* (**Eccli.** XXXV, 26). *In die mandavit Dominus misericordiam suam, et nocte declarabit.* Non tibi ostendit quia subvenit tibi, nisi venerit tibi tribulatio, unde eruaris ab illo qui tibi per diem promisit. Ideo admonemur imitari formicam (**Prov.** VI, 6). Sicut enim prosperitas saeculi significatur die, adversitas saeculi significatur nocte: ita alio modo prosperitas saeculi significatur aestate, adversitas saeculi significatur hieme. Et quid facit formica? Per aestatem colligit, quod ei per hiemem prosit. Ergo cum est aestas, cum bene est vobis, cum tranquilli

Dumnezeu drept hrană adunați-le. Când cineva este, într-adevăr, întru tribulațiune, trebuie să-i folosească lui ceea ce, sigur, auzit-a. Căci și întru situațiile prospere îți încredințează ție Dumnezeu misericordia Sa, și, dacă Îi vei fi servit fidel Lui; întrucât te liberează de tribulațiune; ci însăși misericordia, pe care ți-a încredințat-o în timpul zilei ție, nu ți-o declară ție decât numai în timpul nopții. Când va fi venit tribulațiunea însăși, atunci nu te părăsește pe tine cu-ajutorul: îți arată ție că a fost adevărat ceea ce ți-a încredințat în timpul zilei. E scris, încaltea, într-un anume loc: **Arătoasă misericordia Domnului în timpul tribulațiunii, precum norii de ploaie în timpul secetei (Eccli., = Sirah,** XXXV, 26). **Pe zi încredințat-a Domnul misericordia Sa, și noaptea o va declara.** Nu îți arată că îți vine în ajutor, decât numai dacă-ți va fi venit tribulațiunea, de unde vei fi scos de către Acela, Carele ți-a promis ție în timpul zilei. De aceea suntem sfătuiți să imităm furnica (**Prov.,** VI, 6). Precum, într-adevăr, prin zi este semnificată prosperitatea secolului, adversitatea secolului este semnificată prin noapte. Și ce face furnica? În timpul verii adună ceea ce-i este ei de folos iarna. Cum este, așadar, vară, cum vă este vouă bine, cum sunteți liniștiți, ascultați cuvântul Domnului. De unde, într-adevăr,

estis, audite verbum Domini. Unde enim fieri potest ut in hac tempestate saeculi hujus sine tribulatione totum hoc mare transeatis? unde fieri potest? cui hoc hominum contigit? Si contigit alicui, plus metuenda est ipsa tranquillitas. *In die mandavit Dominus misericordiam suam, et nocte declarabit.*

17. [**vers. 10-12.**] Quid ergo agas in hac peregrinatione? quid agas? *Apud me oratio Deo vitae meae.* Hoc hic ago cervus sitiens et desiderans ad fontes aquarum, recordans dulcedinem vocis illius qua ductus sum per tabernaculum usque ad domum Dei: quamdiu hoc corpus quod corrumpitur aggravat animam (**Sap.** IX, 15), *Apud me oratio Deo vitae meae.* Non enim ut supplicem Deo, empturus sum de transmarinis locis; aut ut exaudiat me Deus meus navigabo, ut de longinquo afferam thura et aromata, aut de grege adducam vitulum vel arietem: *Apud me oratio Deo vitae meae.* Intus habeo victimam quam immolem, intus habeo thus quod imponam, intus habeo sacrificium quo flectam Deum meum: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (**Psal.** L, 19). Quod sacrificium contribulati spiritus intus habeam, audi:

poate-se face ca întru această tempestate a secolului acestuia să treceţi, fără tribulaţiune, întreagă marea aceasta; de unde se poate face; cui dintre oameni i se-ntâmplă aceasta? Dacă i se-ntâmplă cuiva, este de temut însăşi tranchilitatea. **Pe zi încredinţat-a Domnul misericordia Sa, şi noaptea o va declara.**

17. [vers. 10-12.] Ce faci, aşadar, întru această peregrinaţiune; ce faci? **La mine rugă Dumnezeului vieţii mele.** Aceasta fac aci, cerb însetat şi doritor la izvoarele apelor, amintindu-mi dulceaţa vocii aceleia, prin care sunt dus prin tabernacul până la casa Lui Dumnezeu: cât timp acest corp, care se corupe, îngreunează sufletul (**Înţel.,** IX, 15). **La mine rugă Dumnezeului vieţii mele.** Nu voi cumpăra, într-adevăr, din locuri transmarine, ca să i mă suplic Lui Dumnezeu; şi nici, ca să mă audă pe mine Dumnezeul meu, nu voi naviga, ca să aduc din depărtare tămâie şi aromate, nici nu voi aduce din turmă viţelul ori berbecele: **La mine rugă Dumnezeului vieţii mele.** Înlăuntru am victima pe care s-o jertfesc, înlăuntru am tămâia pe care s-o pun, înlăuntru am sacrificiul prin care să-L înduplec pe Dumnezeul meu: **Sacrificiu lui Dumnezeu spiritul căit (Psal.,** L, 19). Că sacrificiul spiritului căit îl am înlăuntru, ascultă: **Zice-I-voi**

Dicam Deo, Susceptor meus es, quare mei oblitus es? Sic enim hic laboro, quasi tu oblitus sis mei. Tu autem exerces me: et novi quia differs mihi, non mihi aufers, quod promisisti: sed tamen, *quare mei oblitus es?* Tanquam de voce nostra clamavit et caput nostrum, *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti* (**Psal.** XXI, 2, et **Matth.** XXVII, 46)? *Dicam Deo, Susceptor meus es, quare mei oblitus es?*

18. *Utquid me repulisti?* ex illa altitudine fontis intelligentiae incommutabilis veritatis, *Utquid me repulisti?* Quare gravedine et pondere iniquitatis meae, jam illuc inhians, ad ista dejectus sum? Dicit alio loco ista vox: *Ego dixi in ecstasi mea,* ubi vidit nescio quid magnum, excessu mentis, *Ego dixi in ecstasi mea, Projectus sum a facie oculorum tuorum* (**Psal.** XXX, 23). Comparavit enim haec in quibus esset, illis in quae erectus erat, et vidit se longe projectum a facie oculorum Dei, sicut et hic: *Utquid me repulisti, et utquid contristatus incedo, dum affligit me inimicus, dum confringit ossa mea,* tentator ille diabolus, scandalis ubique crebrescentibus, quorum abundantia

Lui Dumnezeu: Susceptorul meu eşti, de ce ai uitat de mine? Aşa, într-adevăr, mă chinuiesc aci, ca şi cum Tu ai uitat de mine. Tu, însă, mă exerciţi pe mine: şi ştiu că Tu îmi amâi mie, nu-mi iei mie, ceea ce ai promis: ci, totuşi, **de ce ai uitat de mine?** Ca şi cum cu vocea noastră strigat-a şi capul nostru: **Dumnezeule, Dumnezul Meu, pentru ce M-ai părăsit (Psal.,** XXI, 2; **Mat.,** XXVI, 46)**? Zice-I-voi Lui Dumnezeu: Susceptorul meu eşti, de ce ai uitat de mine?**

18. **Pentru ce m-ai îndepărtat?**[34] de la mirifica altitudine a izvorului înţelegerii incomutabilului adevăr: **Pentru ce m-ai îndepărtat?** De ce, prin îngreunarea şi ponderea inechităţii mele, tinzând încă arzător acolo, am fost îndepărtat de la acestea? Zice, în alt loc, vocea aceasta: **Eu zis-am întru extaza mea,** unde, în excesul minţii, vede nu ştiu ce mare, **Eu, întru extaza mea, zis-am: Fost-am alungat de la faţa ochilor Tăi (Psal.,** XXX, 23). Comparatu-le-a, într-adevăr, pe acestea, întru care era, cu acelea, întru care fusese ridicat, şi se vede pe sine alungat departe de la faţa ochilor lui Dumnezeu, precum şi aci: **Pentru ce m-ai îndepărtat, şi pentru ce umblu întristat, în timp ce mă doboară inamicul, în timp ce se zdrobesc oasele mele**, tentatorul acela, diavolul, prin scandaluri peste

[34] Aceste cuvinte lipsesc din Biblie.

refrigescit [**Col. 0476**] charitas multorum (**Matth.** XXIV, 12)? Cum videamus fortes Ecclesiae plerumque scandalis cedere nonne dicit corpus Christi: *Confringit* inimicus *ossa mea?* Ossa enim fortes sunt, et aliquando ipsi fortes tentationibus cedunt. Haec cum quisque considerat ex corpore Christi, ex voce corporis Christi, nonne clamat: *Utquid me repulisti, et utquid tristis incedo, dum affligit me inimicus, dum confringit ossa mea?* Non carnes meas tantum, sed etiam ossa mea: ut in quibus putabatur esse aliqua fortitudo, videas cedere in tentationibus, ut caeteri infirmi desperent, quando fortes vident succumbere. Quanta ista pericula, fratres mei!

19. *Exprobraverunt mihi qui tribulant me.* Iterum illa vox: *Dum dicunt mihi per singulos dies, Ubi est Deus tuus?* Et maxime ista dicunt in tentationibus Ecclesiae, *Ubi est Deus tuus?* Quantum haec martyres audierunt, pro nomine Christi fortes et patientes, quantum illis dictum est, Ubi est Deus vester? Liberet vos, si potest. Tormenta enim ipsorum extrinsecus homines videbant, coronas intrinsecus non videbant. *Exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicunt mihi per singulos dies, Ubi est Deus* tot înmulţindu-se, prin abundenţa cărora se răceşte charitatea multora (**Mat.,** XXIV, 12)? Când îi vedem pe cei tari ai Bisericii cedând de multe ori scandalurilor, nu zice, oare, corpul Lui Christos: **Frânge** inamicul **oasele mele?** Oasele, într-adevăr, cei tari sunt, şi uneori înşişi tarii cedează tentaţiunilor. Aceasta, când o ia în seamă oricine dintru corpul Lui Christos, nu strigă, oare, dintru vocea corpului Lui Christos: **Pentru ce m-ai îndepărtat, şi pentru ce umblu întristat, în timp ce mă doboară inamicul, în timp ce se zdrobesc oasele mele?** Nu cărnurile mele numai, ci chiar şi oasele mele: ca să-i vezi că cedează, întru tentaţiuni, pe cei întru care se credea că este o anume fortitudine, încât să dispere ceilalţi, infirmii, când îi văd pe cei tari că sucumbă. Cât de mari sunt, fraţii mei, aceste pericole!

19. **Aruncatu-mi-au mie în faţă cei ce mă îmblătesc pe mine.** Iarăşi vocea aceea: **In timp ce-mi zic, zi de zi, mie:** *Unde este Dumnezeul tău?* Cât nu le-au auzit pe acestea martirii, tarii şi răbdătorii pentru numele lui Christos, cât zisu-li-s-a lor: *Unde este Dumnezeul vostru? Libereze-vă pe voi, dacă poate.* Schingiuirile loruşi le vedeau, într-adevăr, extrinsec oamenii, coroanele, intrinsec, nu le vedeau. **Aruncatu-mi-au mie în faţă cei ce mă îmblătesc pe mine, în timp ce-mi zic, zi de zi, mie:** *Unde este Dumnezeul tău?* Şi, pentru acestea, eu, întrucât tulburatu-s-a la

tuus? Et ego propter haec, quoniam ad me turbata est anima mea, quid ei aliud quam illud dicam, *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me?* Et quasi respondenti, Non vis ut conturbem te, hic posita in tantis malis? suspirans ad bona, sitiens et laborans, non vis ut conturbem te? *Spera in Deum, quoniam adhuc confitebor illi.* Dicit ipsam confessionem, repetit spei confirmationem: *Salus vultus mei et Deus meus.*

mine sufletul meu, ce alta decât aceea să-i zic lui: **Pentru ce eşti trist, suflete al meu, şi pentru ce mă conturbi pe mine?** Şi, ca şi răspunzătorului: „Nu vrei să te conturb pe tine, pus eu, aici, întru atâtea rele; suspinând spre bune, însetând şi ostenindu-mă, nu vrei să te conturb pe tine?": **Speră întru Dumnezeu, fiindcă Lui mărturisi-I-mă-voi încă.** Însăşi mărturisirea o rosteşte, confirmaţiunea[35] speranţei o repetă: **Mântuirea feţei mele şi**[36] **Dumnezeul meu.**

Temeiul piscurilor unor astfel de gânduri, cum rar i-a fost datul gândirii mistice să le gândească, piatra unghiulară a unei astfel de hermeneutici a fost pusă de proaspăt convertitul Augustin în dialogul *De Magistro.*

Şi în acest dialog, Augustin recurge, aşadar, la adevărurile particulare ale artelor liberale, aşa cum erau ele prezentate în învăţământul roman din timpul formării sale intelectuale, în cazul de faţă, la adevărurile particulare ale acelor arte liberale pe care le-a şi propus ca magistru, şi în Africa, şi în Italia, convertindu-le, însă, ca inconcusă consecinţă a convertirii sale, perspectivei creştine a adevărului revelat, cum ne este transmis, mai cu seamă, prin gândirea paulină.

Prin teoria (i)luminării, prin omul interior, prin Magistrul interior, prin lumea interioară, în general, Sfântul Augustin i-a oferit gândirii umane perspective, până la el, neimaginate.

Aşa, crescând ca-n poveste, nubilă, de-acum, filosofia şi-a găsit, prin mijlocirea geniului augustinian, mirificul Mire, ieşind, dintru tainice cămările nunţii mistice, indeniabil creştină.

Vasile Sav

[35] Altfel: **întărirea.**

[36] Unele Mss. îl omit pe et= şi.

In quo de verborum vi atque officio disputatur copiose, quo demum non verbis quae foris homo personat, sed aeterna veritate intus docente scientiam rerum obtineri evincatur.

I. – [Col. 1193] *Locutio ad quid instituta.*

1. AUGUSTINUS: Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur? ADEODATUS: Quantum quidem mihi nunc occurrit, aut docere, aut discere. *Aug.* Unum horum video et assentior: nam loquendo nos docere **[Col. 1194]** velle manifestum est; discere autem quomodo? *Ad.* Quo tandem censes, nisi cum interrogamus? *Aug.* Etiam tunc nihil aliud quam docere nos velle intelligo. Nam quaero abs te, utrum ob aliam causam interroges, nisi ut eum quem interrogas doceas quid velis? *Ad.* **[Col. 1195]** Verum dicis. *Aug.* Vides ergo jam nihil nos locutione, nisi ut doceamus appetere. *Ad.* Non plane video: nam si nihil est aliud loqui quam verba promere, video nos id facere cum cantamus. Quod cum soli saepe facimus, nullo praesente qui discat, non puto nos docere aliquid velle. *Aug.* At ego puto esse quoddam genus docendi per commemorationem, magnum sane, quod in nostra hac sermocinatione res ipsa indicabit. Sed si tu non arbitraris nos discere cum recordamur, nec docere illum qui commemorat, non resisto tibi: et duas jam loquendi causas constituo, aut ut doceamus, aut ut commemoremus vel alios vel nosmetipsos; quod etiam dum cantamus, efficimus: an tibi non videtur? *Ad.* Non prorsus: nam rarum admodum est, ut ego cantem commemorandi me gratia, sed tantummodo delectandi. *Aug.* Video quid sentias. Sed nonne attendis id quod te delectat in cantu

În care se dispută copios despre puterea şi oficiul cuvintelor, ca să se demonstreze, de fapt, cumcă nu prin cuvintele pe care le rosteşte, în afară, omul, se obţine ştiinţa lucrurilor, ci învăţându-ne, lăuntric, ***adevărul etern.***

I. – *La ce-i instituită vorbirea.*

1. **Aug.(ustinus):** Ce ţi se pare ţie că vrem noi, anume, să facem[1], când vorbim? **Ad.(eodatus):** Pe cât îmi ocură, cel puţin acum, mie, fie să-i învăţăm pe alţii, fie să-nvăţăm noi înşine[2]. **Aug.:** Pe una dintre acestea o văd şi asimt: e-nvederat, de fapt, cumcă, vorbind, noi vrem să-i învăţăm pe alţii; să-nvăţăm, însă, noi înşine, în ce mod[3]? **Ad.:** În care, în definitiv, dacă nu când întrebăm[4]? **Aug.:** Chiar şi atunci, înţeleg cumcă noi nu vrem să facem nimic alta, decât să-i învăţăm pe alţii. Dar eu te-ntreb, la urma urmei, pe tine, dacă întrebi tu, sau nu, din altă cauză decât numai ca să-l înveţi ce vrei pe cel, pe care-l întrebi? **Ad.:** Adevărat zici. **Aug.:** Vezi, deci, că noi nu mai urmărim nimic prin vorbire[5] decât numai să-l învăţăm pe altul. **Ad.:** N-o văd lămurit, întrucât, dacă a vorbi nu-nseamnă nimic alta decât a rosti cuvintele, văd cumcă noi, când cântăm[6], pe asta o facem. Şi, cum o facem, adeseori, singuri, nefiind prezent nimenea care să înveţe, nu socot că noi vrem să-l învăţăm ceva pe altul. **Aug.:** Eu, din contră, cred că-i un gen anume de-a da-nvăţătura prin comemoraţiune[7], mare foarte, pe care-l va indica, în această convorbire[8] a noastră, faptul însuşi. Dar, dacă tu nu socoţi că învăţăm noi înşine, când ne reamintim, şi că nici cel ce comemorează nu-l învaţă pe altul, nu mă-ncontrez eu ţie, şi constitui, de-acum, două cauzele de-a vorbi[9]: fie ca să dăm învăţătura, fie ca să comemorăm, fie altora, fie nouă înşine, ceea ce facem chiar şi când cântăm, sau ţie nu ţi se pare? **Ad.:** Absolut deloc: căci rar cu totul mi se-ntâmplă să cânt spre-a-mi comemora, ci numai spre a mă delecta. **Aug.:** Văd ce simţi[10]. Dar nu bagi tu,

modulationem quamdam esse soni; quae quoniam verbis et addi et detrahi potest, aliud est loqui, aliud est cantare? Nam et tibiis et cithara cantatur, et aves cantant, et nos interdum sine verbis musicum aliquid sonàmus, qui sonus cantus dici potest, locutio non potest: an quidquam est quod contradicas? *Ad.* Nihil sane.

2. *Aug.* Videtur ergo tibi, nisi aut docendi, aut commemorandi causa non esse institutam locutionem? *Ad.* Videretur, nisi me moveret quod dum oramus, utique loquimur; nec tamen Deum aut doceri aliquid a nobis, aut commemorari fas est credere. *Aug.* Nescire te arbitror non ob aliud nobis praeceptum esse ut in clausis cubiculis oremus (**Matth. VI, 6**), quo nomine significantur mentis penetralia, nisi quod Deus, ut nobis quod cupimus praestet, commemorari aut doceri nostra locutione non quaerit. Qui enim loquitur, suae voluntatis signum foras dat per articulatum sonum: Deus autem in ipsis rationalis animae secretis, qui homo interior vocatur, et quaerendus et deprecandus est; haec enim sua templa esse voluit. An apud Apostolum non legisti, *Nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis* (**I Cor. III, 16**); et, *In interiore homine habitare Christum?* (**Ephes. III, 16, 17**). Nec in propheta animadvertisti, *Dicite in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini: sacrificate sacrificium justitiae, et sperate in Domino?* (**Psal. IV, 5, 6.**). Ubi putas sacrificium justitiae sacrificari, nisi in templo mentis, et in cubilibus cordis? Ubi autem sacrificandum est, ibi et orandum. Quare non opus est locutione cum oramus, id est sonantibus verbis, nisi forte, sicut sacerdotes faciunt, significandae mentis suae causa, non ut Deus, sed ut homines audiant, et consensione quadam per commemorationem suspendantur in Deum: an tu aliud existimas? *Ad.* Omnino assentior. *Aug.* Non te ergo movet quod summus Magister cum orare doceret discipulos, verba quaedam docuit (**Matth. VI, 9**), in quo nihil aliud videtur fecisse, quam docuisse quomodo in orando loqui oporteret? *Ad.* Nihil me omnino istud movet: non enim verba, sed res

oare, de seamă cumcă ceea ce te delectează în cântec este o anume modulare a sonului; care, fiindcă le poate fi şí adăugată cuvintelor, şí detrasă, una este a vorbi, alta este a cânta? Căci se cântă, şi din fluiere, şi din ţiteră, şi păsările cântă, şi noi şuierăm, uneori, fără cuvinte, o muzică anume, care sunet se poate numi cântec, vorbire nu se poate: sau e ceva ce să contrazici? **Ad.:** Absolut nimic.

2. **Aug.:** Pere-ţi-se ţie, prin urmare, cumcă vorbirea nu este instituită decât numai şi numai, fie din cauza învăţării, fie dintr-a comemorării[11]? **Ad.:** Părea-mi-s-ar, de nu m-ar mişca faptul că, în timp ce ne rugăm, vorbim, vezi-bine: şi, totuşi, nu-i legiuit a crede, nici că Dumnezeu este învăţat cu ceva de către noi, nici că I se comemorează. **Aug.:** Socot că tu nu ştii cumcă nu de alta ne este dat nouă preceptul să ne rugăm în cămările închise (*Mat.*, VI, 6), prin care nume sunt semnificate penetraliile minţii[12], decât numai pentru că Dumnezeu nu cere, ca să ne dea ceea ce dorim, să I se aducă aminte sau să fie-nvăţat prin vorbirea noastră[13]. Cine vorbeşte dă, într-adevăr, în afară, prin son articulat, semnul voinţei sale: Dumnezeu, însă, e şí de căutat şi e şí de rugat întru înseşi tainiţele sufletului raţional[14], prin care[15] e numit omul interior[16]; acestea a voit, într-adevăr, să fie templele Sale. Sau n-ai citit la Apostol: *Nu ştiţi că sunteţi templul lui Dumnezeu, şi spiritul lui Dumnezeu locuieşte-ntru voi* (*I Cor.*, III, 16); şi: *Că întru omul interior locuieşte Christos* (*Efes.*, III, 16, 17)? Nici n-ai luat aminte la profet: *Ziceţi întru inimile voastre, şi-ntru aşternuturile voastre strămuraţi-vă: sacrificaţi sacrificiul justiţiei, şi speraţi întru Domnul* (*Psal., IV,* 5, 6)? Unde socoţi că-i sacrificat sacrificiul justiţiei, dacă nu în templul minţii şi-ntru aşternuturile inimii[17]? Unde-i, însă, de sacrificat, acolo, şi de rugat. Dreptaceea, când ne rugăm, nu-i nevoie de vorbire, de cuvinte sunătoare, adică, decât, doar, poate, cum fac sacerdoţii, spre-a-şi semnifica gândul, nu Dumnezeu, ci oamenii să audă, şi, -ntr-o consensiune anume, să i se dedice lui Dumnezeu prin comemoraţiune: sau tu presupui alta? **Ad.:** Asimt întrutotul. **Aug.:** Nu te mişcă, prin urmare, că Magistrul suprem[18], când îi învăţa pe discipoli să se roage, i-a învăţat anume cuvinte[19] (*Mat.*, IV, 9): întru care se pare că n-a făcut nimic alta, decât că i-a-nvăţat cum se cade-a vorbi rugându-se. **Ad.:** Nu mă mişcă pe mine cu absolut nimic asta: întrucât nu

ipsas eos verbis docuit, quibus et seipsi commonefacerent, a quo, et quid esset orandum, cum in penetralibus, ut dictum est, mentis orarent. *Aug.* Recte intelligis: simul enim te credo animadvertere, **[Col. 1196]** etiamsi quisquam contendat, quamvis nullum edamus sonum, tamen quia ipsa verba cogitamus, nos intus apud animum loqui, sic quoque locutione nihil aliud agere quam commonere, cum memoria cui verba inhaerent, ea revolvendo facit venire in mentem res ipsas quarum signa sunt verba. *Ad.* Intelligo ac sequor.

II. – *Verborum significatus nonnisi verbis ab homine ostenditur.*

3. *Aug.* Constat ergo inter nos verba signa esse. *Ad.* Constat. *Aug.* Quid? signum, nisi aliquid significet, potest esse signum? *Ad.* Non potest. *Aug.* Quot verba sunt in hoc versu,

Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui?
(Aeneid. lib. 2, v. 659.)

Ad. Octo. *Aug.* Octo ergo signa sunt. *Ad.* Ita est. *Aug.* Credo te hunc versum intelligere. *Ad.* Satis arbitror. *Aug.* Dic mihi quid singula verba significent. *Ad.* Video quidem quid significet, *si;* sed nullum aliud verbum, quo id exponi possit, invenio. *Aug.* Saltem illud invenis, quidquid significatur hoc verbo, ubinam sit? *Ad.* Videtur mihi quod, *si,* dubitationem significet: jam dubitatio, ubi nisi in animo est? *Aug.* Accipio interim; persequere caetera. *Ad. Nihil,* quid aliud significat, nisi id quod non est? *Aug.* Verum fortasse dicis: sed revocat me ab assentiendo quod superius concessisti, non esse signum nisi aliquid significet; quod autem non est, nullo modo esse aliquid potest. Quare secundum verbum in hoc versu non est signum, quia non significat aliquid; et falso inter nos constitit, quod omnia verba signa sint, aut omne signum aliquid significet. *Ad.* Nimis quidem urges; sed quando non habemus quid significemus, omnino stulte verbum aliquod promimus: tu

cuvintele, ci lucrurile[20] însele i-a-nvăţat pe ei prin cuvintele, prin care şi ei înşişi să-şi reamintească, la cine şi ce trebuia să se roage, când se rugau, precum s-a pus, întru penetraliile minţii. **Aug.:** Drept înţelegi: şi cred totodată că, -ntr-adevăr, tu ai luat aminte, oricât s-ar încontra neştine, cumcă, deşi nu scoatem nici un sunet, totuşi, întrucât cugetăm cuvintele însele, noi vorbim lăuntric, întru spirit, şi, aşa, prin vorbire, nu facem nimic alta decât că ne reamintim[21], din moment ce memoria, cui îi sunt imprimate cuvintele, desfăşurându-le, face să vină în minte lucrurile însele, ale căror semne[22] sunt cuvintele. **Ad.:** Înţeleg şi te urmez.

II. – *Semnificatul cuvintelor nu-i arătat de către om decât prin cuvinte.*

3. Aug.: E stabilit, prin urmare, -ntre noi, cumcă cuvintele sunt semne. **Ad.:** Stabilit. **Aug.:** Ce, semnul, dacă nu semnifică, el, ceva, poate fi semn? **Ad.:** Nu poate. **Aug.:** Câte cuvinte sunt în acest vers:

Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui?
(Zeii de vor să rămână nimicul din urbea măreaţă[23]?)
(Verg., *Aen. II*, v. 659)

Ad.: Opt. **Aug.:** Sunt, deci, opt semne. **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** Eu cred cumcă tu înţelegi acest vers. **Ad.:** Destul, socot. **Aug.:** Spune-mi ce semnifică fiecare cuvânt. **Ad.:** Văd, iată, ce semnifică *si (= de; dacă)*; dar nu aflu nici un alt cuvânt prin care să poată fi expus acesta. **Aug.:** Dar, orice se semnifică prin acest cuvânt, găseşti tu, măcar, cam unde este aceea? **Ad.:** Mi se pare că *si* semnifică dubitaţiunea[24]: şi-atunci, dubitaţiunea unde este, ea, dacă nu întru spirit? **Aug.:** Primesc, deocamdată; urmează-le pe celelalte! **Ad.:** *Nihil* (= nimic) ce alta semnifică, dacă nu ceea ce nu este[25]? **Aug.:** Adevărat zici tu, poate: mă revocă, însă, să-ţi asimt ceea ce ai conces mai sus, cumcă nu este semn decât numai dacă semnifică. el, ceva: ceea, ce, însă, nu este, nu poate fi, cu nici un chip, ceva. Dreptaceea, al doilea cuvânt, în versul acesta, nu-i semn, întrucât nu semnifică ceva: şi s-a stabilit fals între noi că toate cuvintele sunt semne, sau că tot semnul semnifică, el, ceva. **Ad.:** Prea te grăbeşti, desigur; ci, când n-avem ce să semnificăm, rostim absolut prosteşte orice cuvânt: tu, însă, vorbind, acum, cu mine, cred că

autem nunc mecum loquendo, credo quod nullum sonum frustra emittis, sed omnibus quae ore tuo erumpunt, signum mihi das ut intelligam aliquid; quapropter non te oportet istas duas syllabas enuntiare dum loqueris, si per eas non significas quidquam. Si autem vides necessariam per eas enuntiationem fieri, nosque doceri vel commoneri cum auribus insonant, vides etiam profecto quid velim dicere, sed explicare non possum. *Aug.* Quid igitur facimus? An affectionem animi quamdam, cum rem non videt, et tamen non esse invenit, aut invenisse se putat, hoc verbo significari dicimus potius, quam rem ipsam quae nulla est? *Ad.* Istud ipsum est fortasse quod explicare moliebar. *Aug.* Transeamus ergo hinc, quoquo modo se habet, ne res absurdissima nobis accidat. *Ad.* Quae tandem? *Aug.* Si nihil nos teneat, et moras patiamur. *Ad.* Ridiculum hoc quidem est, et tamen nescio quomodo video posse contingere; imo plane video contigisse.

4. *Aug.* Suo loco genus hoc repugnantiae, si Deus siverit, planius intelligemus: nunc ad illum versum te refer, et conare, ut potes, caetera ejus verba quid significent pandere. *Ad.* Tertia praepositio est, *ex*, pro qua, *de*, possumus, ut arbitror, dicere. *Aug.* Non id quaero, ut pro una voce notissima aliam vocem aeque notissimam, quae idem significet dicas; si tamen idem significat: sed interim concedamus ita esse. Certe si poeta iste non, *ex tanta urbe*, sed, *de tanta*, dixisset, quaereremque [**Col. 1197**] abs te quid, *de*, significaret; diceres, *ex*, cum haec duo verba essent, id est signa, unum aliquid, ut tu putas, significantia: ego autem idipsum, nescio quid unum, quod his duobus signis significatur, inquiro. *Ad.* Mihi videtur secretionem quamdam significare ab ea re in qua fuerat aliquid, quod ex illa esse dicitur, sive illa non maneat, ut in hoc versu, non manente urbe, poterant aliqui ex illa esse Trojani: sive maneat, sicut ex urbe Roma dicimus esse negotiatores in Africa. *Aug.* Ut concedam tibi haec ita esse, nec enumerem quam multa fortasse praeter hanc tuam regulam reperiantur; illud certe tibi attendere facile est, exposuisse

nu emiți în zadar nici un son, ci, prin toate, câte-ți ies pe gură, îmi dai semn, să-nțeleg ceva; dreptaceea, nu se cădea, ca, -n timp ce vorbești, să enunți aceste două silabe, dacă nu semnifici nimic prin ele. Dacă vezi, însă, cumcă prin ele devine necesară enunțarea și, cum ne răsună-n urechi, noi suntem învățați sau făcuți să ne (re)amintim, vezi, de asemenea, absolut ce-aș vrea eu să zic, dar nu pot explica. **Aug.:** Ce facem, prin urmare? Sau zicem cumcă, prin acest cuvânt, se semnifică, mai degrabă decât lucrul însuși, care este nul, o anume afecțiune a spiritului[26], când nu vede lucrul, și, totuși, află, sau socoate că a aflat, că nu este? **Ad.:** Chiar asta una-i, poate, ceea ce mă sforțam eu să explic. **Aug.:** Să trecem, deci, peste asta, oricum se prezintă ea-n sine, să nu ni se-ntâmple un lucru atotabsurd. **Ad.:** Care anume? **Aug.:** Chiar dacă nu ne-mpiedică nimic, să patem[27], totuși, piedica. **Ad.:** Una ca asta-i, vezi-bine, ridicol, și, totuși, nu știu cum, văd că se poate-ntâmpla; ba, chiar văd că s-a-ntâmplat de-a dreptul.

4. **Aug.:** Acest gen de repugnanță[28] îl vom înțelege, de ne-o va fi dat Dumnezeu, mai limpede, la locul său: acum, întoarce-te la acel vers și încearcă să arăți, pe cât poți, ce semnifică celelalte cuvinte ale lui. **Ad.:** A treia este prepoziția *ex* (= din), în locul căreia putem zice, precum socot eu, *de (= dintru)*[29]. **Aug.:** Nu asta ți-o cer eu, ca, în locul unei vorbe atotcunoscute, tu să zici o vorbă egal atotcunoscută, care să semnifice una și-aceeași; dacă semnifică, totuși, una și-aceeași: dar să concedem deocamdată cumcă așa este. Desigur, dacă acest poet ar fi zis nu *ex tanta urbe* (din atâta urbe), ci, *de tanta* (dintru atâta), și-aș fi căutat să aflu de la tine ce semnifică *de*, ai fi zis *ex*, cum, precum socoți tu, acestea-s două cuvinte, adică semne, semnificând ele una anume: eu, însă, îl cerc chiar pe acel, nu știu ce una[30], care-i semnificat prin aceste două semne. **Ad.:** Mie mi se pare că semnifică o anume separare a unui lucru față de un alt lucru, întru care fusese cel care se zice că este dintru el, fie că acela nu dăinuie, precum, în acest vers, nedăinuind urbea, puteau fi niște troieni dintru ea: fie că dăinuie, precum zicem că sunt, în Africa, negustători din Roma. **Aug.:** Ca să-ți conced cumcă asta așa este, și nici să nu enumăr cât de multe pot fi, poate, găsite în afara acestei definiții alei tale: ți-e, desigur, ușor să iei aminte cumcă ai

te verbis verba, id est signis signa, eisdemque notissimis notissima: ego autem illa ipsa quorum haec signa sunt, mihi, si posses, vellem ut ostenderes.

III. - *An res aliqua monstrari absque signo possit.*

5. *Ad.* Miror te nescire, vel potius simulare nescientem, responsione mea fieri quod vis omnino non posse; siquidem sermocinamur, ubi non possumus respondere nisi verbis. Tu autem res quaeris eas quae, quodlibet sint, verba certe non sunt, quas tamen ex me tu quoque verbis quaeris. Prior itaque tu sine verbis quaere, ut ego deinde ista conditione respondeam. *Aug.* Jure agis, fateor: sed si quaererem istae tres syllabae quid significent, cum dicitur, Paries, nonne posses digito ostendere, ut ego prorsus rem ipsam viderem, cujus signum est hoc trisyllabum verbum, demonstrante te, nulla tamen verba referente. *Ad.* Hoc in solis nominibus quibus corpora significantur, si eadem corpora praesentia sint, fieri posse concedo. *Aug.* Num colorem corpus dicimus, an non potius quamdam corporis qualitatem? *Ad.* Ita est. *Aug.* Cur ergo et hic digito demonstrari potest? An addis corporibus etiam corporum qualitates, ut nihilominus etiam istae cum praesentes sunt, doceri sine verbis possint? *Ad.* Ego cum corpora dicerem, omnia corporalia intelligi volebam, id est omnia quae in corporibus sentiuntur. *Aug.* Considera tamen, utrum etiam hinc aliqua tibi excipienda sint. *Ad.* Bene admones: non enim omnia corporalia, sed omnia visibilia dicere debui. Fateor enim sonum, odorem, saporem, gravitatem, calorem, et alia quae ad caeteros sensus pertinent, quanquam sentiri sine corporibus nequeant, et propterea sint corporalia, non tamen digito posse monstrari. *Aug.* Nunquamne vidisti ut homines cum surdis gestu quasi sermocinentur, ipsique surdi non minus gestu, vel quaerant, vel respondeant, vel doceant, vel indicent aut omnia quae volunt, aut certe plurima? Quod cum fit, non utique sola visibilia sine verbis

expus cuvintele prin cuvine, semnele, adică, prin semne, şi pe unele atotcunoscute prin altele la fel atotcunoscute: eu, însă, aş vrea să le arăţi pe acelea însele ale căror semne sunt acestea.

III. - *Dacă un anume lucru poate fi arătat fără semn.*

5. **Ad.:** Mă mir că tu nu ştii, sau, mai degrabă, că mi te prefaci a neştiutorul, cumcă, prin răspunsul meu, nu se poate face absolut deloc ceea ce vrei tu; dat fiind că, iată, convorbim, unde nu se poate răspunde decât numai prin cuvinte. Tu, însă, ceri acele lucruri, care, oricare-s ele, cert, nu-s cuvinte, pe care tu însuţi le ceri, totuşi, de la mine, prin cuvinte. Întreabă, prin urmare, tu însuţi, mai întâi, fără cuvinte, ca eu să-ţi răspund, mai apoi, prin această condiţie. **Aug.:** Pe drept vorbeşti, recunosc: dar, dacă aş cere ce semnifică aceste trei silabe, când se zice *perete*, n-ai putea tu, oare, să indici cu degetul, ca eu să văd, arătându-mi tu, nerăspunzându-mi, totuşi, prin nici un cuvânt, absolut lucrul însuşi al cărui semn este acest cuvânt trisilabic? **Ad.:** Conced cumcă asta una se poate face numai întru singure numele[31] prin care sunt semnificate corpuri, dacă sunt prezente corpurile însele. **Aug.:** Culoarea, oare, o numim noi corp, iar nu, mai degrabă, o anume calitate a corpului? **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** De ce poate fi, prin urmare, şi ea arătată cu degetul? Sau tu le adaugi corpurilor până şi calităţile corpurilor, încât chiar şi ele, când sunt prezente, să poată fi, cu nimic mai puţin, aduse la cunoştinţă fără cuvinte? **Ad.:** Eu, când ziceam corpuri, voiam să se-nţeleagă toate corporalele, care-va-să-zică, toate cele ce sunt simţite întru corpuri. **Aug.:** Consideră, totuşi, dacă nu cumva, chiar şi de-aci, ţi-s de exceptat unele. **Ad.:** Bine mă dăscăleşti: nu toate corporalele trebuia să spun, într-adevăr, ci toate vizibilele. Recunosc, într-adevăr, cumcă, sonul, mirosul[32], gustul[33], greutatea, căldura, şi altele, care ţin de celelalte simţuri, deşi nu pot fi simţite fără corpuri, şi, de aceea, sunt corporale, nu pot fi, totuşi, arătate cu degetul. **Aug.:** Nu ai văzut tu, oare, niciodată, cum oamenii cvasiconvorbesc cu surzi prin gest, şi surzii înşişi, nu mai puţin prin gest, fie cer, fie răspund, fie le aduc altora la cunoştinţă, fie le indică, sau pe toate cele ce le voiesc, fie, desigur, pe cele mai multe. Ceea ce, când se face, nu sunt arătate, vezi-bine, fără de cuvinte, numai cele vizibile, ci şi

ostenduntur, sed et soni et sapores, et caetera huju modi. Nam et histriones totas in theatris fabulas sine verbis saltando plerumque aperiunt et exponunt. *Ad.* Nihil habeo quod contradicam, nisi quod illud, *ex*, non modo ego, sed nec ipse quidem saltator histrio tibi sine verbis quid significet posset ostendere.

6. *Aug.* Verum fortasse dicis: sed fingamus eum posse; non, ut arbitror, dubitas, quisquis ille motus corporis fuerit, quo mihi rem quae hoc verbo significatur, **[Col. 1198]** demonstrare conabitur, non ipsam rem futuram esse, sed signum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, sed tamen signo signum nihilominus indicabit; ut et hoc monosyllabum, *ex*, et ille gestus, unam rem quamdam significent, quam mihi ego vellem non significando monstrari. *Ad.* Qui potest quod quaeris, oro te? *Aug.* Quomodo paries potuit. *Ad.* Ne ipse quidem, quantum ratio progrediens docuit, ostendi sine signo potest. Nam et intentio digiti non est utique paries, sed signum datur per quod paries possit videri. Nihil itaque video quod sine signis ostendi queat. *Aug.* Quid, si ex te quaererem quid sit ambulare, surgeresque et id ageres? nonne re ipsa potius quam verbis ad me docendum, aut ullis aliis signis utereris? *Ad.* Fateor ita esse, et pudet me rem tam in promptu positam non vidisse: ex qua etiam mihi millia rerum jam occurrunt, quae ipsae per se valeant, non per signa monstrari, ut edere, bibere, sedere, stare, clamare, et innumerabilia caetera. *Aug.* Age, nunc dic mihi, si omnino nesciens hujus verbi vim, abs te ambulante quaererem quid sit ambulare, quomodo me doceres? *Ad.* Idipsum agerem aliquanto celerius, ut post interrogationem tuam aliqua novitate admonereris; et tamen nihil aliud fieret, quam id quod deberet ostendi. *Aug.* Scisne aliud esse ambulare, aliud festinare? Nam et qui ambulat, non statim festinat; et qui festinat, non continuo ambulat: dicimus enim et in scribendo et in legendo, aliisque innumerabilibus rebus festinationem. Quare cum illud quod agebas, celerius ageres post

sonurile şi gusturile, şi celelalte de felul acesta. Căci şi histrionii, dansând, de cele mai multe ori, descoperă[34], fără de cuvinte[35], şi expun, în teatre, atâtea fabule. **Ad.:** N-am nimic ce să contrazic, decât numai că pe acel *ex* (= dintru), nu doar eu, dar nici măcar acel histrion dănţuitor nu ţi l-ar putea arăta, fără de cuvinte, ce anume semnifică.

6. Adevărat zici, poate: dar să ne-nchipuim că el poate; nu te-ndoieşti, precum socot, cumcă, oricare va fi fost acea mişcare a corpului, prin care se va sforţa să-mi arate lucrul pe care-l semnifică acest cuvânt, nu are să fie lucrul însuşi, ci semn. Dreptaceea, chiar şi el îmi va indica, nu, desigur, cuvântul prin cuvânt, dar, totuşi, nu mai puţin, semnul prin semn; încât, şi acel monosilabic *ex*, şi acel gest vor semnifica un anume lucru unic, pe care eu mi l-aş vrea să-mi fie-arătat, nefăcându-se semne. **Ad.:** În ce chip se poate ceea ce ceri, rogu-te? **Aug.:** Cum s-a putut peretele? Nici măcar acela nu poate fi, pe cât ne-a-nvăţat, progresivă, raţiunea, arătat fără semn. Căci nici întinsul degetului nu este, vezi-bine, peretele, ci se dă un semn, prin care să poată fi văzut peretele. Şi, aşa, nu văd nimic ce să poată fi arătat fără semne. **Aug.:** Ce, dacă te-aş întreba ce-nseamă a umbla, şi te-ai ridica şi-ai face-o pe asta, nu te-ai folosi, oare, spre-a mă lămuri, mai degrabă, de lucrul însuşi, decât de cuvinte sau de orice alte semne? **Ad.:** Recunosc c-aşa-i şi mi-e ruşine că n-am văzut un lucru pus atât de la-ndemână; dintru care îmi ocură, acum, chiar şi mie mii de lucruri care precumpănesc a fi arătate ele însele prin sine, nu prin semne, precum a mânca, a bea, a şedea, a sta-n picioare, a striga, şi nenumărate altele. **Aug.:** Haide, zi-mi tu mie, acum, dacă neştiind absolut de loc puterea acestui cuvânt[36], te-aş întreba pe tine umblând, ce-nseamnă a umbla, cum m-ai lămuri? **Ad.:** Aş face-o pe asta una cu ceva mai repede, ca, după întrebarea ta, să ţi se atragă atenţia printr-o anume noutate; şi, totuşi, nu s-ar face nimic alta decât ceea ce-ar trebui să fie-arătat. **Aug.:** Ştii tu, oare, cumcă una-i a umbla, alta, a te grăbi? Căci nici cel ce umblă nu se grăbeşte fără a se mişca din loc, nici cel ce se grăbeşte nu umblă totdeauna: zicem, într-adevăr, grabă, şí întru a scrie, şí întru a citi, şí-ntru alte nenumărate lucruri. Dreptaceea, cum, după întrebarea mea, ai face-o mai repede pe ceea ce-o făceai, aş socoti cumcă a umbla

interrogationem meam, putarem ambulare nihil esse aliud quam festinare: id enim novi addideras; et ob hoc fallerer. *Ad.* Fateor rem non posse nos monstrare sine signo, si cum id agimus interrogemur: si enim nihil addamus, putabit qui rogat, nolle nos ostendere, contemptoque se, in eo quod agebamus perseverare. Sed si de his roget quae agere possumus, nec eo tamen tempore quo agimus roget, possumus post ejus interrogationem id agendo, re ipsa potius quam signo demonstrare quod rogat: nisi forte loquentem me interroget quid sit loqui; quidquid enim dixero, ut eum doceam, loquar necesse est: ex quo secutus docebo, donec ei planum faciam quod vult, non recedens a re ipsa quam sibi voluit demonstrari, nec signa quaerens quibus eam ostendam praeter ipsam.

IV. – *An signa signis monstrentur.*

7. *Aug.* Acutissime omnino: quare vide utrum conveniat jam inter nos ea posse demonstrari sine signis, quae aut non agimus cum interrogamur, et tamen statim agere possumus, aut ipsa signa forte agimus. Cum enim loquimur, signa facimus, de quo dictum est significare. *Ad.* Convenit. *Aug.* Cum ergo de quibusdam signis quaeritur, possunt signis signa monstrari: cum autem de rebus quae signa non sunt, aut eas agendo post inquisitionem si agi possunt, aut signa dando per quae animadverti queant. *Ad.* Ita est. *Aug.* In hac igitur tripartita distributione prius illud consideremus, si placet, quod signis signa monstrantur: num enim sola verba sunt signa? *Ad.* Non. *Aug.* **[Col. 1199]** Videtur ergo mihi loquendo nos aut verba ipsa signare verbis, aut alia signa, velut gestum cum dicimus aut litteram; nam his duobus verbis quae significantur, nihilominus signa sunt: aut aliquid aliud quod signum non sit, velut cum dicimus, Lapis; hoc enim verbum signum est, nam significat aliquid, sed id quod eo significatur, non continuo signum est: quod tamen genus, id est cum verbis ea quae signa non sunt significantur, non pertinet ad hanc partem

nu-i nimic alta decât numai a te grăbi, întrucât pe asta ai adăuga-o ca nou, şi prin asta m-aş înşela. **Ad.:** Recunosc cumcă noi nu putem arăta, fără de semn, lucrul, dacă suntem întrebaţi în timp ce-l facem: căci, dacă nu vom adăuga nimic, cel ce-ntreabă va socoti cumcă noi nu vrem să-i arătăm şi că, dispreţuindu-l, preseverăm întru ceea ce făceam. Dar, dacă ne-ntreabă despre cele pe care le putem face, şi nu ne-ntreabă, totuşi, în acelaşi timp în care le facem, putem, făcându-l, după întrebarea lui, să-i arătăm ceea ce-ntreabă, mai degrabă prin lucrul însuşi decât prin semn: decât, doar, de mă-ntreabă pe mine vorbind, ce-nseamnă a vorbi, căci orice voi fi zis, ca să-l lămuresc, e necesar să vorbesc: dintru care, continuând, îl voi lămuri, până când îi voi face limpede ceea ce vrea, nedepărtându-mă de la lucrul însuşi, care a voit să-i fie arătat, şi nici căutând, în afara lucrului însuşi, semne, prin care să i-l arăt.

IV. – *Dacă semnele ar putea fi arătate prin semne.*

7. **Aug.:** Atotpătrunzător absolut: dreptaceea, vezi, dacă se poate stabili, sau nu, de-acum, între noi, cumcă pot fi arătate fără semne acelea, pe care fie nu le facem, în timp ce suntem întrebaţi, şi, totuşi, le putem face de-ndată, fie facem, poate, semnele însele. Când vorbim, facem, într-adevăr semne, de unde s-a zis *a semnifica*. **Ad.:** S-a stabilit. **Aug.:** Când se caută, aşadar, a se şti despre unele semne, semnele pot fi arătate prin semne, când, însă, despre lucruri, care nu-s semne, ele pot fi arătate, fie făcându-le, în urma întrebării, dacă ele pot fi făcute, fie dând semne, prin care ele pot fi luate-n seamă. **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** Întru această tripartită distribuţie, vom considera, mai întâi, de-ţi place, faptul că semnele sunt arătate prin semne: dar numai cuvintele-s, oare, semne? **Ad.:** Nu. **Aug.:** Mie mi se pare, aşadar, că noi, vorbind, desemnăm prin cuvinte, fie cuvintele însele, fie alte semne, precum când zicem gest sau literă; întrucât cele, ce sunt semnificate prin aceste două cuvinte, sunt, cu nimic mai puţin, semne: sau orice alta, care nu este semn, precum când zicem piatră; întrucât acest cuvânt este semn, căci semnifică ceva, dar ceea, ce se semnifică prin el, nu este neapărat semn: care gen, totuşi, când sunt semnificate, care-va-să-zică, prin cuvinte, cele ce nu-s semne, nu ţine de partea

quam discutere proposuimus. Suscepimus enim considerare illud, quod signis signa monstrantur, et partes in eo duas comperimus, cum aut eadem aut alia signa signis docemus vel commemoramus: an non tibi videtur? *Ad.* Manifestum est.

8. *Aug.* Dic ergo signa quae verba sunt, ad quem sensum pertineant. *Ad.* Ad auditum. *Aug.* Quid gestus? *Ad.* Ad visum. *Aug.* Quid, cum verba scripta invenimus? num verba non sunt, an signa verborum verius intelliguntur? ut verbum sit quod cum aliquo significatu articulata voce profertur; vox autem nullo alio sensu quam auditu percipi potest: ita fit ut cum scribitur verbum, signum fiat oculis, quo illud quod ad aures pertinet, veniat in mentem. *Ad.* Omnino assentior. *Aug.* Id quoque te arbitror assentiri, cum dicimus, Nomen, significare nos aliquid. *Ad.* Verum est. *Aug.* Quid tandem? *Ad.* Id scilicet quod quidque appellatur, velut Romulus, Roma, virtus, fluvius, et innumerabilia caetera. *Aug.* Num ista quatuor nomina nullas res significant? *Ad.* Imo aliquas. *Aug.* Num nihil distat inter haec nomina, et eas res quae his significantur? *Ad.* Imo plurimum. *Aug.* Vellem abs te audire, quidnam id sit. *Ad.* Hoc vel in primis, quod haec signa sunt, illa non sunt. *Aug.* Placetne appellemus significabilia ea quae signis significari possunt et signa non sunt, sicut ea quae videri possunt, visibilia nominamus, ut de his deinceps commodius disseramus? *Ad.* Placet vero. *Aug.* Quid? illa quatuor signa quae paulo ante pronuntiasti, nullone alio signo significantur? *Ad.* Miror quod jam mihi excidisse arbitraris, quod ea quae scribuntur, eorum quae voce proferuntur, signorum signa esse comperimus. *Aug.* Dic inter ista quid distet? *Ad.* Quod illa visibilia sunt, haec audibilia. Cur enim et hoc nomen non admittas, si admisimus significabilia? *Aug.* Prorsus admitto, et gratum habeo. Sed rursus quaero, quatuor haec signa nullone alio signo audibili significari queant, ut visibilia recordatus es? *Ad.* Hoc quoque recentius dictum recordor.

aceasta, pe care ne-am propus să o discutăm. Căci am luat asupra-ne să considerăm faptul că semnele sunt arătate prin semne şi-am descoperit într-asta două părţi, cum învăţăm pe alţii sau comemorăm, prin semne, fie tot aceleaşi, fie alte semne: sau ţie nu ţi se pare? **Ad.:** E-nvederat.

8. **Aug.:** Spune-mi, aşadar, semnele, care sunt cuvinte, de care simţ ţin ele? **Ad.:** De auz. **Aug.:** Ce, gestul? **Ad.:** De văz. **Aug.:** Ce, când aflăm cuvintele scrise, nu sunt ele, oare, cuvinte, sau sunt înţelese ele, mai adevărat, semne ale cuvintelor, întrucât cuvântul este ceea ce se rosteşte, cu un anume semnificat, prin voce articulată; vocea, însă, nu poate fi percepută cu absolut nici un alt simţ decât numai cu auzul: aşa se face că, ori de câte ori cuvântul este scris, el devine semn al ochilor, prin care vine în minte ceea ce ţine de urechi. **Ad.:** Asimt întrutotul. **Aug.:** Socot cumcă tu asimţi, de asemenea, chiar şi faptul că atunci, când zicem nume, noi semnificăm ceva. **Ad.:** E-adevărat. **Aug.:** Ce, totuşi? **Ad.:** Ceea, vezi bine, cum este numit indiferent care, precum, Romulus, Roma, virtute, fluviu şi nenumărate altele. **Aug.:** Dar aceste patru nume nu semnifică, ele, oare, nici un lucru anume? **Ad.:** Ba, dimpotrivă, diferite. **Aug.:** Nu-i, oare, nici o deosebire între aceste nume şi acele lucruri ce-s semnificate prin ele? **Ad.:** Ba, dimpotrivă, foarte mare. **Aug.:** Aş vrea s-aud de la tine cam care-i asta. **Ad.:** Asta, întâi de toate, că unele-s semne, altele nu-s. **Aug.:** Place-ţi ţie, oare, să le numim semnificabile[37] pe cele ce pot fi semnificate prin semne, şi nu-s semne, precum le numim vizibile pe cele ce pot fi văzute, ca, de aci înainte, să discutăm mai comod despre ele? **Ad.:** Bine-nţeles că-mi place. **Aug.:** Ce, cele patru semne, pe care le-ai pronunţat cu puţin mai nainte, nu-s, ele, oare, semnificate prin nici un alt semn? **Ad.:** Mă mir că crezi c-am şi uitat cumcă am descoperit că cele, ce-s scrise, sunt semne ale semnelor celor ce-s rostite prin voce. **Aug.:** Zi, între ele ce deosebire-i! **Ad.:** Faptul că unele-s vizibile, altele, audibile. Căci, de ce n-ai admite şi acest nume, dacă l-am admis pe semnificabile? **Aug.:** Îl admit întrutotul, şi-mi place. Dar caut, din nou, să aflu dacă aceste patru semne nu pot fi, ele, oare, semnificate prin alt semn audibil, aşa cum le-ai amintit pe vizibile? **Ad.:** Chiar şi pe-asta una mi-o amintesc mai recent spusă. Căci tocmai răspunsei cumcă numele

Nam nomen responderam significare aliquid, et huic significationi quatuor ista subjeceram; et illud autem et haec, si quidem voce proferuntur, audibilia esse cognosco. *Aug.* Quid ergo inter audibile signum et audibilia significata, quae rursus signa sunt, interest? *Ad.* Inter illud quidem quod dicimus, Nomen, et haec quatuor quae significationi ejus subjecimus, hoc distare video, quod illud audibile signum est signorum audibilium: haec vero audibilia quidem signa sunt, non tamen signorum, sed rerum partim visibilium, sicut est Romulus, Roma, fluvius; partim intelligibilium, sicut est virtus

9. [**Col. 1200**] *Aug.* Accipio et probo: sed scisne omnia quae voce articulata cum aliquo significatu proferuntur, verba appellari? *Ad.* Scio. *Aug.* Ergo et nomen verbum est, quandoquidem id videmus cum aliquo significatu articulata voce proferri; et cum dicimus disertum hominem bonis verbis uti, etiam nominibus utique utitur; et cum seni domino apud Terentium servus retulit, *Bona verba quaeso* (**In Andria, act. 1, scen. 2, v. 33**), multa ille etiam nomina dixerat. *Ad.* Assentior. *Aug.* Concedis igitur iis duabus syllabis quas edimus, cum dicimus, Verbum, nomen quoque significari, et ob hoc illud hujus signum esse. *Ad.* Concedo. *Aug.* Hoc quoque respondeas velim. Cum verbum signum sit nominis, et nomen signum sit fluminis, et flumen signum sit rei quae jam videri potest, ut inter hanc rem et flumen, id est signum ejus, et inter hoc signum et nomen quod hujus signi signum est dixisti quid intersit; quid interesse arbitraris inter signum nominis, quod verbum esse comperimus, et ipsum nomen cujus signum est? *Ad.* Hoc distare intelligo, quod ea quae significantur nomine, etiam verbo significantur; ut enim nomen est verbum, ita et flumen verbum est: quae autem verbo significantur, non omnia significantur et nomine. Nam et illud, *si*, quod in capite habet abs te propositus versus, et hoc, *ex*, de quo jam diu agentes in haec duce ratione pervenimus, verba sunt, nec tamen nomina; et talia multa inveniuntur. Quamobrem cum omnia nomina verba sint, non autem

semnifică ceva, şi acelei semnificaţii i le-am subadăugat pe acestea patru; şi cunosc, bine-nţeles, cumcă şi primul, şi acestea, dacă sunt, desigur, rostite prin voce, sunt audibile. **Aug.:** Ce deosebire există, aşadar, între semnul audibil şi semnificatele audibile, care sunt, de asemenea, semne? **Ad.:** Între acela, pe care-l numim, vezi-bine, nume, şi acestea patru, pe care i le-am subadăugat semnificaţiei lui, văd cumcă deosebirea consistă în faptul că acela este semnul audibil al semnelor audibile: cestelalte sunt, însă, semne audibile, desigur, nu, totuşi, ale semnelor, ci, în parte, ale lucrurilor vizibile, precum este Romulus, Roma, fluviu; în parte, ale inteligibilelor, precum este virtute.

9. **Aug.:** Primesc şi-aprob; dar ştii tu, oare, cumcă toate cele ce-s rostite, prin voce articulată, cu un semnificat anume, sunt numite cuvinte? **Ad.:** Ştiu. **Aug.:** Şi nume este, prin urmare, cuvânt, din moment ce-l vedem că-i rostit, cu un semnificat anume, prin voce articulată; şi, cum zicem cumcă omul bun vorbitor se foloseşte de cuvinte bune, se foloseşte, vezi-bine, chiar de nume; şi, când, la Terenţiu, sclavul i-a răspuns stăpânului bătrân: *Cuvinte bune, rogu-te* (*Andria*, act. 1, sc. II, v. 33), el a zis, desigur, chiar şi multe nume. **Ad.:** Asimt. **Aug.:** Concezi, prin urmare, cumcă prin acele două silabe, pe care le rostim când zicem cuvânt, este semnificat chiar şi numele, şi, prin asta, el[38] este semnul acestuia. **Ad.:** Conced. **Aug.:** Aş vrea să-mi răspunzi chiar şi la asta. Cum cuvântul este semnul numelui, şi numele este semnul fluviului, şi fluviu este semnul lucrului care poate fi deja văzut, precum ai spus, ce deosebire există între acest lucru şi fluviu, adică, semnul lui, şi între acest semn şi numele, care este semnul semnului acestuia; ce deosebire socoţi tu că există între semnul numelui, care am descoperit că este cuvânt, şi numele însuşi, al cărui semn este? **Ad.:** Înţeleg cumcă deosebirea consistă în faptul că cele, ce-s semnificate prin nume, sunt semnificate chiar şi prin cuvânt; precum, într-adevăr, nume este cuvânt, aşa şi fluviu este cuvânt; cele, ce-s semnificate, însă, prin cuvânt, nu-s toate semnificate şi prin nume. Căci şi acel „si" (= dacă), pe care-l are la-nceput versul propus de către tine, şi acest „ex" (= dintru), despre care, vorbind deja îndelung, am ajuns, conducându-ne raţiunea, întru cele de faţă, sunt cuvinte, şi nu nume, totuşi: şi unele de-acestea se găsesc

omnia verba nomina sint, planum esse arbitror quid inter verbum distet et nomen, id est inter signum signi ejus quod nulla alia signa significat, et signum signi ejus quod rursus alia significat. *Aug.* Concedisne omnem equum animal esse, nec tamen omne animal equum esse? *Ad.* Quis dubitaverit? *Aug.* Hoc ergo inter nomen et verbum, quod inter equum et animal interest. Nisi forte ab assentiendo id te revocat, quod dicimus et alio modo verbum, quo significantur ea quae per tempora declinantur, ut scribo scripsi, lego legi, quae manifestum est non esse nomina. *Ad.* Dixisti omnino quod me dubitare faciebat. *Aug.* Ne te istud moveat. Dicimus enim et signa universaliter omnia quae significant aliquid, ubi etiam verba esse invenimus. Dicimus item signa militaria, quae jam proprie signa nominantur, quo verba non pertinent. Et tamen si tibi dicerem, ut omnis equus animal, non autem omne animal equus est, ita omne verbum *signum*, non autem omne signum verbum est, nihil, ut opinor, dubitares. *Ad.* Jam intelligo, et prorsus assentior, hoc interesse inter universale illud verbum et nomen, quod inter animal et equum.

10. *Aug.* Scisne etiam, cum dicimus, Animal, aliud esse hoc trisyllabum nomen, quod voce prolatum est, aliud id quod significatur? *Ad.* Jam hoc supra concessi de omnibus signis et significabilibus. *Aug.* Num omnia signa tibi videntur aliud significare quam sunt, sicut hoc trisyllabum, cum dicimus, Animal, nullo modo idem significat quod est ipsum? *Ad.* Non sane: nam cum dicimus, Signum, non solum signa caetera **[Col. 1201]** quaecumque sunt, sed etiam seipsum significat; est enim verbum, et utique omnia verba signa sunt. *Aug.* Quid? in hoc disyllabo cum dicimus, Verbum, nonne tale aliquid contingit? Nam si omne quod cum aliquo significatu articulata voce profertur, hoc disyllabo significatur, etiam ipsum hoc genere includitur. *Ad.* Ita est. *Aug.* Quid? nomen nonne similiter habet? Nam et omnium generum nomina significat, et ipsum nomen generis neutri nomen est. An, si ex te quaererem quae pars orationis nomen, posses mihi

multe. Dreptaceea, cum toate numele sunt cuvinte, nu, însă, toate cuvintele sunt nume, socot cumcă-i clar ce deosebire există între cuvânt şi nume, adică, între semnul semnului aceluia, care nu semnifică niciunele alte semne, şi semnul acelui semn, care le semnifică, iarăşi, pe altele. **Aug.:** Concezi tu, oare, cumcă tot calu-i animal, nu, însă, tot animalu-i cal? **Ad.:** Cine va fi stat la-ndoială? **Aug.:** Între nume şi cuvânt este, deci, această deosebire, care este între cal şi animal. Dacă nu te împiedică, poate, să asimţi faptul că zicem şi-n alt mod „verbum[39]", prin care sunt semificate cele ce se declină[40] prin timpuri, precum scriu, am scris, citesc, am citit, care e-nvederat cumcă nu-s nume. **Ad.:** Ai zis întocmai ceea ce mă făcea să stau la-ndoială. **Aug.:** Să nu te mişte asta. Căci le zicem, în general, semne pe cele ce semnifică ceva, unde am aflat că sunt chiar şi cuvinte. Le zicem, de asemenea, semne militare, pe cele ce-s, de-acum, propriu numite semne, de care nu ţin cuvintele. Şi, totuşi, dacă ţi-aş zice că, precum tot calul este animal, nu, însă, tot animalu-i cal, aşa tot cuvântul este semn, nu, însă, tot semnul este cuvânt, nu te-ai îndoi, precum socot, cu nimic. **Ad.:** Acum înţeleg şi-asimt întrutotul cumcă între acel cuvânt în genere şi nume este deosebirea aceasta care-i între animal şi cal.

10. **Aug.:** Ştii tu, oare, cumcă, când zicem animal, una este acest nume trisilabic, ce-a fost rostit cu vocea, alta, ceea ce este semnificat? **Ad.:** Pe-asta am conces-o deja, mai nainte, despre toate semnele şi semnificabilele. **Aug.:** Paru-ţi-se ţie, oare, toate semnele cumcă ele semnifică alta decât ceea ce sunt, precum acest trisilabic, când zicem animal, nu semnifică în nici un chip tot aceeaşi ce este el însuşi? **Ad.:** Nu prea: întrucât, când zicem semn, le semnifică nu doar pe celelalte semne, oricâte-s ele, ci chiar şi pe sine însuşi; este, într-adevăr, cuvânt, şi, desigur, toate cuvintele sunt semne. **Aug.:** Ce, în acest disilabic, când zicem cuvânt, nu se-ntâmplă, oare, ceva de-acest fel? Căci, dacă tot ceea ce este rostit, cu un anume semnificat, prin voce articulată, este semnificat prin acest disilabic, este inculs chiar şi el însuşi în genul acesta. **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** Ce, nume nu se comportă, oare, similar? Căci semnifică şi numele tuturor genurilor, şi nume însuşi este nume de genul neutru. Sau, de-aş căuta să aflu de la tine ce parte-a vorbirii-i nume, mi-ai putea tu răspunde drept decât

respondere recte, nisi, nomen? *Ad.* Verum dicis. *Aug.* Sunt ergo signa quae inter alia quae significant, et seipsa significent. *Ad.* Sunt. *Aug.* Num tale tibi videtur hoc quadrisyllabum signum, cum dicimus, Conjunctio? *Ad.* Nullo modo: nam ea quae significat, non sunt nomina; hoc autem nomen est.

V. - *Signa mutua.*

11. *Aug.* Bene attendisti: nunc illud vide, utrum inveniantur signa quae se invicem significent, ut quemadmodum hoc ab illo, sic illud ab hoc significetur: non enim ita sunt inter se hoc quadrisyllabum, cum dicimus, Conjunctio, et illa quae ab hoc significantur, cum dicimus, Si, vel, nam, namque, nisi, ergo, quoniam, et similia; nam haec illo uno significantur, nullo autem horum unum illud quadrisyllabum significatur. *Ad.* Video, et quaenam signa sint se invicem significantia, cupio cognoscere. *Aug.* Tu ergo nescis, cum dicimus, Nomen et verbum, duo verba nos dicere? *Ad.* Scio. *Aug.* Quid? illud nescis, cum dicimus, Nomen et verbum, duo nomina nos dicere? *Ad.* Id quoque scio. *Aug.* Scis igitur tam nomen verbo, quam etiam verbum nomine significari. *Ad.* Assentior. *Aug.* Potesne dicere, excepto eo quod diverse scribuntur et sonant, quid inter se differant? *Ad.* Possum fortasse; nam id esse video quod paulo ante dixi. Verba enim cum dicimus, omne quod articulata voce cum aliquo significatu profertur, significamus; unde omne nomen, et ipsum cum dicimus, Nomen, verbum est: at non omne verbum nomen est, quamvis nomen sit, cum dicimus, Verbum.

12. *Aug.* Quid, si quisquam tibi affirmet et probet, ut omne nomen verbum est, ita omne verbum nomen esse? poterisne invenire quid distent, praeter diversum in litteris sonum? *Ad.* Non potero, nec omnino distare aliquid puto. *Aug.* Quid, si omnia quidem quae voce articulata cum aliquo significatu proferuntur, et verba sunt et nomina; sed tamen alia de causa verba, et alia de causa nomina

numai şi numai nume? **Ad.:** Adevărat zici. **Aug.:** Sunt, prin urmare, semne, care, printre altele, pe care le semnifică, se semnifică şi pe ele însele. **Ad.:** Sunt. **Aug.:** Acest semn cvadrisilabic, când zicem conjuncţie, pare-ţi-se, oare, ceva de-acest fel? **Ad.:** În nici un chip: întrucât cele pe care le semnifică nu sunt nume; el, însă, este nume.

V. - *Semnele reciproce*[41].

11. **Aug.:** Bine-ai luat aminte. Vezi, acum, dacă se pot găsi, sau nu, semne care să se semnifice îndesine[42], ca, precum primul îl semnifică pe al doilea, aşa al doilea să-l semnifice pe primul: căci nu sunt astfel îndesine acest cvadrisilab, când zicem conjuncţie, şi cele ce-s semnificate prin el, când zicem: dacă, sau, căci, dacă nu, aşadar, pentru că şi cele similare; întrucât acestea sunt semnificate prin acela unul, niciunul, însă, dintre acestea nu-l semnifică pe acela unu cvadrisilabic. **Ad.:** Văd, şi doresc să cunosc cam care anume-s semnele ce se semnifică îndesine. **Aug.:** Tu nu ştii, prin urmare, cumcă, iată, când zicem nume şi cuvânt, noi zicem două cuvinte? **Ad.:** Ştiu. **Aug.:** Ce, nu ştii faptul că, iată, când zicem nume şi cuvânt, noi zicem două nume? **Ad.:** Şi pe-asta o ştiu. **Aug.:** Ştii, prin urmare, cumcă atât numele este semnificat prin cuvânt, precum chiar şi cuvântul, prin nume. **Ad.:** Asimt. **Aug.:** Poţi tu, oare, să zici prin ce diferă ele-ndesine, în afara faptului că sunt scrise şi sună diferit? **Ad.:** Poate că pot; întrucât văd că asta este ceea ce-am zis cu puţin mai nainte. Căci, când zicem cuvinte, semnificăm tot ceea ce rostim, cu un anume semnificat, prin voce articulată; de unde tot numele, şi când îl zicem pe el însuşi, nume, este cuvânt; dar nu tot cuvântul este nume, deşi este nume, când zicem cuvânt.

12. **Aug.:** Ce, dacă neştine ţi-ar afirma şi proba cumcă, precum tot numele este cuvânt, aşa tot cuvântul este nume, ai putea tu afla prin ce anume se deosebesc, în afara sonului divers în litere. **Ad.:** N-aş putea, şi nici nu socot absolut deloc cumcă se deosebesc prin ceva. **Aug.:** Ce, dacă toate, iată, cele ce sunt rostite, cu un semnificat anume, prin voce articulată, sunt şi cuvinte, şi nume; dar, totuşi, dintr-o cauză-s cuvinte, şi dintr-alta, nume, nu va fi,

sunt? nihilne distabit inter nomen et verbum? *Ad.* Quomodo istud sit non intelligo. *Aug.* Hoc saltem intelligis, omne coloratum visibile esse, et omne visibile coloratum, quamvis haec duo verba distincte differenterque significent. *Ad.* Intelligo. *Aug.* Quid si ergo ita et omne verbum nomen, et omne nomen verbum est, quamvis haec ipsa duo nomina, vel duo verba, id est nomen et verbum, differentem habeant significationem? *Ad.* Jam video posse id accidere: sed quomodo id accidat, exspecto ut ostendas. *Aug.* Omne quod cum aliquo significatu articulata voce prorumpit, animadvertis, ut opinor, et aurem verberare, [**Col. 1202**] ut sentiri; et memoriae mandari, ut nosci possit. *Ad.* Animadverto. *Aug.* Duo ergo quaedam contingunt, cum aliquid tali voce proferimus. *Ad.* Ita est. *Aug.* Quid, si horum duorum ex uno appellata sunt verba, ex altero nomina; verba scilicet a verberando, nomina vero a noscendo, ut illud primum ab auribus, hoc autem secundum ab animo vocari meruerit?

13. *Ad.* Concedam, cum ostenderis quomodo recte possimus omnia verba nomina dicere. *Aug.* Facile est: nam credo te accepisse ac tenere pronomen dictum, quod pro ipso nomine valeat, rem tamen notet minus plena significatione quam nomen. Nam, ut opinor, definivit ille ita, quem grammatico reddidisti: Pronomen est pars orationis, quae pro ipso posita nomine, minus quidem plene, idem tamen significat. *Ad.* Recordor et probo. *Aug.* Vides igitur secundum hanc definitionem nullis nisi nominibus servire, et pro his solis poni posse pronomina, velut cum dicimus, Hic vir, ipse rex, eadem mulier, hoc aurum, illud argentum: hic, ipse, eadem, hoc, illud pronomina esse; vir, rex, mulier, aurum, argentum, nomina, quibus plenius quam illis pronominibus res significatae sunt. *Ad.* Video et assentior. *Aug.* Tu ergo nunc mihi paucas conjunctiones quaslibet enuntia. *Ad.* Et, que, at, atque. *Aug.* Haec omnia quae dixisti, nonne tibi videntur esse nomina? *Ad.* Non omnino. *Aug.* Ego saltem tibi recte locutus videor, cum dicerem, Haec omnia quae dixisti? *Ad.* Recte prorsus; et jam intelligo quam mirabiliter ostenderis me

oare, nici o deosebire între nume şi cuvânt? **Ad.:** Nu-nţeleg cum anume poate fi asta. **Aug.:** Înţelegi măcar faptul că tot coloratul este vizibil, şi tot vizibilul, colorat, deşi aceste două cuvinte semnifică distinct şi diferit? **Ad.:** Înţeleg. **Aug.:** Ce, dacă, prin urmare, aşa, şi tot cuvântul este nume, şi tot numele, cuvânt, deşi înseşi aceste două nume, sau două cuvinte, adică nume şi cuvânt, au semnificaţie diferită. **Ad.:** Acum văd că asta poate să se-ntâmple; dar aştept să-mi arăţi în ce chip anume se-ntâmplă. **Aug.:** Îţi dai, precum socot, seama cumcă tot ceea ce se rosteşte, cu un semnificat anume, prin voce articulată, îi şi verberează urechii, ca să fie simţit; şi-i este şi încredinţat memoriei, ca să poată fi cunoscut. **Ad.:** Îmi dau seama. **Aug.:** Două anume se petrec, deci, când rostim ceva cu astfel de voce. **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** Ce, dacă, de la acestea două, de la unul sunt numite cuvinte, de la altul nume: cuvinte, adică, de la verberare, nume, însă, de la cunoaştere, întrucât cel dintâi şi-a dobândit meritul de a fi numit de la urechi, acesta secund, însă, de la spirit[43]?

13. **Ad.:** Voi concede, de-mi vei fi arătat cum anume le putem zice drept pe toate cuvintele nume. **Aug.:** E uşor: întrucât cred că tu ai primit şi ţii pronumele zis, pentru că e-n vigoare în locul numelui însuşi, şi lucrul îl notează, totuşi, cu o semnificaţie mai puţin plină decât numele. Căci, pe cât socot, l-a definit el aşa, pe care i l-ai dat ca răspuns grămăticului[44]: „Pronumele este partea vorbirii, care, pusă în locul numelui însuşi, semnifică, desigur, mai puţin plin, totuşi, una şi-aceeaşi." **Ad.:** Mi-amintesc şi-aprob. **Aug.:** Vezi, prin urmare, cumcă, conform acestei definiţii, noi nu ne servim de niciunele, decât numai şi numai de nume, şi numai în locul lor, singurelor, pot fi puse pronumele[45], precum când zicem: acest bărbat, însuşi regele, aceeaşi muiere, acest aur, acel argint: acest, însuşi, aceeaşi, acest, acel sunt pronume; bărbat, rege, muiere, aur, argint, nume, prin care-s mai plin semnificate lucrurile decât prin acele pronume. **Ad.:** Văd şi asimt. **Aug.:** Enunţă-mi acum câteva conjuncţii, pe care-ţi place! **Ad.:** Şi, precum şi, dar, dar şi. **Aug.:** Acestea toate, pe care le-ai zis, nu ţi se par ţie cumcă sunt nume? **Ad.:** Nu, câtuşi de puţin. **Aug.:** Eu, cel puţin, îţi par c-am vorbit drept, când am zis „acestea toate, pe care le-ai zis"? **Ad.:** Drept întrutotul; şi acum înţeleg cât de mirabil mi-ai putut arăta

nomina enuntiasse: non enim aliter de his recte dici potuisset, Haec omnia. Sed enim vereor adhuc, ne propterea mihi recte locutus videaris, quod has quatuor conjunctiones etiam verba esse non nego; ut ideo de his recte dici potuerit, Haec omnia, quoniàm recte dicitur, Haec verba omnia. Si autem a me quaeras quae sit pars orationis, Verba; nihil aliud respondebo quam, Nomen. Quare huic nomini fortasse pronomen adjunctum est, ut illa recta esset locutio tua.

14. *Aug.* Acute quidem falleris, sed ut falli desinas, acutius attende quod dicam, si tamen id dicere, ut volo, valuero: nam verbis de verbis agere tam implicatum est, quam digitos digitis inserere et confricare; ubi vix dignoscitur, nisi ab eo ipso qui id agit, qui digiti pruriant, et qui auxilientur prurientibus. *Ad.* En toto animo adsum, nam ista haec similitudo me intentissimum fecit. *Aug.* Verba certe sono, et litteris constant. *Ad.* Ita est. *Aug.* Ergo ut ea potissimum auctoritate utamur, quae nobis charissima est, cum ait Paulus apostolus, *Non erat in Christo Est et Non, sed Est in illo erat* (**II Cor. I, 19**), non opinor, putandum est tres istas litteras, quas enuntiamus cum dicimus, *est*, fuisse in Christo, sed illud potius quod istis tribus litteris significatur. *Ad.* Verum dicis. *Aug.* Intelligis igitur eum qui ait, *Est in illo erat*, nihil aliud dixissequam, Est appellatur quod in illo erat: tanquam si dixisset, Virtus in illo erat; non utique aliud dixisse acciperetur, nisi, virtus appellatur quod in illo erat: ne duas istas syllabas quas enuntiamus, cum dicimus, **[Col. 1203]** Virtus, et non illud quod his duabus syllabis significatur, in illo fuisse arbitraremur. *Ad.* Intelligo ac sequor. *Aug.* Quid? illud nonne intelligis etiam nihil interesse utrum quisque dicat, Virtus appellatur, an, Virtus nominatur? *Ad.* Manifestum est. *Aug.* Ergo ita manifestum est, nihil interesse utrum quis dicat, Est appellatur, an, Est nominatur quod in illo erat. *Ad.* Video et hic nihil distare. *Aug.* Jamne etiam vides quid

cumcă eu am enunţat nume: căci nu s-ar fi putut zice altfel drept despre ele „acestea toate". Dar încă mă tem, într-adevăr, ca nu cumva să-mi pari c-ai vorbit drept din cauză că nu neg cumcă aceste patru conjuncţii sunt chiar şi cuvinte; ca de aceea să fi putut zice drept despre ele „acestea toate", întrucât se zice drept „toate aceste cuvinte". Dacă ai căuta, însă, să afli de la mine ce parte a vorbirii este cuvinte; nu voi răspunde nimic alta decât nume. De aceea i s-a adăugat, poate, acestui nume pronumele, ca să poată fi dreaptă acea rostire a ta.

14. **Aug.:** Acut[46], într-adevăr, te-nşeli, dar, ca să-ncetezi a te-nşela, ascultă mai acut ceea ce voi zice, de voi fi, totuşi, în stare s-o zic precum vreau: căci a vorbi despre cuvinte prin cuvinte este atât de-ncâlcit precum a-ţi împreuna şi scărpina degetele cu degetele, când, în afara aceluia însuşi care o face pe asta, abia se poate discerne care degete au mâncărimea şi care le vin în ajutor celor ce au mâncărimea. **Ad.:** Iată-mă-s, dintru-ntreg spiritul, aci, de faţă, căci similitudinea aceasta m-a făcut atotatent. **Aug.:** Cuvintele consistă cert din son şi litere. **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** Deci, ca să ne folosim atotprofund de mirifica autoritate, care ne este atotiubită, când zice Pavel, apostolul: *Nu era întru Christos Este*[47]*-le şi Nu*-ul, *ci Este*-le *era întru El* (*II Cor.*, I, 19), nu-s de părere cumcă-i de socotit că aceste patru litere[48], pe care le enunţăm, când zicem *Este*, au fost întru Christos, ci, mai degrabă, ceea ce este semnificat prin aceste patru litere. **Ad.:** Adevărat zici. **Aug.:** Înţelegi, prin urmare, cumcă cel ce a zis *Este*-le *era întru El*, n-a zis nimic alta decât numai că *Este* se cheamă ceea ce era întru El: precum, dacă ar fi zis: *Virtutea era întru El*, nu se-nţelege, desigur, cumcă ar fi zis nimic alta decât numai şi numai că virtute se cheamă ceea ce era întru El: ca să nu socotim nicidecum cumcă întru El au fost aceste trei silabe, pe care le enunţăm, când zicem virtute, şi nu ceea ce se semnifică prin aceste trei silabe. **Ad.:** Înţeleg şi te urmăresc. **Aug.:** Ce, nu înţelegi tu, oare, chiar şi faptul că nu-i absolut nici o deosebire dacă neştine zice „se cheamă virtute", sau „se numeşte virtute"? **Ad.:** E-nvederat. **Aug.:** E-nvederat, aşa, deci, cumcă nu-i absolut nici o deosebire dacă cineva zice „Este se cheamă", sau „Este se numeşte ceea ce era întru El". **Ad.:** Văd că nici aci nu-i nici o deosebire. **Aug.:** Vezi tu, acum, oare, chiar şi

velim ostendere? *Ad.* Nondum sane. *Aug.* Itane tu non vides nomen esse id quo res aliqua nominatur? *Ad.* Hoc plane nihil certius video. *Aug.* Vides ergo, Est nomen esse, siquidem illud quod erat in illo, Est nominatur. *Ad.* Negare non possum. *Aug.* At si ex te quaererem quae sit pars orationis. Est; non opinor nomen, sed verbum esse diceres, cum id ratio etiam nomen esse docuerit. *Ad.* Ita est prorsus ut dicis. *Aug.* Num adhuc dubitas alias quoque partes orationis eodem modo, quo demonstravimus, nomina esse? *Ad.* Non dubito, quandoquidem fateor ea significare aliquid Si autem res ipsae quas significant, quid singulae appellentur, id est nominentur, interroges; respondere non possum, nisi eas ipsas partes orationis, quas nomina non vocamus, sed, ut cerno, vocare convincimur.

15. *Aug.* Nihilne te movet, ne quis existat qui nostram istam rationem labefactet dicendo, Apostolo non verborum, sed rerum auctoritatem esse tribuendam; quamobrem fundamentum persuasionis hujus non tam esse firmum quam putamus: fieri enim posse ut Paulus, quanquam vixerit praeceperitque rectissime, minus tamen recte locutus sit, cum ait, *Est in illo erat;* praesertim cum se ipse imperitum sermone fateatur? **(II Cor. XI, 6.)** quo tandem modo istum refellendum arbitraris? *Ad.* Nihil habeo quod contradicam, et te oro ut aliquem de illis reperias, quibus verborum notitia summa conceditur, cujus auctoritate potius id quod cupis efficias. *Aug.* Minus enim tibi videtur idonea, remotis auctoritatibus, ipsa ratio, qua demonstratur omnibus partibus orationis significari aliquid, et ex eo appellari; si autem appellari, et nominari; si nominari, nomine utique nominari: quod in diversis linguis facillime judicatur. Quis enim non videat, si quaeras quid Graeci nominent quod nos nominamus, Quis, responderi, τίς quid Graeci nominent quod nos nominamus, Volo, responderi, θέλω quid Graeci nominent quod nos nominamus, Bene, responderi, καλῶς quid Graeci nominent quod nos nominamus, Scriptum, responderi, τό γεγραμμένον quid Graeci nominent quod nos nominamus,

ceea ce-aş vrea să arăt? **Ad.:** Încă nu prea. **Aug.:** Chiar aşa, oare, nu vezi tu cumcă numele este ceea prin ce este numit un lucru anume? **Ad.:** Ba nu văd nimic mai cert decât asta una. **Aug.:** Vezi, prin urmare, cumcă Este e nume, dat fiind că ceea ce era întru el se numeşte Este. **Ad.:** Nu pot nega. **Aug.:** Dar, dacă aş căuta să aflu de la tine ce parte de vorbire-i Este, nu-s de părere c-ai zice cumcă-i nume, ci verb, deşi raţiunea ne-a-nvăţat cumcă el este chiar şi nume. **Ad.:** Aşa-i întrutotul, precum zici. **Aug.:** Mai îndoieşti-te tu, oare, cumcă şi alte părţi de vorbire sunt, în acelaşi mod, în care am demonstrat-o, nume? **Ad.:** Nu mă-ndoiesc, din moment ce recunosc cumcă ele semnifică ceva. Dacă mă-ntrebi, însă, cum se cheamă fiecare în parte, cum se numesc, adică, lucrurile însele pe care le semnifică, nu-ţi pot răspunde decât numai înseşi acele părţi de vorbire, pe care nu le denumim nume, dar, pe cât văd, suntem obligaţi să le denumim.

15. **Aug.:** Nu te mişcă, oare, cu nimic să nu cumva să existe cineva care să clatine această raţiune a noastră zicând cumcă Apostolului îi e de-atribuit autoritatea lucrurilor nu a cuvintelor; fapt pentru care fundamentul persuasiunii acesteia nu-i atât de ferm pe cât credem; căci se poate-ntâmpla ca Pavel, cu toate că a trăit şi-a dat atotdrept învăţătura, a vorbit totuşi mai puţin drept, când a zis *Este-le era întru El;* mai cu seamă cum el însuşi se recunoaşte pe sine neiscusit întru arta vorbirii (*II Cor.*, XI, 6); cam în ce chip socoţi tu că ar fi de respins acesta? **Ad.:** N-am nimic ce să contrazic, şi te rog pe tine să găseşti pe cineva dintre cei cărora li se concede suprema cunoaştere a cuvintelor, prin a cărui autoritate să duci mai degrabă la capăt ceea ce doreşti. **Aug.:** Pare-ţi-se ţie, într-adevăr, mai puţin potrivită, lăsând la o parte orice autoritate, raţiunea însăşi, prin care se demonstrează cumcă prin toate părţile vorbirii se semnifică ceva, şi, prin însuşi acest fapt, se cheamă; dacă, însă, se cheamă, se şi numeşte; dacă se numeşte, se numeşte, vezi-bine, prin nume; ceea ce se judecă cât se poate de uşor în diferitele limbi. Căci cine să nu vadă, de cauţi să afli ce numesc grecii ceea ce noi numim „cine", cumcă se răspunde τίς, ce numesc grecii ceea ce noi numim „vreau" se răspunde θέλω; ce numesc grecii ceea ce noi numim „bine", se răspunde καλῶς; ce numesc grecii ceea ce noi numim „scris", se

Et, responderi, καὶ quid Graeci nominent quod nos nominamus, Ab, responderi, ἀπό quid Graeci nominent quod nos nominamus, Heu, responderi, οἴ atque in his omnibus partibus orationis, quas nunc enumeravi, recte loqui eum qui sic interroget: quod, nisi nomina essent, fieri non posset? Hac ergo ratione Paulum apostolum recte locutum esse, cum remotis omnium eloquentium auctoritatibus obtinere possimus; quid opus est quaerere cujus persona sententia nostra fulciatur?

16. [**Col. 1204**] Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat, asseratque, nisi illis auctoribus, quibus verborum leges consensu omnium tribuuntur, nullo modo esse cessurum; quid in latina lingua excellentius Cicerone inveniri potest? At hic in suis nobilissimis orationibus quas Verrinas vocant, Coram, praepositionem, sive illo loco adverbium sit, nomen appellavit. Verumtamen quia fieri potest ut ego illum locum minus bene intelligam, exponaturque alias aliter, vel a me vel ab alio; est ad quod responderi posse nihil puto. Tradunt enim nobilissimi disputationum magistri, nomine et verbo plenam constare sententiam, quae affirmari negarique possit: quod genus idem Tullius quodam loco pronuntiatum vocat: et cum verbi tertia persona est, nominativum cum ea casum nominis aiunt esse oportere; et recte aiunt: quod mecum si consideres, velut cum dicimus, Homo sedet, Equus currit, agnoscis, ut opinor, duo esse pronuntiata. *Ad.* Agnosco. *Aug.* Cernis in singulis singula esse nomina, in uno homo, in altero equus; et verba singula, in uno sedet, in altero currit? *Ad.* Cerno. *Aug.* Ergo si dicerem, sedet tantum, aut currit tantum, recte a me quaereres, quis vel quid; ut responderem, Homo, vel equus, vel animal, vel quodlibet aliud, quo possit nomen redditum verbo implere pronuntiatum, id est illam sententiam quae affirmari et negari potest. *Ad.* Intelligo. *Aug.* Attende caetera, et finge nos videre aliquid longius, et incertum habere utrum animal sit an saxum, vel quid aliud, meque tibi dicere, Quia homo est, animal est; nonne temere dicerem? *Ad.* Temere omnino:

răspunde τό γεγραμμένον; ce numesc grecii ceea ce noi numim „şi", se răspunde καὶ; ce numesc grecii ceea ce noi numim „de la", se răspunde ἀπό; ce numesc grecii ceea ce noi numim „vai", se răspunde οἴ; şi-ntru toate aceste părţi de vorbire, pe care le-am enumerat acum, vorbeşte corect acela care întreabă astfel; ceea ce nu s-ar putea face, dacă ele n-ar fi nume[49]? Prin această raţiune, aşadar, Pavel, apostolul, a vorbit drept; cum putem obţine, îndepărtând autorităţile tutoror elocvenţilor; la ce-i nevoie să căutăm să aflăm a cui persoană întăreşte sentinţa noastră?

16. Dar, ca nu cumva, neştine, mai târzior la minte sau mai nerușinat, să nu cedeze încă şi să afirme cumcă în nici un chip nu trebuie să li se cedeze decât numai şi numai acelor autori cărora li se atribuie, prin consensul tuturor, legile cuvintelor, ce poate fi găsit în limba latină mai excelent decât Cicero[50]? Iar el, în celebrele sale discursuri, care se numesc *Verrine*, „coram" (= înaintea ochilor), prepoziţia, ori fie ea, în locul acela, adverb, a numit-o nume. În fine, fiindcă se poate-ntâmpla ca eu să-nţeleg mai puţin bine acel loc, şi să fie expus, altcând, altfel, fie de către mine, fie de către altul; nu-i nimic, socot, la care să i se poată răspunde. Într-adevăr, atotnobilii magiştri ai disputelor[51] ne-nvaţă cumcă din nume şi verb[52] consistă sentinţa plină, care poate fi afirmată sau negată: gen, pe care acelaşi Tulliu îl numeşte, într-un loc anume, propoziţie (= pronunţiat): şi, când este persoana a treia a verbului, zic ei cumcă nominativul se cade să fie, cu ea, cazul numelui; şi drept zic, întrucât, dacă iei, dimpreună cu mine, în considerare, când zicem, de pildă: „Omul şade"; „Calul fuge[53]", recunoşti, precum socot, că sunt două propoziţii (= pronunţiate). **Ad.:** Recunosc. **Aug.:** Vezi că-n fiecare este câte un nume, în prima, om, într-a doua, cal; şi câte un verb, în prima, şade, într-a doua, fuge? **Ad.:** Văd. **Aug.:** Dacă aş zice, deci, numai şade, sau numai fuge, ai căuta pe drept să afli de la mine cine sau ce; ca să-ţi răspund omul, sau calul, sau animalul, sau orice alta, prin care numele redat verbului să poată umple propoziţia, care-va-să-zică, acea sentinţă, care poate fi afirmată sau negată. **Ad.:** Înţeleg. **Aug.:** Ia, totuşi, aminte şi-nchipuie-ţi că noi vedem, mai depărtişor, ceva, şi nu suntem siguri de-i animal, sau stâncă, ori altceva, iar eu ţi-aş zice: „Fiindcă-i om, e-animal"; n-aş zice-o eu, oare, temerar? **Ad.:**

sed non temere plane diceres, Si homo est. animal est. *Aug.* Recte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi, Si; placet et tibi: utrique autem nostrum in mea displicet, Quia. *Ad.* Assentior. *Aug.* Vide jam utrum istae duae sententiae plena pronuntiata sint: Placet si, displicet, quia. *Ad.* Plena omnino. *Aug.* Age, nunc dic mihi quae ibi sint verba, quae nomina. *Ad.* Verba ibi video esse, placet, et, displicet: nomina vero quid aliud quam, si, et, quia? *Aug.* Has ergo duas conjunctiones etiam nomina esse satis probatum est. *Ad.* Prorsus satis. *Aug.* Potesne ipse per te in aliis partibus orationis hoc idem ad eamdem regulam docere? *Ad.* Possum.

VI. - *Signa sui significativa.*

17. *Aug.* Transeamus ergo hinc, et jam dic mihi utrum sicut omnia verba nomina, et omnia nomina verba esse comperimus, ita tibi et omnia nomina vocabula, et omnia vocabula nomina esse videantur. *Ad.* Plane inter haec quid distet praeter diversum syllabarum sonum non video. *Aug.* Nec ego interim resisto, quanquam non desint qui etiam significatione ista discernunt, quorum sententiam modo considerare non opus est. Sed certe animadvertis ad ea jam signa nos pervenisse, quae se invicem significent, nulla praeter sonum distantia, et quae seipsa significent cum caeteris omnibus partibus orationis. *Ad.* Non intelligo. *Aug.* Non ergo intelligis et nomen vocabulo et vocabulum nomine significari; et ita ut praeter sonum litterarum nihil intersit, quantum ad generale nomen **[Col. 1205]** pertinet: nam et speciale nomen dicimus, quod inter octo partes orationis ita est, ut alias septem non contineat. *Ad.* Intelligo. *Aug.* At hoc est quod dixi, se invicem significare vocabulum et nomen.

18. *Ad.* Teneo, sed quaero quid dixeris, Cum etiam seipsa significant cum aliis partibus orationis. *Aug.* Nonne superior ratio docuit nos, omnes partes orationis, et nomina posse dici et vocabula, id est et nomine et

Absolut temerar: dar n-ai zice absolut deloc temerar: „Dacă-i om, e-animal." **Aug.:** Drept zici. Şi, aşa, în locuţiunea ta, mie-mi place dacă; îţi place şi ţie: fiecăruia dintre noi, însă, într-a mea, îi displace fiindcă. **Ad.:** Asimt. **Aug.:** Vezi, acum, dacă aceste două sentinţe: „Place dacă"; „Displace fiindcă", sunt, ele, sau nu, propoziţii pline. **Ad.:** Absolut pline. **Aug.:** Haide, zi-mi, acum, care-s acolo verbele, care, numele[54]! **Ad.:** Văd că verbe-s acolo place şi displace: numele, însă, ce alta decât dacă şi fiindcă? **Aug.:** S-a probat îndesaţ, aşadar, cumcă aceste două conjuncţii sunt chiar şi nume. **Ad.:** Absolut îndesaţ. **Aug.:** Poţi, oare, s-o predai tu însuţi, ca-nvăţătură de la tine, pe-asta una, după aceeaşi regulă, în alte părţi de vorbire? **Ad.:** Pot.

VI. - *Semne de sine semnificative.*

17. **Aug.:** Să trecem, deci, mai departe, şi spune-mi tu mie, acum, dacă, precum am descoperit cumcă toate cuvintele-s nume şi toate numele, cuvinte, paru-ţi-se ţie tot aşa, sau nu, şi toate numele că-s vocabule, şi toate vocabulele, nume. **Ad.:** Nu văd absolut deloc, în afara sonului diferit al silabelor, ce deosebire ar putea fi între acestea. **Aug.:** Nici eu nu mă-ncontrez deocamdată, deşi nu lipsesc cei care le discern pe acestea chiar şi prin semnificaţie[55], a căror sentinţă nu-i de luat, neapărat, acum, în considerare. Dar bagi, desigur, de seamă că noi am ajuns deja la acele semne, care se semnifică îndesine, nedeosebindu-se, în afara sonului, prin nimic alta, şi care se semnifică pe sine însele dimpreună cu toate celelalte părţi de vorbire. **Ad.:** Nu-nţeleg. **Aug.:** Nu-nţelegi, aşadar, cumcă şi numele-i semnificat prin vocabulă, şi vocabula, prin nume; şi, cât ţine de nume, în general[56], aşa, încât nu există, în afara sonului literelor, nici o deosebire: căci zicem şi în special nume[57], care este, între cele opt părţi de vorbire, astfel, încât nu le conţine pe celelalte şapte. **Ad.:** Înţeleg. **Aug.:** Ei, bine, tocmai asta-i ceea ce-am zis eu că vocabula şi numele se semnifică îndesine.

18. **Ad.:** Pricep, dar caut să aflu ce vei fi zis, iată, prin: se semnifică pe sine însele dimpreună cu alte părţi de vorbire. **Aug.:** Nu ne-a-nvăţat pe noi, oare, raţiunea de mai nainte[58] cumcă toate părţile vorbirii pot fi zise, şi nume, şi vocabule, că pot fi, adică,

vocabulo posse significari? *Ad.* Ita est. *Aug.* Quid? ipsum nomen, id est sonum istum duabus syllabis expressum, si ex te quaeram quid appelles, nonne recte mihi respondebis, Nomen? *Ad.* Recte. *Aug.* Num ita se significat hoc signum quod quatuor syllabis enuntiamus cum dicimus, Conjunctio? Hoc enim nomen inter illa quae significat, numerari non potest. *Ad.* Recte accipio. *Aug.* Id est quod dictum est nomen seipsum significare cum aliis quae significat; quod etiam de vocabulo licet per teipsum intelligas. *Ad.* Jam facile est: sed illud mihi nunc venit in mentem, nomen et generaliter et specialiter dici; vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoque inter se praeter diversum sonum differre arbitror. *Aug.* Quid? nomen et distare inter se aliquid putas praeter sonum, quo etiam linguae discernuntur latina atque graeca? *Ad.* Hic vero nihil aliud intelligo. *Aug.* Perventum est ergo ad ea signa quae et seipsa significent, et aliud ab alio invicem significetur, et quidquid ab uno hoc et ab alio; et nihil praeter sonum inter se differant: nam hoc quartum modo invenimus; tria enim superiora, et de nomine et verbo intelliguntur. *Ad.* Omnino perventum.

VII. - *Epilogus praecedentium capitum.*

19. *Aug.* Jam quae sermocinando invenerimus, velim recenseas. *Ad.* Faciam quantum possum. Nam primo omnium recordor aliquandiu nos quaesisse quam ob causam loquamur, inventumque esse docendi commemorandive gratia nos loqui, quandoquidem nec cum interrogamus, aliud agimus quam ut ille qui interrogatur discat quid velimus audire; et in cantando, quod delectationis causa facere videmur, non sit proprium locutionis; in orando Deo, quem doceri aut commemorari existimare non possumus, id verba valeant, ut vel nos ipsos commonefaciamus, vel alii commoneantur doceanturve per nos. Deinde cum satis constitisset verba nihil aliud esse quam signa; ea vero quae non aliquid significent, signa

semnificate, şi prin nume, şi prin vocabulă? **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** Ce, nume însuşi, adică, sonul acesta rostit prin două silabe, dacă aş căuta să aflu de la tine ce anume denumeşti tu, nu-mi vei răspunde, oare, pe drept, nume? **Ad.:** Pe drept. **Aug.:** Aşa se semnifică, oare, pe sine acest semn, pe care-l enunţăm, prin patru silabe, când zicem: conjuncţie? Căci acest nume nu poate fi numărat printre cele pe care le semnifică. **Ad.:** O iau de bună. **Aug.:** Asta-i ceea ce s-a zis cumcă numele se semnifică pe sine însuşi dimpreună cu altele pe care le semnifică; ceea ce-o poţi înţelege de la tine însuţi chiar şi despre vocabulă. **Ad.:** Deja-i uşor: dar îmi vine, acum, în minte faptul că numele-i zis, şi-n general, şi-n special; vocabula, însă, nu se ia între cele opt părţi de vorbire; de aceea socot că diferă-ndesine, în afara sonului diferit, chiar şi prin asta. **Aug.:** Ce, socoţi tu că nume şi ὄνομα se deosebesc între ele prin ceva, în afara sonului, prin care se discern chiar şi limbile latină şi greacă? **Ad.:** Aci, -ntr-adevăr, nu-nţeleg nimic alta. **Aug.:** S-a ajuns, aşadar, la acele semne, care se semnifică şi pe sine însele, şi-i şi semnificat, în schimb, unul de către altul, şi tot ceea ce, de către unul, asta, şi de către altul; şi, în afara sonului, nu diferă cu nimic între ele: căci pe acesta, al patrulea, acum l-am aflat: celelalte trei, de mai nainte, se-nţeleg, într-adevăr, şi despre nume şi cuvânt. **Ad.:** Ajunsu-s-a, desigur.

VII. - *Epilogul capitolelor precedente.*

19. **Aug.:** Aş vrea, acum, să le revezi pe cele ce le-am descoperit noi, convorbind. **Ad.:** Pe cât pot, o voi face. În fapt, amintesc că, mai întâi de toate, noi am căutat, câtva, să aflăm din ce cauză anume vorbim şi că am aflat cumcă noi vorbim graţie dării-nvăţăturii sau comemorării, din moment ce, nici când întrebăm, nu facem nimic alta decât ca să-nveţe cel ce-i întrebat ce-am vrea s-auzim; nici întru a cânta, ceea ce părem a o face din cauza delectării, nu este propriul locuţiunii[59]; întru a ne ruga lui Dumnezeu, pe Carele nu putem estima că-L învăţăm sau că-L facem să-Şi aducă aminte, cuvintele de-asta-s în stare ca, fie să ne facem pe noi înşine să ne aducem aminte, fie ca alţii să fie făcuţi să-şi aducă aminte sau să fie-nvăţaţi de către noi. Apoi, cum s-a stabilit îndesaţ cumcă cuvintele nu-s nimic alta decât semne; cele

esse non posse, proposuisti versum, cujus verba singula quid significarent, conarer ostendere: is autem erat:

Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui.

Cujus secundum verbum quamvis notissimum et manifestissimum, quid tamen significaret, non reperiebamus. Cumque mihi videretur non frustra nos id in loquendo interponere, sed quod eo aliquid doceamus audientem, ipsam mentis affectionem, cum rem quam quaerit, non esse invenit, vel invenisse se putat, hoc verbo fortasse indicari; respondisti tu quidem, sed tamen nescio quam profunditatem quaestionis joco evitans, in aliud tempus illustrandam distulisti: nec me debiti quoque tui oblitum putes. Inde tertium [**Col. 1206**] in versu verbum cum satagerem exponere, urgebar abs te, ut non verbum aliud quod idem valeret, sed rem ipsam potius quae per verba significaretur ostenderem. Cumque id sermocinantibus nobis fieri non posse dixissem, ventum est ad ea quae interrogantibus digito monstrantur. Haec ego corporalia esse omnia arbitrabar, sed inveninus sola visibilia. Hinc nescio quomodo ad surdos et histriones devenimus, qui non quae sola videri possunt, sed multa praeterea ac prope omnia quae loquimur, gestu sine voce significant; eosdem tamen gestus signa esse comperimus. Tum rursus quaerere coepimus, quomodo res ipsas quae signis significantur, sine ullis signis valeremus ostendere, cum et ille paries, et color, et omne visibile, quod intentione digiti ostenditur, signo quodam convinceretur ostendi. Hic ego errans cum inveniri tale nihil posse dixissem, tandem inter nos constitit, ea posse demonstrari sine signo, quae cum a nobis quaeruntur, non agimus, et post inquisitionem agere possumus; locutionem tamen ex eo non esse genere: siquidem et loquentes cum interrogamur quid sit locutio, istam per seipsam demonstrare facile esse satis apparuit.

ce nu semnifică, însă, ceva, nu pot fi semne; ai propus un vers, ale cărui cuvinte să mă străduiesc să arăt ce semnifică fiecare; acesta era, în fapt:

Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui?
(Zeii de vor să rămână nimicul din urbea măreață.)

Al cărui cuvânt secund, deşi atotcunoscut şi-atotînvederat, nu descopeream, totuşi, ce să semnifice. Şi, cum mie mi se părea cumcă nu fără rost îl interpunem în vorbire, ci ca să-l învățăm ceva pe ascultător, tu ai răspuns, desigur, că prin acest cuvânt e, poate, indicată însăşi afecţiunea minţii, când el descoperă, sau socoate că a descoperit, cumcă lucrul, pe care caută să-l afle, nu există, dar, evitând, printr-o glumă, nu ştiu eu care profunditate, totuşi, a chestiunii, ai amânat-o spre a o lămuri într-alt timp; ci să nu socoți cumcă eu am uitat, încaltea, această datorie a ta. Apoi, cum mă sforţam să expun al treilea cuvânt din vers, fui constrâns de către tine s-arăt nu alt cuvânt, care să-nsemne totuna, ci, mai degrabă, lucrul însuşi, care-i semnificat prin cuvinte. Şi, cum zisesem că asta nu se poate face-n timp ce noi convorbim, s-a ajuns la cele ce le sunt arătate întrebătorilor cu degetul. Pe-acestea eu le socoteam cumcă sunt toate corporalele, dar noi am descoperit singure vizibilele. De-aci, am ajuns, nu ştiu cum, la surzi şi histrioni, care le semnifică prin gest, fără de voce, nu doar pe cele ce pot fi văzute, ci pe multe, -ncaltea, ba, aproape pe toate, pe care le rostim: am descoperit, totuşi, cumcă gesturile însele sunt semne. Atunci am început, din nou, să căutăm să aflăm cum suntem noi în stare să arătăm, fără nici un semn, lucrurile însele, care sunt semnificate prin semne, întrucât, şi acel perete, şi culoarea, şi tot vizibilul, care-i arătat prin întinderea degetului, era vădit că-s arătate printr-un semn anume. Aci, înşelându-mă eu, cum zisesem că nu se poate găsi nimic de felul acesta, s-a convenit, în cele din urmă, între noi cumcă pot fi arătate fără de semn acelea, pe care nu le facem, în clipa-n care se caută să fie aflate de la noi, dar pe care le putem face în urma-ntrebării; că vorbirea nu este, totuşi, din acel gen, dat fiind că, şi vorbind noi, când suntem întrebaţi ce este vorbirea, ea ne-a apărut cumcă este uşor de arătat prin sine însăşi.

20. Ex quo admoniti sumus aut signis signa monstrari, aut signis alia quae signa non sunt, aut etiam sine signo res quas agere post interrogationem possumus: horumque trium primum diligentius considerandum discutiendumque suscepimus. Qua disputatione declaratum est, partim esse signa, quae ab iis signis quae significarent, significari vicissim non possent, ut est hoc quadrisyllabum cum, Conjunctio, dicimus: partim quae possent, ut cum dicimus, Signum, etiam verbum significamus; et cum dicimus, Verbum, etiam signum significamus; nam signum et verbum, et duo signa, et duo verba sunt. In hoc autem genere, quo invicem se signa significant, quaedam non tantum, quaedam tantum, quaedam vero etiam idem valere monstratum est. Etenim hoc disyllabum, quod sonat cum dicimus, Signum, prorsus omnia quibus quidque significatur significat: non autem omnium signorum signum est cum dicimus, Verbum, sed tantum eorum quae articulata voce proferuntur. Unde manifestum est, quamvis et verbum signo, et signum verbo, id est et duae istae syllabae illis, et illae istis significentur, plus tamen signum valere quam verbum, plura scilicet illis duabus syllabis, quam istis significantibus. Tantumdem autem valet generale verbum, et generale nomen. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiam nomina esse, quod et pronomina his addi possunt, et de omnibus dici potest quod aliquid nominent, et nulla earum sit quae non verbo adjuncto pronuntiatum possit implere. Sed cum tantumdem valeant nomen et verbum, eo quod omnia quae verba sunt, sint etiam nomina; non tamen idem valent. Alia quippe de causa verba, et alia nomina nuncupari, satis probabiliter disputatum est. Siquidem alterum horum ad auris verberationem, alterum ad animi commemorationem notandam esse compertum, vel ex hoc intelligi potest, quod in loquendo rectissime dicimus, Quod est huic rei nomen, **[Col. 1207]** rem memoriae mandare cupientes; Quod est autem huic rei verbum, dicere non solemus. Quae vero non solum tantumdem, sed etiam idem omnino significent,

20. Dintru care am luat aminte, fie că semnele sunt arătate prin semne, fie, prin semne, altele, care nu sunt semne, fie, chiar şi fără semne, lucrurile, pe care le putem face în urma întrebării: şi, dintre acestea trei, l-am luat asupra-ne, de considerat mai diligent şi de discutat, pe primul. Din care dispută s-a declarat cumcă sunt, în parte, semne, care nu pot fi, la rându-le, semnificate de către acele semne, pe care le semnifică, precum este acest cvadrisilab, când zicem: conjuncţie; în parte, care pot fi, precum, când zicem semn, semnificăm chiar şi cuvântul; şi când zicem cuvânt, semnificăm chiar şi semnul, întrucât semn şi cuvânt sunt şi două semne, şi două cuvinte. Întru acest gen, însă, întru care semnele se semnifică-ndesine, s-a arătat cumcă unele n-au atâta valoarea, altele, -atâta, altele, -ncaltea, chiar identică. De-altminteri, acest disilabic, care sună, când zicem „semnul", le semnifică pe absolut toate prin care este semnificat ceva; când zicem, însă, „cuvânt", nu este semnul tuturor semnelor, ci numai al acelora ce-s rostite prin voce articulată. De unde e-nvederat cumcă, deşi şi cuvântul este semnificat prin semn, şi semnul, prin cuvânt, adică, şi aceste două silabe sunt semnificate prin acelea, şi acelea, prin acestea, semnul e, totuşi, mai mult în stare decât cuvântul, mai multe semnificându-se, care-va-să-zică, prin acele două silabe decât prin cestelalte. Tot atâta valorează, însă, cuvântul în genere şi numele în genere. Într-adevăr, raţiunea ne-a-nvăţat cumcă toate părţile de vorbire sunt chiar şi nume, pentru că li se şi pot adăuga lor pronumele, şi despre toate se poate zice că numesc ceva, şi nu-i niciuna dintre ele, care, adăugându-i-se verbul, să nu umple propoziţia. Dar, deşi, prin faptul că toate, care sunt cuvinte, sunt chiar şi nume, numele şi cuvântul valorează tot atâta; nu valorează, totuşi, identic. Într-adevăr, s-a disputat, probabil, de saţ cumcă dintr-o cauză sunt denumite cuvinte, şi, dintr-alta, nume. Dat fiind că însuşi faptul de-a se fi descoperit cumcă-s de notat, unul pe seama verberaţiunii urechii, altul, pe-a comemorării spiritului, poate fi-nţeles dintru aceea că, vorbind, zicem atotdrept: „Care este numele acestui lucru?", doritori să-ncredinţăm memoriei lucrul; „Care este", însă, „cuvântul acestui lucru?", nu obişnuim să zicem. Pe cele care semnifică nu doar tot atâta, ci chiar absolut identic, şi între care nu-i, înafara

et inter quae nihil praeter litterarum distet sonum, nomen et ονομα, invenimus. Illud sane mihi elapsum erat an hoc genere, in quo invicem se significant, nullum nos signum comperisse, quod non inter caetera quae significat, se quoque significet. Haec quantum potui recordatus sum. Tu jam videris, quem nihil puto in hoc sermone nisi scientem certumque dixisse, utrum ista bene ordinateque digesserim.

VIII. – *Non frustra haec disputari. Item signis auditis animum, ut interroganti respondeatur, ad res significatas esse referendum.*

21. *Aug.* Satis tu quidem memoriter omnia quae vellem recoluisti; et, ut tibi fatear, multo evidentius mihi nunc videntur ista distincta, quam cum ea inquirendo ac disserendo de nescio quibus latebris ambo erueremus. Sed quonam tantis ambagibus tecum pervenire moliar, difficile dictu est hoc loco. Tu enim fortasse aut ludere nos, et a seriis rebus avocare animum, quasi quibusdam puerilibus quaestiunculis, arbitraris, aut parvam vel mediocrem aliquam utilitatem requirere; aut si magnum quiddam parturire istam disputationem suspicaris, jamjamque id scire sive saltem audire desideras. Ego autem credas velim, neque me vilia ludicra hoc instituisse sermone, quamvis fortasse ludamus, idque ipsum tamen non puerili sensu aestimandum sit; neque parva bona vel mediocria cogitare. Et tamen si dicam vitam esse quamdam beatam, eamdemque sempiternam, quo nos Deo duce, id est ipsa veritate, gradibus quibusdam infirmo gressui nostro accommodatis perduci cupiam; vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipsarum quae significantur, sed consideratione signorum tantam viam ingredi coeperim. Dabis igitur veniam, si praeludo tecum non ludendi gratia, sed exercendi vires et mentis aciem, quibus regionis illius, ubi beata vita est, calorem ac lucem non modo sustinere, verum etiam amare possimus. *Ad.* Perge potius ut coepisti: nam nunquam ego

sonului literelor, nici o deosebire, le-am găsit pe nume şi pe ονομα. Era cât pe-aci să-mi scape cu totul faptul că, în acest gen, în care ele se semnifică-ndesine, noi nu am descoperit nici un semn, care să nu se semnifice şi pe sine însuşi, între cele pe care le semnifică. Pe-acestea le-am amintit, pe cât am fost eu în stare. Tu, pe care te socot că, în acest dialog, n-ai spus nimic decât numai ştiutor şi cert, vei vedea acum dacă eu le-am expus, sau nu, bine şi ordonat pe acestea.

VIII. – *Nu-n zadar sunt disputate acestea. De asemenea, că, semnele fiind auzite, ca să i se răspundă întrebătorului, spiritul trebuie să se refere la lucrurile semnificate.*

21. **Aug.:** Le-ai amintit, bine-nţeles, îndesaţ, tu însuţi, din memorie, pe toate cele, pe care eu le voiam; şi, ca să ţi-o mărturisesc, ele mi se par, acum, mult mai evident distincte, decât, pe când, căutând şi discutând, le scoteam amândoi din nici eu nu mai ştiu care tainiţe. Dar, cam unde pun eu la cale s-ajung dimpreună cu tine, prin atâta de mari ocolişuri, e dificil, în acest loc, a o spune. Tu, -ncaltea, crezi, poate, cumcă noi, fie ne jucăm şi, prin cvasipuerile chestiuncule, ne-nturnăm spiritul de la lucrurile serioase, fie urmărim, fără rost, o mică sau mediocră utilitate anume; ori, dacă-ntrezăreşti că această dispută stă să nască ceva de seamă, doreşti să-l şi ştii, sau măcar să-l auzi, de-ndată. Aş vrea să crezi, însă, că, prin acest dialog, eu n-am instituit nicidecum distracţii vile şi că, deşi ne jucăm, poate, nici măcar asta însăşi nu-i de estimat în sens pueril; şi nici cumcă eu cuget bunuri mărunte ori mediocre. Şi, totuşi, dacă zic că există o anume viaţă fericită, şi ea însăşi sempiternă, încotro, Dumnezeu, adică adevărul însuşi, fiindu-ne duce, doresc eu să fim noi, pe trepte anume potivite pasului nostru infirm, conduşi; mă tem să nu par ridicol eu, care voi fi-nceput să păşesc pe cale nu prin considerarea a înseşi lucrurilor ce-s semnificate, ci printr-a semnelor numai. Îmi vei da, prin urmare, iertare, dacă mă prejoc[60] cu tine, nu din plăcerea de-a mă juca, ci dintr-aceea de-a ne exercita puterile şi raza minţii, prin care să putem nu doar să suportăm, ci chiar să iubim căldura şi lumina mirificei împărăţii, unde este viaţa fericită. **Ad.:** Du-te, mai degrabă, -n continuare, precum ai început, întrucât eu

contemnenda putem quae tu dicenda vel agenda putaveris.

22. *Aug.* Age, jam ergo illam partem consideremus, cum signis non alia signa significantur, sed ea quae significabilia vocamus. Et primum dic mihi utrum homo, homo sit. *Ad.* Nunc vero an ludas nescio. *Aug.* Quid ita? *Ad.* Quia quaerendum ex me censes, utrum homo aliud sit quam homo. *Aug.* Ita credo te illudi arbitrareris, si etiam quaererem utrum prima hujus nominis syllaba aliud sit quam, ho, et aliud secunda quam, mo. *Ad.* Ita omnino. *Aug.* At istae duae syllabae conjunctae, homo est: an negabis? *Ad.* Quis neget? *Aug.* Quaero ergo, num tu duae istae syllabae conjunctae sis. *Ad.* Nullo modo: sed video quo tendas. *Aug.* Dicito ergo, ne me contumeliosum putes. *Ad.* Concludi existimas quod homo non sim. *Aug.* Quid, tu non idem existimas, qui omnia superiora ex quibus hoc confectum est, vera esse concedis? *Ad.* Non tibi ego dicam quid existimem, nisi **[Col. 1208]** prius abs te audiero, cum quaereres utrum homo, homo sit, de duabus istis syllabis, an de re ipsa quam significant, me interrogaveris? *Aug.* Tu potius responde ex qua parte acceperis interrogationem meam: nam si est ambigua, prius hoc cavere debuisti, neque mihi respondere antequam certus fieres quonam modo rogaverim. *Ad.* Quid enim me impediret haec ambiguitas, cum ego ad utrumque responderim; homo enim prorsus homo est: nam et istae duae syllabae nihil aliud sunt quam istae duae syllabae; et id quod significant, nihil aliud est, quam id quod est. *Aug.* Scite hoc quidem: sed cur hoc solum quod dictum est homo, non etiam caetera quae locuti sumus, ad utrumque accepisti? *Ad.* Unde enim convincor quod et caetera non sic acceperim? *Aug.* Ut alia omittam, eam ipsam primam rogationem meam, si totam ex ea parte accepisses, qua syllabae sonant, nihil mihi respondisses; possem tibi enim videri nihil etiam interrogasse: nunc vero cum tria verba sonuerim, quorum unum in medio repetivi dicens utrum homo, homo sit, primum et ultimum verbum, non

niciodată nu le voi socoti de disprețuit pe cele, pe care tu le vei fi socotit de zis sau de-nfăptuit.

22. **Aug.:** Haide, prin urmare, să luăm, acum, în considerare acea parte, când prin semne nu-s semnificate alte semne, ci cele pe care le numim semnificabile[61]. Şi, mai întâi de toate, spune-mi tu mie dacă om-*ul* este, sau nu, om. **Ad.:** Acum chiar că nu ştiu dacă nu cumva te joci. **Aug.:** Cum aşa? **Ad.:** Fiindcă te gândeşti că-i de căutat să afli de la mine dacă om-*ul* este, sau nu, alta decât om. **Aug.:** Aşa, cred că tu vei socoti cumcă eşti luat în bătaie de joc, de voi căuta să aflu de la tine dacă prima silabă a acestui nume este, ea, sau nu, altceva decât „ho", şi altceva, secunda decât „mo". **Ad.:** Absolut aşa. **Aug.:** Dar om-*ul* este aceste două silabe coniuncte: sau tu vei nega? **Ad.:** Cine s-o nege? **Aug.:** Caut, prin urmare, eu să aflu, eşti tu, oare, aceste două silabe coniuncte? **Ad.:** Cu nici un chip: dar văd încotro tinzi. **Aug.:** Spune-o tu, aşadar, ca să nu mă crezi batjocoritor. **Ad.:** Socoți a se conclude cumcă eu nu-s om. **Aug.:** Ce, tu, care concezi cumcă toate cele de mai nainte, dintru care s-a-ntreţesut aceasta, sunt adevărate, nu socoți tot aşa? **Ad.:** Nu-ți voi spune eu ţie ce socot, decât numai şi numai dacă voi auzi, mai întâi, de la tine, dacă, cumcăutai să afli dacă om-*ul* este, sau nu, om, mă vei fi întrebat, oare, despre aceste două silabe, sau despre lucrul însuşi pe care-l semnifică ele. **Aug.:** Răspunde tu, mai degrabă, din ce parte vei fi luat întrebarea mea: căci, dacă este ambiguă, trebuia să te temi, mai întâi, de asta şi să nu-mi răspunzi mai nainte să fii sigur în ce mod anume te voi fi-ntrebat. **Ad.:** Cu ce m-ar împiedica, încaltea, această ambiguitate, dacă voi fi răspuns la amândouă; om-*ul* este, într-adevăr, absolut om: întrucât nici aceste două silabe nu-s absolut nimic alta decât aceste două silabe; şi nici ceea ce semnifică ele nu-i absolut nimic alta decât numai şi numai ceea ce este. **Aug.:** Abil, desigur, asta: dar de ce-ai luat-o-n ambele sensuri numai pe-asta una, ce s-a zis om-*ul*, şi nu şi pe celelalte, pe care le-am vorbit? **Ad.:** De unde-s, în fapt, dovedit vinovat că nu le voi fi luat aşa şi pe celelalte? **Aug.:** Ca să le omit pe altele, însăşi prima întrebare a mea, dac-ai fi luat-o pe toată dintru acea parte, prin care sună silabele, nu mi-ai fi răspuns nimic; ţi-aş fi putut părea, într-adevăr, cumcă nu te-am întrebat nimic; acum, însă, cum eu

secundum ipsa signa, sed secundum ea quae his significantur te accepisse, vel hoc solo manifestum est, quod statim certus ac fidens rogationi respondendum putasti. *Ad.* Verum dicis. *Aug.* Cur ergo id tantum quod in medio positum est, et secundum id quod sonat, et secundum id quod significat, te accipere libuit? *Ad.* Ecce jam totum ex ea tantum parte qua significatur accipio; assentior enim tibi, sermocinari nos omnino non posse, nisi auditis verbis ad ea feratur animus, quorum ista sunt signa. Quare ostende nunc, quomodo ista ratiocinatione deceptus sim, qua me hominem non esse concluditur. *Aug.* Imo eadem rursus interrogabo, ut ipse invenias ubi lapsus sis. *Ad.* Bene facis.

23. *Aug.* Illud ergo quod primo quaesieram, quia jam dedisti, non quaeram. Vide igitur diligentius, utrum syllaba, ho, nihil aliud sit quam, ho; et utrum, mo, nihil aliud sit quam, mo. *Ad.* Hic prorsus nihil aliud video. *Aug.* Vide etiam num istis duabus junctis, homo, fiat. *Ad.* Nequaquam hoc concesserim: placuit enim, et recte placuit, signo dato id quod significatur attendere, et ex ejus consideratione vel dare, vel negare quod dicitur. Illae autem separatim enuntiatae syllabae, quia sine ulla significatione sonuerunt, hoc eas esse quod sonuere concessum est. *Aug.* Placet igitur, firmumque animo tenes non respondendum esse interrogationibus, nisi ex iis rebus quae verbis significantur. *Ad.* Non intelligo cur displiceat, si modo verba sint. *Aug.* Vellem scire quomodo illi resisteres, de quo jocantes solemus audire, quod ex ejus ore cum quo disputabat, leonem processisse concluserit. Cum enim quaesisset, utrum ea quae loqueremur, nostro ore procederent, atque ille non potuisset negare; quod facile fuit, egit cum homine, ut in loquendo leonem nominaret: hoc ubi factum est, ridicule insultare coepit et premere, ut quoniam quidquid loquimur, ore nostro exire confessus erat, et leonem se locutum esse nequibat abnuere, homo non [**Col. 1209**] malus tam immanem bestiam videretur vomuisse. *Ad.* Minime vero erat arduum scurrae huic resistere; non enim concederem

am rostit trei cuvinte, dintre care pe unul l-am repetat la mijloc[62], zicând, „dacă om-*ul*, om este", că tu ai luat-o nu după semnele însele, ci după ceea ce semnifică ele, o-nvederează fie şi numai faptul că ai socotit, de-ndată, sigur şi-ncrezător, de răspuns întrebării. **Ad.:** Adevărat zici. **Aug.:** De ce ţi-a plăcut, prin urmare, să-l iei, şi după ceea ce sună, şi după ceea ce semnifică, numai pe cel pus la mijloc[63]? **Ad.:** Iau, iată, acum, totul numai dintru acea parte, prin care se semnifică; îţi asimt, într-adevăr, cumcă noi nu putem absolut deloc convorbi decât numai dacă, auzind cuvintele, spiritul se-ndreaptă spre cele ale căror semne sunt ele. Dreptaceea, arată, acum, în ce chip m-am înşelat prin acest raţionament, prin care se conclude cumcă eu nu-s om. **Aug.:** Ba, dimpotrivă, te voi întreba, din nou, tot aceeaşi, ca să afli tu însuţi unde te-ai încurcat. **Ad.:** Bine faci.

23. **Aug.:** Nu caut, deci, să aflu de la tine ceea ce te-ntrebai mai nainte, întrucât ai răspuns. Vezi, aşadar, mai diligent dacă silaba ho este, ea, sau nu, nimic alta decât ho; şi dacă mo este, sau nu, alta decât mo. **Ad.:** Aci nu văd absolut nimic alta. **Aug.:** Vezi şi dacă, unite fiind acestea două, rezultă, cumva, om[64]. **Ad.:** Nicidecum n-o voi fi conces pe asta; s-a convenit, într-adevăr, şi pe drept convenitu-s-a, ca, dat fiind semnul, să se ia aminte ceea ce este semnificat, şi, dintru considerarea acestuia, fie să se afirme, fie să se nege ceea ce se zice. Acele silabe, însă, enunţate separat, întrucât au sunat fără nici o semnificaţie, s-a conces cumcă ele sunt ceea ce a sunat. **Aug.:** Îţi place, aşadar, şi-o ţii ferm cu spiritul că nu-i de răspuns întrebărilor decât numai dintru acele lucruri care sunt semnificate prin cuvinte. **Ad.:** Nu-nţeleg de ce să-mi displacă, din moment ce acum sunt cuvinte. **Aug.:** Aş vrea eu să ştiu în ce chip i-ai rezista celui, despre care, glumind, auzim îndeobşte cumcă a conclus că din gura celui cu care disputa a ieşit un leu. Cum, într-adevăr, întrebase dacă cele pe care le vorbim purced, ele, sau nu, pe gura noastră, şi celălalt nu putu nega; l-a făcut, ceea ce fu uşor, pe om să numească, în timp ce vorbea, leul: şi, decum s-a-ntâmplat asta, a-nceput să-l insulte ridicul şi să-l încolţească, iată, că, întucât recunoscuse cumcă tot ceea ce vorbim iese pe gura noastră, şi nu putu să denege că a rostit leu, el, un om nu rău, a dat afară din gură o bestie atâta de crudă[65]. **Ad.:** Nu era, însă, prea greu să i se reziste măscăriciului ăstuia; eu n-aş

ore nostro exire quodcumque loquimur. Nam quae loquimur, ea significamus; non autem quae res significatur, sed signum quo significatur loquentis ore procedit, nisi cum ipsa signa significantur: quod genus paulo ante tractavimus?

24. *Aug.* Bene tu quidem hoc modo adversus illum esses paratus: verumtamen mihi quid respondebis, utrum homo nomen sit requirenti? *Ad.* Quid, nisi esse nomen? *Aug.* Quid? cum te video, num nomen video? *Ad.* Non. *Aug.* Visne igitur dicam quod sequitur? *Ad.* Ne quaeso; nam mihi ipse renuntio, me hominem non esse, qui nomen esse responderim, cum homo utrum nomen esset inquireres. Jam enim plancuerat, ex ea re quae significaretur, aut assentiri, aut negare quod dicitur. *Aug.* At mihi videtur non te frustra in hanc responsionem decidisse; nam vigilantiam tuam mentibus nostris indita ipsa lex rationis evicit: nam si quaererem quid esset homo, responderes fortasse, Animal; si autem quaererem quae pars orationis esset homo, nullo modo posses recte respondere nisi, Nomen: quamobrem cum homo et nomen, et animal esse inveniatur, illud dicitur ex ea parte qua signum est, hoc ex parte rei quam significat. Qui ergo quaerit utrum homo nomen sit, nihil ei aliud quam esse respondeam: satis enim significat ex ea parte se velle audire, qua signum est. Si autem quaerit utrum animal sit, multo proclivius annuam: quoniam si tacens et nomen et animal, tantum quid esset homo requireret, placita illa loquendi regula ad id quod duabus syllabis significatur, animus curreret; neque quidquam responderetur nisi animal, vel etiam tota definitio diceretur, id est animal rationale mortale: an tibi non videtur? *Ad.* Prorsus videtur: sed cum esse nomen concesserimus, quomodo illam conclusionem nimis contumeliosam evitabimus, qua nos homines non esse conficitur? *Aug.* Quomodo putas, nisi docendo non ex ea parte illatam, qua interroganti assentiebamur? Aut si ex ea parte illam se fatetur inferre, nullo modo est

concede nicidecum cumcă pe gura noastră iese tot ceea ce vorbim. Căci cele pe care le vorbim, pe acelea le semnificăm; nu purcede, însă, din gura vorbitorului, lucrul care este semnificat, ci semnul prin care este semnificat, decât numai când sunt semnificate semnele însele: gen pe care l-am tratat puţin mai nainte.

24. **Aug.:** Bine, într-adevăr, ai fi fost înarmat împotriva lui: ce-mi vei răspunde tu, totuşi, mie, căutătorului să aflu dacă om este, el, nume, sau nu? **Ad.:** Ce, decât numai că este nume? **Aug.:** Ce, când te văd pe tine, văd eu, oare, numele? **Ad.:** Nu. **Aug.:** Vrei tu, oare, să zic, prin urmare, ceea ce urmează? **Ad.:** Nu, rogu-te; căci mă declar eu însumi pe mine cumcă nu-s om, carele, când căutai să afli de la mine dacă om este, el, sau nu, nume, răspunsei cumcă este nume. Căci s-a convenit, de-acum, cumcă, dintru acel lucru, care este semnificat, fie se afirmă, fie se neagă ceea ce se spune. **Aug.:** Dar mie mi se pare că n-ai căzut zadarnic întru acest răspuns; căci însăşi legea raţiunii, întipărită minţilor noastre[66], a-nvins vigilenţa ta; întrucât, dacă aş căuta să aflu ce este om, mi-ai răspunde, poate, animal; dacă aş căuta, însă, să aflu ce parte de vorbire este om[67], nu mi-ai putea în nici un chip răspunde drept decât numai nume[68]: dreptaceea, cum se descoperă cumcă om este şi nume, şi animal, primul se spune dintru acea parte prin care este semn, cestălalt, dintru partea realităţii pe care-o semnifică. Celui care caută, prin urmare, să afle dacă om este, sau nu, nume, nu-i pot răspunde nimic alta decât că este; semnifică, într-adevăr, îndesaţ cumcă el vrea să audă dintru acea parte, dintru care este semn. De caută, însă, să afle dacă este, sau nu, animal, pot cu multul mai uşor încuviinţa: întrucât, dacă, trecând şi nume, şi animal sub tăcere, ar căuta să afle doar ce este omul, spiritul ar fugi, prin acea plăcută regulă a vorbirii, la ceea ce este semnificat prin două silabe; şi nici nu i s-ar răspunde nimic alta decât numai animal, ori i s-ar rosti definiţia toată, adică, animal raţional muritor[69]: sau ţie nu ţi se pare? **Ad.:** Mi se pare-ntrutotul: dar, cum vom fi conces cumcă este nume, în ce chip vom evita acea concluzie jignitoare, prin care se deduce că noi nu suntem oameni? **Aug.:** În ce chip socoţi tu, dacă nu arătând cumcă n-a fost luată din acea parte, prin care îi asimţeam întrebătorului. Ori, dacă el mărturiseşte cumcă a dedus-o dintru acea parte, ea nu-i cu nici un chip de

formidanda: quid enim metuam hominem, id est tres istas syllabas non esse me confiteri? *Ad.* Nihil est verius. Cur ergo animum offendit, cum dicitur, Non es igitur homo; cum secundum illa concessa. nihil verius dici potuerit? *Aug.* Quia non possum non putare ad id conclusionem referri, quod his duabus syllabis significatur, simul atque ista verba sonuerint, ea scilicet regula, quae naturaliter plurimum valet, ut auditis signis ad res significatas feratur intentio. *Ad.* Accipio quod dicis.

IX. - *An res quaeque, vel ejus cognitio pluris habenda sit quam ipsius signa.*

25. *Aug.* Jam ergo intelligas volo, res quae significantur, pluris quam signa esse pendendas. Quidquid enim propter aliud est, vilius sit necesse est quam id propter quod est; nisi tu aliud existimas. *Ad.* Videtur mihi non temere hic esse assentiendum: nam cum dicimus, Coenum, longe hoc nomen arbitror rei [**Col. 1210**] quam significat antecellere. Quod enim nos offendit audientes, non ad ipsius verbi pertinet sonum; coenum enim nomen, mutata una littera coelum est; inter illa vero quae his nominibus significantur, quantum distet videmus. Quamobrem nequaquam huic signo tribuerim, quod in re quam significat odimus; et propterea hoc illi jure antepono: libentius enim hoc audimus, quam ullo sensu illud attingimus. *Aug.* Vigilantissime omnino. Itaque falsum est, omnes res pluris quam earum signa esse pendendas. *Ad.* Ita videtur. *Aug.* Dic ergo mihi quid arbitreris eos secutos esse, qui huic rei tam foedae atque aspernabili nomen indiderunt; vel utrum eos probes, an improbes. *Ad.* Ego vero illos nec probare, nec improbare audeo, nec quid fuerint secuti scio. *Aug.* Potesne saltem scire quid tu sequaris, cum hoc nomen enuntias? *Ad.* Hoc plane possum: nam significare volo, ut eum cum quo loquor, doceam vel admoneam de re illa, quod eum doceri vel

temut: într-adevăr, de ce mi-ar fi mie frică să recunosc cumcă eu nu sunt om-*ul*, aceste două silabe, care-va-să-zică? **Ad.:** Nimic nu-i mai adevărat. De ce este, prin urmare, ofensat spiritul, când se zice: „Nu eşti, aşadar, om"; din moment ce, conform cu cele concese, nu s-ar fi putut zice nimic mai adevărat? **Aug.:** Pentru că nu pot să nu cred cumcă, de-ndată ce vor fi sunat cuvintele acestea, cuncluzia se referă - vezi bine, prin acea regulă, care-i natural mult mai în putere, ca, auzite semnele, intenţia să se-ndrepte spre lucrurile semnificate -, la ceea ce este semnificat prin aceste două silabe. **Ad.:** Primesc ceea ce zici.

IX. - *Dacă lucrul anume, ori cunoaşterea lui, e de preţuit mai mult decât semnele lui?*

25. **Aug.:** Vreau, prin urmare, acum, ca tu să-nţelegi cumcă lucrul, care este semnificat, e de preţuit mai mult decât semnele. Într-adevăr, tot ceea ce este pentru alta e necesar să fie mai vil decât ceea pentru care este[70]: dacă tu nu estimezi, cumva, alta. **Ad.:** Mie mi se pare cumcă aci nu-i de-asimţit temerar: întrucât, când zicem „noroi", eu socot cumcă acest nume antecelă cu multul lucrului pe care-l semnifică. Ceea ce, -ntr-adevăr, ne ofensează pe noi, ascultătorii, nu ţine de sonul cuvântului însuşi; căci numele „noroi" (= coenum), schimbată fiind o singură literă, devine „cer" (= coelum); între cele ce-s semnificate, însă, prin aceste nume vedem cât de mare deosebire este. Dreptaceea, nu-i voi fi atribuit câtuşi de puţin acestui semn ceea ce urâm în lucrul pe care-l semnifică; şi de aceea i-l anteţun pe drept; într-adevăr, îl auzim mai cu plăcere pe el decât să-l atingem prin vreun simţ pe acela[71]. **Aug.:** Atotprecaut, desigur. Şi, aşa, este fals cumcă toate lucrurile trebuie mai mult preţuite decât semnele loruşi. **Ad.:** Aşa se pare. **Aug.:** Spune-mi, prin urmare, ce socoţi tu că au urmărit ei, cei care i-au dat numele acestui lucru atât de hâd şi de respingător; ori dacă tu îi aprobi, sau îi improbi. **Ad.:** Eu nu-ndrăznesc, încaltea, nici să-i aprob, nici să-i improb, şi nici nu ştiu ce vor fi urmărit ei. **Aug.:** Poţi tu, oare, să ştii măcar ce urmăreşti, când enunţi acest nume? **Ad.:** Pe-asta o ştiu pe de-a-ntregul: căci vreau să semnific ca să-i dau de ştire sau să-l fac să-şi amintească pe cel cu care vorbesc acel lucru, despre care socot că trebuie să-i dau lui de ştire sau să-l

admoneri oportere arbitror. *Aug.* Quid? ipsum docere aut admonere, sive doceri aut admoneri, quod vel tu exhibes commode per hoc nomen, vel exhibetur tibi; nonne charius quam ipsum nomen habendum est? *Ad.* Concedo ipsam scientiam, quae per hoc signum evenit, eidem signo esse anteponendam; sed non ideo etiam rem ipsam puto.

26. *Aug.* In illa igitur sententia nostra, quanquam sit falsum, res omnes signis suis praeponi oportere; non tamen falsum est, omne quod propter aliud est, vilius esse quam id propter quod est. Cognitio quippe coeni, propter quam hoc nomen est institutum, pluris habenda est ipso nomine, quod eidem coeno praeponendum esse comperimus. Non enim ob aliud ista cognitio signo, de quo agimus, antelata est, nisi quia illud propter hanc, non haec propter illud esse convincitur. Nam ita cum quidam vorator, ventrisque, ut ab Apostolo dicitur, cultor **(Rom. XVI, 18)**, diceret ideo se vivere, ut vesceretur; non tulit qui audiebat frugi homo, et, *Quanto*, inquit, *melius ideo vescereris ut viveres?* quod utique ex eadem ista regula locutus est. Nam neque alia de causa ille displicuit, nisi quod vitam suam tam parvipenderet, ut eam duceret gutturis voluptate viliorem, dicendo se propter epulas vivere: neque hic ob aliud jure laudatur, nisi quod in iis duobus quid propter quid fieret, hoc est quid cui subjectum esset intelligens, cibandum potius ut vivamus, quam vivendum ut cibemur, admonuit. Similiter et tu fortasse, et quilibet hominum non imperite res aestimantium, dicenti cuipiam loquaci amatorique verborum, Ideo doceo ut loquar, responderetis, Homo, cur non potius ideo loqueris ut doceas? Quod si haec vera sunt, sicuti esse cognoscis, vides profecto quanto verba minoris habenda sint, quam id propter quod utimur verbis; cum ipse usus verborum jam sit verbis anteponendus: verba enim sunt ut his utamur; utimur autem his ad docendum. Quanto est ergo melius docere quam loqui, tanto melior est quam verba, locutio. Multo

fac să şi-l amintească. **Aug.:** Ce, a da de ştire sau a face să-şi amintească, sau a lua tu seama sau a-ţi aminti, ceea ce fie exhibi tu prin acest semn, fie îţi este exhibat ţie, nu-i, oare, de ţinut mai scump decât numele însuşi? **Ad.:** Conced cumcă ştiinţa însăşi, care este dobândită prin acest semn, îi e de-antepus semnului însuşi: dar nu socot, de aceea, cumcă-i de-antepus chiar şi lucrul însuşi.

26. **Aug.:** În acea sentinţă a noastră, deşi e, prin urmare, fals cumcă toate lucrurile se cade să le fie prepuse semnelor loruşi; nu-i, totuşi, fals cumcă tot ceea ce-i pentru alta este mai util decât ceea pentru ce este. Cunoaşterea, vezi-bine, a noroiului, pentru care s-a instituit acest nume, e de socotit mai de preţ decât numele însuşi, care am descoperit că-i e de prepus noroiului însuşi. Căci nu de alta i-a fost cunoaşterea aceasta prepusă semnului despre care vorbim, ci numai fiindcă s-a dovedit cumcă el este pentru ea, nu ea pentru el. Aşa, când un mâncău şi un închinător al pântecelui, cum zice Apostolul (*Rom.*, XVI, 18), zicea cumcă el trăieşte ca să mânânce, un om cumpătat, care-l asculta, n-a suportat-o şi *Cu cât mai bine ar fi*, zice, *să mănânci ca să trăieşti?*, ceea ce, vezi-bine, a rostit-o după această regulă. Căci nu din altă cauză a displăcut ăla, ci numai fiindcă îşi preţuia atât de puţin viaţa, încât o socotea mai vilă decât voluptatea gâtlejului, zicând cumcă el trăieşte pentru mesele-ncărcate; şi nici acesta nu-i pe drept lăudat de alta, decât numai fiindcă înţelegând, dintre aceste două, care pentru care-i de făcut, care, adică, cui îi e de supus, ne-a făcut să ne amintim cumcă ni se cade, mai degrabă, să ne hrănim, ca să trăim, decât să trăim, ca să ne hrănim. La fel şi tu, poate, şi oricare dintre oameni, cântărind nu nechibzuit lucrurile unui flecar şi iubitor de vorbe goale, zicând el: *De aceea îl învăţ pe altul, ca să vorbesc*, i-ai răspunde: *Omule, de ce nu vorbeşti, mai degrabă, ca să-l înveţi pe altul*[12]*?* Încaltea, dacă acestea sunt adevărate, precum ştii că sunt, vezi, desigur, cu cât trebuie mai puţin preţuite cuvintele decât ceea pentru ce ne folosim de cuvinte, cum însuşi uzul cuvintelor le e, de-acum, de-antepus cuvintelor: într-adevăr cuvintele sunt, ca să ne folosim de ele, ne folosim, însă, de ele, ca să-l învăţăm pe altul. Cu cât este, prin urmare, mai bine a-l învăţa pe altul decât a vorbi, cu atât mai bună este vorbirea

ergo melior doctrina quam [**Col. 1211**] verba. Sed cupio audire quid forte contradicendum putes.

27. *Ad.* Assentior quidem meliorem quam verba esse doctrinam; sed utrum adversus istam regulam qua dicitur, Omne quod propter aliud est, inferius esse quam id propter quod est, nihil sit quod objici possit, ignoro. *Aug.* Alias hoc opportunius diligentiusque tractabimus: nunc illud quod concedis, satis est ad id quod conficere studeo. Das enim cognitionem rerum quam signa rerum esse chariorem. Quamobrem cognitio rerum quae significantur, cognitioni signorum anteferenda est: an tibi non videtur? *Ad.* Num ego cognitionem rerum cognitione signorum, ac non signis ipsis praestantiorem esse concessi? quare vereor ut hic tibi assentiar. Quid si enim ut coenum nomen melius est ea re quam significat; ita et hujus nominis cognitio cognitioni quoque illius rei est anteponenda, quamvis ea cognitione sit ipsum nomen inferius? Quatuor quippe sunt: nomen, et res, cognitio nominis, et cognitio rei. Sicut ergo primum secundo, cur non et tertium quarto antecellat? Sed ut non antecellat, num etiam subjiciendum est?

28. *Aug.* Mire omnino te video et tenuisse quid concesseris, et explicasse quid senseris. Sed, ut opinor, intelligis, hoc trisyllabum nomen, quod sonat cum dicimus, Vitium, melius esse quam id quod significat; cum ipsius cognitio nominis multo sit inferior cognitione vitiorum. Licet itaque constituas etiam ista quatuor atque consideres, nomen et rem, cognitionem nominis et cognitionem rei; primum secundo jure praeponimus. Hoc enim positum nomen in carmine, cum ait Persius, *Sed stupet hic vitio* (**Satyra 3, v. 32**), non modo nihil vitii fecit in versu, sed nonnihil etiam ornatus dedit: cum tamen res ipsa quae significatur hoc nomine, in quocumque inest, cogat esse vitiosum. At non ita et tertium quarto, sed quartum tertio videmus excellere. Hujus enim cognitio nominis vilis est prae cognitione vitiorum. *Ad.* Etiamne

decât cuvintele. Cu multul, aşadar, mai bună doctrina decât cuvintele. Dar doresc să aud ce crezi tu, poate, de contrazis.

27. **Ad.:** Asimt, desigur, cumcă doctrina-i mai bună decât cuvintele; dar ignor de se poate, sau nu, obiecta ceva împotriva acestei reguli, prin care se zice cumcă „Tot ceea ce este pentru alta îi este inferior celei pentru care este". **Aug.:** Altunde o vom trata mai oportun şi mai diligent pe asta: acum, ceea ce concezi e de saţ pentru ceea ce mă străduiesc eu să-ntreţes. Eşti de-acord, într-adevăr, cumcă cunoaşterea lucrurilor este mai de preţ decât semnele lucrurilor. Dreptaceea, cunoaşterea lucrurilor care-s semnificate îi e de-antepus cunoaşterii semnelor: sau ţie nu ţi se pare? **Ad.:** Conces-am eu, oare, cumcă cunoaşterea lucrurilor este mai prestantă decât cunoaşterea semnelor, şi nu decât semnele însele?; drept pentru care mă tem să-ţi asimt aci. Ce, dacă, într-adevăr, precum numele noroi este mai bun decât acel lucru pe care-l semnifică; aşa şi cunoaşterea acestui nume e, iată, de-antepus cunoaşterii acelui lucru, deşi numele însuşi îi este inferior acelei cunoaşteri? Sunt, vezi-bine, patru: numele şi lucrul, cunoaşterea numelui şi cunoaşterea lucrului. Precum primul, aşadar, secundului, de ce să nu-i antecele al treilea celui de-al patrulea? Dar, ca să nu-i antecele, chiar trebuie, oare, să i-l subordonăm?

28. **Aug.:** Văd că tu ai şi ţinut absolut mirabil ceea ce ai conces, şi-ai şi explicat ceea ce ai simţit. Dar înţelegi, precum cred, cumcă acest nume trisilabic „vici-*ul*" este mai bun decât ceea ce semnifică el; deşi cunoaşterea numelui însuşi îi este cu multul inferioară cunoaşterii viciilor. Şi, aşa, deşi le constitui şi le consideri chiar şi pe acestea patru: numele şi lucrul, cunoaşterea numelui şi cunoaşterea lucrului; i-l prepunem, pe drept, pe primul secundului. Căci acest nume, pus în poezie, când zice Persius[73]: *Dar ăsta e încremenit de viciu* (*Satyra 3*, v. 32), nu doar că nu i-a cauzat nici un viciu versului, ci i-a adăugat un ornament chiar, deşi lucrul însuşi, care-i semnificat prin acest nume, întru absolut orice se află, îl constrânge, totuşi, să fie vicios. Dar nu tot astfel vedem că-i excelă al treilea celui de-al patrulea, ci al patrulea celui de-al treilea. Într-adevăr, cunoaşterea acestui nume este mai vilă faţă cu cunoaşterea viciilor. **Ad.:** Socoţi tu, oare, cumcă această cunoaştere

cum ista cognitio miseriores facit, censes esse praeferendam? Nam idem Persius omnibus poenis, quas tyrannorum vel crudelitas excogitavit vel cupiditas pendit, hanc unam anteponit, qua cruciantur homines qui vitia quae vitare non possunt, coguntur agnoscere. *Aug.* Potes hoc modo cognitioni hujus nominis ipsam quoque virtutum cognitionem negare praeferendam: quia virtutem videre nec tenere, supplicium est: quo idem ille satyricus tyranni ut puniantur optavit **(Ibid., v. 35-38)**. *Ad.* Deus hanc avertat amentiam: jam enim intelligo non ipsas cognitiones, quibus animum imbuit optima omnium disciplina, esse culpandas; sed eos omnium miserrimos judicandos, sicut et Persium judicasse arbitror, qui tali morbo affecti sunt, cui nec tanta medicina subveniat. *Aug.* Bene intelligis: sed quoquo modo se habeat Persiana sententia, quid ad nos? Non enim horum auctoritati subjecti sumus in talibus rebus. Deinde si qua cognitio cognitioni praeferenda sit, non hic facile est explicare. Satis habeo quod effectum est, cognitionem erum quae significantur, etsi non cognitione **[Col. 1212]** signorum, ipsis tamen signis esse potiorem. Quare jam illud magis magisque discutiamus, quale sit genus rerum quas sine signis monstrari posse dicebamus per seipsas, ut loqui, ambulare, sedere, jacere, atque hujusmodi caetera. *Ad.* Jam recolo quid dicas.

X. - *An quaedam doceri sine signis queant. Res non discuntur per ipsa verba.*

29. *Aug.* Omniane tibi videntur, quae interrogati nox agere possumus, sine signo posse monstrari? an aliquid excipis? *Ad.* Ego vero etiam atque etiam genus hoc totum considerans, nihil adhuc invenio quod sine signo valeat doceri, nisi forte locutionem, et si forte idipsum quispiam quaerat, quid sit docere. Video enim eum, quidquid post ejus interrogationem fecero ut discat, ab ea ipsa re non discere quam sibi demonstrari cupit: nam si me cessantem, ut dictum est, vel aliud

e de preferat chiar şi când ea ne face mai mizeri? Căci acelaşi Persius le-o antepune tuturor pedepselor, pe care fie le-a excogitat cruzimea tiranilor, fie le-a plătit cupiditatea, pe asta una, prin care sunt chinuiţi oamenii care sunt constrânşi să recunoască viciile pe care nu le pot evita. **Aug.:** În acest mod i-o poţi nega de preferat cunoaşterii acestui nume pe însăşi cunoaşterea virtuţilor: întrucât a vedea virtutea şi a nu o ţine este supliciu: prin care unul şi-acelaşi satiric a optat să fie pedepsiţi tiranii (*Ibid.*, v. 35-38). **Ad.:** Departe Dumnezeu o asemenea demenţă: acum înţeleg, într-adevăr, cumcă nu cunoştinţele însele, prin care optima dintre toate disciplinele[74] îmbibă spiritul, sunt de culpabilizat; ci aceia sunt de judecat cei mai miseri dintre toţi, precum socot că a judecat şi Persius, care au fost loviţi de un asemenea morb, căruia nu-i subvine nici un atâta de mare medicament. **Aug.:** Bine-nţelegi, dar ce ne priveşte pe noi, indiferent cum s-ar prezenta-n sine sentinţa persiană? Căci, în astfel de lucruri, nu suntem supuşi autorităţii[75] acestora. De-altminteri, dacă vreo cunoaştere îi e de preferat vreunei cunoaşteri anume, nu-i facil de explicat aci. Mie mi-e de saţ că s-a dedus cumcă cunoaşterea lucrurilor ce-s semnificate este mai în putere, dacă nu faţă de cunoaşterea semnelor, totuşi, faţă de semnele însele. De aceea să discutăm, acum, din ce în ce mai mult, de ce fel este genul lucrurilor care ziceam cumcă pot fi arătate, fără de semne, prin sine însele, precum a vorbi, a umbla, a şedea, a zăcea şi altele de acest fel. **Ad.:** Acum mi-aduc aminte ce zici.

X. - *Dacă unele pot fi date spre-nvăţătură fără de semne. Lucrurile nu-s spuse prin înseşi cuvintele.*

29. **Aug.:** Paru-ţi-se ţie, oare, toate, despre care, întrebaţi, le putem face de-ndată, cumcă ele pot fi arătate fără de semne; sau exceptezi ceva? **Ad.:** Eu, într-adevăr, considerând, iarăşi şi iarăşi, întreg genul acesta, n-aflu nimic, până acum, ce să poată fi dat, fără de semn, ca-nvăţătură, decât poate, vorbirea, ori, dacă neştine caută, poate, să afle ce-nseamnă însuşi a-l învăţa pe altul. Văd, într-adevăr, cumcă el, orice voi fi făcut eu, în urma întrebării sale, ca el să-nveţe, nu-nvaţă de la însuşi acel lucru care doreşte să-i fie arătat sieşi; căci dacă neştine mă-ntreabă, nefăcând eu nimic, sau

agentem roget quispiam quid sit ambulare, et ego statim ambulando, eum quod rogavit sine signo coner docere; unde cavebo ne id tantum putet esse ambulare, quantum ego ambulavero? quod si putaverit, decipletur; quisquis enim plus minusve quam ego ambulaverit, hunc ille ambulasse non arbitrabitur. Et quod de hoc uno verbo dixi, transit in omnia quae sine signo monstrari posse consenseram, praeter duo illa quae excopimus.

30. *Aug.* Accipio quidem istud: sed nonne tibi videtur aliud esse loqui, aliud docere? *Ad.* Videtur sane: nam si esset idem, non doceret quisquam nisi loquens; cum vero et aliis signis, praeter verba, multa doceamus, quis de ista differentia dubitaverit? *Aug.* Quid? docere et significare, nihilne interest? an aliquid differunt? *Ad.* Idem puto esse. *Aug.* Nonne recte dicit, qui dicit ideo nos significare ut doceamus? *Ad.* Recte prorsus. *Aug.* Quid, si dicat alius ideo nos docere ut significemus? nonne facile superiore sententia refelletur? *Ad.* Ita est. *Aug.* Si ergo significamus ut doceamus, non docemus ut significemus; aliud est docere, aliud significare. *Ad.* Verum dicis, nec recte idem esse utrumque respondi. *Aug.* Nunc illud responde, utrum qui docet quid sit docere, significando id agat, an aliter. *Ad.* Non video quomodo aliter possit. *Aug.* Falsum est igitur quod paulo ante dixisti, doceri rem posse sine signis, cum quaeritur quid sit ipsum docere; quando ne hoc quidem videmus sine significatione agi posse, cum aliud esse significare, aliud docere concesseris. Si enim diversa sunt, sicut apparet, neque hoc nisi per illud ostenditur, non per se utique ostenditur, sicut tibi visum erat. Quamobrem nihil adhuc inventum est, quod monstrari per seipsum queat praeter locutionem, quae inter alia se quoque significat: quae tamen cum etiam ipsa signum sit, nondum prorsus exstat quod sine signis doceri posse videatur. *Ad.* Nihil habeo cur non assentiar.

făcând altceva, precum s-a spus, ce-nseamnă a umbla, şi eu mă străduiesc de-ndată, umblând, să-l învăţ, fără de semn, ce-nseamnă ceea ce m-a-ntrebat; de unde mă voi păzi să nu creadă el cumcă numai atât înseamnă a umbla, cât voi fi umblat eu; ceea ce, dacă o va fi crezut, se va fi-nşelat; căci oricine va fi umblat mai mult sau mai puţin decât mine, el nu va socoti cumcă acela a umblat. Şi ceea, ce am zis despre acest unic cuvânt, trece asupra tuturor acelora, despre care eu am conces cumcă pot fi arătate fără semn, în afara celor două[76], pe care noi le-am exceptat.

30. **Aug.:** O primesc, desigur, pe asta, dar nu ţi se pare ţie, oare, cumcă una este a vorbi şi alta, a-l învăţa pe altul? **Ad.:** Mi se pare-ntrutotul: căci, de-ar fi totuna, nimenea nu l-ar învăţa pe altul decât numai şi numai vorbind; cum, însă, fi învăţăm multe pe alţii şi prin alte semne, în afara cuvintelor, cine se va fi îndoit de această diferenţă? **Aug.:** Ce, a-l învăţa pe altul şi a semnifica nu se deosebesc, oare, prin nimic, sau diferă prin ceva? **Ad.:** Socot cumcă-s totuna. **Aug.:** Nu zice, oare, pe drept, cel care zice cumcă noi semnificăm ca să-l învăţăm pe altul? **Ad.:** Pe drept, absolut. **Aug.:** Ce, dacă altul ar zice cumcă de aceea îl învăţăm noi pe altul ca să semnificăm, n-ar fi el, oare, facil respins prin sentinţa de mai sus? **Ad.:** Aşa-i. **Aug.:** Dacă semnificăm, prin urmare, ca să-l învăţăm pe altul, nu-l învăţăm pe altul ca să semnificăm; una este a-l învăţa pe altul, alta, a semnifica. **Ad.:** Adevărat zici, iar eu n-am răspuns drept cumcă amândouă-s totuna. **Aug.:** Asta răspunde-mi acum, dacă cel ce-l învaţă pe altul ce-nseamnă a-l învăţa pe altul, semnificând o face el pe asta, sau altfel. **Ad.:** Nu văd în ce chip ar putea altfel? **Aug.:** E fals, prin urmare, ceea ce ai zis, cu puţin mai nainte, cumcă lucrul îi poate fi dat, fără semne, ca-nvăţătură altuia, când se caută să se afle ce-nseamnă însuşi a-l învăţa pe altul, din moment ce, cum ai conces cumcă una-i a semnifica, alta, a-l învăţa pe altul, vedem că nici măcar asta nu se poate face fără semnificare. Dacă, precum apare, sunt, într-adevăr, diverse, şi nici acesta nu este arătat decât numai prin celălalt, nu este, vezi-bine, arătat prin sine, cum ţi se păru ţie. Dreptaceea, nu s-a găsit încă nimic care să poată fi arătat prin sine însuşi, în afara vorbirii, care, între altele, se semnifică şi pe sine însăşi: care, cum este, totuşi, chiar şi ea însăşi semn, nu s-a arătat încă absolut nimic care să pară că îi poate fi dat învăţătură altuia fără de semne. **Ad.:** N-am nimic de ce să n-asimt.

31. *Aug.* Confectum est igitur et nihil sine signis doceri, et cognitionem ipsam signis quibus cognoscimus, chariorem nobis esse oportere: quamvis non omnia quae significantur possint signis suis esse potiora. *Ad.* Ita videtur. *Aug.* Quanto tandem circuitu res tanrilla peracta sit, meministine, quaeso? Nam ex **[Col. 1213]** quo inter nos verba jaculamur, quod tam diu fecimus, haec tria ut invenirentur laboratum est: utrum nihil sine signis possit doceri; et utrum sint quaedam signa rebus quas significant praeferenda; et utrum melior quam signa sit rerum ipsa cognitio. Sed quartum est, quod breviter abs te vellem cognoscere, utrumnam ista inventa sic putes, ut jam de his dubitare non possis. *Ad.* Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus esset ad certa perventum; sed et ista rogatio tua nescio quomodo me sollicitat, et ab assensione deterret. Videris enim mihi non haec de me fuisse quaesiturus, nisi haberes quod contradiceres: et ipsa rerum implicatio totum me inspicere, ac securum respondere non sinit, verentem ne quid in tantis involucris lateat, quod acies mentis meae lustrare non possit. *Aug.* Dubitationem tuam non invitus accipio; significat enim animum minime temerarium: quae custodia tranquillitatis est maxima. Nam difficillimum omnino est non perturbari, cum ea quae prona et procliva approbatione tenebamus contrariis disputationibus labefactantur, et quasi extorquentur e manibus. Quare, ut aequum est bene consideratis perspectisque rationibus cedere, ita incognita pro cognitis habere periculosum. Metus est enim ne cum saepe subruuntur quae firmissime statura et mansura praesumimus, in tantum odium vel timorem rationis incidamus, ut ne ipsi quidem perspicuae veritati fides habenda videatur.

32. Sed age, nunc expeditius retractemus utrum recte ista dubitanda putaveris. Nam quaero abs te, si quisquam ignarus deceptionis avium, quae calamis et visco affectatur, obviam fieret aucupi, armis quidem

31. **Aug.:** S-a dedus, prin urmare, şí cumcă nimic nu-i dat, fără de semne, ca-nvăţătură, şí cumcă însăşi cunoaşterea se cade să ne fie mai scumpă decât semnele însele, prin care cunoaştem: deşi nu toate cele ce-s semnificate pot fi mai în putere decât semnele loruşi. **Ad.:** Aşa se pare. **Aug.:** Aminteşti-ţi tu, oare, rogu-te, printr-un cât de mare circuit i-am dat de capăt unui lucru-atâtica? Întrucât, de când ne-aruncăm[77] între noi cuvintele, cea ce am făcut-o atât de mult, ne-am muncit ca să fie aflate acestea trei: dac-ar putea fi, sau nu, dat ceva, fără de semne, ca-nvăţătură; şi dacă le sunt, sau nu, unele semne de preferat lucrurilor pe care le semnifică; şi dacă este, sau nu, mai bună decât semnele însăşi cunoaşterea lucrurilor. Dar mai este un al patrulea, pe care aş vrea să-l cunosc de la tine, anume, dacă le socoţi tu, sau nu, pe acestea astfel descoperite, încât să nu mai poţi sta la-ndoială în legătură cu ele. **Ad.:** Aş vrea, desigur, ca, după atâtea ocoluri şi cotituri, să se fi ajuns la cele certe; dar nu ştiu în ce chip şi acestă întrebare a ta mă solicită şi m-abate de la asensiune. Îmi pari, într-adevăr, cumcă n-ai fi-ntrebat-o pe asta de la mine, dacă n-ai avea ce să contrazici; şi însăşi implicaţia lucrurilor nu-mi permite ca eu, temându-mă ca nu cumva să se-ascundă ceva-ntru atâtea involucre[78], pe care raza minţii mele să nu-l poată lustra, să scrutez totul şi să răspund sigur. **Aug.:** Dubitaţiunea ta o primesc nu-mpotriva voinţei: ea, care este mai cu seamă custodele tranchilităţii, semnifică, într-adevăr, spritul deloc temerar. Căci este absolut atotdificil să nu fim perturbaţi, când cele, pe care le ţineam prin predispusă şi lesnicioasă aprobaţiune, ne sunt, prin dispute contrarii, clătinate şi cvasismulse din mâini. Dreptaceea, pe cât de drept este să le cedăm raţiunilor bine considerate şi cumpănite, tot atât de periculos e să luăm necunoscutele drept cunoscute. E vie, încaltea, temerea ca nu cumva, cum adesea se năruie cele pe care le-am prezumat atotferm stătătoare şi rămăstitoare, să cădem într-o atâta ură sau teamă faţă de raţiune, încât să ni se pară cumcă nu-i de avut credinţa[79] nici măcar întru adevărul învederat.

32. Dar haide să retratăm, acum, mai expeditiv, dacă le vei fi socotit tu pe drept, sau nu, de pus la-ndoială pe-acestea. Căci caut să aflu de la tine, dacă neştine, ignar întru prinderea păsărilor, care se face cu vergi de trestie şi cu clei, va fi picat în calea unui

suis instructo, non tamen aucupanti, sed iter agenti, quo viso premeret gradum, secumque, ut fit, admirans cogitaret et quaereret quidnam sibi hominis ille vellet ornatus; auceps autem cum in se videret attentum, ostentandi se studio cannas expediret, et prope animadversam aliquam aviculam fistula et accipitre figeret, subigeret et caperet; nonne illum spectatorem suum doceret nullo significatu, sed re ipsa, quod ille scire cupiebat? *Ad.* Metuo ne quid hic tale sit, quale de illo dixi, qui quaerit quid sit ambulare. Neque enim video, et hic totum illud aucupium esse monstratum. *Aug.* Facile est hac cura te exuere; addo enim, si ille ita intelligens esset, ut ex hoc quod vidit, totum illud genus artis agnosceret: satis est namque ad rem, et de quibusdam rebus tametsi non omnibus, et quosdam homines doceri posse sine signo. *Ad.* Hoc etiam ego possum illi addere; si enim sit bene intelligens, paucis passibus ambulatione monstrata, totum quid sit ambulare cognoscet. *Aug.* Facias per me licet, nec tantum nihil resisto, verum etiam faveo: vides enim ab utroque nostrum id effici, ut quaedam quidam doceri sine signis queant, falsumque illud sit quod nobis paulo ante videbatur, nihil esse omnino quod sine signis possit ostendi. Jam enim ex his non unum aliquid aut alterum, sed millia rerum animo occurrunt, quae nullo signo dato per seipsa monstrentur. [**Col. 1214**] Quid enim dubitemus, oro te? Nam ut hominum omittam innumerabilia spectacula in omnibus theatris sine signo ipsis rebus exhibentium; solem certe istum lucemque haec omnia perfundentem atque vestientem, lunam et caetera sidera, terras et maria, quaeque in his innumerabiliter gignuntur, nonne per seipsa exhibet atque ostendit Deus et natura cernentibus?

33. Quod si diligentius consideremus, fortasse nihil invenies, quod per sua signa discatur. Cum enim mihi signum datur, si nescientem me invenit cujus rei signum sit, docere me nihil potest: si vero scientem, quid disco

vânător de păsări, dotat, desigur, cu armele sale, nu vânând, totuşi, ci urmându-şi drumul; pe care, odată văzându-l, şi-ar iuţi paşii şi, cum se-ntâmplă, mirânduse-n sinea-i, s-ar gândi şi-ar căuta să afle cam ce anume-ar vrea să-nsemne-n sine echipamentul acela al omului; vânătorul, însă, cum l-ar vedea atent asupra-i, şi-ar scoate, din dorinţa de a se făli, vergile, ar fixa cu fluierul şi şoimul vreo păsăruică observată pe-aproape, ar ademeni-o şi-ar prinde-o; nu l-ar învăţa el, oare, fără nici un fel de semnificat, ci prin lucrul însuşi, pe acel privitor al său, ceea ce acela dorea să ştie? **Ad.:** Mă tem să nu fie, cumva, şi aci, ceva de genul a ceea ce-am zis despre cel ce caută să afle ce-nseamnă a umbla. Căci nici aci nu văd să fi fost învederată întreagă vânătoarea de păsări. **Aug.:** E facil să scapi de grija aceasta; căci adaug, dacă acela ar fi atât de inteligent, încât, din ceea ce vede, ar recunoaşte întreg genul acela al artei; căci e de saţ, în privinţa subiectului de faţă, şi că numai unii oameni pot fi-nvăţaţi fără de semn, fie şi numai despre unele lucruri, chiar dacă nu despre toate. **Ad.:** Pe-asta chiar şi eu i-o pot adăuga celuilalt; întrucât, dacă-i destul de inteligent, fiindu-i prin câţiva paşi arătată umblarea, va cunoaşte tot ce-nsemnă a umbla. **Aug.:** Din parte-mi, poţi s-o faci, şi nici nu mă-mpotrivesc cu absolut nimic, ba chiar ţi-o-ncuviinţez: vezi, într-adevăr, că de către noi amândoi s-a conclus cumcă unii pot fi-nvăţaţi, fără de semne, unele-anume, şi-i fals ceea ce ni se părea, cu puţin mai nainte, cumcă nu există absolut nimic ce ar putea fi arătat fără de semne. Acum, într-adevăr, dintre acestea, nu unul anume sau altul, ci mii de lucruri îmi ocură spiritului, care, fără nici un semn dat, se-nvederează prin ele însele. La ce mai stăm, încaltea, la-ndoială, rogu-te? Căci, ca să omit nenumăratele spectacole ale oamenilor, reprezentându-le, fără semn, în toate teatrele, prin înseşi lucrurile; soarele, desigur, şi lumina aceasta, scăldându-le şi-nveşmântându-le pe toate astea, luna şi celelalte astre, pământul, şi mările, şi cele ce de nenumărat se nasc întru acestea, nu li le dă, oare, la iveală şi nu li le arată Dumnezeu şi din fire privitorilor?

33. Ceea ce, dacă am considera-o mai diligent, nu vei afla nimic, poate, ce să fie-nvăţat prin semnele sale. Cum, într-adevăr, mi se dă mie un semn, dacă mă găseşte pe mine neştiutor al cărui lucru poate fi semnul, nu mă poate-nvăţa nimic: dacă, însă, ştiutor,

per signum? Non enim mihi rem quam significat ostendit verbum cum lego, *Et saraballae eorum non sunt immutatae* (**Dan. III, 94**). Nam si quaedam capitum tegmina nuncupantur hoc nomine, num ego hoc audito, aut quid sit caput, aut quid sint tegmina didici? ante ista noveram; neque cum appellarentur ab aliis, sed cum a me viderentur, corum est mihi facta notitia. Etenim cum primum istae duae syllabae, cum dicimus, Caput, aures meas impulerunt, tam nescivi quid significarent, quam cum primo audirem legeremve, saraballas. Sed cum saepe diceretur, Caput, notans atque animadvertens quando diceretur, reperi vocabulum esse rei quae mihi jam erat videndo notissima. Quod priusquam reperissem, tantum mihi sonus erat hoc verbum: signum vero esse didici, quando cujus rei signum esset inveni; quam quidem, ut dixi, non significatu, sed aspectu didiceram. Itaque magis signum re cognita, quam signo dato ipsa res discitur.

34. Quod ut apertius intelligas, finge nos primum nunc audire quod dicitur, caput; et nescientes utrum vox ista sit tantummodo sonans, an aliquid etiam significans, quaerere quid sit caput (memento nos non rei quae significatur, sed ipsius signi velle habere notitiam, qua caremus profecto, quamdiu cujus signum est ignoramus): si ergo ita quaerentibus res ipsa digito demonstretur, hac conspecta discimus signum quod audieramus tantum, nondum noveramus. In quo tamen signo cum duo sint, sonus et significatio, sonum certe non per signum percipimus, sed eo ipso aure pulsata; significationem autem re, quae significatur, aspecta. Nam illa intentio digiti significare nihil aliud potest, quam illud in quod intenditur digitus: intentus est autem non in signum, sed in membrum quod caput vocatur. Itaque per illam neque rem possum [**Col. 1215**] nosse quam noveram, neque signum in quod intentus digitus non est. Sed de intentione digiti non nimis curo; quia ipsius demonstrationis signum mihi videtur

ce-nvăț eu prin semn? Într-adevăr, când citesc: *„Iară sarabalele lor nu s-au schimbat"* (*Dan*, III, 94), cuvântul nu-mi arată mie lucrul pe care-l semnifică. Căci, dacă prin acest nume sunt denumite anume acoperăminte ale capului[80], auzindu-l pe acesta, învățat-am eu, oare, fie ce este capul, fie ce sunt acoperămintele?; dinainte le știam pe acestea; și nici cunoașterea lor nu mi-a survenit, când erau denumite de către alții, ci, când au fost văzute de către mine. Da, când aceste două silabe, cum zicem „cap-*ul*", mi-au atins pentru-ntâia oară urechile, n-am știut, tot la fel, ce anume semnificau ele, precum, când auzeam, întâi, sau citeam „sarabalele". Dar, cum se zicea adesea „capul", observând și luând aminte când se zicea, am descoperit cumcă este vocabula pentru lucrul care mie îmi era deja atotcunoscut, văzându-l. Ceea ce, mai nainte de-a o fi descoperit, pentru mine cuvântul acesta era numai son; am învățat, însă, cumcă este semn, când am aflat semnul cărui lucru este, lucru, pe care, precum am spus, l-am învățat nu prin semnificat, ci, prin aspect[81]. Și, așa, mai degrabă se-nvață semnul prin lucrul cunoscut, decât lucrul însuși, prin semnul dat.

34. Ceea ce, ca s-o-nțelegi mai apriat, închipuie-ți cumcă noi auzim, acum, pentru întâia oară că se zice „cap"; și, neștiutori dacă această vorbă este, ea, numai sunândă, sau chiar și semnificatoare a ceva, am căuta s-aflăm ce-nseamnă „cap" (amintește-ți că noi vrem să deținem cunoașterea nu a lucrului care-i semnificat, ci a semnului însuși, cunoaștere, de care suntem absolut lipsiți, cât timp ignorăm al cui semn este); dacă, prin urmare, așa căutători, ni s-ar arăta cu degetul lucrul însuși, privindu-l pe-acesta, învățăm semnul, pe care-l auzirăm doar, nu-l cunoscurăm încă. În care semn, din moment ce sunt, totuși, două, sonul și semnificația, sonul, desigur, nu-l percepem prin semn, ci prin urechea lovită de el însuși, semnificația, însă, prin vederea lucrului care-i semnificat. Căci acea întindere a degetului nu poate semnifica nimic alta decât numai ceea înspre ce se-ntinde degetul: a fost întins, însă, nu înspre semn, ci-nspre mădularul care este numit „cap". Și, așa, prin ea nu pot cunoaște nici lucrul, pe care-l cunoșteam, nici semnul, spre care degetul n-a fost întins. Dar de-ntinderea degetului nu-mi prea pasă mie; căci ea mi se pare mai degrabă semnul arătării înseși, decât al vreunor lucruri ce-s

potius, quam rerum aliquarum quae demonstrantur, sicut adverbium quod, Ecce, dicimus; nam et cum hoc adverbio digitum solemus intendere, ne unum demonstrandi signum non sit satis. Et id maxime tibi nitor persuadere, si potero, per ea signa quae verba appellantur, nos nihil discere; potius enim, ut dixi, vim verbi, id est significationem quae latet in sono, re ipsa quae significatur cognita, discimus, quam illam tali significatione percipimus.

35. Et quod dixi de capite, hoc etiam de tegminibus, deque aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamen cum jam noverim, saraballas illas adhuc usque non novi; quas mihi si gestu quispiam significarit aut pinxerit, aut aliquid cui similes sunt, ostenderit, non dicam non me docuerit, quod facile obtinerem, si paulo amplius loqui vellem; sed dico id quod proximum est, non verbis docuerit. Quod si eis forte conspectis cum simul adero me admonuerit, dicens, Ecce saraballas; discam rem quam nesciebam, non per verba quae dicta sunt, sed per ejus aspectum, per quem factum est ut etiam nomen illud quid valeret, nossem ac tenerem. Non enim cum rem ipsam didici, verbis alienis credidi, sed oculis meis: illis tamen fortasse ut attenderem credidi, id est ut aspectu quaererem quid viderem.

XI. - *Discimus non verbis foris sonantibus, sed docente intus veritate.*

36. Hactenus verba valuerunt, quibus ut plurimum tribuam, admonent tantum ut quaeramus res, non exhibent ut noverimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel ulli corporis sensui, vel ipsi etiam menti praebet ea quae cognoscere volo. Verbis igitur nisi verba non discimus, imo sonitum strepitumque verborum: nam si ea quae signa non sunt, verba esse non possunt, quamvis jam auditum verbum, nescio tamen verbum esse, donec quid

arătate, precum adverbul pe care-l rostim „iată"; întrucât şi dimpreună cu acest adverb întindem, îndeobşte, degetul, ca nu cumva un singur semn să nu fie de saţ spre-a arăta. Şi pe-asta tind eu, mai cu seamă, să ţi-o persuadez, de voi putea, cumcă noi nu-nvăţăm nimic prin acele semne, care sunt numite cuvinte; întrucât, precum am spus, cunoscut fiind lucrul însuşi, care este semnificat, mai degrabă, decât să-l percepem pe el printr-o atare semnificaţie, învăţăm puterea cuvântului, semnificaţia, care zace în son, care-va-să-zică.

35. Şi, ceea ce-am zis despre cap, pe-asta una chiar o voi fi zis, şí despre acoperăminte, şí despre alte nenumărate lucruri: pe care, cum, totuşi, le-aş cunoaşte deja, sarabalele acelea nu le cunosc încă nici până acum; pe care, dacă neştine mi le va fi semnificat prin gest sau mi le va fi pictat, sau îmi va fi arătat ceva, cu ce-s similare, nu voi zice cumcă nu mă va fi-nvăţat, ceea ce-aş obţine facil, de-aş vrea să vorbesc puţin mai amplu; ci zic ceea ce-i proximul: nu mă va fi-nvăţat prin cuvinte. Fapt e că, dacă, privindu-le, când voi fi totodată de faţă, îmi va fi atras luarea aminte, zicând: „Iată sarabalele", voi învăţa un lucru, pe care nu-l ştiam, nu prin cuvintele care au fost rostite, ci prin aspectul lui, prin care s-a făcut chiar, şí să ştiu, şí să ţin ce putere are numele acela. Într-adevăr, când am învăţat lucrul însuşi, nu le-am dat crezare cuvintelor altuia, ci ochilor mei; acelora, poate, le-am dat, totuşi, crezare, întrucât luam aminte, întrucât căutam cu privirea, care-va-să zică, ce să văd.

XI. - *Învăţăm nu prin cuvintele sunătoare-n afară, ci lăuntric învăţându-ne adevărul.*

36. Cam atât au fost în putere cuvintele, cărora să le atribui mai mult, ele ne atrag luarea aminte numai, să căutăm să aflăm lucrurile, nu ni le şi exhibă să le cunoaştem. Acela mă-nvaţă, însă, pe mine ceva, carele mi le oferă, fie ochilor, fie vreunui simţ al corpului, fie chiar minţii înseşi, pe cele pe care vreau să le cunosc. Prin cuvinte nu învăţăm, aşadar, decât numai cuvintele, ba, mai degrabă, numai sunetul şi zgomotul cuvintelor: căci, dacă cele ce nu-s semne nu pot fi cuvinte, deşi, auzit deja cuvântul, nu ştiu, totuşi, că este cuvânt, până când nu ştiu ce semnifică el. Prin

significet sciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur; verbis vero auditis, nec verba discuntur. Non enim ea verba quae novimus, discimus; aut quae non novimus, didicisse nos possumus confiteri, nisi eorum significatione percepta, quae non auditione vocum emissarum, sed rerum significatarum cognitione contingit. Verissima quippe ratio est, et verissime dicitur, cum verba proferuntur, aut scire nos quid significent, aut nescire: si scimus, commemorari potius quam discere; si autem nescimus, ne commemorari quidem, sed fortasse ad quaerendum admoneri.

37. Quod si dixeris, tegmina quidem illa capitum, quorum nomen sono tantum tenemus, non nos posse nisi visa cognoscere, neque nomen ipsum plenius nisi ipsis cognitis nosse: quod tamen de ipsis pueris accepimus, ut regem ac flammas fide ac religione superaverint, quas laudes Deo cecinerint, quos honores ab ipso etiam inimico meruerint, num aliter nisi per verba didicimus? Respondebo, cuncta quae illis verbis significata sunt, in nostra notitia jam fuisse. Nam [**Col. 1216**] quid sint tres pueri, quid fornax, quid ignis, quid rex, quid denique illaesi ab igne, caeteraque omnia jam tenebam quae verba illa significant. Ananias vero, et Azarias et Misael tam mihi ignoti sunt quam illae saraballae; nec ad eos cognoscendos haec me nomina quidquam adjuverunt aut adjuvare jam potuerunt. Haec autem omnia quae in illa leguntur historia, ita illo tempore facta esse, ut scripta sunt, credere me potius quam scire fateor: neque istam differentiam iidem ipsi quibus credimus nescierunt. Ait enim propheta, *Nisi credideritis, non intelligetis* (**Isai. VII, 9, sec. LXX**): quod non dixisset profecto, si nihil distare judicasset. Quod ergo intelligo, id etiam credo: at non omne quod credo, etiam intelligo. Omne autem quod intelligo, scio: non omne quod credo, scio. Nec ideo nescio quam sit utile credere etiam multa quae

lucrurile cunoscute se desăvârşeşte, deci, o anume cunoaştere a cuvintelor: prin cuvintele auzite, însă, nu se-nvaţă nici măcar cuvintele. Căci cuvintele, pe care le cunoaştem, nu le-nvăţăm nicidecum; şi nici nu putem nicidecum mărturisi cumcă le-am învăţat pe cele pe care nu le cunoaştem, decât numai şi numai fiind percepută semnificaţiunea lor, care nu se-ntâmplă prin auzirea cuvintelor rostite, ci prin cunoaşterea lucrurilor semnificate. Atotadevărată este, vezi-bine, raţiunea, şi atotadevărat se zice cumcă atunci, când sunt rostite cuvintele, noi sau ştim, sau nu ştim ce semnifică ele: dacă ştim, ne-aducem, mai degrabă, aminte, decât învăţăm; dacă, însă, nu ştim, nici măcar nu ne-aducem aminte, ci ni se atrage, poate, luarea aminte spre a căuta să aflăm.

37. Căci, dacă vei fi zis cumcă, iată, pe acele acoperăminte ale capetelor, al căror nume-l deţinem numai prin son, noi nu le putem cunoaşte decât numai şi numai văzute, şi nici numele însuşi nu-l putem pe deplin cunoaşte, decât numai fiindu-ne cunoscute ele însele; ceea ce am aflat, totuşi, despre copiii înşişi, cum i-au învins ei, prin credinţă şi religie, pe rege şi flăcările, laudele pe care i le-au cântat ei lui Dumnezeu, onorurile pe care şi le-au binemeritat ei de la inamicul însuşi, învăţatu-le-am noi, oare, altfel decât numai prin cuvinte? Voi răspunde cumcă toate cele ce-au fost semnificate prin acele cuvinte erau deja întru cunoaşterea noastră. Întrucât, ce sunt trei copii, ce, cuptorul, ce, focul, ce, regele, ce, în fine, nerăniţi de foc, şi pe toate celelalte, pe care le semnifică acele cuvinte, le deţineam deja. Anania, însă, şi Azarie, şi Misael[82] îmi sunt mie tot atât de necunoscuţi precum acele sarabale; şi nici numele acestea nu m-au ajutat pe mine cu nimic, şi nici nu m-au putut ajuta până acum spre a-i cunoaşte pe ei. Mărturisesc, însă, că eu cred, mai degrabă, decât ştiu[83], cumcă toate acelea, ce se citesc întru binecunoscuta istorie, s-au întâmplat, mai demult, aşa, precum au fost scrise; şi şi această diferenţă o ştiau înşişi aceiaşi cărora noi le dăm crezare. Căci zice profetul: *Dacă nu veţi fi crezut, nu veţi înţelege*[84] (*Isai.*, VII, 9), ceea ce n-ar fi zis absolut deloc, dacă ar fi judecat cumcă nu există nici o deosebire. Ceea ce-nţeleg, aşadar, pe-asta o şi cred; dar nu tot ce cred chiar şi-nţeleg. Tot ceea ce-nţeleg, însă, ştiu: nu tot ceea ce cred, ştiu. Şi, de aceea, ştiu cât de util este a le crede chiar pe multele pe care nu le ştiu; cărei

nescio; cui utilitati hanc quoque adjungo de tribus pueris historiam: quare pleraque rerum cum scire non possim, quanta tamen utilitate credantur, scio.

38. De universis autem quae intelligimus non loquentem qui personat foris, sed intus ipsi menti praesidentem consulimus veritatem, verbis fortasse ut consulamus admoniti. Ille autem qui consulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus est Christus (**Ephes. III, 16, 17**), id est incommutabilis Dei Virtus atque sempiterna Sapientia: quam quidem omnis rationalis anima consulit; sed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam, sive malam sive bonam voluntatem potest. Et si quando fallitur, non fit vitio consultae veritatis, ut neque hujus, quae foris est, lucis vitium est, quod corporei oculi saepe falluntur: quam lucem de rebus visibilibus consuli fatemur, ut eas nobis quantum cernere valemus, ostendat.

XII. - *Christus veritas intus docet.*

39. Quod si et de coloribus lucem, et de caeteris quae per corpus sentimus, elementa hujus mundi eademque corpora quae sentimus, sensusque ipsos quibus tanquam interpretibus ad talia noscenda mens utitur; de his autem quae intelliguntur, interiorem veritatem ratione consulimus: quid dici potest unde clareat, verbis nos aliquid discere praeter ipsum qui aures percutit sonum? Namque omnia quae percipimus, aut sensu corporis, aut mente percipimus. Illa sensibilia, haec intelligibilia; sive, ut more auctorum nostrorum loquar, illa carnalia, haec spiritualia nominamus. De illis dum interrogamur, respondemus, si praesto sunt ea quae sentimus; velut cum a nobis quaeritur intuentibus lunam novam, qualis aut ubi sit. Hic ille qui interrogat, si non videt, credit verbis, et saepe non credit: discit autem nullo modo, nisi et ipse quod dicitur videat; ubi jam non

utilităţi îi adaug chiar şi istoria aceasta despre cei trei copii: dreptaceea, deşi multe lucruri nu le pot şti, ştiu totuşi cu câtă utilitate-s crezute[85].

38. Despre toate cele, însă, pe care le-nţelegem, nu-l consultăm pe vorbitorul care le rosteşte-n afară, ci, lăuntric, pe adevărul prezident[86] minţii înseşi, sfătuiţi, poate, prin cuvinte, să-l consultăm. Acela, însă, Carele este consultat, ne-nvaţă, Carele s-a zis cumcă locuieşte întru omul lăuntric, Christos (*Efes.*, III. 16, 17), adică, incomutabila Virtute a lui Dumnezeu şi sempiterna Înţelepciune, pe care-o consultă, iată, tot sufletul raţional; dar fiecăruia i se arată, cât poate el înţelege din cauza fie a bunei, fie a relei sale voinţe. Iar, dacă, uneori, se-nşală, nu se-ntâmplă din viciul adevărului consultat, precum nu-i nici viciul luminii acesteia, care este afară, că ochii corporali se-nşală adesea: pe care lumină mărturisim cumcă o consultăm despre lucrurile vizibile, să ni le arate pe ele nouă, pe cât suntem în stare să le vedem.

XII. - *Christos-Adevărul ne-nvaţă lăuntric.*

39. Fapt este că, dacă, şi, în privinţa culorilor, se foloseşte de lumină, şi, în privinţa celorlalte, pe care le simţim prin corp, a elementelor lumii acesteia, a aceloraşi corpuri, pe care le simţim, şi a simţurilor însele, de care mintea se foloseşte ca de nişte interpreţi întru cunoaşterea unora precum acestea; în priviţa acelora care sunt, însă, înţelese, consultăm, prin raţiune, adevărul interior, ce se poate zice, de unde să reiasă clar cumcă noi învăţăm ceva prin cuvinte, în afara sonului însuşi, care ne loveşte urechile? Căci toate cele, pe care le percepem, le percepem fie cu simţul corpului, fie cu mintea. Unele-s sensibile, altele, inteligibile; sau, ca să vorbesc după obiceiul autorilor noştri[87], pe unele le numim carnale, pe altele, spirituale. Când suntem întrebaţi despre primele, răspundem, dacă sunt de faţă cele pe care le simţim; precum când se caută să se afle de la noi, privind luna nouă, cum sau unde este. Aci, cel ce-ntreabă, dacă nu vede, crede cuvintelor, şi adesea nu crede; nu învaţă, însă, în nici un chip, decât numai dacă vede şi el ceea ce se zice; de unde, de-acum, nu-nvaţă prin cuvintele

verbis quae sonuerunt, sed rebus ipsis et sensibus discit. Nam verba eadem sonant videnti, quae non videnti etiam sonuerunt. Cum vero non de iis quae coram sentimus, sed de his quae aliquando sensimus quaeritur; non jam res ipsas, sed imagines ab iis impressas memoriaeque mandatas loquimur: quae omnino quomodo vera dicamus, [**Col. 1217**] cum falsa intueamur, ignoro; nisi quia non nos ea videre ac sentire, sed vidisse ac sensisse narramus. Ita illas imagines in memoriae penetralibus rerum ante sensarum quaedam documenta gestamus, quae animo contemplantes bona conscientia non mentimur cum loquimur: sed nobis sunt ista documenta; is enim qui audit, si ea sensit atque adfuit, non discit meis verbis, sed recognoscit ablatis secum et ipse imaginibus: si autem illa non sensit, quis non eum credere potius verbis quam discere intelligat?

40. Cum vero de iis agitur quae mente conspicimus, id est intellectu atque ratione, ea quidem loquimur quae praesentia contuemur in illa interiore luce veritatis, qua ipse qui dicitur homo interior, illustratur et fruitur: sed tunc quoque noster auditor, si et ipse illa secreto ac simplici oculo videt; novit quod dico sua contemplatione, non verbis meis. Ergo ne hunc quidem doceo vera dicens, vera intuentem; docetur enim non verbis meis, sed ipsis rebus, Deo intus pandente, manifestis: itaque de his etiam interrogatus respondere posset. Quid autem absurdius quam eum putare locutione mea doceri, qui posset, antequam loquerer, ea ipsa interrogatus exponere? Nam quod saepe contingit, ut interrogatus aliquid neget, atque ad id fatendum aliis interrogationibus urgeatur, fit hoc imbecillitate cernentis, qui de re tota illam lucem consulere non potest: quod ut partibus faciat, admonetur, cum de iisdem istis partibus interrogatur, quibus illa summa constat, quam totam cernere non valebat. Quo si verbis perducitur ejus qui

ce-au sunat, ci prin lucrurile însele şi prin simţuri. Căci aceleaşi cuvinte îi sună lui, văzând, care i-au sunat, de asemenea, lui, nevăzând. Când se caută, însă, să se afle de la noi nu despre cele pe care le simţim de faţă, ci despre cele pe care le-am simţit cândva; de-acum nu mai vorbim despre lucrurile însele, ci despre imaginile imprimate de către ele şi încredinţate memoriei: pe care cum le-am putea numi adevărate, deşi le vedem false, ignor absolut de totul; dacă nu numai şi numai fiindcă povestim nu cumcă noi le vedem şi le simţim, ci cumcă le-am văzut şi le-am simţit. Aşa purtăm acele imagini, în penetraliile memoriei[88], ca pe nişte documente anume ale lucrurilor simţite mai nainte, pe care, contemplându-le-n spirit, prin bună conştiinţă, nu mințim, când vorbim: dar nouă ne sunt ele documente; într-adevăr, cel ce aude, dacă le-a simţit şi a fost de faţă, nu-nvaţă dintru cuvintele mele, ci recunoaşte, purtând şi el însuşi cu sine imaginile; dacă, însă, nu le-a simţit pe acelea, cine să nu-nţeleagă cumcă el le dă, mai degrabă, crezare cuvintelor decât că învaţă?

40. Când e vorba, însă, despre cele pe care le scrutăm cu mintea, prin intelect, care-va-să-zică, şi prin raţiune, le vorbim, vezi-bine, pe cele ce le observăm prezente întru acea lumină interioară a adevărului[89], prin care însuşi cel ce se zice omul interior[90] este (i)luminat[91] şi se bucură[92]: dar chiar şi atunci auditorul nostru[93], dacă şi el însuşi le vede cu ochiul secret şi simplu[94]; ştie ceea ce zic prin contemplaţiunea sa, nu prin cuvintele mele. Deci, rostind eu adevăratele, nu-l învăţ nici măcar pe acesta, privind el adevăratele; într-adevăr i se dă-nvăţătură nu prin cuvintele mele, ci prin lucrurile însele, Dumnezeu însuşi arătându-i-le lăuntric învederate; şi, aşa, întrebat chiar şi despre acestea, el ar putea să răspundă. Ce-i, însă, mai absurd decât a socoti cumcă el a primit învăţătură prin vorbirea mea, el, care, întrebat, ar putea, mai nainte ca eu să vorbesc, să le expună pe unele şi-aceleaşi? Căci faptul că se-ntâmplă adesea ca, întrebat, să nege ceva şi să fie, prin alte întrebări, constrâns s-o recunoască, asta se face datorită imbecilităţii scrutătorului, carele nu-i în stare să consulte acea lumină despre întreg lucrul: fapt pentru care i se atrage luarea aminte, ca s-o facă pe părţi, când este-ntrebat despre înseşi aceleaşi părţi, dintru care consită-n întregime acel lucru, pe

interrogat, non tamen docentibus verbis, sed eo modo inquirentibus, quo modo est ille a quo quaeritur, intus discere idoneus; velut si abs te quaererem hoc ipsum quod agitur, utrumnam verbis doceri nihil possit, et absurdum tibi primo videretur non valenti totum conspicere: sic ergo quaerere oportuit, ut tuae sese vires habent ad audiendum illum intus magistrum, ut dicerem, Ea quae me loquente vera esse confiteris, et certus es, et te illa nosse confirmas, unde didicisti? responderes fortasse quod ego docuissem. Tum ego subnecterem: Quid si me hominem volantem vidisse dicerem, itane te certum verba mea redderent, quemadmodum si audires sapientes homines stultis esse meliores? Negares profecto et responderes, illud te non credere, aut etiamsi crederes ignorare, hoc autem certissime scire. Ex hoc jam nimirum intelligeres, neque in illo quod me affirmante ignorares, neque in hoc quod optime scires, aliquid te didicisse verbis meis; quandoquidem etiam interrogatus de singulis, et illud ignotum, et hoc tibi notum esse jurares. Tum vero totum illud quod negaveras fatereris, cum haec ex quibus constat, clara et certa esse cognosceres; omnia scilicet quae loquimur, aut ignorare auditorem utrum vera sint, aut falsa esse non ignorare, aut scire vera esse. Horum trium in primo aut credere, aut opinari, aut dubitare; in secundo adversari atque renuere; in tertio attestari: nusquam igitur discere. Quia et ille qui post verba nostra rem **[Col. 1218]** nescit, et qui se falsa novit audisse, et qui posset interrogatus eadem respondere quae dicta sunt, nihil verbis meis didicisse convincitur.

XIII. – *Verborum vi ne quidem animus loquentis aperitur.*

41. Quamobrem in iis etiam quae mente cernuntur, frustra cernentis loquelas audit quisquis ea cernere

care nu era-n stare să-l vadă totul. Unde, dacă-i condus prin cuvintele celui ce-ntreabă, nu-i totuşi prin cuvintele dătătoare de-nvăţătură, ci în acel mod căutătoare, în care mod este cel de la care se caută să se afle apt, el, să-nveţe lăuntric[95]; precum dacă aş căuta să aflu de la tine însăşi aceasta despre care-i vorba, dacă, -ntr-adevăr, nu poate fi, oare, dat nimic ca-nvăţătură prin cuvinte, iar ţie, nefiind în stare să cuprinzi totul, ţi s-ar părea mai întâi absurd: aşa se cădea, prin urmare, să caut să aflu de la tine, precum se prezintă-ntru sine puterile tale spre-a-l asculta pe mirificul magistru lăuntric, încât să zic: „Cele pe care, vorbindu-le eu, le recunoşti cumcă-s adevărate, şi eşti sigur, şi confirmi cumcă tu le ştii, de unde le-ai învăţat?"; ai răspunde, poate, cumcă eu te-am învăţat. Atunci eu aş subîntreţese: „Ce, dacă eu aş zice cumcă am văzut un om zburător, oare tot atât de sigur mi te-ar face cuvintele mele, precum, dacă ai auzi cumcă oamenii înţelepţi sunt mai buni decât proştii[96]?" Ai nega absolut şi-ai răspunde că tu nu crezi una ca şi aceea, sau, chiar de-a-i crede-o, că o ignori; pe asta, însă, că o ştii atotcert. Dintr-asta ai înţelege, de-acum, pe deplin, cumcă nici întru ceea ce, afirmând-o eu, tu o ignorai, nici întru asta, pe care-o ştiai foarte bine, n-ai învăţat nimic dintru cuvintele mele; din moment ce, întrebat, despre fiecare în parte, ai jura şi cumcă una ţi-e necunoscută, şi cumcă alta ţi-e cunoscută. Atunci, însă, de-ndată ce-ai cunoaşte cumcă toate cele, dintru care consistă totul acela, pe care-l negai, sunt clare şi certe; despre toate, care-va-să-zică, pe care le vorbim, ai recunoaşte fie că ascultătorul ignoră dacă sunt, sau nu, adevărate, fie că nu ignoră cumcă sunt false, fie că ştie cumcă sunt adevărate. Dintru care trei, în primul, fie crede, fie opinează, fie e-n dubiu; în al doilea, se-mpotriveşte sau deneagă; în al treilea atestă; nicăieri, deci, nu-nvaţă. Întrucât e-nvederat cumcă nici cel, care, în urma cuvintelor noastre, nu ştie lucrul, nici cel, care ştie cumcă el a auzit falsităţi, nici cel, care, întrebat, le-ar putea răspunde tot pe-aceleaşi, ce-au fost spuse, n-au învăţat nimic dintru cuvintele mele.

XIII. – *Prin puterea cuvintelor nu se descoperă nici măcar spiritul vorbitorului.*

41. Dreptaceea, chiar şi întru acelea ce-s scrutate cu mintea, zadarnic aude rostirile scrutătorului oricine nu-i în stare să le

non potest, nisi quia talia quamdiu ignorantur utile est credere: quisquis autem cernere potest, intus est discipulus veritatis, foris judex loquentis, vel potius ipsius locutionis. Nam plerumque scit illa quae dicta sunt, eo ipso nesciente quae dixit; veluti si quisquam Epicureis credens et mortalem animam putans, eas rationes quae de immortalitate ejus a prudentioribus tractatae sunt, eloquatur, illo audiente qui spiritualia contueri potest; judicat iste eum vera dicere: at ille qui dicit, utrum vera dicat ignorat, imo etiam falsissima existimat: num igitur putandus est ea docere quae nescit? Atqui iisdem verbis utitur, quibus uti etiam sciens posset.

42. Quare jam ne hoc quidem relinquitur verbis, ut his saltem loquentis animus indicetur; si quidem incertum est utrum ea quae loquitur, sciat. Adde mentientes atque fallentes, per quos facile intelligas non modo non aperiri, verum etiam occultari animum verbis. Nam nullo modo ambigo id conari verba veracium, et quodammodo profiteri, ut animus loquentis appareat; quod obtinerent omnibus concedentibus, si loqui mentientibus non liceret. Quanquam saepe experti fuerimus, et in nobis et in aliis, non earum rerum quae cogitantur, verba proferri: quod duobus modis posse accidere video, cum aut sermo memoriae mandatus et saepe decursus, alia cogitandis ore funditur; quod nobis cum hymnum canimus saepe contingit: aut cum alia pro aliis verba praeter voluntatem nostram linguae ipsius errore prosiliunt; nam hic quoque non earum rerum signa quas in animo habemus, audiuntur. Nam mentientes quidem cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur, ut tametsi nesciamus an verum dicant, sciamus tamen eos in animo habere quod dicunt, si non eis aliquid duorum quae dixi accidat: quae si quis et interdum accidere contendit, et cum accidit apparere, quanquam

scruteze, decât doar fiindcă e util a le crede, cât timp sunt ignorate unele ca acestea; oricine este, însă, în stare să le scruteze, el este, lăuntric, discipolul adevărului, în afară, judecătorul vorbitorului, sau, mai degrabă, al însăşi vorbirii. Căci, de cele mai multe ori, le ştie pe cele ce s-au spus, vorbitorul însuşi neştiind ce a zis; precum dacă neştine, dându-le crezare epicureilor şi socotind sufletul muritor, ar expune acele raţiuni care au fost tratate despre nemurirea lui de către cei mai prudenţi, ascultându-l unul, care poate să scruteze spiritualele; acesta judecă cumcă el zice adevăratele: pe când cel ce le zice ignoră dacă el zice adevărat, sau nu, ba, dimporivă le estimează atotfalse: e de socotit, oare, cumcă el le dă ca-nvăţătură pe cele pe care nu le ştie? Şi, totuşi, se foloseşte de aceleaşi cuvinte, de care s-ar putea folosi chiar şi ştiutor.

42. Dreptaceea, nu le mai rămâne, de-acum, cuvintelor nici măcar faptul ca prin ele să se indice spiritul vorbitorului, dat fiind că este incert dacă el le ştie, sau nu, pe cele pe care le vorbeşte. Adaugă-i pe mincinoşi şi pe-nşelători, prin care vei înţelege uşor cumcă nu doar că nu se descoperă, ci chiar se ocultează, prin cuvinte, spiritul. Căci nu stau, în nici un chip, la-ndoială cumcă cuvintele rostitorilor adevărului se sforţează, şi într-un chip anume o mărturisesc, tocmai ca să arate spiritul vorbitorului; ceea ce, cum toţi sunt de acord, ar obţine-o, dacă nu li s-ar permite mincinoşilor să vorbească. Deşi, precum am putut-o, adeseori, cunoaşte, şí din propria-ne experienţă, şí dintr-a altora, nu-s rostite cuvintele acelor lucruri ce sunt cugetate; ceea ce văd că se poate-ntâmpla în două moduri, fie când spusa, încredinţată memoriei şi deseori ritmic repetată, e rostită cu gura, gândindu-ne la altceva; ceea ce ni se-ntâmplă adesea când cântăm un imn; fie când, în afara voinţei noastre, prin eroarea limbii înseşi[97], ne ies pe gură unele cuvinte în locul altora; întrucât, chiar şi aci, nu se aud semnele acelor lucruri pe care le avem în spirit. Căci mincinoşii le cugetă, desigur, chiar pe cele pe care le vorbesc, încât, chiar dacă nu putem şti de spun ei, sau nu, adevărat, ştim totuşi cumcă ei au în spirit ceea ce zic, dacă nu li se-ntâmplă cumva şi lor ceva din cele două pe care le-am zis; care, dacă neştine susţine, sus şi tare, şí cumcă se-ntâmplă uneori, şí cumcă, atunci, când se-ntâmplă,

saepe occultum est, et saepe me fefellit audientem, non resisto.

43. Sed his accidit aliud genus, sane late patens, et semen innumerabilium dissensionum atque certaminum: cum ille qui loquitur, eadem quidem significat quae cogitat, sed plerumque tantum sibi et aliis quibusdam; ei vero cui loquitur et item aliis nonnullis, non idem significat. Dixerit enim aliquis audientibus nobis, ab aliquibus belluis hominem virtute superari; nos illico ferre non possumus, et hanc tam falsam pestiferamque sententiam magna intentione refellimus: cum ille fortasse virtutem, vires corporis vocet, et hoc nomine id quod cogitavit enuntiet, nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud aliquid volvens animo, mandata memoriae verba contexit, nec linguae lapsu aliud quam volvebat sonet; sed tantummodo rem quam cogitat, alio quam nos nomine appellat: [**Col. 1219**] de qua illi statim assentiremur, si ejus cogitationem possemus inspicere, quam verbis jam prolatis explicataque sententia sua, nondum nobis pandere valuit. Huic errori definitionem mederi posse dicunt, ut in hac quaestione si definiret quid sit virtus; eluceret, aiunt, non de re, sed de verbo esse controversiam: quod ut concedam ita esse, quotusquisque bonus definitor inveniri potest? et tamen adversus disciplinam definiendi multa disputata sunt; quae neque hoc loco tractare opportunum est, nec usquequaque a me probantur.

44. Omitto quod multa non bene audimus, et quasi de auditis diu multumque contendimus; velut tu nuper verbo quodam punico, cum ego misericordiam dixissem, pietatem significari te audisse dicebas ab eis quibus haec lingua magis nota esset: ego autem resistens, quid acceperis tibi omnino excidisse asserebam; visus enim mihi eras non pietatem dixisse, sed fidem, cum et conjunctissimus mihi assideres, et nullo modo haec duo nomina similitudine soni aurem decipiant. Diu te tamen arbitratus sum nescire quid tibi dictum sit, cum ego nescirem quid

e-nvederat, eu nu mă opun cu nimic, deşi adeseori e ocult, şi-adeseori mă-nşală pe mine-ascultătorul.

43. Ci survine, prin acestea, un alt gen, de-o destul de largă cuprindere, şi sămânţa inumerabilelor disensiuni şi certuri: când cel ce vorbeşte le semnifică, bine-nţeles, pe cele ce le cugetă, dar, de cele mai multe ori, numai pentru sine şi pentru alţi câţiva; celui căruia-i vorbeşte, însă, şi altora anume nu le semnifică tot la fel. Va fi zis, într-adevăr, cineva, ascultându-l noi, cumcă omul este-ntrecut prin virtute de unele fiare; pe dată, noi n-o putem suporta, şi respingem cu mare-ndârjire această atâta de falsă şi de pestiferă sentinţă; pe când el numeşte, poate, virtute[98] puterile corpului, iar prin acest nume enunţă ceea ce a cugetat, şi nici nu minte, nici nu se-nşală-ntru lucruri, şi nici n-a-ntreţesut cuvintele încredinţate memoriei, altceva frământând el în spirit, şi nici nu sună, printr-un lapsus al limbii, alta decât frământa el; ci numai numeşte cu alt nume decât noi lucrul pe care-l cugetă, despre care i-am asimţi pe dată, dacă i-am putea scruta cugetarea, pe care, prin cuvintele rostite şi prin sentinţa sa lămurită, n-a fost încă în stare să ne-o învedereze. Se zice cumcă acestei erori îi poate fi remediu definiţia, întrucât, dacă, în această chestiune, s-ar defini ce este virtutea, s-ar lămuri, zice-se, cumcă controversa nu-i despre lucru ci despre cuvânt[99]; ceea ce, ca să conced cumcă aşa este, dintre câţi anume poate fi găsit, oare, bunul definitor; şi totuşi, împotriva disciplinei definirii multe disputatu-s-au: pe care nici nu-i în acest loc oportun a le trata, şi nici nu sunt oricum aprobate de către mine?

44. Omit că pe multe nu le-auzim bine şi ne-nconträm mult şi bine ca şi din auzite; precum tu adineaori, când eu zisei cumcă un anume cuvânt punic înseamnă misericordie, ziceai c-ai auzit de la cei cărora această limbă le este mai cunoscută cumcă el semnifică pietate: eu, însă, opunându-mă, afirmam sus şi tare cumcă ţie ţi-a scăpat cu totul ceea ce auziseşi; mi s-a părut, într-adevăr, cumcă nu ziseseşi pietate, ci credinţă, deşi şi stăteai atotaproape de mine, şi nici aceste două nume nu pot cu nici un chip să-nşele urechea prin similitudinea sonului. Te-am socotit, totuşi, îndelung, cumcă tu nu ştii ceea ce ţi s-a zis, deşi eu nu

dixeris: nam si te bene audissem, nequaquam mihi videretur absurdum pietatem et misericordiam uno vocabulo punice vocari. Haec plerumque accidunt; sed ea, ut dixi, omittamus, ne calumniam verbis de audientis negligentia, vel etiam de surditate hominum videar commovere: illa magis angunt quae superius enumeravi, ubi verbis liquidissime aure perceptis et latinis non valemus, cum ejusdem linguae simus, loquentium cogitata cognoscere.

45. Sed ecce jam remitto et concedo, cum verba ejus auditu cui nota sunt, accepta fuerint, posse illi esse notum de iis rebus quas significant, loquentem cogitavisse: num ideo etiam quod nunc quaeritur, utrum vera dixerit, discit?

XIV. – *Christus intus docet, homo verbis foris admonet.*

Num hoc magistri profitentur, ut cogitata eorum, ac non ipsae disciplinae quas loquendo se tradere putant, percipiantur atque teneantur? Nam quis tam stulte curiosus est, qui filium suum mittat in scholam, ut quid magister cogitet discat? At istas omnes disciplinas quas se docere profitentur, ipsiusque virtutis atque sapientiae, cum verbis explicaverint; tum [**Col. 1220**] illi qui discipuli vocantur, utrum vera dicta sint, apud semetipsos considerant, interiorem scilicet illam veritatem pro viribus intuentes. Tunc ergo discunt: et cum vera dicta esse intus invenerint, laudant, nescientes non se doctores potius laudare quam doctos; si tamen et illi quod loquuntur sciunt. Falluntur autem homines, ut eos qui non sunt magistros vocent, quia plerumque inter tempus locutionis et tempus cognitionis, nulla mora interponitur; et quoniam post admonitionem sermocinantis cito intus discunt, foris se ab eo qui admonuit, didicisse arbitrantur.

ştiam ceea ce ai zis, întrucât, dacă te-aş fi auzit bine, nu mi se părea nicidecum absurd cumcă printr-un anume cuvânt punic sunt numite pietatea şi misericordia. Acestea se-ntâmplă de cele mai multe ori, dar, precum am zis, să le omitem, ca să nu par cumcă pun în seama cuvintelor calomnia datorată neglijenţei ascultătorului sau chiar surzeniei oamenilor: mă neliniştesc mai mult cele pe care le-am enumerat mai nainte, unde prin cuvintele atotlimpede percepute cu urechea şi latineşti, cum suntem de-aceeaşi limbă, nu suntem în stare să cunoaştem gândurile vorbitorilor.

45. Dar iată că dau, acum, înapoi şi conced că, de-ndată ce cuvintele vor fi fost primite de auzul aceluia cui îi sunt cunoscute, lui poate să-i fie cunoscut cumcă vorbitorul a cugetat despre acele lucruri pe care le semnifică: dar, şi asta ne interesează în momentul de faţă, învaţă el, oare, de aceea, dacă le-a spus, sau nu, acela pe cele adevărate?

XIV. – *Christos ne-nvaţă lăuntric, omul ne atrage, prin cuvinte, luarea aminte, în afară.*

Mărturisesc, oare, magiştrii cumcă-s date ca-nvăţătură şi-s ţinute cele pe care le cugetă ei înşişi, şi nu înseşi disciplinele pe care socot ei cumcă le predau vorbind? Căci cine este atât de prosteşte curiosul, care să-şi trimită copilul său la şcoală, ca să-nveţe ce anume cugetă magistrul? Dar pe toate disciplinele acestea, pe care ei recunosc cumcă le dau ca-nvăţătură, şi chiar pe-a înseşi virtuţii şi pe-a-nţelepciunii[100], cum le vor fi explicat prin cuvinte, atunci cei ce-s numiţi discipoli consideră întru sine înşişi dacă au fost zise, sau nu, cele adevărate, privind ei, care-va-să-zică, pe măsura puterilor lor, mirificul adevăr lăuntric. Atunci învaţă ei, aşadar; şi, când vor fi descoperit lăuntric cumcă sunt spuse cele adevărate, laudă, neştiutori cumcă ei îi laudă, mai degrabă decât pe-nvăţători, pe-nvăţăcei[101]; dacă ştiu, totuşi, şi ei ceea ce vorbesc. Se-nşală, însă, oamenii, întrucât îi numesc magiştrii pe cei ce nu sunt, fiindcă, de cele mai multe ori, între timpul vorbirii şi timpul cunoaşterii nu se interpune nici un fel de întârziere[102], şi, fiindcă, după atragerea luării aminte de către vorbitor, învaţă repede lăuntric, ei socot cumcă au învăţat în afară, de la cel care le-a atras luarea aminte.

46. Sed de tota utilitate verborum, quae si bene consideretur non parva est, alias, si Deus siverit, requiremus. Nunc enim ne plus eis quam oportet tribueremus, admonui te; ut jam non crederemus tantum, sed etiam intelligere inciperemus quam vere scriptum sit auctoritate divina, ne nobis quemquam magistrum dicamus in terris, quod unus omnium magistrum dicamus in terris, quod unus omnium magister in coelis sit (**Matth. XXIII, 8-10**). Quid sit autem in coelis, docebit ipse a quo etiam per homines signis admonemur et foris, ut ad eum intro conversi erudiamur: quem diligere ac nosse beata vita est, quam se omnes clamant quaerere, pauci autem sunt qui eam vere se invenisse laetentur. Sed jam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo sermone sentias. Si enim vera esse quae dicta sunt nosti, etiam de singulis sententiis interrogatus ea te scire dixisses: vides ergo a quo ista didiceris; neque enim a me, cui roganti omnia responderes. Si autem vera esse non nosti, nec ego nec ille te docuit: sed ego, quia nunquam possum docere; ille, quia tu adhuc non potes discere. *Ad.* Ego vero didici admonitione verborum tuorum, nihil aliud verbis quam admoneri hominem ut discat, et perparum esse quod per locutionem aliquanta cogitatio loquentis apparet: utrum autem vera dicantur, eum docere solum, qui se intus habitare, cum foris loqueretur, admonuit; quem jam, favente ipso, tanto ardentius diligam, quanto ero in discendo provectior. Verumtamen huic orationi tuae, qua perpetua usus es, ob hoc habeo maxime gratiam, quod omnia quae contradicere paratus eram, praeoccupavit atque dissolvit; nihilque omnino abs te derelictum est, quod me dubium faciebat, de quo non ita mihi responderet secretum illud oraculum, ut tuis verbis asserebatur.

46. Dar despre toată utilitatea cuvintelor, care, de-i bine considerată, nu-i mică, vom cerceta, dacă Dumnezeu ne va fi-ngăduit, altădată[103]. Acum, într-adevăr, ca să nu le atribuim mai mult decât se cuvine, ţi-am atras luarea aminte; ca, de-acum înainte, nu doar să credem, ci chiar să-ncepem să-nţelegem cât de adevărat e scris prin autoritatea divină să nu ne numim pe nimeni magistru pe pământ, pentru că magistrul unic al tuturor este în ceruri (*Mat.*, XXIII, 8 - 10). Ce este, însă, în ceruri ne va-nvăţa El Însuşi, de la Carele ni se atrage luarea aminte şi în afară, prin semne, de către oameni, ca lăuntric întorşi la El, să fim instruiţi: pe Carele a-L iubi şi a-L cunoaşte înseamnă viaţa fericită, pe care cu toţii strigă cumcă ei caută s-o afle, dar sunt cu totul puţini cei care să se bucure că au aflat-o. Dar aş vrea, acum, să-mi spui ce simţi tu despre întreagă acestă rostire a mea. Dacă, într-adevăr, ştii cumcă sunt adevărate cele ce s-au spus, întrebat despre fiecare sentinţă în parte, ai fi zis cumcă tu o ştii: ia, prin urmare, aminte de la cine le vei fi-nvăţat pe acestea; căci, într-adevăr, nu de la mine, căruia, întrebându-te, mi le răspundeai pe toate. Dacă nu ştii, însă, cumcă sunt adevărate, nu te-am învăţat pe tine nici eu, nici El; ci eu, fiindcă nu pot să dau nicicând învăţătura; El, fiindcă tu nu poţi învăţa încă. **Ad.:** Eu cu adevărat învăţat-am dintru admonitiunea cuvintelor tale cumcă, prin cuvinte, nu se face nimic alta decât că i se atrage omului luarea aminte, ca să înveţe, şi că-i prea puţin că prin vorbire se-arată puţintică cugetarea vorbitorului: cumcă, dacă sunt, încaltea, zise, sau nu, adevăratele, numai El ne învaţă, Carele, când vorbea în afară, ne-a atras luarea aminte că El locuieşte înlăuntru[104]; pe Carele, cu ajutorul Lui, îl voi iubi cu atât mai ardent cu cât voi fi mai înaintat întru învăţătură. În fine, acestei rostiri alei tale, de care te-ai folosit perpetuă, îi sunt, mai cu seamă, recunoscător, întrucât pe toate, pe care eram pregătit să le contrazic, le-a preîntâmpinat şi le-a lămurit; şi nu a fost lăsat de către tine absolut nimic deoparte, care mă făcea să stau la-ndoială, despre care acel oracol secret nu-mi răspundea mie astfel precum se-afirma prin cuvintele tale.

NOTE ŞI COMENTARII

[1] Subauzi: **să plinim**, prin care e mai bine prins sensul lui **efficere.**

[2] Subauzi, aci şi passim, la: **să-i învăţăm pe altii,** *să-ncunoştinţăm* iar, la: **să-nvăţăm noi înşine** *să ne-ncunoştinţăm*; Augustin face, aci, demonstraţia, prin verbele **docere (a învăţa pe altul)** - de la care avem, în linie dreaptă, în latineşte: **doctrina** -, şi **discere (a învăţa de la altul)** - de la care avem, de asemenea, în linie dreaptă, **disciplina** -, care sunt cuvintele cardină ale acestui dialog, dar care nu au corespondente, ad litt., în româneşte. Altfel: **a da** şi **a primi învăţătura.** Recurgând la **a încunoştinţa,** în variantele **a încunoştinţa** şi **a ne încunoştinţa**, întrucât, din tot ce ne oferă limba română, în aria analogică, acesta se apropie, cred, cel mai mult de una dintre variantele demonstraţiei făcute aici, adică: *aşa cum nu ne putem învăţa pe noi înşine, întocmai aşa nu ne putem încunoştinţa pe noi înşine*, putem face un experiment, dar numai la nivelul strict al comunicării.

[3] Altfel, în sensul celor de mai sus: **Aug.:** *Pe una dintre acestea o văd şi asimt: e-nvederat, de fapt, cumcă, vorbind, noi vrem să-i încunoştinţăm pe alţii*; să ne-ncunoştinţăm, însă, pe noi înşine, în ce chip?

[4] Subauzi:**căutăm să aflăm ceva**, întrebând şi întrebându-ne. În răspunsul lui Adeodatus e cuprinsă o trimitere mai abstrusă la maieutica socratică.

[5] Ad litt.: **locuţiune;** altfel, uzual româneşte, dar impropriu demonstraţiei de aici: **prin cuvânt, prin cuvinte.**

[6] Dintre multe sensurile sale, cuvântul **cantare** îl are şi pe acela de a recita ceva. A cânta spre a-ţi reaminti trimite, mai depărtişor, şi la practicile mnemotehnice.

[7] Altfel, aci şi passim: **(re)amintire**.

[8] Depăşind purismul ciceronian, Augustin evită să folosească, aci, termenul grecesc dialog, preferându-i, zic glosatorii, latinescul **sermocinatio.**

[9] Aşa cum sunt statuate, în disjuncţie, *două cauzele de-a vorbi*, ne învedereză faptul că Augustin nu-şi propune să exprime, aci, adevărata cauză a vorbirii, ci, poate, motivele pentru care convorbim adesea.

[10] Traduc aci ad litt., şi nu: **Văd ce crezi**, sau: **Văd ce gândeşti**, întrucât, de simţul interior fiind vorba în acest dialog, mi se pare mai aproape de gândirea etimologică augustiniană.

[11] Chiar dacă prin acest cuvânt li se subaude unora anamneza platoniciană, aci, la Augustin, sensul este sensibil diferit

[12] Subauzi: **altarele, sanctuarele.**

[13] Scurt: nu stă-n puterea noastră să-I aducem aminte sau să-L învăţăm pe Dumnezeu ce să facă.

[14] Sufletul raţional, partea superioară a sufletului, deosebită, după teoria augustiniană, de sufletul vegetativ.

[15] Aşa, interpretând, aci, urmându-i pe alţii, **qui** = (arh.) **quibus;** Altfel, şi această variantă o cred eu adevărată: Cine vorbeşte dă, într-adevăr, în afară, prin son articulat, semnul voinţei sale: Dumnezeu, însă, Carele e numit omul interior, e şi de căutat şi e şi de rugat întru înseşi tainiţele sufletului raţional; acestea a voit, într-adevăr, să fie templele Sale.

[16] Sintagmă cardinală pentru înţelesul temei dialogului acestuia.

[17] Subauzi: **altarele, sanctuarele.**

[18] Magistrul suprem este Christos.

[19] Cuvintele **Rugăciunii Domneşti**, ale **Tatăl**-ui **Nostru.**

[20] Subauzi, totuşi: ideile sau, mă rog, lucrurile inteligibile.

[21] **Commonere:** prin acesta se circumscrie sensul (re)amintirii.

[22] Enunţată, aci, şi dezbătută în unele aspecte ale sale, teoria semnului va fi larg dezvoltată de Sfântul Augustin în *De Doctrina Christiana.*

[23] Ad litt.: **Dacă le place Celor de Sus să nu rămână nimic dintr-o atâta (de mare) urbe.**

[24] Altfel: **îndoiala.** Despre limitele îndoielii, cf.. infra, c. X, n. 31.

[25] Altfel: **ceea ce nu există.**

[26] Altfel: **tresărire.**

[27] Subauzi: **să suferim, să suportăm, să pătimim, să pătim din cauză;** cf. infra, c. VIII, 21.

[28] Augustin defineşte el însuşi, aci, prin termenul retoric propriu, fenomenul pe care l-a circumscris prin exemplul cuvântului **nihil = nimic.**

[29] Această traducere a mea, a lui **ex** prin **din** şi a lui **de** prin **dintru** este uşor forţată, pentru a reda replica lui Adeodatus. În româneşte, **din** le redă pe amândouă.

[30] Una, neutraliter.

[31] Subauzi, aci, sensul strict gramatical al lui **nomen: substantiv.**

[32] Ad litt.: **odoarea.**

[33] Ad litt.: **sapoarea.**

[34] Subauzi: **arată, înfăţişează.**

[35] E vorba de mini, a căror artă era apreciată la romani.

[36] Puterea cuvântului va fi definită, mai la vale (X, 34), **semnificaţia care zace în son.**

[37] E un sens mai rar, prin care se circumscrie sfera ontologicului, pe care Sfântul Augustin i-l dă acestui cuvânt în chiar acest loc.

[38] Primul, **cuvântul**, adică.

[39] În latineşte **verbum** înseamnă totodată **cuvânt** şi **verb**. Aci e învederat vorba de **verb**.

[40] În timpul lui Augustin se folosea încă **declinare** şi pentru cunjugare, prin **declinare** numindu-se flexiunea în general.

[41] Altfel: **mutuale.**

[42] Subauzi: **reciproc.**

[43] Derivându-le inexact, pe **nonen** de la **nosco** şi pe **verbum** de la **verberare,** Sfântul Augustin urmează tradiţia grămăticilor latini. Inexactitatea etimologiilor nu impietează cu nimic asupra metafizicii limbajului pe care o circumscrie, aci, Sfântul Augustin. Întregul său efort este de a arăta rolul secundar al semnelor, cuvintelor, numelor, cu scopul precis de a întuma spiritul către Magistrul interior, a cărui singură învăţătură ne poate face să-nţelegem lucrurile semnificate.

[44] **Ille..., grammatico:** Traducerea mea este, aci, interpretativă. Exprimarea augustiniană de aci a dat naştere multor glose şi unor traduceri diferite. În *De util. cred.*, VII, 17, Augustin ne dă numele unor grămătici: Asper, Cornutus, Donatus.

[45] În româneşte, adjectivele pronominale.

[46] Traduc, aci, ad litt., ca să păstrez oximoronul.

[47] Altfel, întrucât **est** înseamnă în latineşte şi **da,** aci şi passim: **Da**-ul. În amândouă cazurile e de semnalat profunzimea şi totodată originalitatea exegezei augustiniene.

[48] În latină 3 litere, câte are **est.**

[49] Aci sunt date ca exemplu toate părţile de vorbire şi se demonstrează că fiecare poate să fie substantiv.

[50] Dintre toţi autorii latini, păgâni, Cicero este pentru Augustin autoritatea indiscutabilă.

[51] Subauzi: dialecticienii.

[52] Subauzi: subiect şi predicat.

[53] Om şi cal sunt, în tradiţia antică, substantivele uzitate frecvent în construirea unor propoziţii exemplificative.

[54] Subauzi: substantivele (subiectele). Păstrez, aci şi passim, numele, ca să mă mentin în miezul demonstraţiei augustiniene.

[55] Augustin se referă aci la Diomedes şi Donatus, care aminteau că autorii din vechime susţineau că prin nume sunt numite animatele, prin vocabule, inanimatele.

[56] Ad litt.: **nume general.**

[57] Ad litt.: **nume special.**

[58] Subauzi: **raţionamentul.**

[59] Subauzi: **vorbirii, rostirii.**

[60] E circumscrisă, aci, funcţia admonitivă, preparatorie, a dialogului.

[61] După ce a circumscris, în capitolele de până aci, marile orizonturi metafizice ale disputei sale cu Adeodatus, Augustin revine de-aci şi, reluând tonul dialecticului şi al grămăticului, continuă exercitarea fiului său întru tainele acestor arte liberale, pe care el le-a predat, ca dascăl, şi în Africa, şi în Italia.

[62] **La mijloc**, în rostirea latinească.

[63] Iarăşi, în rostirea latinească.

[64] Traduc, aci, **om,** şi nu **omul,** păstrând mai accentuată ambiguitatea, întocmai ca-n latineşte, limbă lipsită de articol.

[65] Astfel de sofisme îi încântau pe discipolii din vechime, cum i-ar încânta, sunt sigur, şi pe cei de astăzi, dacă, în şcolile noastre, s-ar preda dialectica şi retorica şi, cum se cuvine, gramatica.

[66] Şi aci Augustin se exprimă în dreaptă tradiţie ciceroniană.

[67] Traduc aşa, ad litt., pentru a păstra textul în limitele gândirii augustiniene, deşi, aşa, în româneşte, amfibologia este şi mai accentuată. Subauzi, totuşi: „*om* ce parte de vorbire este", sau: „ce parte de vorbire este cuvântul om".

[68] Subauzi: în termeni moderni, **substantiv.**

[69] Aceasta este definiţia „clasică", la cei vechi, a omului.

[70] Este exprimată, aci, ca să zic aşa, „legea de aur a metafizicii".

[71] Noroiul, adică.

[72] Răspunsul îi este atribuit lui Socrate.

[73] Poet satiric (34 - 62 p. Chr.).

[74] Etica, adică.

[75] În consens cu apologiştii anteriori lui, Augustin respinge autoritatea păgânilor.

[76] Cele două sunt: a vorbi şi a învăţa pe altul.

[77] Aluzie la aspectul agonal al dialogului, în care agonotetul este, desigur, Augustin.

[78] Altfel: **învelişuri**.

[79] În această argumentare, Augustin îi contrapune scepticismului platonismul, cu o subtilă aluzie la credinţa creştină, în care, prin faptul că Augustin foloseşte cuvântul **fides,** eu întrevăd, în pofida părerilor multor exegeţi, o urmă, mai ştearsă, poate, dar, totuşi, urmă, a modului mirific în care el a ştiut să-ncreştineze platonismul.

[80] Augustin interpretează acest cuvânt de origine persană drept *acoperământ al capului*. Alţii, sub diferite variante: *saraballum, sarabara, sarabarum*, îl înţeleg drept acoperământ al picioarelor. La Migne, ni se spune în n. 1. col. 1214: **In editione Bad. et nostris Mss. hic et infra constanter scribitur per** *r sarabarae*; **quo pacto etiam Tertulianus scripsit in libro de Pallio, et in libro de Resurrectione Carnis. Porro autem textus graecus, Dan, cap. 3, v. 94, habet in neutro genere,** *ta sarabara,* **quem scribendi modum non pauci sequuntur; improbat vero Hieronymus in Dan, cap. 3, v. 21, vultque legendum** *saraballa.* **Ad haec Mss. Fiscannensis et Michaelinus pro,** *quaedam capitum,* **habent** *quaedam pedum tegmina;* **et consentanee post ea praeferunt,** *aut quid sint pedes,* **etc.;** *cum dicimus pedes, aures,* **etc.;** *pedes notans* **etc.; denique omittunt,** *capitum,* **eo loci ubi legimus,** *tegmina quidem*

illa capitum. **Contigit isthaec varietas ex varia vocabuli istius interpretatione, quod quibusdam significat** *tegmina capitum,* **ut refert Isidorus, lib. 19, cap. 23; aliis,** *fluxa ac sinuosa vestimenta,* **ut ipsi Isidoro ibidem placet,** *pallia,* **Vatablo aliisque scripturae interpretibus sonat; nonnulis etiam,** *calceamenta;* **Hieronymo demum in loco citato** *braccas* **seu** *tibialia,* adică: În ediția Bad. Și în Mss. noastre, aci și infra, e scris constant prin *r sarabarele;* precum chiar Tertulian a scris în cartea *De Pallio (Despre văl)* și în cartea *De Resurrectione Carnis (Despre resurecțiunea cărnii = Desptre învierea trupului).* Textul grecesc, însă, are, la Dan., cap. 3, v. 94, la genul neutru, *ta sarabara.* La asta Mss, Fiscanense și Michaelin, în loc de *anume pentru capete,* au *unele acoperăminte pentru picioare;* și pun, apoi, mai presus, concordant: *sau ce să fie picioarele* etc.; *cum zicem picioare, urechi* etc.; *însemnând picioare* etc.; și omit, apoi, *ale capetelor,* în acel loc unde citim *acele anume acoperăminte ale capetelor.* Această varietate se datorează interpretării varii a acestei vocabule, care la unii înseamnă *acoperăminte ale capetelor,* precum arată Isidor, lib. 19, cap. 23; la alții *vestminte vălurite și sinuoase,* cum, iarăși, aceluiași Isidor îi place în același loc, *mantale,* sună la Vatablu și la alți interpreți ai Scripturii; la unii chiar *încălțăminte;* la Hieronym, în cele din urmă, *pantaloni* sau *tibiale.*

[81] Subauzi: **privire, vedere**.

[82] Numele celor trei tineri prin care s-a-nfăptuit miracolul (minunea).

[83] Acesta este rolul suprem al cuvintelor care ne vin de la magistrul-om, să nască întru noi încrederea, sau, mă rog, credința, necum cunoașterea, care ne este dată de către Magistrul interior.

[84] Sfântul Augustin cunoștea variantele acestui verset. Folosește această variantă întrucât îi servește mai bine ideii pe care o exprimă, anume că dobândirea înțelepciunii începe prin credința supranaturală.

[85] E cuprinsă, în aceste rânduri, complementaritatea credinței și științei.

[86] Aceeași idee e exprimată în *De Musica,* l. VI, c. I, n.1; *Conf.,* l. X, c XXVI, n. 37; *De div. Quaest. LXXXIII, Quaest.* LXXIX, 1.

[87] Autorii creștini, adică.

[88] Avem, aci, punctul forte al teoriei reminiscenței în doctrina augustiniană.

[89] Lucrurile însele, va-să-zică, iar nu imaginile lor.

[90] Teoria omului interior este cea care a devenit celebrissimă în doctrina augustiniană.

[91] Aci stă cardina teoriei (i)luminării în doctrina augustiniană..

[92] Prin îmbucurare este circumscrisă latura mistică a gnoseologiei augustiniene.

[93] Subauzi: **ascultătorul**

[94] Prin ochiul minții, adică, sau prin simțul interior.

[95] Altfel: **interior.**

[96] E circumscris, aci, rolul omului-magistru.

[97] Sunt lapsusurile limbii.

[98] Limba română face, prin praxa sau uzul limbii, deosebirea circumscrisă, aci, de Sf. Augustin, dintre virtute și vârtute.

[99] Controversa de cuvinte o respinge constant Sf. Augustin.

[100] Etica și filosofia, adică.

[101] Ad litt.: **mai degrabă decât pe doctori pe docți**. Rostirea latinească este, altfel, cvasiintraductibilă.

[102] E vorba despre atemporalitatea cunoașterii prin (i)luminare.

[103] Acest lucru Augustin îl va face în *De Doctrina Christiana.*

[104] Altfel: **lăuntric.**

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI

DE BEATA VITA

LIBER UNUS

SF. AURELIU AUGUSTIN
EPISCOPUL HIPPONEI

DESPRE VIAȚA FERICITĂ

O CARTE

Prietenilor noştri, Luciei şi lui Eugen Uricaru

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

Librum de Beata Vita, non post libros de Academicis, sed inter illos ut scriberem, contigit. Ex occasione quippe ortus est diei natalis mei, et tridui disputatione completus, sicut satis ipse indicat. In quo libro constitit inter nos, qui simul quaerebamus, non esse beatam vitam, nisi perfectam cognitionem Dei. Displicet autem illic quod Manlio Theodoro, ad quem librum ipsum scripsi, quamvis docto et christiano viro, plus tribui quam deberem (**In praefat., n. 7, sqq.**). Et quod Fortunam etiam illic saepe nominavi. Et quod tempore vitae hujus in solo animo sapientis dixi habitare vitam beatam (**Disput. 3**), quomodolibet se habeat corpus ejus; cum perfectam cognitionem Dei, hoc est qua homini major esse non possit, in futura vita speret Apostolus, quae sola beata vita dicenda est, ubi et corpus incorruptibile atque immortale spiritui suo sine ulla molestia vel reluctatione subdetur. Sane istum librum nostro in codice interruptum reperi, et non parum minus habere, et sic a fratribus quibusdam descriptus est, nec adhuc apud aliquem integrum inveneram, ex quo emendarem quando haec retractavi. Hic liber sic incipit: *Si ad philosophiae portum.* (I Retract. II, *P. L.*, E. XXXII, col. 588). În momentul în care-şi redacta Retractaţiunile, Sf. Augustin nu avea, aşadar, la-ndemână un codice cu textul integral al operei *Despre viaţa fericită*, aşa că o comentează după codicele întrerupt şi din memorie, întrucât n-a putut găsi la niciunul dintre fraţii întru credinţă un codice integru, iar dintr-al său lipseau nu puţine. De unde, rezumând, aflăm, astfel, că: *Despre viaţa fericită* a fost scrisă nu după *Contra-Academicos*, ci între acestea; că ortul ei nu-i ne-ntâmplător - fericită întâmplare: trecerea într-al treizecişitreilea an al vieţii sale; că nu-i place că, deşi bărbat doct şi creştin, i-a atribuit, totuşi, lui Manlius Theodor (viitorului consul, amintit şi-n *De Civitate Dei*), căruia i-a dedicat scrierea, mai mult decât trebuia s-o facă

din parte-i; că nu-i place, de asemenea, şi retractează faptul că şi aici (precum şi-n alte opere din acelaşi răstimp) a pomenit-o prea des pe Fortuna (= Soarta); că, iarăşi, nu-i place şi retractează că, în *Disputa a treia*, a afirmat cumcă, în timpul vieţii acesteia, viaţa fericită îşi are habitaculul în singur spiritul înţeleptului, în orice fel s-ar afla corpul lui, din moment ce Apostolul spuse că perfecta cunoaştere a lui Dumnezeu, decât carea omul nu poate avea nimic mai mult, e de sperat în viaţa viitoare, care, singura, poate fi numită viaţa fericită, unde şi corpul incoruptibil şi nemuritor i se va supune spiritului său, fără nici un fel de molestie şi reluctanţă.

Despre viaţa fericită a fost, aşadar începută în ziua de 13 noiembrie, 386, în sala de baie din villa de la Cassiciacum, şi a continuat încă două zile, în 14 noiembrie, tot în baie, iar, în 15 noiembrie, în preluca vecină, disputele fiind consemnate de tahigraf.

Cu numai puţin înainte, la începutul lui august, în viaţa lui Augustin se petrecu cel mai important eveniment, covârşitor prin consecinţe, convertirea, numit îndeobşte „scena din grădina din Milan" şi însoţit, în istoria culturii, prin celebrul *Tolle lege*, precedat de învăţătura primită de la episcopul Milanului, Ambrosius, de discuţiile cu preotul Simplicianus, de citirea epistolelor pauliene, dar, mai cu seamă, de citirea, în paralel cu prolisul din Ioan, a cărţilor platonicilor. Renunţă, apoi, la învăţământ, şi, împreună cu cei amintiţi de el în această operă, se retrase, în octombrie 386, la proprietatea de la ţară, pusă lor la dispoziţie de amicul său Verecundus, la Cassiciacum, probabil Casogno di Brianza de astăzi, la cca. 33 km. de Milan, unde stătu până în martie, 387, pentru a se pregăti în vederea botezului, pe care-l primi dimpreună cu fiul său, Adeodatus, şi amicul său, Alypius, la Milan, de Paşti, în noaptea de 24 sau 25 aprilie 387, din partea celui ce avea să devină Sfântul Ambrosius.

În cartea sa *Sfântul Augustin, Omul. Opera. Doctrina*, Ed. „Gloria", Cluj - Napoca, 1994, P. Bernard Ştef descrie atmosfera locului şi programul de lucru al grupului de africani retraşi la Cassiciacum şi rezumă astfel *De vita beata: „Familia augustiniană.* Cunoaştem deja membrii „familiei" lui Augustin (...) Deşi renunţase la învăţământ, Augustin continua formarea elevilor care l-au însoţit de la Milan. Trigesius şi Licenţius. Erau două firi opuse. Trigesius,

veteran din armată, era un spirit pozitiv; se pasiona pentru istorie, nu gusta subtilităţile filosofice. Licenţius, pe care Augustin îl iubea în chip deosebit, era pasionat pentru literatură, făcea poezii, se entuziasma repede, dar era mai superficial. Locuinţa era o casă ţărănească, de obicei nelocuită, îngrijită numai de servitorii care lucrau pământul. Avea însă o sală de baie, în dosul căreia se auzea murmurul unui râu. O livadă mare înconjura casa: aici la umbra pomilor, se aşezau prietenii, duceau o viaţă patriarhală, în soare şi aer curat, tocmai prielnică pentru sănătatea lui Augustin. Plămânii se refăceau în această singurătate, dar mai ales sufletul său. Acum îşi putea el da seama mai bine de ceea ce-i lipsea pentru a deveni un creştin perfect, se putea ruga şi medita.

Programul. Odihna lui Augustin nu era nelucrare. El se ocupa cu administrarea gospodăriei, supravegherea lucrărilor agricole. Alipiu, juristul, era însărcinat cu relaţiile exterioare şi călătorea des la Milan. Monica se îngrijea de treburile casnice. Ca să o cunoaştem mai bine, să selectăm din amintirile pioase ale fiului său: «Era şi mama cu noi, cu un exterior de femeie, dar cu o credinţă bărbătească, cu o gravitate bătrânească, o gingăşie de mamă, cu o pietate creştină. Ea s-a îngrijit de noi, ca şi cum ar fi fost mama tuturor şi ne-a servit ca şi cum ar fi fost fiica noastră» (*Confesiuni*, IX, 4,8, 9,22).

De obicei scularea se făcea după ce se lumina de ziuă. Câteodată toţi se sculau mai de dimineaţă, pentru a da o mână de ajutor pentru lucrările agricole mai urgente. Pe timp frumos, după ce-şi făceau rugăciunea, ieşeau în livadă, se aşezau pe iarbă la umbra unui copac şi începeau «lecţiile». Când ploua, se adunau în sala de baie. Dar să nu ne închipuim cursuri ca prelegeri academice. Erau mai degrabă discuţii libere şi familiare, conduse cu pricepere de maestrul Augustin. Înainte de masă, el se ocupa de elevii săi; în fiecare zi, el explica jumătate dintr-o carte a lui Vergiliu, poetul său preferat. Licenţius era încântat de explicaţii prinzând gustul poeziei. Scria versuri, uneori inspiraţia îi venea la masă şi ieşea să le scrie. Maestrul îl mustra, îl modera. După masa, discutau filosofie, religie sau alte probleme. Uneori discuţia se prelungea până la căderea întunericului, serilogiile se prelungeau în sala de baie. De obicei, după o baie, serveau cina şi se culcau o dată cu apusul soarelui.

Maestrul voia să le inspire învățăceilor săi gustul pentru înțelepciune; de aceea, le citea din *Hortensius* al lui Cicero, tratatul care-i încălzise tinerețea. Discuțiile erau libere, cu întrebări și răspunsuri, în genul lui Socrate. Rodul lor nu se pierdea, existând notari care le scriau pe tăblițe de ceară. Așa ne-au rămas câteva dialoguri din acea vreme, adevărate tratate filosofico-religioase. Scrise fără pretenție, natural, cu incidentele care au dat naștere anumitor vorbe sau definiții, ele redau atmosfera de prietenie și ideile ce preocupau micul grup de prieteni.

Despre viața fericită. La 13 noiembrie, era ziua de naștere a lui Augustin, deci zi de sărbătoare la Cassiciacum. Masa, de obicei frugală, a fost mai aleasă și mai abundentă. După terminarea ei a început o discuție asupra fericirii, una dintre problemele preferate ale lui Augustin. Dialogul a continuat și în următoarele trei zile.

- În ce constă adevărata fericire? întreabă maestrul, provocând discuția. Licențius, nerăbdător, a fost de părere că discuția nu este destul de animată, neatingându-și scopul.

- Fără îndoială, spunea el, ești fericit când ai tot ce-ți dorești, dar ce se poate dori? Maestrul intervine și-l pune la punct:

- Când vei binevoi să mă inviți la masă de ziua ta, eu mă voi mulțumi cu mâncărurile ce se vor servi. Fă și tu la fel astăzi, și nu cere lucruri care poate nu au fost pregătite. Elevul roși, plecă capul și tăcu. În cele din urmă se stabilește că: adevărata fericire constă în a-l cunoaște perfect pe Dumnezeu și a-l poseda.

- Dar cum să ajungem la așa ceva? Răspunsul vine ca un parfum, de la Adeodat, cel mai tânăr:

- Acela îl posedă pe Dumnezeu care are inima curată. Monica tresări de bucurie la răspunsul nepotului său. Uneori asista și ea la discuții, dar de obicei, asculta în tăcere, câteodată răspundea și ea, aducând în discuții un ton de bun simț și de pietate creștină. Augustin o primea întotdeauna cu multă pietate și respect. Odată la adunare ea a întrebat:

- Ați găsit voi în cărți, ca vreo femeie să fi luat parte la astfel de discuții? Fiul său i-a răspuns că s-au văzut femei filosofi la cei din vechime.

- De altfel, continuă el, dumneata, mamă, iubești înțelepciunea mai mult decât pe mine și eu știu cât mă iubești: Dumneata ai ajuns la idealul înțeleptului, căci nu te temi de nici

o întâmplare nefavorabilă, nici chiar de moarte. Or, după părerea tuturor acesta este cel mai înalt grad al filosofiei, așa că eu nu ezit a mă numi învățăcelul dumitale: Ofensată în modestia ei de acest elogiu, ea răspunde surâzând:

- Taci fiul meu, niciodată ca acum nu ai spus minciuni mai mari. (*De Ordine*, I, XI, 31-34, *P. L.*, t. XXXII, col 992 sqq.) - (n. n.).

La sfârșitul dialogului, Augustin încearcă să descrie fericirea supremă.

- Adevărata fericire, spune el, constă în a cunoaște perfect și religios pe acela care ne introduce pe căile adevărului; a cunoaște acest adevăr, care vrea să ne bucurăm de el; și a fi unit cu el. Acelora care înțeleg aceste trei lucruri, ele le descoperă un singur Dumnezeu, o singură substanță.

Sub acest limbaj savant, Monica recunoaște Sfânta Treime, și intonează un vers dintr-un imn al Sfântului Ambroziu: *Fove precantes Trinitas! - Încălzește, Treime Sfântă, pe cei ce se roagă.* Apoi ea adaugă: - Iată fără îndoială viața fericită, viața perfectă, spre care ne îndreptăm noi, și iată calea care conduce la ea. credința tare, speranța veselă și iubirea arzătoare (*De beata vita*, 35). Cu toții au recunoscut că Monica le-a interpretat gândul; dar a făcut-o cu expresii creștine. După obiceiul vremii, dialogul *Despre viața fericită* a fost dedicat lui Manlius Teodor, un prieten creștin de la Milan" (pp. 72-75).

Compozițional, *Despre viața fericită* este înrudită cu *Contra Academicilor* - între care a fost scrisă -, și cu *Despre Ordine*, având tustrele forma dialogului, în care stilul direct, epistolar, al capitolelor dedicatorii, se perpetuează și coabitează, în întrepătrundere, stilului indirect din enarațiunea disputelor, unii așezându-le în grupul dialogurilor, așa-zise, scenice. Unii exegeți augustinieni au crezut și mai cred încă cumcă *Despre viața fericită* este un dialog mai mult platonician, și, mai pertinent, neoplatoniciam, decât creștin. Nu vreau să tulbur apele, dar un nu știu ce anume, inefabil, mă face să cred că, cu tot sincretismul său și-n ciuda alexandrinismului stilului din capitolul dedicatoriu, în acest dialog, Augustin, catechumenul, cheamă deopotrivă platonismul și neoplatonismul la un mirific catechumiat, în spiritul theodiceei pauline și ioanice, așa cum ne învederează concluzia ultimei dispute, subînțelegând, apoi, retractațiunea despre lăcașul

vieţii fericite, iar, prin arta cu care o face, dialogul se află în proximitatea capodoperei. În ce priveşte numele, *De beata vita*, el este omonim tratatului lui Seneca, iar în ce priveşte viaţa vocabulei *beatitude*, ea şi-a atins culmea sumei numerice şi, implicit, exegetice în scrierile Sfântului Augustin.

Aşa, beatitudinea o dorim cu toţii, buni şi răii, chiar şi pierduţii, iar răii de aceea sunt răi, ca să fie fericiţi sau ca să nu fie nefericiţi, şi acest fapt au fost siliţi să-l recunoască şi filosofii înşişi ai acestui secol, şi academicii, care se-ndoiesc de tot şi de toate, căci beatitudinea, precum eternitatea şi adevărul, caută s-o afle cu toţii; academicii puneau beatitudinea numai şi numai în căutarea adevărului, stoicii credeau că beatitudinea este în spirit; ei, filosofii, susţineau, fals, sus şi tare, că înţeleptul este fericit şi-n dureri, şi-n chinuri, pe când o astfel de beatitudine a filosofilor este şi de râs, şi de plâns, şi nu-i de numit fericit cel ce trăieşte după propria-i voinţă, întrucât beatitudinea nu-nseamnă a trăi după bunul plac al fiecăruia; şi,-ntr-adevăr, precum spunea Cicero, sentiţă pe care Augustin o elogiază şi-n această operă, nu-i atât de nefericit a nu obţine ceea ce vrei, pe cât de nefericit este a voi să obţii ceea ce nu se cade, ori, cum zicea Plotin, beatitudinea-i de găsit întru adevărata patrie, unde-i şi tatăl şi toate; beatitudinea-i cumulul şi suma tuturor bunurilor, şi cunoaşterea beatitudinii le-a fost imprimată tuturor minţilor noastre, şi ea înseamnă a dori să obţii supremul bine, acela, adică, la care se raportează toate, iar viaţa fericită e constituită în ceea ce-i iubit pentru sine însuşi, iar beatitudinea-i aceea ce consistă întru îmbucurarea dintru adevăratul şi supremul bine; beatitudinea omului este, aşadar, Dumnezeu sau cunoaşterea lui Dumnezeu, urmarea lui Dumnezeu, îmbucurarea de Dumnezeu, alipirea de Dumnezeu: a te bucura de Dumnezeu, la Dumnezeu, pentru Dumnezeu, aşa, beatitudinea-i certă şi perfectă în singură viziunea lui Dumnezeu (în sensul paulin al vederii „faţă către faţă"); pentru epicureu beatitudinea este voluptatea corpului, pentru stoic, virtutea spiritului, pentru creştin, darul lui Dumnezeu, decât carea nu poate fi numit nimic creat mai mare, căci beatitudinea nu consistă-n averi, chiar dacă neştine ştie sigur că nu le poate pierde, şi nu statoresc beatitudinea în bunurile pământeşti decât numai cei ce nu aparţin regeneraţiunii fiilor lui Dumnezeu, aşa că nu-i

de numit fericit cel ce-şi va fi pus mântuirea temporală-ntru sine însuşi sau în orice, sau în tot, din cele pe care le-ndrăgeşte; într-adevăr, nu există absolut nimeni care să cunoască viaţa fericită şi să fie mizer, căci nu pot fi atât de grosolan negate cele două condiţii ale beatitudinii, îmbucurarea dintru binele incomutabil şi securitatea de-a nu-l pierde; viaţa fericită este cu necesitate eternă, iar beatitudinea-i eternitate, adevăr, fericire; doar beatitudinea viitoare, şi numai ea, -i cu adevărat sempiternă şi asta n-o-nvăţăm prin argumentările omeneşti, ci prin ajutorul credinţei, de unde ştim că măsura adevăratei beatitudini o poate umple singură imortalitatea, iar credibilitatea imortalităţii beatitudinii ne-a fost dată dintru încarnarea Fiului lui Dumnezeu; beatitudinea vieţii viitoare va fi perfectă; în cetatea cerească nu va fi de tolerat nici o calamitate, nu va fi de-nfrânat nici o cupiditate, ci de reţinut numai şi numai iubirea lui Dumnezeu şi a aproapelui: acolo-i viaţa, acolo, zilele bune, unde nu-i dorit nimic împotriva spiritului, unde nu i se zice nimănui: „Luptă", ci „Bucură-te", unde nu rămâne nimic, nici în spirit, nici în corp, ce să lupte-mpotriva iubirii lui Dumnezeu, întrucât, în beatitudine, victoria-i adevărul, în beatitudine, demnitatea-i sanctitatea, în beatitudine, pacea-i fericirea, în beatitudine, viaţa-i eternitatea, şi, tocmai de aceea, beatitudinea nu se găseşte şi nici nu-i de căutat în viaţa aceasta, căci nu este aici ceea ce căutăm, ci trebuie căutată numai pe adevărata cale, şi o vom obţine, când vom fi ajuns la Acela, Carele a venit la noi, şi vom fi-nceput să fim cu Acela, Carele a murit pentru noi.

Şi, totuşi, vechiul filosof din Sfântul Augustin cugeta, în chiar această operă, cugetare, mai apoi, retractată, că nici un fel de viaţă nu-i aci viaţă fericită decât numai ceea ce se trăieşte întru filosofie, întrucât credea, atunci, că o umbră a adevăratei beatitudini s-ar putea, aci, obţine, trăind întru bine, întru cât ar putea fi, aici, beatitudinea intrinsecă, fundamentată pe speranţă; nimenea nu greşeşte dorind beatitudinea, ci aşternându-se către ea, şi puţini ajung la ea, întrucât mulţi nu voiesc s-o obţină atât cât este de sat, de aceea, adevărata ştiinţă, de antepus tuturor, consistă întru a cunoaşte-n ce chip poate omul să fie fericit; prin păcat, omul a pierdut beatitudinea, dar n-a pierdut, totuşi, facultatea de a recupera; către beatitudine se tinde prin credinţă,

și fără ajutorul divin nu poate fi găsită calea sigură, iar calea certă și unica este Christos: fără de Christos nu poate fi avută nici imortalitatea, nici beatitudinea; în Vechiul Testament e promisă beatitudinea carnală, în Noul Testament suntem învățați așteptarea beatitudinii spirituale, iar prin paradisul corporal, întru care a fost Adam, se semnifică viața atotfericiților; pe fericit îl fac două lucruri: a voi bine și a putea ceea ce voiește, și acela trebuie numit fericit, care are toate, ce le voiește, și, totuși, nu voiește nimic rău; e de mirare de ce aleg oamenii, cum nu pot să aibă și una, și alta, să aibă, mai degrabă, tot ceea ce voiesc, decât să le voiască bine pe toate, chiar dacă nu le au; nu poate fi numit fericit nici cine are ceea ce iubește, dacă este dăunător, nici cine nu iubește ceea ce are, chiar dacă este optim; cu adevărat fericit este nu cel care are ceea ce iubește, ci cel care iubește ceea ce trebuie iubit, și nimenea nu-i fericit, decât numai cel ce va fi ajuns acolo, unde nu se poate absolut muri, înșela, ofensa, și, de aceea, nu-i nimeni fericit decât numai și numai justul; filosofii secolului acestuia au voit cu o vanitate de mirare să fie fericiți de la ei înșiși, în această viață, deși nimeni nu poate fi fericit de la el însuși, întrucât nu-l face pe om fericit decât numai și numai Cel Carele l-a făcut om, și-i absolut necesar ca omul să fie fericit de acolo, de unde este făcut bun; nutremântul minților fericite este Dumnezeu, oglindă a fericiților și odihnă, care, cu toții, au coroana învingătorilor, au casa lui Dumnezeu, și fiecare o are totodată toată, și pacea eternă este beatitudinea finală, care depășește toată înțelegerea, întrucât premiul pe care are să li-l dea Dumnezeu atotfericiților nu poate fi explicat în cuvinte; întru beatitudine va fi adevărata glorie, adevărata onoare, adevărata pace, unde atotfericiții vor trece dintru repaos în repaos; pe omul fericit îl fac, încaltea, două anume: cunoașterea și acțiunea; fericiții vor fi liberi, vor vedea, vor iubi, vor lăuda, întrucât, în cer, lauda lui Dumnezeu va fi fără-ntrerupere, fără osteneală, iar înlăuntrul repaosului patriei nu-i trândăveală desidioasă, ci o anume inefabilă tranchilitate a acțiunii în ocii; fericiților nu le va fi nimic mai plăcut decât lauda lui Dumnezeu, cântecul întru gloria grației lui Dumnezeu, nu prin sonuri trecătoare, ci prin afectul spiritului; cu ochii corpului, de-acum spirituali, ei vor vedea incorporalele, având și ochii corporali oficiul loruși; știința și înțelepciunea fericiților va fi deplină și perfectă și-și vor

vedea îndesine gândurile și vor cunoaște pedepsele damnaților; fericiții nu vor lucra lucrarea nedreptății, întrucât acolo nu-i nici o nedreptate, nu, lucrarea misericordiei, întrucât acolo nu-i nici o mizerie; întru fericiți va fi inamisibilă voința pietății și echității, precum este a beatitudinii; beatitudinea corpului va fi mirifica plenitudine a sănătății, adică, vigoarea incorupțiunii; corpurile fericiților, deși spirituale, după resurecțiune, vor avea limbi și voci prin care să rostească divinele laude; de beatitudine este, în fine, capace singură creatura rațională, și nici o bucurie, fie ea cât de mare, nu-i poate fi asemuită adevăratei batitudini, iar rostirea unor astfel de sentințe îmbracă, nu o dată, în gândul augustinian, forma rugăciunii encomiastice, precum în acest minuscul capitol din *Confesiuni*: *Absit, Domine, absit a corde servi tui, qui confitetur tibi; absit ut quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. Est enim gaudium quod non datur impiis* (Isai, *XLVIII, 22*), *sed eis qui te gratis colunt, quorum gaudium tu ipse es. Et ipsa est beata vita gaudere ad te, de te, propter te, ipsa est, et non est altera. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium, neque ipsum verum. Ab aliqua tamen imaginem gaudii voluntas eorum non avertitur: Lipsească, Doamne, lipsească dintru inima servului tău, care-Ți mărturisește Ție; lipsească, de oricâtă bucurie m-aș bucura, să mă cred pe mine fericit, Există,-ntr-adevăr, bucuria, care nu le este dată impiilor* (Isai, *XLVIII, 229*), *ci celor care Te cultivă gratis pe Tine, a căror bucurie ești Tu Însuți. Și ea însăși este viața fericită: a se bucura la Tine, dintru Tine, pentru Tine: ea însăși este, și nu este alta. Cei care socot, însă, cumcă este o alta, o altă bucurie urmăresc, și nici ea însăși adevărată. Voința lor nu se abate, totuși, de la o anume imagine a bucuriei* (X, XXII, 32, *P. L.*, t. XXXII, col 793).

Așa cum rezultă, așadar, întâi și-ntâi, fie și doar din sumarul scurtat al acestui opuscul, încă din momentul afirmării sale în scris, ctitorul filosofiei creștine, Augustin îi recuperează acesteia una din marile teme ale filosofiei dintotdeauna, căci, recunoscând și afirmând voința înnăscută tuturor sufletelor raționale spre beatitudine și că acea admoniție anume, care face dimpreună cu noi să ne aducem aminte de Dumnezeu, să căutăm să-l aflăm pe El, ca, îndepărtând toată sila, după El să-nsetăm, dintru El însuși izvorăște la noi prin izvorul adevărului (cf, infra, cap. IV, 35), ce

alta face decât că repune, în termeni creştini, teza eudaimonismului platonician, a cărei expresie clasică se află în *Etica nicomahică* (I, 7,5) a lui Aristotel, preluată de-ntreagă filosofia elenistică şi care, la latini, îşi găseşte culmea întrupării la Seneca şi Cicero, iar, mai apoi, fie şi din scurtatrea mai sus schiţatului sumar al sumarului despre beatitudine în doctrina augustiniană (cf. *P. L.*, t. XLVI, col. 112-115), unde vedem că se postulează fără umbră de îndoială, că minţilor noastre le este imprimată cunoaşterea beatitudinii, ca fine ultim, suprem, pe care o identifică cu Înţelepciunea şi Adevărul, ce alta anume face decât că, răscumpărându-i filosofiei creştine teza eudaimoniei, îi deschide definiţiei clasice a fericirii ca viaţă contemplativă, orizonturile salvafifice fiinţei, într-o mirifică metafizică existenţială a dorului beatitudinii?!

În româneşte, beatitudinea (care, în latineşte, se trage de la **beo**, are, avi, atum, unul dintre rarissimele verbe de conjugarea întâi, care se termină în **eo**, terminaţie a conjugării a doua, şi înseamnă: a-i face pe fericiţi), relativ recent venită, şi, acum, pe cale, încă, să-şi întregească o familie, se pare că nu are nici un fel de muguri din încrengătură directă, fericirea uzurpându-i toate sensurile şi nuanţele, dreptaceea am şi tradus, aşa cum l-am tradus, titlul dialogului.

În fine, recapitulând: tema dialogului *Despre viaţa fericită* este una de-o etate egală cu a omenirii înseşi, şi ea este pusă, întâi şi-ntâi, în simpla-ntrebare: Ce este omul, îngemănată, apoi, teleologic. şi care este finele său ultim şi suprem, la care se răspunde, în întreaga înscenare a dialogului, că omul este suflet şi corp, iar finele său suprem este beatitudinea, căreia, crezând că-i poate statori şi aici un habitacul, în viaţa contemplativă, a filosofiei, a iubitorului de înţelepciune implicit, opinie, pe care, cum s-a văzut, o va retracta răspicat, corabia lui Augustin a naufragiat o clipă pe culmile stâncilor muntelui, scufundate în faţa portului însuşi.

Vasile Sav

Triduanas hic liber complectitur disputationes Theodoro nuncupatas; quibus eo demum res abit, ut beatam vitam non nisi in perfecta Dei cognitione consistere definiatur.

I. - **[Col. 0959]** *Praefatio. Dicat librum Theodoro, eique aperit quibus veluti ventis ad christianae philosophiae portum impulsus sit. Occasio disputationis.*

1. Si ad philosophiae portum, de quo jam in beatae vitae regionem solumque proceditur, vir humanissime atque magne, Theodore, ratione institutus cursus, et voluntas ipsa perduceret; nescio utrum temere dixerim, multo minoris numeri homines ad eum perventuros fuisse, quamvis nunc quoque, ut videmus, rari admodum paucique perveniant. Cum enim in hunc mundum, sive Deus, sive natura, sive necessitas, sive voluntas nostra, sive conjuncta horum aliqua, sive simul omnia (res enim multum obscura est, sed tamen a te jam illustranda suscepta) veluti in quoddam procellosum salum nos quasi temere passimque projecerit; quotusquisque cognosceret quo sibi nitendum esset, quave redeundum, nisi aliquando et invitos contraque obnitentes aliqua tempestas, quae stultis videtur adversa, in optatissimam terram nescientes errantesque compingeret?

2. Igitur hominum quos philosophia potest accipere, tria quasi navigantium genera mihi videor videre. Unum est eorum, quos ubi aetas compos rationis assumpserit, parvo impetu pulsuque remorum de proximo fugiunt, seseque condunt in illa tranquillitate, unde caeteris civibus quibus possunt, quo admoniti conentur ad se, lucidissimum signum sui alicujus operis erigunt. Alterum vero est eorum, superiorique contrarium, qui fallacissima

Această carte se compune din disputele dedicate lui Theodor, al căror ultim scop este a se defini că viaţa fericită nu consistă decât numai şi numai întru perfecta cunoaştere a lui Dumnezeu.

I. - *Prefaţă. Îi dedică lui Theodor cartea şi-i descoperă prin care cvazivânturi să fi fost anume împins spre portul filosofiei. Ocazia disputei.*

1. Dacă spre portul filosofiei, de unde se purcede încaltea în ţinutul şi pe tărâmul vieţii fericite, atotbinevoitorule, bărbate, şi mare, Theodore, ar duce de-a dreptul cursul instituit de raţiune şi voinţa însăşi, nu ştiu dacă voi fi zis sau nu temerar că oamenii au avut în mult prea mic număr de gând să ajungă la el, deşi, acum chiar, precum vedem, rari cu totul şi puţintei sunt în stare s-ajungă. Cum, într-adevăr, fie Dumnezeu, fie natura, fie necesitatea, fie voinţa noastră, fie unele dintre acestea unite, fie toate dimpreună (faptul este,-ntr-adevăr, destul de obscur, dar luat deja asupra-ţi spre a-l lumina) ne va fi aruncat pe noi cvaziîntâmplător şi peste tot în această lume, precum într-o anume mare bântuită de furtuni, din câţi anume ar cunoaşte unul încotro trebuie să tindă şi pe unde să se-ntoarcă, dacă neştiutori şi rătăciţi, şi pe nevoitorii, şi pe-mpotrivătinzătorii, o anume furtună, care proştilor li se pare potrivnică, nu i-ar împinge dimpreună întru atotdoritul port?

2. Dintre oamenii pe care filosofia poate să-i primească, mie mi se pare, aşadar, a vedea cvazitrei genuri de navigatori. Primul este al acelora, care, de-ndată ce-i va fi asumpt etatea propice raţiunii, fug din vecinătate, cu-n mic avânt şi cu-mpinsul ramelor, şi se statornicesc pe sine întru acea tranchilitate, de unde le-nalţă celorlalţi cetăţeni, cărora pot, semnul vreunei opere de-ale loruşi, atotstrălucit, prin care, sfătuiţi, să se sforţeze spre sine. Al doilea şi contrariul celui de mai sus este al acelora care, seduşi de

facie maris decepti, elegerunt in medium progredi, longeque a sua patria peregrinari audent, et saepe ejus obliviscuntur. Hos si nescio quo et nimis latente modo a puppi ventus, quem prosperum putant, fuerit prosecutus, penetrant in altissima miseriarum elati atque gaudentes, quod eis usquequaque fallacissima serenitas voluptatum honorumque blanditur. His profecto quid aliud optandum est, quam quaedam in illis rebus a quibus jacti excipiuntur, improspera; et, si parum est, saeviens omnino tempestas, contrarieque flans ventus, qui eos ad certa et solida gaudia, vel flentes gementesque [**Col. 0960**] perducat? hujus generis tamen plerique nondum longius evagati, quibusdam non ita gravibus molestiis reducuntur. Hi sunt homines, quos cum vel lacrymabiles tragoediae fortunarum suarum, vel inanium negotiorum anxiae difficultates, quasi nihil aliud habentes quod agant, in libros doctorum sapientissimorumque hominum truserint, in ipso quodammodo portu evigilant, unde illos nulla maris illius promissa nimium falso ridentis excludant. Est autem genus inter haec tertium eorum, qui vel in ipso adolescentiae limine, vel jam diu multumque jactati, tamen quaedam signa respiciunt, et suae dulcissimae patriae, quamvis in ipsis fluctibus recordantur: et aut recto cursu in nullo falsi, et nihil morati, eam repetunt; aut plerumque vel inter nubila deviantes, vel mergentia contuentes sidera, vel nonnullis illecebris capti, bonae navigationis tempora differentes, errant diutius, saepe etiam periclitantur. Quos item saepe nonnulla in fluxis fortunis calamitas, quasi conatibus eorum adversa tempestas, in optatissimam patriam quietamque compellit.

3. His autem omnibus, qui quocumque modo ad beatae vitae regionem feruntur, unus immanissimus mons ante ipsum portum constitutus, qui etiam magnas ingredientibus gignit angustias, vehementissime formidandus, cautissimeque vitandus est. Nam ita fulget, ita mentiente illa luce vestitur, ut non solum pervenientibus, nondumque ingressis incolendum se offerat, et eorum voluntatibus pro ipsa beata terra satisfacturum polliceatur;

atotînşelătoarea faţă a mării, au ales să se avânte în larg şi-ndrăznesc să peregrineze departe de patria loruşi, şi, adesea, o uită. Pe ăştia, dacă, nu ştiu cum şi-ntr-un chip latent foarte, vântul de la pupă, pe care ei îl cred prosper, îi va fi urmat, ei pătrund, mândri şi bucurându-se, întru străfundul mizeriilor, pentru că lor le surâde până-ntr-atâta de blând atotînşelătoarea serenitate a voluptăţilor şi onorurilor. Ăstora ce absolut alta li se poate dori, decât unele nefavorabile, întru acele lucruri, de către care au fost capturaţi, aruncaţi peste bord, şi, dacă-i puţin, o furtună absolut nebună şi vântul suflându-le-n contra, care să-i aducă pe ei, fie şi plângând şi gemând, la certele şi solidele bucurii?; totuşi, cei mai mulţi din acest gen, nerătăciţi atât de departe, sunt readuşi prin unele neplăceri nu atâta de grave. Ei sunt oamenii, care, cum fie lacrimabilele tragedii ale averilor loruşi, fie dificultăţile chinuitoare ale negoţurilor deşarte îi vor fi împins, ca şi cum neavând nimic alta ce să facă, în cărţile oamenilor atotînvăţaţi şi atotînţelepţi, veghează întru însuşi, oarecum, portul, de unde să nu-i excludă pe ei nici o promisiune a acelei mări, fals foarte surâzătoare. Este, însă, între acestea, al treilea gen, al celor care, fie în însuşi pragul adolescenţei, fie deja demult şi mult aruncaţi, privesc, totuşi, anume semne, şi, oricât în mijlocul valurilor, îşi amint atotdulce patria loruşi, şi, sau prin cursul drept, ne-nşelaţi cu nimic şi ne-ntârziaţi cu nimic, o regăsesc pe ea; sau, de cele mai multe ori, fie deviind între nori, fie privind stelele scufundătoare, fie prinşi de unele ademeniri, fie amânând timpul bunei navigaţii, rătăcesc mai îndelung, adesea chiar se periclitează. Pe care, iarăşi, adesea, vreo calamitate a soartei pe valuri, cvazifurtună adversă sforţărilor loruşi, îi împinge dimpreună-n atotdorita şi liniştita patrie.

3. Tuturor acestora, însă, care, în orice mod, sunt aduşi în tărâmul vieţii fericite, trebuie să le fie atotvehement de temut şi atotprecaut de evitat un atotmonstruos munte, aşezat înaintea portului însuşi, care le naşte mari stâmtorări chiar şi intraţilor. Căci aşa străluceşte, aşa se-nveşte-n cea lumină mincinoasă, încât nu doar abia sosiţilor şi încă neintraţilor li se oferă pe sine de locuit şi le promite că are să le satisfacă, în locul pământului fericit, toate dorinţele loruşi, ci, de cele mai multe

sed plerumque de ipso portu ad sese homines invitat, eosque nonnunquam detinet ipsa altitudine delectatos, unde caeteros despicere libeat. Hi tamen admonent saepe venientes, ne aut occultis subter scopulis decipiantur, aut ad se ascendere facile putent; et qua sine periculo ingrediantur propter illius terrae vicinitatem, benevolentissime docent. Ita cum eis invident vanissimam gloriam, locum securitatis ostendunt. Nam quem montem alium vult intelligi ratio propinquantibus ad philosophiam ingressisve metuendum, nisi superbum studium [**Col. 0961**] inanissimae gloriae, quod ita nihil intus plenum atque solidum habet, ut inflatos sibi superambulantes succrepante fragili solo demergat ac sorbeat, eisque in tenebras revolutis, eripiat luculentissimam domum, quam pene jam viderant?

4. Quae cum ita sint, accipe, mi Theodore, namque ad id quod desidero, te unum intueor, teque aptissimum semper admiror; accipe, inquam, et quod illorum trium genus hominum me tibi dederit, et quo loco mihi esse videar, et abs te cujusmodi auxilium certus exspectem. Ego ab usque undevigesimo anno aetatis meae, postquam in schola rhetoris librum illum Ciceronis, qui Hortensius vocatur, accepi, tanto amore philosophiae succensus sum, ut statim ad eam me transferre meditarer. Sed neque mihi nebulae defuerunt, quibus confunderetur cursus meus; et diu, fateor, quibus in errorem ducebar, labentia in oceanum astra suspexi. Nam et superstitio quaedam puerilis me ab ipsa inquisitione terrebat: et ubi factus erectior, illam caliginem dispuli, mihique persuasi docentibus potius quam jubentibus esse credendum; incidi in homines quibus lux ista quae oculis cernitur, inter summa et divina colenda videretur. Non assentiebar, sed putabam eos magnum aliquid tegere illis involucris, quod essent aliquando aperturi. At ubi discussos eos evasi, maxime trajecto isto mari, diu gubernacula mea repugnantia omnibus ventis in mediis fluctibus Academici tenuerunt. Deinde veni in has terras; hic septentrionem cui me crederem didici. Animadverti enim et saepe in

ori, îi invită la sine pe oamenii din portul însuşi şi-i deţine pe ei, delectaţi uneori de înălţimea însăşi, de unde să dorească să-i dispreţuiască pe ceilalţi. Aceştia îi sfătuiesc, totuşi, adeseori, pe nouveniţi să nu se-nşele nici de stâncile ascunse dedesubt, nici să nu socoată că se urcă uşor la sine; şi îi învaţă atotbinevoitor pe unde să intre fără pericol, din cauza vecinătăţii acelui pământ. Aşa, cum le invidiază atotvana glorie, le-arată lor locul securităţii. Căci ce alt munte vrea raţiunea să le fie de-nţeles de temut apropiatorilor de filosofie ori intraţilor decât zelul superb al atotdeşartei glorii: care aşa nu are nimic plin şi solid înlăuntru, încât, spărgându-i-se fragilul sol, îi scufundă şi-i soarbe pe umflaţii umblători pe deasupra-i şi, înfăşurându-i în întuneric, le smulge lor atotstrălucitoarea casă, pe care mai, mai o văzură?

4. Care, cum sunt astfel, află, scumpe Theodore, căci, spre ceea ce doresc, pe tine unul te văd şi pe tine unul te-admir pururea atotapt, află, zic, şi care din cele trei genuri de oameni mă va fi dat pe mine ţie, şi în care loc mi se pare mie că sunt, şi ce ajutor de-acest fel aştept cert de la tine. Eu, încă din al nouăsprezecelea an al etăţii mele, după ce, în şcoala retorului, am luat a mână celebra carte a lui Cicero, care este numită *Hortensius*, am fost încins de un atâta de mare amor al filosofiei, încât pe dată m-am hotărât să mă transmut la ea. Dar nici nu mi-au lipsit mie nourii, prin care să fie dus în confuzie cursul meu, şi am şi scrutat îndelung, mărturisesc, stelele căzătoare-n ocean, prin care eram dus în eroare. Căci şi o anume superstiţie puerilă mă gonea de la însăşi cercetarea amănunţită, şi, de-ndată ce, devenit mai înalt, am risipit acea negură, mi-am persuadat mie însumi că le e de dat, mai degrabă, crezare învăţătorilor, decât poruncitorilor, am căzut între oamenii cărora lumina asta, ce se vede cu ochii, li se părea de cultivat între supreme şi divine.[1] Nu le-asimţea, ci socoteam că ei acoperă,-n acele involucre, ceva măreţ, pe care au să-l descopere cândva. Dar, de-ndată ce i-am lăsat pe ei risipiţi în urmă, mai cu seamă traversând marea aceasta, mult timp academicii ţinură cârma mea luptându-se, în mijlocul valurilor, cu toate vânturile. Am venit, apoi, în aceste tărâmuri. Aici am învăţat septentrionul căruia să i mă-nchred. Căci am băgat de seamă, şi, adeseori, în

sacerdotis nostri, et aliquando in sermonibus tuis, cum de Deo cogitaretur, nihil omnino corporis esse cogitandum, neque cum de anima: nam id est unum in rebus proximum Deo. Sed ne in philosophiae gremium celeriter advolarem, fateor, uxoris honorisque illecebra detinebar; ut cum haec essem consecutus, tum demum me, quod paucis felicissimis licuit, totis velis omnibusque remis in illum sinum raperem, ibique conquiescerem. Lectis autem Platonis paucissimis libris, cujus te esse studiosissimum accepi, collataque cum eis, quantum potui, etiam illorum auctoritate qui divina mysteria tradiderunt, sic exarsi, ut omnes illas vellem anchoras rumpere, nisi me nonnullorum hominum existimatio commoveret **(Conf. lib. 7, capp. 9, 20)**. Quid ergo restabat aliud, nisi ut immoranti mihi superfluis, tempestas quae putabatur adversa, succurreret? Itaque tantus me arripuit pectoris dolor, ut illius professionis onus sustinere non valens, qua mihi velificabam fortasse ad Sirenas, abjicerem omnia, et optatae tranquillitati vel quassatam navem fissamque perducerem.

5. Ergo vides in qua philosophia quasi in portu navigem. Sed etiam ipse late patet, ejusque magnitudo quamvis jam minus periculosum, non tamen penitus excludit errorem. Nam cui parti terrae, quae profecto **[Col. 0962]** una beata est, me admoveam, atque contingam, prorsus ignoro. Quid enim solidum tenui, cui adhuc de anima quaestio nutat et fluctuat? Quare obsecro te per virtutem tuam, per humanitatem, per animarum inter se vinculum atque commercium, ut dexteram porrigas. Hoc autem est, ut me ames, et a me vicissim te amari credas charumque haberi. Quod si impetravero, ad ipsam beatam vitam, cui te jam haerere praesumo, parvo conatu facillime accedam. Quid autem agam, quove modo ad istum portum necessarios meos congregem ut cognoscas, et ex eo animum meum (neque enim alia signa invenio quibus me ostendam) ut plenius intelligas, initium disputationum mearum, quod mihi videtur religiosius evasisse, atque tuo titulo dignius,

predicile sacerdotului nostru[2], şi, uneori, într-ale tale, că, ori de câte ori s-ar cugeta despre Dumnezeu, nu trebuie cugetat absolut nimic de-ale corpului, şi nici când, despre suflet: el este, întru realităţi, unicul proxim lui Dumnezeu. Dar şi ca să nu zbor repede în sânul filosofiei, m-aţineam cu ademenirea soţiei[3] şi onorurilor; ca, de-ndată ce le-aş fi dobândit pe acestea, chiar din acel moment, să mă răpesc pe mine cu toate pânzele şi cu toate vâslele, ceea ce puţinilor atotnorocoşi li se permite, întru mirificul sân, şi acolo să-mi aflu deplină liniştea. Citind, însă, foarte puţine cărţi de-ale lui Platon, al cărui foarte mare admirator am înţeles că eşti tu, şi comparând cu ele, pe cât am putut, chiar şi autoritatea acelora care au transmis divinele misterii, atâta de mult m-am aprins, încât voiam să rup toate acele ancore, dacă nu mă mişca stima câtorva oameni (*Conf. lib.* VII, capp. 9, 20). Ce alta mai rămânea, aşadar, decât numai şi numai să-mi vină-n ajutor mie, rămăstitorului între superflue, furtuna, care era socotită adversă? Şi, astfel, m-a prins o atâta de mare durere de piept, încât, ne-n stare să susţin povara acelei profesii, prin care-mi întindeam mie, poate, pânzele spre sirene, să le arunc peste bord pe toate şi să-i aduc doritei linişti, fie şi lovită, corabia, şi crăpată.

5. Vezi, aşadar, în ce filosofie navighez cvaziîn port. Dar chiar şi el însuşi se-ntinde-n larg. Şi nu exclude, totuşi, mărimea lui absolut de totul eroarea, deşi, de-acum, mai puţin periculoasă. Căci spre care parte a pământului, care este absolut unica fericită, să mă-ndrept şi s-o apuc, ignor cu totul. Ce, într-adevăr, am ţinut eu solid, eu, cui chestiunea despre suflet îmi face semn şi mi-e încă bătută de valuri? Dreptaceea, te implor, în numele virtuţii tale, în numele omeniei tale, în numele legăturii şi raportului sufletelor îndesine, să-mi întinzi dreapta. Asta, însă, înseamnă să mă iubeşti şi să te crezi, la rându-ţi, iubit şi ţinut scump din parte-mi. Ceea ce, dacă mi-o voi fi dobândit-o, voi accede printr-o mică sforţare la însăşi viaţa fericită, căreia presupun că tu i te alipeşti deja strâns. Ce să fac, însă, ori în ce chip să-i adun laolaltă pe intimii mei, în acest port, ca să-i cunoşti, şi, dintru asta, spiritul meu (şi,-ntr-adevăr, nici nu găsesc alte semne prin care să mă arăt) să-l înţelegi mai din plin, am socotit de scris către tine şi de dedicat cu însuşi numele tău începutul disputelor mele, care mi se pare că

ad te scribendum putavi, et ipso tuo nomine dedicandum. Aptissime sane; nam de beata vita quaesivimus inter nos, nihilque aliud video quod magis Dei donum vocandum sit. Eloquentia tua territus non sum; quidquid enim amo, quamvis non assequar, timere non possum: fortunae vero sublimitatem multo minus; apud te enim vere, quamvis sit magna, secunda est; nam quibus dominatur, eosdem ipsos secundos facit. Sed jam quid afferam, quaeso te, attende.

6. Idibus novembris mihi natalis dies erat: post tam tenue prandium, ut ab eo nihil ingeniorum impediretur, omnes qui simul non modo illo die, sed quotidie convivabamur, in balneas ad consedendum vocavi; nam is tempori aptus locus secretusque occurrerat. Erant autem, non enim vereor eos singulari benignitati tuae notos interim nominibus facere, in primis nostra mater, cujus meriti credo esse omne quod vivo; Navigius frater meus, Trygetius et Licentius, cives et discipuli mei; nec Lastidianum et Rusticum consobrinos meos, quamvis nullum vel grammaticum passi sint, deesse volui, ipsumque eorum sensum communem, ad rem quam moliebar, necessarium putavi. Erat etiam nobiscum aetate minimus omnium, sed cujus ingenium, si amore non fallor, magnum quiddam pollicetur, Adeodatus filius meus. Quibus attentis, sic coepi.

II. - *Disputatio primae diei. Ex anima et corpore constamus. Cibus corpori necessarius. Animae quoque suus est cibus. Beatus non est qui quod vult non habet. Nec tamen omnis qui quod vult habet, beatus est. Quid sibi homo comparare debet ut sit beatus. Quis Deum habeat. Academicus beatus esse non potest, ergo nec sapiens.*

7. [Col. 0963] Manifestum vobis videtur ex anima et corpore nos esse compositos? Cum omnes consentirent, Navigius se ignorare respondit. Cui ego: Nihil, nihilne omnino scis, inquam, an inter aliqua quae ignoras etiam hoc numerandum est? Non puto me, inquit, omnia nescire. Potesne, inquam, nobis dicere aliquid eorum quae nosti? Possum, inquit. Nisi molestum est, inquam, profer aliquid.

a ieşit mai religios şi mai demn de titlul tău. Atotapt, de bună seamă; căci despre viaţa fericită am căutat să aflăm între noi, şi nu văd nimic alta ce să trebuiască mai mult numit darul lui Dumnezeu. De elocinţa ta nu sunt înspăimântat; într-adevăr, de tot ceea ce iubesc, deşi nu-i pot fi egal, nu pot să mă tem: de sublimitatea averii, însă, cu multul mai puţin: la tine-ntr-adevăr, deşi ea este mare, este cu adevărat secundă: căci cărora le domină, pe aceia înşişi şi-i face secunzi. Dar ia, acum, seama, rogu-te, ce-ţi aduc.

6. La Idele lui Noiembrie, fu ziua mea de naştere: după un prânz cât mai subţire, să nu li se aducă din parte-i vreo piedică ingeniilor, i-am chemat pe toţi, cei care ne duceam laolaltă, nu doar în acea zi, ci zilnic, traiul, spre a şedea dimpreună în baie, căci, în acel timp, se arătase locul apt şi secret. Erau, însă, căci nu mi-e frică să i-i fac pe ei cunoscuţi, încaltea, singularei bunăvoinţei tale, cu numele, pe fiecare în parte, printre cei dintâi, maica noastră, al cărei merit este cu totul faptul că trăiesc; Navigius, fratele meu, Trygetius şi Licenţius, concetăţenii şi discipolii mei; nici Lastidianus şi Rusticus, verii mei dulci, deşi nu au trecut nici măcar pe la vreun grămătic, n-am voit să lipsească şi am socotit necesar la lucrul pe care-l puneam la cale însuşi bunul lor simţ comun. Era dimpreună cu noi chiar şi mai micul decât toţi prin etate, dar al cărui ingeniu, dacă nu mă înşel din iubire, promitea ceva măreţ, Adeodatus, fiul meu. Care atenţi fiind, am început aşa.

II. - *Disputa primei zile. Consistăm dintru suflet şi corp. Hrana necesară corpului. Chiar şi sufletul are hrana sa. Nu este fericit cel ce nu are ceea ce vrea. Totuşi, nici tot cel ce are ceea ce vrea nu este fericit. Ce trebuie să-şi procure omul, ca să fie fericit. Cine-L poate avea pe Dumnezeu. Academicul nu se poate să fie fericit, deci, nici înţelept.*

7. „Pare-vi-se vouă adevărat cumcă noi suntem compuşi dintru suflet şi corp?" Cum consimţiră cu toţii, Navigius a răspuns că el ignoră. Căruia eu: „Nimic, absolut nimic, nu ştii", zic, „ sau, între altele, pe care le ignori, e de prenumărat chiar şi asta?" „Nu socot", zice, „că eu pe toate nu le ştiu." „Poţi-ne, oare", zic, „spune nouă ceva din cele pe care le ştii?" „Pot", zice. „Dacă nu-i greu de suportat", zic, „dă ceva la iveală!" Şi, cum sta la-ndoială: „Ştii,

Et cum dubitaret: Scisne, inquam, saltem te vivere? Scio, inquit. Scis ergo habere te vitam, siquidem vivere nemo nisi vita potest. Et hoc, inquit, scio. Scis etiam corpus te habere? Assentiebatur. Ergo jam scis te constare ex corpore et vita. Scio interim; sed utrum haec sola sint, incertus sum. Ergo duo ista, inquam, esse non dubitas, corpus et animam; sed incertus es utrum sit aliud quod ad complendum ac perficiendum hominem valet. Ita, inquit. Hoc quale sit, alias, si possumus, quaeremus, inquam. Nunc illud jam ex omnibus quaero, cum fateamur cuncti neque sine corpore, neque sine anima esse posse hominem, cibos propter quid horum appetamus. Propter corpus, inquit Licentius. Caeteri autem cunctabantur, varioque sermone inter se agebant, quomodo posset propter corpus cibus necessarius videri, cum appeteretur propter vitam, et vita non nisi ad animam pertineret. Tum ego: Videtur, inquam, vobis ad eam partem cibum pertinere, quam cibo crescere robustioremque fieri videmus? Assentiebantur praeter Trygetium. Ait enim: Cur ergo non pro edacitate mea crevi? Modum, inquam, suum a natura constitutum habent omnia corpora, ultra quam mensuram progredi nequeant: tamen ea mensura minora essent, si eis alimenta defuissent; quod et in pecoribus facilius animadvertimus. Et nemo dubitat cibis subtractis omnium animantium corpora macrescere. Macrescere, inquit Licentius, non decrescere. Satis est mihi, inquam, ad id quod volo. Etenim quaestio est utrum ad corpus cibus pertineat. Pertinet autem, cum eo subducto, ad maciem deducitur. Omnes ita esse censuerunt.

8. Quid ergo anima, inquam? nulla ne habet alimenta propria? an ejus esca scientia vobis videtur? Plane, inquit mater; nulla re alia credo ali animam quam intellectu rerum atque scientia. De qua sententia cum Trygetius dubium se ostenderet: hodie, inquit illa, tu ipse nonne docuisti unde aut ubi anima pascatur? Nam post aliquantam prandii partem te dixisti non advertisse quo vasculo uteremur, quod alia nescio quae cogitasses, nec tamen ab ipsa ciborum parte abstinueras manus atque morsus. Ubi igitur erat

oare", zic, „măcar că tu trăieşti?" „Ştiu", zice. „Ştii, deci, că tu ai viaţă, dat fiind că nimenea nu poate să trăiască decât numai şi numai cu viaţă." „Şi asta", zice, „o ştiu." „Ştii chiar şi că tu ai corp." Asimţi. „Ştii, deci, vezi-bine, că tu consişti dintru corp şi viaţă." „Ştiu, deocamdată; dar dacă-s singure acestea, nu-s sigur." „Deci, că există acestea două", zic, „corpul şi sufletul, nu stai la-ndoială; dar eşti nesigur dacă există sau nu alta, care să fie-n putere a-l împlini şi a-l desăvârşi pe om." „Da", zice. „Care să fie asta", zic, „vom căuta să aflăm, dacă putem, altădată. Acum, cum mărturisim cu toţii cumcă omul nu poate să existe nici fără de suflet, nici fără de corp, mai caut s-o aflu de la noi toţi pentru care anume dintre ele dorim noi hrana?" „Pentru corp", zice Licenţiu. Ceilalţi, însă, şovăiau şi vorbeau, în fel şi chip, între ei, cum anume poate să pară necesară hrana pentru corp, din moment ce e dorită pentru viaţă, iar viaţa nu ţine decât numai şi numai de suflet. Atunci eu: „Pare-vi-se vouă", zic, „că hrana ţine de acea parte, pe care o vedem că prin hrană creşte şi devine mai robustă?" Asimţiră, în afară de Trygeţiu. Căci zise: „De ce, deci, n-am crescut eu pe măsura poftei mele de mâncare?" „Toate corpurile", zic, „au modul lor, constituit de la natură, măsură dincolo de care nu-s în stare să-nainteze: Totuşi acea măsură ar fi mai mică, dacă le-ar fi lipsit lor alimentele, ceea ce vedem mai uşor şi la dobitoace. Şi nimenea nu stă la-ndoială că, substrase fiind alimentele, corpurile tuturor însufleţitelor slăbesc." „Slăbesc", zice Licenţiu, „nu descresc." „Mie mi-e destul", zic, „pentru ceea ce vreau. Altminteri, chestiunea este dacă hrana ţine sau nu de corp. Ţine, însă, din moment ce, substrasă fiind, duce la slăbire." Toţi au fost de părere că aşa este.

8. „Ce, deci, sufletul", zic, „nu are, el, oare, nici un fel de-aliment propriu, sau pare-vi-se vouă mâncarea lui ştiinţa?" „Absolut", zice mama, „prin nici un alt lucru nu cred că se hrăneşte sufletul decât prin înţelegerea lucrurilor şi prin ştiinţă." Sentinţă, despre care, cum Trygeţiu se arăta în dubiu: „Astăzi", zice ea, „nu ne-ai învăţat, oare, tu însuţi de unde şi unde să se pască sufletul?" Căci, după o anume parte a prânzului, ai zis că tu nu ai băgat de seamă de ce vase ne foloseam, că te gândeai la nu ştiu ce alta, şi, totuşi, nu ţi-ai abţinut mâinile şi mestecatul de la însăşi partea

animus tuus, quo tempore illud, te vescente, non attendebat; inde, mihi crede, et talibus epulis animus pascitur, id est theoriis et cogitationibus suis, si per eas aliquid percipere possit. De qua re cum dubitanter streperent: Nonne, inquam, conceditis hominum doctissimorum animos multo esse quam imperitorum quasi in suo genere pleniores atque majores? [**Col. 0964**] Manifestum esse dixerunt. Recte igitur dicimus eorum animos, qui nullis disciplinis eruditi sunt, nihilque bonarum artium hauserunt, jejunos et quasi famelicos esse. Plenos, inquit Trygetius, et illorum animos esse arbitror, sed vitiis atque nequitia. Ista ipsa est, inquam, crede mihi, quaedam sterilitas et quasi fames animorum. Nam quemadmodum corpus detracto cibo plerumque morbis atque scabie repletur, quae in eo vitia indicant famem; ita et illorum animi pleni sunt morbis quibus sua jejunia confitentur. Etenim ipsam nequitiam matrem omnium vitiorum, ex eo quod nequidquam sit, id est ex eo quod nihil sit, veteres dictam esse voluerunt. Cui vitio quae contraria virtus est, frugalitas nominatur. Ut igitur haec a fruge, id est a fructu, propter quamdam animorum fecunditatem; ita illa ab sterilitate, hoc est a nihilo, nequitia nominata est: nihil est enim omne quod fluit, quod solvitur, quod liquescit et quasi semper perit. Ideo tales homines etiam perditos dicimus. Est autem aliquid, si manet, si constat, si semper tale est, ut est virtus, cujus magna pars est atque pulcherrima, quae temperantia et frugalitas dicitur. Sed si hoc obscurius est quam ut id jam vos videre possitis; certe illud conceditis, quia si animi imperitorum etiam ipsi pleni sunt, ut corporum, ita animorum duo alimentorum genera inveniuntur; unum salubre atque utile, alterum morbidum atque pestiferum.

9. Quae cum ita sint, arbitror die natali meo, quoniam duo quaedam esse in homine convenit inter nos, id est corpus atque animam, non me prandium paulo lautius corporibus nostris solum, sed et animis etiam exhibere debere. Quod autem hoc sit prandium, si esuritis,

mâncărurilor. Unde era, aşadar, spiritul tău, în timpul în care nu lua seama la faptul că tu te hrăneşti, de acolo, crede-mă, şi prin asemenea ospeţe se paşte spiritul, adică, cu teoriile şi gândurile sale, dacă poate să perceapă ceva prin ele." Fapt, despre care, cum strigau, îndoindu-se: „Nu credeţi voi, oare", zic, „că spiritele oamenilor atotînvăţaţi sunt, în cvazigenul lorusi, mai pline şi mai mari decât ale neinstruiţilor?" Au zis că e-nvederat. „Drept zicem, aşadar, că spiritele celor care n-au fost instruiţi în nici o disciplină şi n-au sorbit nimic de-ale bunelor arte au fost postite şi cvaziflămânzite." „Pline", zice Trygeţiu, „socot că sunt şi spiritele lor, dar de vicii şi de nimicnicie." „Asta însăşi este, crede-mă", zic, „o anume sterilitate şi cvazifoamea spiritelor. Căci, precum corpul, substrăgându-i-se hrana, se umple, de cele mai multe ori, de morbi şi râie, vicii, care indică, în el, foamea, aşa şi spiritele acelora sunt pline de morbii prin care mărturisesc ajunările lorusi. Altminteri, cei vechi au voit ca nimicnicia însăşi, mama tuturor viciilor, să fie numită de la ceea ce n-are nici un rost, adică din faptul că nu este absolut nimic. Viciu, căruia, virtutea, ce-i este contrarie, se numeşte frugalitate Precum, aşadar, aceasta a fost numită de la frupt, adică de la fruct, din cauza unei anume fecundităţi a spiritelor, aşa, aceea, de la sterilitate, adică, de la nimic, a fost numită nimicnicie: nimicul este, într-adevăr, tot ceea ce curge fără rost, ceea ce se destramă fără rost, ceea ce putrezeşte fără rost, şi cvasipururea piere. De aceea unor astfel de oameni le zicem chiar şi pierduţi. Este, însă, ceva, dacă dăinuie, dacă consistă, dacă pururea este aşa, precum este virtutea, a cărei mare parte este şi atotfrumoasă, care se numeşte temperanţă şi frugalitate. Dar, dacă asta-i ceva mai obscur decât s-o puteţi vedea deja şi voi întocmai, în mod cert concedeţi, încaltea, că, dacă spiritele neinstruiţilor, chiar şi ele însele, sunt pline, aşa, li se descoperă sufletelor, precum corpurilor, două feluri de alimente, unul salubru şi util, altul morbid şi pestifer.

9. Care, cum sunt astfel, fiindcă s-a convenit între noi că în om sunt două anume, corpul, va-să-zică, şi sufletul, socot că, de ziua mea de naştere, trebuie ca eu să le ofer un prânz puţin mai îngrijit nu numai corpurilor noastre, ci chiar şi spiritelor. Ce poate fi, însă, acest prânz vă voi dezvălui, dacă sunteţi flămânzi. Căci,

proferam. Nam si vos invitos, et fastidientes alere conabor, frustra operam insumam; magisque vota facienda sunt, ut tales epulas potius quam illas corporis desideretis. Quod eveniet si sani animi vestri fuerint: aegri enim, sicut in morbis ipsius corporis videmus, cibos suos recusant et respuunt. Omnes se vultu ipso et consentiente voce, quidquid praeparassem jam sumere ac vorare velle dixerunt.

10. Atque ego rursus exordiens: Beatos esse nos volumus, inquam? Vix hoc effuderam, occurrerunt una voce consentientes. Videturne vobis, inquam, beatus esse qui quod vult non habet? Negaverunt. Quid? omnis qui quod vult habet, beatus est? Tum mater: Si bona, inquit, velit et habeat, beatus est; si autem mala velit, quamvis habeat, miser est. Cui ego arridens atque gestiens: Ipsam, inquam, prorsus, mater, arcem philosophiae tenuisti. Nam tibi procul dubio verba defuerunt, ut non sicut Tullius te modo panderes, cujus de hac sententia verba ista sunt. Nam in Hortensio, quem de laude ac defensione philosophiae librum fecit: *Ecce autem,* ait, *non philosophi quidem, sed prompti tamen ad disputandum, omnes aiunt esse beatos qui vivant ut ipsi velint. Falsum id quidem: Velle enim quod non deceat, idem ipsum miserrimum. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle quod non oporteat. Plus enim mali pravitas voluntatis affert, quam fortuna cuiquam boni.* **[Col. 0965]** In quibus verbis illa sic exclamabat, ut obliti penitus sexus ejus, magnum aliquem virum considere nobiscum crederemus, me interim, quantum poteram, intelligente ex quo illa, et quam divino fonte manarent. Et Licentius: Sed dicendum, inquit, tibi est, ut beatus sit quisque, quid velle debeat, et quarum rerum eum oporteat habere desiderium. Invita me, inquam, natali tuo, quando dignaberis; quidquid apposueris libenter sumam. Qua conditione hodie apud me ut epuleris peto, nec flagites quod fortasse non est paratum. Quem cum modestae ac verecundae commonitionis suae poeniteret: Ergo illud, inquam, convenit

dacă mă voi sforța să vă hrănesc împotriva voinței voastre și îngrețoșați, zadarnic îmi voi lua asupra mea munca, și trebuie mai ales rostite rugăciuni, ca să doriți, mai degrabă, astfel de mâncăruri alese, decât pe cele ale corpului. Ceea ce se va-ntâmpla, dacă spiritele voastre vor fi fiind sănătoase: betege, într-adevăr, precum vedem în bolile corpului însuși, refuză și scuipă hrana loruși." Cu toții, prin privirea însăși și vocea consimțindă, au zis că-s gata să ia și să devore ceea ce le preparasem.

10. Eu, însă, reurzind cuvântul: „Vrem noi să fim fericiți?", zic. De-abia o scăpai pe asta, că mă-ntâmpinară-ntr-un singur glas, consimțindu-mi. „Pare-vi-se vouă", zic, „că este fericit cel ce nu are, ceea ce vrea?" Negară. „Ce, tot cel ce are ceea ce vrea, este fericit?" Atunci, mama: „Dacă vrea bunele", zice, „și le poate avea, este fericit; dacă vrea, însă, relele, oricât să le tot aibă, este nefericit." Căreia eu, zâmbind a râde și tresăltând de bucurie: „Ai ținut, absolut, mamă", zic, „culmea însăși a filosofiei. Căci, fără umbră de-ndoială, ți-au lipsit numai vorbele, să te desfășuri acum precum Tullius, ale căruia sunt aceste vorbe dintru sentința asta. Căci, în *Hortensius*, cartea pe care a compus-o despre lauda și apărarea filosofiei. «Iată, însă», zice, «nu filosofii, încaltea, ci cu toții, vădiți, totuși, spre-a disputa, zic că fericiții sunt cei care sunt în stare să trăiască precum voiesc ei înșiși. Fals, asta, desigur. Căci a voi ceea ce nu se cuvine, asta-i atotnefericirea însăși. Și nici nu-i atât de nefericit a nu dobândi ceea ce vrei, precum a voi să dobândești ceea ce nu se cade. Într-adevăr, mai mult rău aduce depravarea voinței, decât orice bine soarta.» La care cuvinte ea exclamă astfel, încât noi, uitând absolut cu totul că este femeie, credeam că șade cu noi la sfat un mirific bărbat, înțelegând eu, încaltea, pe cât puteam, din ce și din cât de mare izvor izvorau ele. Iar Licențiu: „Dar ți s-ar cădea", zice, „să ne spui ce anume trebuie să voiască neștine și dorința căror lucruri se cuvine s-o aibă el, ca să fie fericit." „Invită-mă", zic, „de ziua ta de naștere, când vei fi binevoit, tot ce-mi vei fi pus dinainte voi lua cu plăcere, Condiție cu care cer să te ospătezi și tu, astăzi, la mine, și să nu pretinzi ceea ce, poate, n-a fost gătit." Căruia, cum să căia de modestu și cuviincioasa sa observație: „S-a convenit, deci, între noi", fi

inter nos, neque quemquam beatum esse posse, qui quod vult non habet; neque omnem qui quod vult habet, beatum esse? Dederunt.

11. Quid illud, inquam, conceditis, omnem qui beatus non est, miserum esse? Non dubitaverunt. Omnis igitur, inquam, qui quod vult non habet, miser est. Placuit omnibus. Quid ergo sibi homo comparare debet, ut beatus sit, inquam? Forte enim etiam hoc isti nostro convivio subministrabitur, ne Licentii aviditas negligatur: nam id, opinor, ei comparandum est, quod cum vult, habet. Manifestum esse dixerunt. Id ergo, inquam, semper manens, nec ex fortuna pendulum, nec ullis subjectum casibus esse debet. Nam quidquid mortale et caducum est, non potest a nobis quando volumus, et quamdiu volumus haberi. Assentiebantur omnes. Sed Trygetius: Sunt, inquit, multi fortunati, qui eas ipsas res fragiles casibusque subjectas, tamen jucundas pro hac vita cumulate largeque possideant, nec quidquam illis eorum quae volunt desit. Cui ego: Qui timet, inquam, videturne tibi beatus esse? Non videtur, inquit. Ergo quod amat quisque si amittere potest, potestne non timere? Non potest, inquit. Amitti autem possunt illa fortuita. Non igitur haec qui amat et possidet, potest ullo modo beatus esse. Nihil repugnavit. Hoc loco autem mater: Etiamsi securus sit, inquit, ea se omnia non esse amissurum, tamen talibus satiari non poterit. Ergo et eo miser, quo semper est indigus. Cui ego: Quid, inquam, his omnibus abundans rebus atque circumfluens, si cupiendi modum sibi statuat, eisque contentus decenter jucundeque perfruatur; nonne tibi videtur beatus? Non ergo, inquit, illis rebus, sed animi sui moderatione beatus est. Optime, inquam, nec huic interrogationi aliud, nec abs te aliud debuit responderi. Ergo nullo modo dubitamus, si quis beatus esse statuit, id eum sibi comparare debere quod semper manet, nec ulla saeviente fortuna eripi potest. Hoc, inquit, Trygetius, jamdudum consensimus. Deus, inquam, vobis aeternus, et semper manens videtur? Hoc quidem inquit Licentius, ita certum est, ut interrogatione non egeat;

zic, „faptul că nici nu poate cineva fi fericit, care nu are ceea ce vrea, şi că nici nu este fericit tot cel care are ceea ce vrea." Conceseră cu toţii.

11. „Ce", zic, „concedeţi că tot, care nu este fericit, este nefericit?" Nu se-ndoiră. „Tot, aşadar", zic, „care nu are ceea ce vrea, este nefericit." Le plăcură tuturor. „Ce trebuie, deci, să-şi alăture sieşi omul", zic, „ca să fie fericit? Căci i se va servi, poate, chiar şi asta, în plus, ospăţului acestuia al nostru, să nu fie neglijată aviditatea lui Licenţiu; căci ei trebuie, socot, să i se alăture ceea, ce, când vrea, are." Ziseră că e-nvederat. „Asta", zic, „rămânând pururea, nu trebuie, deci, să fie nici atârnată de soartă, şi nici supusă vreunei întâmplări. Căci tot ceea ce este mortal şi caduc, nu poate fi avut de către noi, când voim şi cât timp voim." Asimţiră cu toţii. Trygeţiu, însă: „Sunt", zice, „mulţi norocoşi, care posedă din plin, fără limită, înseşi acele lucruri fragile şi supuse-ntâmpărilor, plăcute, totuşi, pentru această viaţă, şi nici nu le lipseşte lor nimic din cele ce le voiesc. „Căruia eu: „Cel ce se teme",-i zic, „pare-ţi-se, oare, ţie că este fericit?" „Nu mi se pare", zice. „Deci, dacă cineva iubeşte ceea ce poate să piardă, poate-se, oare, să nu se teamă?" „Nu se poate", zice. „Cele fortuite pot fi, însă, pierdute. Cine le iubeşte, aşadar, şi le posedă pe acestea, nu se poate, cu nici un chip, să fie fericit." Nu se-ncontră cu nimic. În acest loc, însă, mama: „Chiar sigur să fie", zice, „că el n-are să piardă nimic din toate astea, nu va putea fi, totuşi, îndestulat cu unele de-astea. Este, deci, nefericit şi prin faptul că este pururea lipsit." Căreia eu. „Ce", -i zic, „scăldându-se şi-notând în toate aceste averi, dacă-şi statuează modul de-a le dori, şi, împăcat, se bucură decent şi plăcut de ele, nu ţi se pare, oare, ţie fericit?" „Nu prin acele averi", zice, „ci prin moderaţiunea spiritului său este el, prin urmare, fericit." „Foarte bine", -i zic, „nici acestei întrebări nu trebuie să i se răspundă absolut nimic alta, şi nici, mai ales, de către tine, alta. Nu stăm, deci, în nici un chip, la-ndoială că, dacă cineva a hotărât să fie fericit, el trebuie să-şi alăture sieşi ceea ce rămâne pururi şi nici nu-i poate fi lui smuls de nici un fel de soartă-nmâniată." „Asta", zice Trygeţiu, „am consimţit-o încă demultişor." „Dumnezeu", zic, „pare-vi-se vouă etern şi pururi rămâstitor?" „Asta, vezi-bine", zice Licenţiu, „e-atâta de cert, încât nu mai avea nevoie de nici

caeterique omnes pia devotione concinuerunt. Deum igitur, inquam, qui habet, beatus est.

12. Quod cum gaudentes libentissime acciperent: Nihil ergo, inquam, nobis jam quaerendum esse arbitror, nisi quis hominum habeat Deum; beatus enim profecto is erit. De quo quaero quid vobis videatur. Hic Licentius: Deum habet, qui bene vivit. Trygetius: **[Col. 0966]** Deum habet, inquit, qui facit quae Deus vult fieri. In cujus sententiam Lastidianus concessit. Puer autem ille minimus omnium: Is habet Deum, ait, qui spiritum immundum non habet. Mater vero omnia, sed hoc maxime approbavit. Navigius tacebat. Quem cum interrogassem quid sentiret, illud ultimum sibi placere respondit. Nec Rusticum percontari visum est negligendum, quaenam esset de re tanta ejus sententia, qui mihi videbatur non deliberatione magis quam pudore impeditus silere; Trygetio consensit.

13. Tum ego: Teneo, inquam, omnium placita de re magna sane, et ultra quam nec quaeri quidquam oportet, nec inveniri potest, si modo eam, uti coepimus, serenissime ac sincerissime investigemus. Quod hodie quia longum est, et habent in epulis suis et animi quamdam luxuriem, si ultra modum in eas et voraciter irruant (ita enim male quodammodo digerunt; unde valetudini mentium non minus quam ab illa ipsa fame metuendum est), melius nos hanc quaestio cras esurientes, si videtur, accipiet. Illud modo libenter liguriatis volo, quod subito mihi ministratori vestro in mentem suggestum est inferendum; et est, nisi fallor, qualia solent ultima apponi, quasi scholastico melle confectum atque conditum. Quo audito sese omnes quasi in elatum ferculum tetenderunt, coegeruntque ut dicere properarem quidnam id esset. Quid, inquam, putatis, nisi cum Academicis totum quod susceperamus confectum esse negotium? Quo accepto nomine, tres illi quibus res nota erat, sese erexerunt alacrius; et velut porrectis, ut fit, manibus inferentem ministrum adjuverunt, quibus potuerunt verbis, nihil se jucundius audituros esse monstrantes.

o-ntrebare": şi ceilalţi, cu toţii, conglăsuiră-ntr-o pioasă devoţiune. „Aşadar", zic, „cine îl are pe Dumnezeu, este fericit."

12. Ceea ce, cum primiră atotplăcut, bucurându-se: „Socot, deci", zic, „că nu ne mai rămâne nimic de cercetat, decât numai cine dintre oameni poate să-L aibă pe Dumnezeu; într-adevăr, acela va fi absolut fericit. Despre care întreb ce vi se pare vouă." Aci, Licenţiu: „Îl are pe Dumnezeu, cel care trăieşte drept." Trygeţiu: „Îl are pe Dumnezeu", zice, „cel care face ceea ce vrea Dumnezeu să fie făcut." La sentinţa căruia a conces Lastidian. Pruncul, însă, cel mai mic dintre toţi: „Acela Îl are pe Dumnezeu", zice, „care nu are spiritul imund". Mama, însă, le-a aprobat pe toate, dar, mai cu seamă, pe aceasta. Navigiu tăcea. Pe care, cum l-am întrebat ce simte, mi-a răspuns că lui îi place asta ultimă. Nici pe Rustic, care mi se părea că tace, împiedicat nu mai mult de deliberare decât de pudoare, nu l-am crezut de neglijat a-l iscodi cam care-i părerea lui despre un atâta de mare lucru; Trygeţiu a consimţit.

13. Atunci eu: „Tin", zic, „preceptele tuturor despre lucrul mare foarte, şi dincolo de care nici nu-i nevoie să se mai întrebe nimic, şi nici nu poate fi găsit, numai de-am putea să-l investigăm atotsenin şi atotsincer, precum am început. Ceea ce astăzi, fiindcă este lung, şi au, faţă de bucatele loruşi, şi spiritele o anume luxurie, dacă se aruncă vorace şi peste măsură asupra lor (aşa, într-adevăr, digeră oarecum rău; de unde trebuie să ne temem pentru sănătatea minţilor nu mai puţin decât de însăşi foametea aceea), mâine, de vi se pare potrivit, această chestiune ne va primi mai bine pe noi, flămânzii. Acum vreau s-o savuraţi cu plăcere pe asta, ce mie, ospătarului vostru, mi-a venit subit în minte să v-o aştern dinainte, şi este, dacă nu mă-nşel, dintre cele ce se obişnuieşte să fie servite ultimele, gătită şi garnisită ca şi cu miere scolastică." La auzul acesteia, se-ntinseră cu toţii ca spre o tavă adusă şi mă-ngrămădiră să mă grăbesc să le spun cam ce-ar putea fi asta. „Ce credeţi", zic, „decât doar că-ntregul negoţ, pe care l-am luat asupra-ne, a fost plămădit cu academicii?" La-nţelesul cărui cuvânt, cei trei, cărora faptul le era cunoscut, se ridicară mai nainte, şi, cum se-ntâmplă, cu şi cu mâinile-ntinse, îl ajutară, prin ce cuvinte putură, pe ospătarul încărcat, învederând că ei n-au s-audă nimic mai plăcut.

14. Tum ego ita rem proposui. Si manifestum est, inquam, beatum non esse qui quod vult non habet, quod paulo ante ratio demonstravit; nemo autem quaerit quod invenire non vult, et quaerunt illi semper veritatem: volunt ergo invenire; volunt igitur habere inventionem veritatis. At non inveniunt: sequitur eos non habere quod volunt; et ex eo sequitur etiam beatos non esse. At nemo sapiens, nisi beatus: sapiens igitur Academicus non est. Hic repente illi, quasi totum rapientes exclamaverunt. Sed Licentius attentius et cautius advertens timuit assensionem, atque subjecit: Rapui quidem vobiscum, siquidem exclamavi illa conclusione commotus. Sed nihil hinc admittam in viscera, et partem meam servabo Alypio: nam aut simul eam mecum lambet, aut me admonebit cur non oporteat attingere. Dulcia, inquam, magis metuere Navigius deberet, splene vitioso. Hic ille arridens: Plane, inquit, me talia sanabunt. Nam nescio quomodo contortum hoc et aculeatum, quod posuisti, ut ait ille, de melle Hymetio, acriter dulce est, nihilque inflat viscera. Quare totum etiam, palato aliquantum remorso, tamen ut possum libentissime in medullas trajicio. Non enim video quomodo redargui possit ista conclusio. Prorsus nullo modo potest, inquit Trygetius. Quare gaudeo jamdiu cum illis me inimicitias suscepisse. [**Col. 0967**] Nam nescio qua impellente natura, vel, ut verius dicam, Deo, etiam nesciens quomodo refellendi essent, tamen eis nimis adversabar.

15. Hic Licentius: Ego, inquit, illos nondum desero. Ergo, ait Trygetius, dissentis a nobis? Numquidnam, ille inquit, vos ab Alypio dissentitis? Cui ego: Non dubito, inquam, quin si adesset Alypius, huic ratiunculae cederet. Non enim tam absurde sentire poterat, ut aut beatus ille videretur, qui tantum bonum animi, quod ardentissime vellet habere, non haberet, aut illos nolle invenire veritatem, aut eum qui beatus non sit esse sapientem: nam his tribus, quasi melle, farre, atque nucleis, illud quod metuis gustare, confectum est. Illene, inquit, huic tam parvae puerorum

14 Atunci, eu le-am propus faptul astfel: „Dacă este-nvederat că cine nu are ceea ce vrea, nu este fericit, ceea ce ne-a demonstrat, puțin mai nainte, rațiunea; nimenea nu caută, însă, ceea ce nu vrea să afle, și ei caută pururi adevărul: vor, deci, să găsească, vor, așadar, să aibă găsirea adevărului. Dar nu găsesc; rezultă că ei nu au ceea, ce vor; și, de aceea, rezultă chiar și că nu sunt fericiți. Dar, nimeni, înțelept, decât numai fericitul: înțelept, așadar, academicul nu este." Aci, deodată, ei, ca și-nșfăcând totul, exclamară. Dar Licențiu, mai atent și mai precaut, întorcând-o, s-a temut de-asensiune, și a adăugat. „Am înșfăcat, bine-nțeles, dimpreună cu voi, dat fiind că, mișcat de acea concluzie, am exclamat. Dar nu voi slobozi nimic de-aci în viscere, și partea mea i-o voi păstra lui Alypiu: căci sau o va linge împreună cu mine, sau mă va face să-mi amintesc de ce nu se cuvine să fie atinsă." „Navigiu, cu splina beteagă", zic, „se cădea să se teamă mai mult de dulciuri." Aci, el, surâzând: „Absolut de totul", zice, „m-au întremat pe mine unele de-astea. Căci nu știu în ce chip acesta, sucit și-nțepător, pe care l-ai pus, este, precum zice atotcunoscutul despre mierea Hymetului, acru-dulce și nu umflă cu nimic măruntaiele. Dreptaceea, absolut totul, chiar cu cerul gurii puțintel pișcat, îl strămut, totuși, pe cât pot, atotplăcut, în adâncul inimii. Căci nu văd în ce chip ar putea fi dovedită falsă această concluzie." „Nu se poate", zice Trygețiu, „în absolut nici un chip. Dreptaceea, mă bucur că am luat demult asupra-mi dușmăniile cu ei. Căci, împins de nu știu ce natură, sau, ca să zic mai adevărat, de Dumnezeu, chiar neștiind în ce chip trebuie să fie dovediți falși, mă-ncontram, totuși, foarte loruși.

15. Aci, Licențiu: „Eu", zice, „încă nu-i părăsesc pe ei." „Deci", zice Trygețiu, „te dezici de noi?" „Nu cumva", zice el, „voi vă deziceți de Alypiu?" Căruia eu: „Nu mă-ndoiesc", îi zic, „că, dacă Alypiu ar fi de față, i-ar ceda acestui simplu raționament. Căci nu ar putea simți atât de absurd, încât fie să i se pară fericit cel care nu are un atâta de mare bine al spiritului, pe care vrea cu nespusă ardoare să-l aibă; fie că ei nu vor să descopere adevărul; fie că cel ce nu poate fi fericit, este-nțelept: căci din acestea trei, ca și din făină, miere și sâmburi, a fost plămădit ceea ce te temi tu să guști." „Cedare-ar el, oare", zice, „acestei mici ademeniri de-ale copiilor,

illecebrae cederet, Academicorum tanta ubertate deserta, qua inundante hoc nescio quid breve aut obruetur, aut pertrahetur? Quasi vero, inquam, longum aliquid nos quaeramus, praesertim adversus Alypium: nam non mediocriter parva ista esse fortia et utilia, satis sibi ipse de suo corpore argumentaretur. Tu autem qui elegisti de absentis auctoritate pendere, quid horum non probas? Utrum beatum non esse, qui quod vult non habet? an illos negas velle habere inventam veritatem, quam vehementer inquirunt? an videtur tibi quisquam sapiens non beatus? Prorsus beatus est, inquit, qui quod vult non habet, quasi stomachanter arridens. Quod cum juberem ut scriberetur: Non dixi, inquit exclamans. Quod item cum annuerem scribi: Dixi, inquit. Atque ego semel praeceperam ut nullum verbum praeter litteras funderetur. Ita adolescentem inter verecundiam atque constantiam exagitatum tenebam.

16. Sed cum his verbis eum jocantes, quasi ad vescendam particulam suam provocaremus, animadverti caeteros rei totius ignaros, sed scire cupientes quid inter nos solos tam jucunde ageretur, sine risu nos intueri. Qui mihi prorsus similes visi sunt, quod plerumque fieri solet, iis qui cum epulantur inter avidissimos rapacissimosque convivas, a rapiendo vel gravitate sese abstinent, vel pudore terrentur. Et quia ego invitaveram, et magni cujusdam hominis personam, atque ut totum explicem, veri hominis etiam in illis epulis invitatorem gerebam, sustinere non potui, commovitque me illa inaequalitas mensae nostrae et discrepantia. Arrisi matri. Atque illa liberrime quod minus habebant, quasi de suo cellario promendum imperans: Jam dic nobis, inquit, et redde qui sint isti Academici, et quid sibi velint? Cui breviter cum exposuissem aperteque, ita ut nemo illorum ignarus abscederet: Isti homines, inquit, caducarii sunt (quo nomine vulgo apud nos vocantur, quos comitialis morbus subvertit), et simul surrexit ut abiret; atque hic omnes laeti ac ridentes, interposito fine discessimus.

părăsind atât de marea ubertate a Academicilor, prin care, revărsându-se, acest nu ştiu ce scurt ar fi fie-necat, fie târât în devale cu sine." „Ca şi cum noi am căuta, într-adevăr", zic, „ceva lung, mai cu seamă-mpotriva lui Alypiu: şi-ar argumenta el însuşi îndesaţ sieşi, dintru întreaga lui fiinţă, că micile acestea sunt nu în mică măsură puternice şi utile. Tu, însă, care ai ales să te-atârni de autoritatea celui absent, ce dintre acestea n-aprobi? Nu cumva că nu este fericit cel care nu are ceea ce vrea, sau negi că ei voiesc să aibă descoperit adevărul, pe care-l caută vehement; sau ţi se pare ţie nonfericit cineva înţelept?" „Tocmai", zice, „fericit este cel care nu are ceea ce vrea", surâzând cvazistomacal. Ceea ce, cum porunceam să fie consemnat în scris: „N-am zis", zice, exclamând. Ceea ce, iarăşi, cum făceam semn să se scrie: „Am zis", zice. De altminteri, eu poruncisem, o dată pentru totdeauna, ca nici o vorbă să nu se scurgă în afara literelor. Aşa îl ţineam pe adolescent frământat între ruşine şi constanţă.

16. Dar, cum, glumind, prin aceste cuvinte îl provocam ca şi cum să-şi mănânce porţia sa, am băgat de seamă că ceilalţi, ignari faţă de-ntregul subiect, se uitau la noi fără să râdă, dar doritori să ştie ce se discuta atât de plăcut numai între noi aparte. Ei mi s-au părut absolut similari celor care se ospătează, cum se obişnuieşte de cele mai multe ori să se-ntâmple, între convivi atotavizi şi atotrapace, şi se abţin fie din gravitate s-apuce, fie sunt îngroziţi de pudoare. Şi, fiindcă eu îi invitasem, şi jucam rolul unui anume om mare, sau, ca să explic totul, eram, chiar la acele ospeţe, invitatorul în numele omului adevărat, nu l-am putut susţine, şi m-a mişcat acea inegalitate a mesei noastre şi discrepanţa. Îi surâsei mamei. Şi, iată, ea, poruncind nestânjenit ca spre-a se scoate din celarul său ceea ce-aveau ei mai puţin. „Ei, bine, spune-ne", zice, „şi lămureşte-ne cine sunt academicii ăştia şi ce au ei în minte?!" Căreia, cum îi expusesem scurt şi deschis, astfel, încât nici unul dintre ei să nu plece ignar: „Oamenii ăştia", zice ea, „sunt nişte caducari" (nume prin care sunt numiţi îndeobşte, la noi, cei pe care-i trânteşte morbul epilepsiei), şi s-a ridicat totodată să plece; şi, aci, cu toţii bucuroşi şi râzând, punându-i capăt, ne-am despărţit[4].

III. - *Disputatio secundae diei. Quis Deum habeat eo modo ut beatus sit. Spiritus immundus duobus modis appellari solet.*

17. [Col. 0968] Postridie autem cum item post prandium, sed aliquanto quam pridie serius, iidem ibidemque consedissemus: Tarde, inquam, venistis ad convivium: quod vobis non cruditate accidisse arbitror, sed paucitatis ferculorum securitate; quod non tam mature aggrediendum visum est, quod cito vos peresuros putastis. Non multum enim reliquiarum credendum erat remansisse, ubi die ipso atque solemnitate tam exiguum repertum erat. Fortasse recte. Sed quid vobis praeparatum sit, ego quoque vobiscum nescio. Alius est enim qui omnibus cum omnes, tum maxime tales epulas praebere non cessat: sed nos ab edendo, vel imbecillitate, vel saturitate, vel negotio plerumque cessamus: quem manentem in hominibus beatos eos facere, inter nos heri, ni fallor, pie constanterque convenerat. Nam cum ratio demonstrasset eum beatum esse qui Deum haberet, nec huic quisquam vestrum sententiae restitisset, quaesitum est quisnam vobis videretur Deum habere. De qua re, si bene memini, tres sententiae dictae sunt. Nam parti placuit, Deum habere illum qui ea faceret quae Deus vellet. Quidam autem dixerunt quod is Deum haberet, qui bene viveret. Reliquis vero in eis Deus esse visus est, in quibus qui immundus appellatur, spiritus non est.

18. Sed fortasse omnes diversis verbis unum idemque sensistis. Nam si duo prima consideremus, et omnis qui bene vivit, ea facit quae vult Deus; et omnis qui ea facit quae vult Deus, bene vivit; nec quidquam est aliud bene vivere, quam ea facere quae Deo placeant: nisi quid vobis aliud videtur. Assentiebantur. Tertium vero illud paulo diligentius considerandum est, propterea quod ritu castissimorum sacrorum spiritus immundus, quantum intelligo, duobus modis appellari solet: vel ille qui extrinsecus invadit animam sensusque conturbat, et quemdam hominibus infert furorem; cui excludendo qui praesunt, manum imponere vel exorcizare dicuntur, hoc est, per divina

III. - *Disputa zilei a doua. Cine-L are pe Dumnezeu în acel mod încât să fie fericit. Spiritul imund se obișnuiește a fi numit în două feluri.*

17. A doua zi, însă, cum, iarăşi, după prânz, dar mai târziu cu ceva ca-n ajun, ne adunarăm, să vorbim împreună, aceiaşi şi-n acelaşi loc: „Târziu", zic, „aţi venit la conviviu: ceea ce socot că nu vi s-a-ntâmplat din cauza indigestiei, ci din siguranţa puţinătăţii bucatelor; pentru că nu vi s-a părut de atacat prea devreme ceea ce aţi socotit că aveţi să daţi repede gata. Într-adevăr, nu era de crezut că a rămas mult din cele ce au rămas, unde se găsise atât de puţin în ziua însăşi şi la solemnitate. Pe drept, poate. Dar ce să vă fi fost pregătit vouă, nici chiar eu, dimpreună cu voi, nu ştiu. Altul este, într-adevăr, Carele tuturor când toţi, atunci, mai cu seamă, nu pregetă să le ofere astfel de bucate; dar noi fie din imbecilitate, fie din săturare, fie din negoţ, pregetăm a mânca. Că El, rămăstitor întru oameni, îi face pe ei fericiţi, dacă nu mă-nşel, s-a convenit pios şi constant, ieri, între noi. Căci, cum raţiunea demonstrase că acela este fericit care îl are pe Dumnezeu, şi nici nu i s-a opus careva dintre voi acestei sentinţe, s-a căutat cam cine anume vi se pare vouă că-L are pe Dumnezeu. Fapt despre care, dacă bine-mi amintesc, s-au spus tare sentinţe. Căci unei părţi i-a plăcut că îl are pe Dumnezeu acela, care face cele ce voieşte Dumnezeu. Unii, însă, au zis că acela, care trăieşte drept, Îl are pe Dumnezeu. Celor ce-au mai rămas, li s-a părut, însă, că întru aceia este Dumnezeu, întru cari nu este spiritul, care este numit imund.

18. Dar aţi simţit, poate, prin cuvinte diferite, una şi-aceeaşi. Căci, dacă le luăm în considerare pe primele două, şi tot, care trăieşte drept, face cele ce voieşte Dumnezeu, şi tot, care face cele ce voieşte Dumnezeu, trăieşte drept, şi nici nu este nimic alta a trăi drept, decât numai a face cele ce să-i placă lui Dumnezeu. dacă nu cumva vouă vi se pare alta anume." Asimţiră. „Cea de-a treia, însă, e de considerat puţin mai diligent, pentru că, în ritul ştotcastelor sacre, pe cât înţeleg, spiritul imund se obişnuieşte a fi numit în două moduri: fie cel care invadează extrinsec sufletul şi conturbă simţurile şi le vârâ-nlăuntru unor oameni furoarea, cu a cărui excludere cei ce sunt însărcinaţi, sunt menţionaţi că impun mâna sau exorcizează, că-l alungă, adică adjurându-l prin cele

eum adjurando expellere: aliter autem dicitur spiritus immundus, omnis omnino anima immunda; quod nihil est aliud quam vitiis et erroribus inquinata. Itaque abs te quaero, tu puer, qui fortasse aliquanto sereniore ac purgatiore spiritu istam sententiam protulisti, quis tibi videatur immundum spiritum non habere: illene qui daemonem non habet, quo vesani homines fieri solent; an ille qui animam suam a vitiis omnibusque peccatis mundavit? Is mihi videtur, inquit, immundum spiritum non habere, qui caste vivit. Sed castum, inquam, quem vocas? eumne qui nihil peccat, an eum qui ab illicito tantum concubitu temperet? Quomodo, inquit, castus potest esse, [**Col. 0969**] qui ab illicito tantum concubitu abstinens sese, caeteris peccatis non desinit inquinari? Ille est vere castus, qui Deum attendit, et ad ipsum solum se tenet. Quae rerba pueri sicut dicta erant, cum conscribi mihi placuisset: Is ergo, inquam, necesse est ut bene vivat, et qui bene vivit necessario talis est; nisi quid tibi aliud videtur. Concessit cum caeteris. Ergo una est hic, inquam, dicta sententia.

19. Sed illud a vobis paululum quaero, velitne Deus ut homo Deum quaerat? Dederunt. Item quaero; numquidnam possumus dicere, illum qui Deum quaerit, male vivere? Nullo modo, dixerunt. Etiam hoc tertium respondete; spiritus immundus potestne Deum quaerere? Negabant, aliquantum dubitante Navigio, qui postea caeterorum vocibus cessit. Si igitur, inquam, qui Deum quaerit, id facit quod Deus vult, et bene vivit, et spiritum immundum non habet; qui autem Deum quaerit, nondum habet Deum: non igitur quisquis aut bene vivit, aut quod vult Deus facit, aut spiritum immundum non habet, continuo Deum habere credendus est. Hic cum se caeteri concessionibus suis deceptos riderent, postulavit mater, cum diu stupida fuisset, ut ei hoc ipsum quod conclusionis necessitate intorte dixeram, explicando relaxarem atque solverem. Quod cum factum esset: Sed nemo, inquit, potest pervenire ad Deum, nisi Deum quaesierit. Optime, inquam. Tamen qui adhuc

divine: altfel, însă, e numit spirit imund, în genere, orice suflet imund, ceea ce nu-nseamnă nimic alta decât întinat de vicii și erori. Și, astfel, de la tine caut să aflu, tu, pruncule care poate ai dat cu spiritul ceva mai senin și mai purgat la iveală această sentință, cine ți se pare ție că nu are spiritul imund: cel care nu are, oare, demonul prin care oamenii sunt făcuți nebuni, sau cel care și-a curățit sufletul său de vicii și de toate păcatele?" „Acela mi se pare mie", zice, „că nu are spiritul imund, care trăiește cast." „Dar cast", zic, „pe cine-l numești, pe cel care nu păcătuiește cu nimic, sau pe cel ce se temperează numai de la împreunarea ilicită?" „În ce chip anume", zice, „se poate să fie cast cel care, abstinându-se pe sine numai de la-mpreunarea ilicită, nu-ncetează să se-ntineze cu celelalte păcate? Acela este cu adevărat cast, carele-L ascultă atent pe Dumnezeu și se ține pe sine numai la El Însuși." Care vorbe ale pruncului, cum mie-mi plăcu să fie consemnate în scris precum fuseseră spuse: „Acela, deci", zic, „e necesar să trăiască drept, și cel ce trăiește drept, este în mod necesar, așa, doar dacă nu ți se pare ție alta." A conces dimpreună cu ceilalți. „Deci", zic, „aci s-a spus o singură sentință.

19. Dar asta mai caut s-o aflu puțintel de la voi: voiește, oare, Dumnezeu ca omul să caute să-L afle pe Dumnezeu?" Conceseră. „Caut, iarăși, să aflu: putem noi, oare, să zicem că cel care caută să-L afle pe Dumnezeu, trăiește strâmb?" „În nici un chip", ziseră. „Chiar și pe asta, a treia, răspundeți-mi-o: spiritul imund poate, oare, să caute să-L afle pe Dumnezeu?" Negară, stând întrucâtva la-ndoială Navigiu, care, după aceea, a cedat celorlalte voci. „Dacă, prin urmare", zic, „cel, ce caută să-L afle pe Dumnezeu, și trăiește drept, și spiritul imund nu-l are, cel care, însă, caută să-L afle pe Dumnezeu, nu-L are încă pe Dumnezeu: nu-i, deci, de crezut că, fie trăiește drept, fie face ceea ce vrea Dumnezeu, fie nu are spiritul imund, urmează numaidecât că cineva îl are pe Dumnezeu." Aci, cum ceilalți, prinși îndesine în cursă, prin concesiunile loruși, râdeau, mama, cum de mult stătea încremenită, a cerut să-i destrâng și să-i dezleg, explicându-i, asta însăși, pe care, din necesitatea concluzionării, am zis-o mai încâlcit. Ceea ce, cum s-a făcut: „Dar nimeni nu poate ajunge la Dumnezeu", zice, „decât numai dacă va fi căutat să-L afle pe Dumnezeu." „Foarte bine",

quaerit, nondum ad Deum pervenit, etiamsi bene vivit. Non igitur quisquis bene vivit, Deum habet. Mihi, inquit, videtur Deum nemo non habere: sed eum qui bene vivit, habet propitium; qui male, infestum. Male igitur, inquam, hesterno die concessimus eum beatum esse qui Deum habet: siquidem omnis homo Deum habet, nec tamen omnis homo beatus est. Adde ergo, inquit, propitium.

20. Saltem, inquam, hoc inter nos satis constat, eum beatum esse qui habet propitium Deum? Vellem, inquit Navigius, consentire: sed illum vereor qui adhuc quaerit, praesertim ne concludas beatum esse Academicum, qui hesterno sermone, vulgari quidem et male latino, sed aptissimo sane, ut mihi videtur, verbo caducarius nominatus est. Non enim possum dicere homini Deum quaerenti adversum Deum esse: quod si dici nefas est, propitius erit; et qui propitium Deum habet, beatus est. Beatus ergo erit ille qui quaerit: omnis autem quaerens nondum habet quod vult. Erit igitur beatus homo qui quod vult non habet, quod heri nobis omnibus videbatur absurdum; unde credebamus Academicorum tenebras esse discussas. Quare jam de nobis Licentius triumphabit, mihique illa dulcia, quae contra valetudinem meam temere accepi, has de me poenas exigere, quasi prudens medicus admonebit.

21. Hic cum etiam mater arrisisset: Ego, inquit, frygetius, non concedo continuo Deum adversari cui non sit propitius, sed esse aliquid medium puto. Cui ego: Istum tamen hominem, inquam, medium, cui nec Deus propitius est nec infestus, Deum quoquo modo habere concedis? Hic cum ille cunctaretur: [**Col. 0970**] Aliud est, inquit mater, Deum habere, aliud non esse sine Deo. Quid ergo, inquam, melius est; utrum habere Deum, an non esse sine Deo? Quantum, inquit, possum intelligere, ista est sententia mea: qui bene vivit, habet Deum, sed propitium; qui male, habet Deum, sed

zic. „Totuşi, cine încă mai caută, n-a ajuns încă la Dumnezeu, chiar dacă trăieşte drept. Deci nimenea, care trăieşte drept, nu-l are pe Dumnezeu." „Mie mi se pare", zice, „că nu-i nimeni să nu-L aibă; dar cel care trăieşte drept, Îl are pe El împăcat, cel care strâmb, mâniat." „Rău, aşadar", zic, „am conces, ieri, că acela este fericit, care Îl are pe Dumnezeu: dat fiind că tot omul îl are pe Dumnezeu, şi, totuşi nu tot omul este fericit." „Adaugă-l, deci", zice ea, „pe împăcat."

20. „Rămâne-ntre noi", zic, „măcar asta statorit îndesaţ, că acela este fericit, care Îl are pe Dumnezeu împăcat?" „Aş vrea", zice Navigiu, „să consimt: dar mă tem de cel ce mai caută încă; mai cu seamă să nu concluzi că este fericit academicul, care, în discuţia de ieri, a fost numit printr-un cuvânt vulgar, desigur, şi rău latineşte, dar atotdrept foarte, precum mi se pare mie, caducar. Într-adevăr, nu pot zice că Dumnezeu este-mpotriva omului, care caută să-L afle pe Dumnezeu: ceea ce, dacă-i nelegiuit a o zice, îi va fi împăcat: şi cel care îl are pe Dumnezeu împăcat, este fericit. Va fi, deci, fericit cel care caută să afle: tot căutătorul, însă, nu are încă ceea ce vrea. Va fi, deci, fericit omul, care nu are ceea ce vrea, ceea ce, ieri, nouă, tuturor, ni se părea absurd; de unde credeam că tenebrele academicilor au fost risipite. Va-să-zică, Licenţiu va triumfa, iată, asupra-ne; şi mie îmi va da sfaturi ca şi un medic prudent că acele dulciuri, pe care le-am luat temerar împotriva sănătăţii mele, mă pedepsesc cu aceste pedepse."

21. Aci, cum chiar şi mama surâse: „Eu", zice Trygeţiu, „nu conced că rezultă cu necesitate că Dumnezeu i se-mpotriveşte celui căruia nu-i este-mpăcat, ci socot că există ceva mediu." Căruia eu: „Crezi tu", îi zic, „că acest om mediu, căruia Dumnezeu nu-i este nici împăcat, nici ne-mpăcat, Îl are, totuşi, într-un mod oarecare, pe Dumnezeu?" Aci, cum el pregeta: „Una este", zice mama, „a-L avea pe Dumnezeu, alta, a nu fi fără Dumnezeu". „Ce este, aşadar", zic, „mai bine: a-L avea, oare, pe Dumnezeu, sau a nu fi fără Dumnezeu?" „Pe cât pot eu înţelege", zice ea, „asta este sentinţa mea: cine trăieşte drept Îl are pe Dumnezeu, dar împăcat; cine trăieşte strâmb Îl are pe Dumnezeu, dar ne-mpăcat. Cine, însă,

adversum. Qui autem adhuc quaerit, nondumque invenit, neque propitium neque adversum, sed non est sine Deo. Haeccine, inquam, vestra etiam sententia est? Hanc esse dixerunt. Dicite mihi, quaeso, inquam: non vobis videtur esse homini Deus propitius cui favet? Esse confessi sunt. Non ergo, inquam, favet Deus quaerenti sese homini? Responderunt: Favet. Habet igitur, inquam, qui Deum quaerit, Deum propitium; et omnis qui habet Deum propitium, beatus est. Beatus est ergo et ille qui quaerit. Qui autem quaerit, nondum habet quod vult. Erit igitur beatus qui quod vult non habet. Prorsus, inquit mater, non mihi videtur beatus esse qui quod vult non habet. Ergo, inquam, non omnis qui habet Deum propitium, beatus est. Si hoc cogit ratio, inquit, non possum negare. Ista igitur, inquam, distributio erit, ut omnis qui jam Deum invenit et propitium Deum habeat, et beatus sit: omnis autem qui Deum quaerit propitium Deum habeat, sed nondum sit beatus; jamvero quisquis vitiis atque peccatis a Deo se alienat, non modo beatus non sit, sed ne Deo quidem vivat propitio.

22. Quod cum placuisset omnibus: Bene habet, inquam; sed adhuc illud vereor, ne vos moveat quod jam superius concesseramus, miserum esse quisquis beatus non sit: cui consequens erit esse miserum hominem qui propitium tenet Deum, quem adhuc Deum quaerentem nondum diximus esse beatum. An vero, quod ait Tullius, multorum in terris praediorum dominos divites appellamus; omnium virtutum possessores pauperes nominabimus? Sed illud videte, utrum quomodo verum est quod omnis egens miser sit, ita sit verum quod omnis miser egeat. Ita enim erit verum, nihil aliud esse miseriam quam egestatem, quod me nunc, cum diceretur, laudare sensistis. Hoc autem hodie longum est ut quaeramus; quare peto ne fastidio vobis sit ad istam mensam cras etiam convenire. Quod cum omnes se libentissime habere dixissent, surreximus.

mai caută să afle, dar nu a aflat încă, nu-L are nici împăcat, şi nici ne-mpăcat, dar nu este fără Dumnezeu." „Este aceasta, oare", zic, „chiar şi sentința voastră?" Au zis că asta este. „Ziceți-mi mie, rogu-vă", zic, „nu vi se pare vouă, oare, că Dumnezeu îi este împăcat celui căruia-i este de partea sa?" Au mărturisit că-i este. „Nu-i este, deci", Dumnezeu de partea sa omului, care-L caută pe Sine Însuşi?" Răspunseră: „Este de partea sa" „Îl are, deci cel, care caută să-L afle pe Dumnezeu", zic, „pe Dumnezeu împăcat; şi tot, care-L are pe Dumnezeu împăcat, este fericit. Este, deci, fericit şi, cel ce caută să afle. Cel care caută, însă, să afle, nu are încă ceea, ce vrea. Va fi, aşadar, fericit cel care n-are ceea ce vrea." „Absolut deloc", zice mama, „nu mi se pare mie că este fericit cel care nu are ceea ce vrea." „Deci", zic, „nu tot, care-L are pe Dumnezeu de partea sa, este fericit." „Dacă asta ne constrânge raţiunea", zice ea, „nu pot să neg." „Aceasta", zic, „va fi, aşadar, distribuţia: tot, care L-a găsit deja pe Dumnezeu, Îl şi are pe Dumnezeu împăcat şi este şi fericit: tot, însă, care caută să-L afle pe Dumnezeu, Îl şi are de partea sa pe Dumnezeu, dar nu este încă fericit: încaltea, oricine se alienează pe sine de la Dumnezeu, prin vicii şi păcate, nu numai că nu este fericit, ci, bine-nţeles, nici nu trăieşte cu Dumnezeu împăcat."

22. Ceea ce, cum le plăcu tuturor: „E bine", zic, „dar încă mă tem să nu cumva să vă mişte faptul că am conces deja, mai sus, că este nefericit oricine nu este fericit; căruia îi va fi consecvent că este nefericit omul care-L ţine pe Dumnezeu împăcat, pe care, căutându-L încă pe Dumnezeu, nu l-am numit încă fericit. Îi vom denumi noi, oare, pentru c-a spus-o Tullius, avuţi pe stăpânii multor domenii funciare, şi pe posesorii tuturor virtuţilor îi vom numi pauperi? Dar luaţi numai aminte faptul că, dacă este adevărat ca tot lipsitul să fie mizer, tot aşa este adevărat ca tot mizerul să fie lipsit. Aşa, într-adevăr, va fi adevărat că mizeria nu este absolut nimic ulta decât lipsa, ceea ce, acum, cum se rostea, aţi simţit că eu laud. Asta, însă, este prea lungă să căutăm s-o aflăm astăzi: dreptacea, cer să nu vă fie silă să v-adunaţi şi mâine la masa aceasta." Aşa, cum toţi au zis că se vor strânge cu mare plăcere, ne-am ridicat.

IV. - *Disputatio tertiae diei. De quaestione pridie proposita dicendum. Miser est omnis qui eget. Sapiens porro aliquo non eget. An omnis qui miser est, egeat. Animi egestas. Animi plenitudo. Quis demum sit beatus.*

23. Tertius autem dies disputationis nostrae, matutinas nubes quae nos cogebant in balneas, dissipavit, tempusque pomeridianum candidissimum reddidit. Placuit ergo in pratuli propinqua descendere, atque omnibus nobis ubi commodum visum est considentibus, reliquus ita sermo peractus est. Omnia pene, inquam, quae interroganti mihi concedi a vobis volui, habeo ac teneo: quare hodierno die, quo possimus tandem hoc nostrum convivium aliquo intervallo dierum distinguere, aut nihil, aut non multum erit, ut [**Col. 0971**] opinor, quod mihi vos respondere necesse sit. Dictum enim erat a matre, nihil aliud esse miseriam quam egestatem, convenitque inter nos, omnes qui egeant miseros esse. Sed utrum omnes etiam miseri egeant, nonnulla quaestio est, quam hesterno die non potuimus explicare. Hoc autem ita se habere, si ratio demonstraverit, perfectissime inventum est qui sit beatus: erit enim ille qui non eget. Omnis enim non miser, beatus est. Beatus est ergo qui egestate caret, si quam dicimus egestatem, eamdem miseriam esse constiterit.

24. Quid enim, ait Trygetius? non potest ex eo jam confici, omnem non egentem beatum esse, quo manifestum est omnem qui egeat esse miserum? Nam concessisse nos memini, nihil esse medium inter miserum et beatum. Aliquidne, inquam, inter mortuum et vivum tibi medium videtur esse? nonne omnis homo aut vivus aut mortuus est? Fateor, inquit, neque hic esse aliquid medium: sed quorsum istud? Quia, inquam, etiam istud te fateri credo, omnem qui ante annum sepultus est, esse mortuum. Non negabat. Quid? omnis qui ante annum sepultus non est, vivit? Non, ait, sequitur. Ergo, inquam, non sequitur ut si omnis qui eget miser est, omnis qui non eget sit beatus, quamvis inter miserum et beatum, ut inter vivum et mortuum, medium nihil inveniri queat.

IV. - *Disputa zilei a treia: răspunsul la chestiunea propusă-n ziua trecută. Este mizer tot, care este lipsit. Înţeleptul nu este lipsit. Oare tot, care este mizer, este lipsit. Delipsa spiritului. Plenitudinea spiritului. Cine este, de fapt, fericit.*

23. A treia zi a disputei noastre a risipit, însă, norii matinali, care ne-au adunat în baie, şi a readus atotstrălucită după amiaza. Ne-a plăcut, deci, să descindem în preluca vecină şi, după ce ne-am aşezat unde i s-a părut comod fiecăruia, s-a desfăşurat astfel discuţia rămasă. „Aproape toate", zic, „care am vrut să-mi fie concese de voi mie, întrebătorului, le am şi le ţin; dreptaceea, da, ziua de astăzi, în ea, ca prin aceasta să putem, totuşi, distinge, printr-un anume interval al zilelor, acest conviviu al nostru, sau nu va fi nimic, sau nu mult, precum socot, ce să fie necesar să-mi răspundeţi. S-a spus, într-adevăr, de către mama că nefericirea nu-i absolut nimic alta decât lipsa şi s-a convenit între noi că toţi, ce-s lipsiţi, sunt nefericiţi. Dar, dacă chiar toţi nefericiţii-s lipsiţi, sau nu, e o chestiune anume, pe care, în ziua de ieri, n-am putut-o explica. Dar, dacă raţiunea va fi demonstrat că asta aşa se prezintă în sine, s-a găsit perfectissim cine este fericit: va fi, într-adevăr, cel care nu este lipsit. Căci tot nonmizerul este fericit. Este fericit, deci, cel care este lipsit de lipsă, dacă se va fi dovedit logic că aceea, pe care o numim lipsă, este ea însăşi mizeria (= nefericirea, n. tr.).

24. „Ce, va-să-zică", zice Trygeţiu, „nu se poate deduce deja că tot nonlipsitul este fericit din faptul că s-a dovedit că tot, care-i lipsit, este nefericit? Căci mi-amintesc că noi am conces că nu este nimic mediu între nefericit şi fericit." „Pare-ţi-se, oare", zic, „că există ceva mediu între mort şi viu, oare nu tot omul este sau viu, sau mort?" „Recunosc", zice, „că nici aci nu este nimic mediu: dar la ce asta?" „Fiindcă", zic, „cred că tu recunoşti şi faptul că tot, care a fost înmormântat de un an, este mort." Nu a negat. „Ce, tot, care n-a fost înmormântat de un an, trăieşte?" „Nu rezultă cu necesitate", zice. „Deci", zic, „nu rezultă cu necesitate că, dacă tot, care-i lipsit, este nefericit, tot, care nu-i lipsit, este fericit, chiar dacă între nefericit şi fericit, precum între viu şi mort, nu poate fi găsit nimic mediu."

25. Quod cum aliqui eorum paulo tardius intellexissent, me id quibus potui verbis ad eorum sensum accommodatis aperiente atque versante: Ergo, inquam, miserum esse omnem qui egeat, dubitat nemo; nec nos terrent quaedam sapientium corpori necessaria. Non enim eis eget ipse animus, in quo posita est vita beata. Ipse enim perfectus est; nullus autem perfectus aliquo eget: et quod videtur corpori necessarium sumet, si adfuerit; si non adfuerit, non eum istarum rerum franget inopia. Omnis namque sapiens fortis est; nullus autem fortis aliquid metuit. Non igitur metuit sapiens aut mortem corporis, aut dolores, quibus pellendis vel vitandis vel differendis sunt necessaria illa, quorum ei potest contingere inopia. Sed tamen non desinit, eis bene uti, si ipsa non desunt. Verissima est enim illa sententia:

Nam tu quod vitare possis stultum admittere est.
(Terent. in Eunucho, act. 4, scen. 6)

Vitabit ergo mortem ac dolorem, quantum potest et quantum decet; ne si minime vitaverit, non ex eo miser sit quia haec accidunt, sed quia vitare cum posset, noluit: quod manifestum stultitiae signum est. Erit ergo ista non vitans, non earum rerum perpessione, sed stultitia miser. Si autem non valuerit evitare, cum id sedulo ac decenter egerit, non eum ista irruentia miserum facient. Etenim et illa ejusdem comici sententia non minus vera est:

Quoniam non potest id fieri quod vis,
Id velis quod possit.
(Id. in Andria, act. 2, scen. 1.)

Quomodo erit miser, cui nihil accidit praeter voluntatem? Quia quod sibi videt non posse provenire, non potest velle. Habet enim rerum certissimarum voluntatem, **[Col. 0972]** id est, ut quidquid agit, non agat nisi ea virtutis quodam praescripto et divina lege sapientiae, quae nullo ab eo pacto eripi possunt.

25. Dar, cum unii dintre ei înțeleseră puțin mai greu, eu, dezvăluindu-le și desfășurându-le-o pe asta, prin cuvintele prin care-am putut potrivite înțelegerii lor: „Deci", zic, „nimenea nu stă la-ndoială că este nefericit tot cel care este lipsit: și nici nu ne-nspăimântă pe noi unele necesare corpului înțelepților. Căci nu-i lipsit de ele spiritul însuși, întru care este statorită viața fericită. El însuși este, într-adevăr, perfect. Nici un perfect, însă, nu este lipsit de ceva: și ceea ce i se pare necesar corpului, ia, de-i va fi fost la-ndemână; de nu-i va fi fost la-ndemână, nu-l va frânge pe el nevoia unor astfel de lucruri. Căci tot înțeleptul este puternic; nici un puternic, însă, nu se teme de ceva. Înțeleptul nu se teme, așadar, nici de moartea corpului, nici de durerile, pentru potolirea sau evitarea, sau îndepărtarea cărora sunt necesarele acelea, a căror nevoie poate să se abată asupra-i. Dar, totuși, nu încetează să se folosească bine de ele, dacă ele însele nu lipsesc. Atotadevărată este, bine-nțeles, binecunoscuta sentință:

Căci e prosteşte s-admiți ceea ce poți evita.
(*Ter. Eun.* act. 4. scen. 6)

Va evita, așadar, moartea și durerea, pe cât poate și pe cât se cade; nici, dacă nu le va fi evitat, nu de aceea va fi nefericit, fiindcă ele s-au întâmplat, ci fiindcă, deși putea, nu a voit să le evite: ceea ce este semnul învederat al prostiei. Neevitându-le pe acestea, va fi, deci, nefericit nu prin suportarea durerilor din partea acelor fenomene, ci prin prostie. Dacă nu va fi fost, însă, în stare să le evite, cum va fi făcut sedul și decent asta, ele nu-l vor face nefericit, tăbărând asupra-i. De altminteri și acea sentință a aceluiași comic nu-i mai puțin adevărată:

Fiindcă nu poate să se facă ceea ce vrei,
Asta s-o vrei, ce se poate.
(Id. Andria, act. 2., scen. 1.)

În ce chip va fi nefericit cel căruia nu i se-ntâmplă nimic în afara voinței? Căci ceea ce vede, că nu-i poate proveni sieși, nu poate s-o voiască. Are, într-adevăr, voința atotcertelor lucruri, ca, adică, tot ceea ce face, să nu facă decât numai dintr-un anume prescript al virtuții și dintru divina lege a înțelepciunii, care, în nici un chip, nu pot fi luate de la el.

26. Jam nunc videte, utrum etiam omnis qui miser est, egeat. Nam huic sententiae concedendae difficultatem illa res facit, quod multi in magna fortuitarum rerum copia constituti sunt, quibus ita facilia sunt omnia, ut ad eorum nutum praesto sit quidquid cupiditas poscit. Difficilis quidem ista vita est. Sed fingamus aliquem talem, qualem Tullius fuisse dicit Oratam. Quis enim facile dicat Oratam egestate laborasse, hominem ditissimum, amoenissimum, deliciosissimum, cui neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam integramque valetudinem? Nam et praediis quaestuosissimis et amicis jucundissimis, quantum libuit, abundavit; et illis omnibus aptissime ad salutem corporis usus est, ejusque (ut breviter totum explicem) omne institutum voluntatemque omnem successio prospera consecuta est. Sed fortasse inquiet aliquis vestrum, plus illum quam habebat, habere voluisse. Hoc ignoramus. Sed quod satis est quaestioni, faciamus eum non desiderasse amplius quam tenebat. Videturne vobis eguisse? Etiamsi concedam, inquit Licentius, nihil eum desiderasse, quod in homine non sapiente nescio quomodo accipiam; metuebat tamen, erat enim vir, ut dicitur, ingenii non mali, ne illa omnia sibi vel uno adverso impetu raperentur. Non enim magnum erat intelligere, talia cuncta, quantacumque essent, esse sub casibus constituta. Tum ego arridens: Vides, inquam, Licenti, fortunatissimum istum hominem a beata vita ingenii bonitate impeditum. Quo enim erat acutior, eo videbat illa omnia se posse amittere; quo metu frangebatur, illudque vulgare satis asserebat: Infidum hominem malo suo esse cordatum.

27. Hic cum et ille et caeteri arrisissent: Illud tamen, inquam, diligentius attendamus, quia etsi timuit iste, non eguit: unde quaestio est. Egere est enim in non habendo, non in timore amittendi quae habeas. Erat autem iste miser, quia metuebat, quamvis non egeret. Non igitur omnis qui miser est, eget. Quod cum approbavisset cum caeteris etiam ipsa cujus sententiam defendebam, aliquantulum tamen addubitans: Nescio, inquit, tamen, et nondum plene

26. Mai luați acum aminte dacă chiar și tot, care este nefericit, este lipsit. Căci spre-a i se concede acestei sentințe îi creează o oarecare dificultate acel fapt anume că, în marea massă a lucrurilor fortuite, au fost constituiți mulți, cărora atâta de facile le sunt toate, încât, la un singur semn al loruși, să le fie la dispoziție tot ce-și solicită cupiditatea. Să ni-l închipuim, însă, pe cineva așa, cum Tullius zice că a fost Orata. Cine, într-adevăr, ar putea facil zice că Orata, omul atotavut, atotîncântător, atotdelicios, căruia nici spre voluptate nu i-a lipsit nimic, nici spre grație, nici spre buna și integra sănătate, s-a muncit cu lipsa. Căci a abundat, cât i-a plăcut, și-n domenii atotscumpe, și-n amici atotplăcuți; și s-a folosit atotapt de toate acestea spre sănătatea corpului: și tot planul lui (ca să explic pe scurt totul), și toată voința sa au fost urmate de-o împlinire prosperă. Dar va zice, poate, careva dintre voi că el a vrut să aibă mai mult decât avea. Ignorăm asta. Dar, ceea ce-i este de saț chestiunii, să ne-nchipuim că el n-a dorit mai mult decât cât deținea. Pare-vi-se, oare, vouă că el a fost lipsit?" „Chiar dacă aș concede", zice Licențiu, „că el nu și-a dorit nimic, ceea ce, în omul neînțelept, nu știu cum s-o iau, se temea, totuși, căci era, cum se zice, un bărbat de treabă, ca nu cumva toate acelea să-i fie răpite fie și de-o furie oarbă. Căci nu era mai știu eu ce să-nțeleagă că toate d' al' de'astea, oricât de multe să fie ele, sunt supuse la voia-ntâmplării." Atunci eu, surâzând: „Tu-l vezi, Licențiu", zic, „pe-acest om atotavut, împiedicat de la viața fericită de bunătatea firii. Cu cât era, într-adevăr, mai pătrunzător, cu atât mai mult vedea că el poate să le piardă pe toate acelea; de teama, de care era frânt, îl emancipa-ndesaț și faptul banal că: Omul necredincios este spre răul lui înimos."

27. Aci, cum el și ceilalți surâseră: „Faptul de unde provine cheatiunea", zic, „să-l ascultăm mai diligent, totuși, fiindcă, chiar dacă ăsta s-a temut, n-a fost lipsit. A fi lipsit este, într-adevăr, întru neavând, nu întru teama de-a pierde ceea ce ai. Era, însă mizer ăsta, fiindcă se temea, deși nu era lipsit. Nu tot, așadar, cel care este nefericit, este lipsit." Dar, cum aprobase dimpreună cu ceilalți chiar și ea însăși, a cărei sentință o apăram, stând ea, totuși puțintel în cumpănă: „Nu știu", zice, „totuși, și nu-nțeleg pe deplin încă în

intelligo quomodo ab egestate possit miseria, aut egestas a miseria separari. Nam et iste qui dives et locuples erat, et nihil, ut dicitis, amplius desiderabat; tamen quia metuebat, ne amitteret egebat sapientia. Ergone hunc egentem diceremus, si egeret argento et pecunia; cum egeret sapientia, non diceremus? Ubi cum omnes mirando exclamassent, me ipso etiam non mediocriter alacri atque laeto, quod ab ea potissimum dictum esset quod pro magno de philosophorum libris, atque ultimum proferre paraveram: Videtisne, inquam, aliud esse multas variasque doctrinas, aliud animum attentissimum in Deum? Nam unde ista quae miramur, nisi inde procedunt? Hic **[Col. 0973]** Licentius laetus exclamans: Prorsus, inquit, nihil verius, nihil divinius dici potuit. Nam et major et miserabilior egestas nulla est, quam egere sapientia; et qui sapientia non eget, nulla re omnino egere potest.

28. Est ergo animi egestas, inquam, nihil aliud quam stultitia. Haec est enim contraria sapientiae, et ita contraria ut mors vitae, ut beata vita miserae; hoc est, sine aliquo medio. Nam ut omnis non beatus homo miser est, omnisque homo non mortuus vivit; sic omnem non stultum manifestum est esse sapientem. Ex quo et illud jam licet videre, non ex eo tantum Sergium Oratam fuisse miserum, quod timebat ne fortunae illa munera amitteret, sed quia stultus erat. Quo fit ut miserior esset, si tam pendulis nutantibusque iis quae bona putabat, nihil omnino metuisset. Esset enim non fortitudinis excubiis, sed mentis sopore securior, et altiore stultitia demersus miser. At si omnis qui caret sapientia magnam patitur egestatem, omnisque compos sapientiae nihilo eget, sequitur ut stultitia sit egestas. Ut autem omnis stultus miser, ita omnis miser stultus est. Ergo ut omnis egestas miseria, ita omnis miseria egestas esse convincitur.

29. Quam conclusionem Trygetius cum se parum intellexisse diceret: Quid, inquam, inter nos ratione convenit? Eum egere, inquit, qui sapientiam non habeat. Quid est ergo, inquam, egere? Sapientiam, inquit, non

ce chip anume poate fi separată nefericirea de lipsă sa lipsa de nefericire. Căci şi ăsta, care era avut şi-ndestulat, şi nu dorea, precum ziceţi, nimic mai mult, totuşi, fiindcă se temea să nu piardă, era lipsit de-nţelepciune. Deci, dac-ar fi lipsit de-arginţi şi mărunţişuri, numi-l-vom noi, oare, pe el lipsit, şi nu-l vom numi când ar fi lipsit de-nţelepciune?" Unde, cum toţi exclamară, admirând-o, eu însumi nu puţin mândru şi bucuros că s-a spus, mai cu seamă, de către ea, ceea ce eu pregătisem, din cărţile filosofilor, să ofer drept cel mai de preţ şi ultimul: „Vedeţi, oare", zic, „că una-s multele şi variile doctrinie, alta-i spiritul aţintit întru Dumnezeu? Căci de unde, dacă nu de-acolo, purced astea pe care le-admirăm?" Aci, Licenţiu, exclamând bucuros: „Absolut nimic", zice, „nu putea fi zis mai adevărat şi mai divin. Căci nu există nici o lipsă, nici mai mare, nici mai nefericită decât a fi lipsit de-nţelepciune; şi, cine nu-i lipsit de-nţelepciune, nu poate fi lipsit de absolut nici un lucru."

28. „Delipsa spiritului", zic, „nu este, deci, absolut nimic alta decât prostia. Ea-i este,-ntr-adevăr, contrarie-nţelepciunii, şi, aşa contrarie, precum vieţii moartea, precum viaţa fericită nefericitei, adică, fără nimic mediu. Căci, precum tot omul nonfericit este mizer[5], şi tot omul nonmort trăieşte, aşa este-nvederat că tot nonprostul este înţelept. De unde se mai poate vedea şi că Sergius Orata a fost nefericit nu doar din faptul că se temea să nu piardă acele daruri ale sorţii, ci fiindcă era prost. De unde se face că era şi mai nefericit, dacă nu se temea cu nimic pentru acele atât de nesigure şi de înşelătoare, pe care le socotea bune. Căci era mai împăcat nu prin vegherile tăriei, ci prin adormirea minţii, şi, scufundat printr-o mai adâncă prostie, nefericit. Dar dacă tot cel care-i privat de-nţelepciune, suferă o mare lipsă, şi tot capabilul de-nţelepciune nu-i lipsit de nimic, rezultă că prostia este lipsa. Precum, însă, tot prostul este nefericit, aşa tot nefericitul, prost. S-a demonstrat, deci, că, precum toată nefericirea este lipsa, aşa toată lipsa este nefericirea."

29. Pe care concluzie, cum Trygeţiu zicea că el prea puţin a-nţeles-o: „Ce s-a convenit", zic, „între noi prin raţiune?" „Că acela este lipsit", zice, „care nu are înţelepciunea." „Ce este, deci", zic, „a fi lipsit?" „A nu avea", zice, „înţelepciunea." „Ce este",

habere. Quid est, inquam, sapientiam non habere? Hic cum taceret, nonne hoc est, inquam, habere stultitiam? Hoc, inquit. Nihil est ergo aliud, inquam, habere egestatem, quam stultitiam; ex quo jam necesse est egestatem alio verbo nominari, quando stultitia nominatur. Quanquam nescio quomodo dicamus, Habet egestatem, aut, habet stultitiam. Tale est enim ac si locum aliquem, qui lumine careat, dicamus habere tenebras: quod nihil est aliud quam lumen non habere. Non enim tenebrae quasi veniunt aut recedunt; sed carere lumine hoc ipsum est jam tenebrosum esse, ut carere veste hoc est esse nudum. Non enim veste accedente veluti aliqua res mobilis nuditas fugit. Sic ergo dicimus aliquem habere egestatem, quasi dicamus habere nuditatem. Egestas enim verbum est non habendi. Quamobrem, ut quod volo explicem sicut possum, ita dicitur, Habet egestatem; quasi dicatur, Habet non habere. Itaque, si stultitiam ipsam veram et certam egestatem esse monstratum est, vide jam quaestionem quam susceperamus, utrum soluta sit. Dubitabatur enim inter nos, utrum cum appellaremus miseriam, nihil aliud quam egestatem nominaremus. Dedimus autem rationem, recte stultitiam vocari egestatem. Sicut ergo et omnis stultus miser, et omnis miser stultus est; ita necesse est non solum omnem qui egeat miserum, sed etiam omnem qui miser sit egentem esse fateamur. At si ex eo quod et omnis stultus miser est, et omnis miser stultus est, conficitur stultitiam esse miseriam; cur non ex eo quod et quisquis eget miser, et quisquis miser est egeat, nihil aliud miseriam quam egestatem esse conficimus?

30. **[Col. 0974]** Quod cum omnes ita esse faterentur: Illud jam, inquam, sequitur, ut videamus quis non egeat; is enim erit sapiens et beatus. Egestas autem stultitia est, egestatisque nomen: hoc autem verbum sterilitatem quamdam et inopiam solet significare. Attendite, quaeso, altius, quanta cura priscorum hominum, sive omnia, sive quod manifestum est, quaedam verba creata sunt, earum rerum maxime quarum erat notitia pernecessaria. Jam

zic, „a nu avea înţelepciunea?" Aci, cum tăcea: „Nu este, oare, asta", zic, „a avea prostia?" „Asta-i", zice. „A avea lipsa nu-i, deci, absolut nimic alta", zic, „decât prostia; de unde rezultă, de-acum, cu necesitate că, ori de câte ori este numită prostia, se numeşte, prin alt cuvânt, lipsa. Cu toate că nu ştiu în ce chip să zicem: Are lipsa, sau: Are prostia. E întocmai cum, despre un loc anume, care este lipsit de lumină, zicem că are întunericul, ceea ce nu este nimic alta, decât că nu are lumina. Într-adevăr, întunericul nu evazivine şi pleacă, dar a fi lipsit de lumină este de-acum totuna cu a fi-ntunecat; precum a fi lipsit de-mbrăcăminte-i totuna cu a fi nud. Într-adevăr, adăugând îmbrăcămintea, nuditatea nu fuge precum un anume lucru mişcător. Aşa zicem, deci, că cineva are lipsa, precum am zice că are nuditatea. Într-adevăr, lipsa este un cuvânt de-ale neaverii. Dreptaceea, ca să explic, pe cât pot, ceea ce vreau, aşa se zice: Are lipsa, precum s-ar zice: Are neaverea. Şi, astfel, dacă s-a demonstrat că prostia este însăşi adevărata şi certa lipsă, vezi numai, dacă a fost sau nu dezlegată chestiunea ce a fost luată asupra-ne. Se stătea, într-adevăr, între noi, la-ndoială, dacă, cum denumeam nefericirea, nu numeam nimic alta decât lipsa. Am dat, însă, raţionamentul că prostia este pe drept numită lipsă. Precum, deci, şi tot prostul este nefericit, şi tot nefericitul, prost, aşa este necesar să recunoaştem nu numai că tot, care este lipsit, este nefericit, ci chiar şi că tot, care este nefericit, este lipsit. Dar, dacă din faptul că şi tot prostul este nefericit, şi tot nefericitul este prost, se conclude că prostia este nefericire, de ce, din faptul că şi oricine-i lipsit, este nefericit, şi oricine-i nefericit, este lipsit, să nu concludem că nefericirea nu este absolut nimic alta decât lipsa?"

30. Ceea ce, cum toţi mărturiseau că aşa este; „Urmează", zic, „să mai vedem, acum, cine nu este lipsit, întrucât el va fi înţeleptul şi fericitul". Lipsa, însă, este prostia şi numele lipsei; acest cuvânt, însă, obişnuieşte să semnifice o anume sterilitate şi nevoie. Luaţi, rogu-vă, mai adânc seama, cu câtă grijă a oamenilor din vechime au fost fie toate, fie, ceea ce este-nvederat, anumite cuvinte, create, mai cu seamă ale acelor lucruri, a căror cunoaştere era neapărat necesară. Într-adevăr, concedeţi deja

enim conceditis omnem stultum egere, et omnem qui egeat stultum esse: credo vos etiam concedere animum stultum esse vitiosum, omniaque animi vitia uno stultitiae nomine includi. Primo autem die hujus disputationis nostrae nequitiam dixeramus esse ab eo dictam quod nec quidquam sit, cui contrariam frugalitatem a fruge fuisse nominatam. Ergo in iis duobus contrariis, hoc est frugalitate atque nequitia, illa duo videntur eminere, esse et non esse. Egestati autem de qua quaestio est, quid putamus esse contrarium? Hic cum aliquantum cunctarentur: Si dicam, inquit Trygetius, divitias; video his paupertatem esse contrariam. Est quidem, inquam, vicinum. Nam paupertas et egestas unum atque idem accipi solent. Tamen aliud verbum inveniendum est, ne meliori parti desit unum vocabulum, ut cum illa pars paupertatis et egestatis nomine abundet, ex hac parte solum opponatur divitiarum nomen. Nihil enim absurdius quam ut hic sit egestas vocabuli, ubi est contraria pars egestati. Plenitudo, inquit Licentius, si dici potest, videtur mihi recte opponi egestati.

31. Postea, inquam, de verbo quaeremus fortasse diligentius. Non enim hoc curandum est in inquisitione veritatis. Quamvis enim Sallustius lectissimus pensator verborum, egestati opposuerit opulentiam (*Sallustius, de Bello Catilin.*); tamen accipio istam plenitudinem. Non enim hic grammaticorum formidine laborabimus, aut metuendum est ne ab eis castigemur, quod incuriose utimur verbis, qui res suas nobis ad utendum dederunt. Ubi cum arrisissent: Ergo, quia mentes vestras, inquam, cum intenti estis in Deum, velut quaedam oracula non contemnere statui, videamus quid sibi velit hoc nomen; nam nullum accommodatius esse arbitror veritati. Plenitudo igitur et egestas contraria sunt: at etiam hic similiter, ut in nequitia et frugalitate, apparent illa duo, esse et non esse. Et si egestas est ipsa stultitia, plenitudo erit sapientia. Merito etiam virtutum omnium matrem multi frugalitatem esse dixerunt. Quibus consentiens Tullius etiam in populari oratione ait: *Ut volet quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est*

că tot prostul este lipsit şi că tot, care este lipsit, este prost: cred că voi concedeţi şi chiar că spiritul prost este vicios, şi că toate viciile spiritului se cuprind cu unicul nume al prostiei. În prima zi a acestei dispute, am zis, însă, că nimicnicia este numită de la faptul că nici nu este ceva, a cărei contrarie, frugalitatea, a fost numită de la frupt. Deci, în aceste două contrarii, în frugalitate, adică, şi în nimicnicie, par că emină celebrele două: a fi şi a nu fi[7]. Lipsei, însă, despre care este chestiunea, ce credem că-i este contrariul?" Aci, cum toţi pregetau întrucâtva: „Dacă zic", zice Trygeţiu, „averile, văd că acestora le este contrară paupertatea". „E, desigur", zic, „o vecinătate. Căci paupertatea şi lipsa se obişnuieşte să fie luate una şi-aceeaşi. Trebuie, totuşi, găsit alt cuvânt, ca să nu-i lipsească părţii mai bune unic cuvântul ca, pe când cealaltă parte abundă-n numele paupertăţii şi lipsei, din partea aceasta să i se opună singur numele averilor. Într-adevăr, nimic mai absurd decât ca, tocmai aci, să fie lipsa cuvântului, unde este partea contrară lipsei." „Plenitudinea", zice Licenţiu, „dacă se poate zice, mi se pare mie că i se opune pe drept lipsei."

31. „Mai târziu", zic, „vom cerceta, poate, mai diligent despre cuvânt. Căci nu asta-i de-avut în grijă în căutarea adevărului. Deşi, într-adevăr, Sallustius, atotcititul cântăritor al cuvintelor, i-a opus lipsei opulenţa (Sall., *De Bell. Catilin.*); primesc, totuşi, această plenitudine. Într-adevăr, nu ne muncim aci cu teama de grămătici, şi nici nu e de temut să nu cumva să fim pedepsiţi, că ne folosim ne-ngrijit de cuvinte, de către cei ce ne-au încredinţat averile lor spre-a ne folosi de ele.[8]" Aci, cum surâseră: „Deci, fiindcă am statuat", zic, „să nu dispreţuiesc ca pe nişte oracole minţile voastre, când v-aţi îndreptat întru Dumnezeu, să vedem ce vrea să zică acest nume, căci socot că niciunul nu este mai potrivit adevărului. Plenitudinea, aşadar, şi lipsa sunt contrarii: dar chiar şi aci, la fel precum în nimicnicie şi frugalitate, apar bine a fi şi a nu fi[9]. Şi, dacă lipsa este însăşi prostia, plenitudinea va fi înţelepciunea. Cu totul şi cu totul pe merit au zis mulţi chiar că frugalitatea este maica tuturor virtuţilor. Cărora consimţindu-le, Tullius zice: S-*o ia fiecare cum vrea, eu judec, totuşi, că frugalitatea, adică*

modestiam et temperantiam, virtutem esse maximam judico (Orat. pro Dejotaro). Prorsus doctissime ac decentissime: consideravit enim frugem, id est illud quod esse dicimus, cui est non esse contrarium. Sed propter vulgarem loquendi consuetudinem, qua frugalitas quasi parcimonia dici solet, duobus consequentibus quid senserit, illustravit, subjiciendo modestiam **[Col. 0975]** et temperantiam: et haec duo verba diligentius attendamus.

32. Modestia utique dicta est a modo, et a temperie temperantia. Ubi autem modus est atque temperies, nec plus est quidquam nec minus. Ipsa est igitur plenitudo, quam egestati contrariam posueramus, multo melius quam si abundantiam poneremus. In abundantia enim intelligitur affluentia et quasi rei nimium exuberantis effusio. Quod cum evenit ultra quam satis est, etiam ibi desideratur modus, et res quae nimia est, modo eget. Ergo nec ab ipsa redundantia egestas aliena est; a modo autem et plus et minus aliena sunt. Ipsam etiam opulentiam si discutias, invenies eam nihil aliud tenere quam modum. Nam non nisi ab ope dicta est opulentia. Quomodo autem opitulatur, quod nimium est, cum incommodius sit saepe quam parum? Quidquid igitur vel parum vel nimium est, quia modo eget, obnoxium est egestati. Modus ergo animi sapientia est. Etenim sapientia contraria stultitiae non negatur, et stultitia egestas, egestati autem contraria plenitudo. Sapientia igitur plenitudo. In plenitudine autem modus. Modus igitur animi in sapientia est. Unde illud praeclarum est, et non immerito diffamatur hoc primum in vita esse utile:

Ut ne quid nimis
(Terent. in Andria, act. 1, scen. 1.)

33. Dixeramus autem in exordio hodiernae disputationis nostrae, quod si inveniremus nihil aliud esse miseriam quam egestatem, eum beatum esse fateremur, qui non egeret. Est autem inventum: ergo beatum esse nihil est aliud quam non egere, hoc est esse sapientem. Si autem

modestia și temperanța, este maxima virtute (Orat. pro. Deiotaro). Absolut atotdoct și atotdecent a considerat, într-adevăr, fruptul, adică, ceea ce zicem a fi, cui îi este contrariul a nu fi, dar, din cauza consuetudinii vulgare de a vorbi, prin care frugalitatea se obișnuiește a se zice cvazieconomie, a ilustrat ceea[10], ce simțea, prin cele două consecvente, adăugând modestia și temperanța: și aceste două cuvinte să le ascultăm mai diligent.

32. Modestia s-a zis, desigur, de la mod, și, de la amestec potrivit, temperanța. Unde este, însă, modul și amestecul potrivit, nu este nimic nici în plus, nici în minus. Plenitudinea, așadar, pe care i-am pus-o contrarie lipsei, ea însăși este cu multul mai bine decât dacă puneam abundența. Prin abundență, într-adevăr, se-nțelege afluența și cvaziefuziunea lucrului exuberant foarte. Ceea ce, când ajunge dincolo decât cât este de saț, chiar și acolo este dorit modul, și lucrul, care este prea, este lipsit de mod. Deci, nici de redundanța însăși nu este străină lipsa: față de mod, și plus, și minus sunt străine. Chiar și opulența însăși, dacă vei amănunți-o, vei vedea că ea nu ține nimic alta decât modul. Căci opulența n-a fost numită decât numai de la ops (= ajutor). În ce chip poate, însă, ajuta ceea ce-i preamultul, când adeseori e mai incomod decât preaputinul. Orice este, așadar, fie preamultul, fie preaputinul, fiindcă este lipsit de mod, este datorat lipsei. Modul spiritului este, prin urmare, înțelepciunea. Bine-nțeles, înțelepciunea nu este negată contraria prostiei, și prostia-i lipsă, contrarie lipsei, însă, plenitudinea. Înțelepciunea-i, deci, plenitudine. În plenitudine-i, însă, modul. Modul spiritului, așadar, este întru înțelepciune. De unde minunată este, și nu pe nemerit îi merge faima că este,-n primul rând, de folos în viață, acea atotcunoscută:

Nimic prea.
(Ter. *Andr.* act. I, sc. I)

33. Zisesem, însă, în exordiul disputei noastre de ieri că, dacă vom găsi că nefericirea nu este nimic alta decât lipsa, am mărturisi că este fericit acela care nu este lipsit. S-a găsit, dar: deci, a fi fericit nu-i nimic alta decât a nu fi lipsit, adică, a fi înțelept. Dacă, însă, căutați să aflați ce este înțelepciunea (căci și

quaeritis quid sit sapientia (nam et ipsam ratio, quantum in praesentia potuit, evolvit atque eruit); nihil est aliud quam modus animi, hoc est, quo sese animus librat, ut neque excurrat in nimium, neque infra quam plenum est coarctetur. Excurrit autem in luxurias, dominationes, superbias, caeteraque id genus, quibus immoderatorum miserorumque animi sibi laetitias atque potentias comparari putant. Coarctatur autem sordibus, timoribus, moerore, cupiditate, atque aliis, quaecumque sunt, quibus homines miseros etiam miseri confitentur. Cum vero sapientiam contemplatur inventam, cumque, ut hujus pueri verbo utar, ad ipsam se tenet, nec se ad simulacrorum fallaciam, quorum pondus amplexus a Deo suo cadere atque demergi solet, ulla commotus inanitate convertit; nihil immoderationis, et ideo nihil egestatis, nihil igitur miseriae pertimescit. Habet ergo modum suum, id est sapientiam, quisquis beatus est.

34. Quae est autem dicenda sapientia, nisi quae Dei Sapientia est? Accepimus autem etiam auctoritate divina, Dei Filium nihil esse aliud quam Dei Sapientiam (**I Cor. I, 24**): et est Dei Filius profecto Deus. Deum habet igitur quisquis beatus est: quod omnibus nobis jam ante placuit, cum hoc convivium ingressi sumus. Sed quid putatis esse sapientiam, nisi veritatem? Etiam hoc enim dictum est: *Ego sum Veritas* (**Joan. XIV, 6**). Veritas autem ut sit, fit per aliquem summum modum, a quo procedit, et in quem se perfecta convertit. Ipsi autem summo modo nullus **[Col. 0970]** alius modus imponitur: si enim summus modus per summum modum modus est, per seipsum modus est. Sed etiam summus modus necesse est ut verus modus sit. Ut igitur veritas modo gignitur, ita modus veritate cognoscitur. Neque igitur veritas sine modo, neque modus sine veritate unquam fuit. Quis est Dei Filius? Dictum est, *Veritas*. Quis est qui non habet patrem, quis alius quam summus modus? Quisquis igitur ad summum modum per veritatem venerit, beatus est. Hoc

pe ea însăşi a desfăşurat-o, pe cât a putut, raţiunea şi-a scormonit-o): nu-i nimic alta decât modul spiritului, adică, prin care spiritul se pune-n balanţă pe sine, ca nici să nu se prăvălească în prea, nici să nu se chircească sub cât este plinul. Se prăvăleşte, însă, în luxurii, dominaţiuni, superbii şi celelalte de-acest gen, prin care spiritele imoderaţilor şi nefericiţilor socot că-şi procură loruşi bucurii şi puteri. Se chirceşte, însă, prin sorditâţi, temeri, adâncă tristeţe, cupiditate şi altele, oricâte sunt, prin care îi recunosc pe oamenii nefericiţi chiar şi nefericiţii. Când, însă, contemplă înţelepciunea găsită şi când, ca să mă supun cuvântului pruncului acestuia, se ţine pe sine la ea însăşi, şi nici, mişcat de vreo nimicnicie, nu se converteşte pe sine la înşelătoria simulacrelor, a căror greutate a-mbrăţişării îl face-ndeobşte să cadă de la Dumnezeul său şi să se scufunde, nimic din imoderaţiune, şi, de aceea, nimic din lipsă, nimic aşadar, nefericit, nu-l înspăimântă. Are, deci, modul său, adică, înţelepciunea, oricine este fericit.

34. Care este, însă, de numit înţelepciune, dacă nu cea care este Înţelepciunea lui Dumnezeu? Am primit, doar, într-adevăr, prin autoritatea divină că Fiul lui Dumnezeu nu este nimic alta decât Înţelepciunea lui Dumnezeu (*I Cor.* I, 24); şi Fiul lui Dumnezeu este absolut Dumnezeu. Pe Dumnezeu Îl are, aşadar, oricine este fericit: ceea ce nouă, tuturor, ne-a plăcut şi mai nainte, când am păşit la acest conviviu. Dar ce gândiţi că este înţelepciunea, dacă nu adevărul? Chiar şi asta, într-adevăr, spusu-s-a: *Eu sunt adevărul* (*Ioan*, XIV, 6). Ca să fie, însă, Adevărul devine, printr-un anume mod suprem, de la Cel de la Carele purcede şi întru Carele se converteşte perfect pe Sine. Modului suprem însuşi nu i se impune, însă, nici un alt mod: căci, dacă supremul mod, prin supremul mod, este mod, prin sine însuşi este mod. Dar chiar şi supremul mod este necesar să fie adevărat mod. Precum, aşadar, adevărul se naşte cu modul, aşa modul se cunoaşte prin adevăr. Nici adevărul n-a fost, aşadar, vreodată fără mod, nici modul, fără adevăr. Cine este Fiul lui Dumnezeu? Spusu-s-a: *Adevărul*. Cine este cel care n-are tată, cine altul decât supremul mod? Oricine va fi ajuns, aşadar, la supremul mod, prin adevăr, este fericit. Asta înseamnă a-L avea pe Dumnezeu cu spiritul, adică

est animo Deum habere, id est Deo frui. Caetera enim quamvis a Deo habeantur, non habent Deum.

35. Admonitio autem quaedam, quae nobiscum agit, ut Deum recordemur, ut eum quaeramus, ut eum pulso omni fastidio sitiamus, de ipso ad nos fonte veritatis emanat. Hoc interioribus luminibus nostris jubar sol ille secretus infundit. Hujus est verum omne quod loquimur, etiam quando adhuc vel minus sanis vel repente apertis oculis audacter converti, et totum intueri trepidamus; nihilque aliud etiam hoc apparet esse quam Deum, nulla degeneratione impediente perfectum. Nam ibi totum atque omne perfectum est, simulque est omnipotentissimus Deus. Sed tamen quamdiu quaerimus, nondum ipso fonte, atque ut illo verbo utar, plenitudine saturati, nondum ad nostrum modum nos pervenisse fateamur: et ideo, quamvis jam Deo adjuvante, nondum tamen sapientes ac beati sumus. Illa est igitur plena satietas animorum, haec est beata vita, pie perfecteque cognoscere a quo inducaris in veritatem, qua veritate perfruaris, per quid connectaris summo modo. Quae tria unum Deum intelligentibus unamque substantiam, exclusis vanitatibus variae superstitionis, ostendunt. Hic mater recognitis verbis quae suae memoriae penitus inhaerebant, et quasi evigilans in fidem suam, versum illum sacerdotis nostri:

Fove precantes, Trinitas,
(Ambrosius in hym., Deus creator omnium),

laeta effudit, atque subjecit: Haec est nullo ambigente beata vita, quae vita perfecta est, ad quam nos festinantes posse perduci, solida fide, alacri spe, flagrante charitate praesumendum est.

36. Ergo, inquam, quoniam modus ipse nos admonet, convivium aliquo intervallo dierum distinguere, quantas pro viribus possum gratias ago summo et vero Deo Patri, Domino liberatori animarum; deinde vobis qui concorditer invitati, multis etiam me

a te bucura de Dumnezeu. Celelalte, încaltea, deşi-s avute de către Dumnezeu, nu-L au pe Dumnezeu.

35. O anume admoniţie, însă, care face dimpreună cu noi ca să ne aducem aminte de Dumnezeu, să căutăm să-L aflăm pe El, ca, îndepărtând toată sila, după El să-nsetăm, dintru El Însuşi izvorăşte la noi prin izvorul adevărului. Această lumină strălucitoare a revărsat-o întru luminile noastre interioare mirific secretul soare. Al acestuia este adevăratul tot, pe care-l vorbim, chiar şi când, fie mai puţin sănătoşi încă, fie cu ochii deschişi prea repede, îndrăzneţ întorşi, şi trepidăm a privi totul: şi nimic alta nu apare a fi chiar şi acesta, decât Dumnezeu, perfect, neîmpiedecându-l nici o degeneraţiune. Căci, acolo, tot şi întreg perfectul este, şi, totodată, este Atotputernicul Dumnezeu. Dar, cât căutăm să aflăm, totuşi, nesaturaţi încă din izvorul însuşi, sau ca să mă folosesc de cunoscutul cuvânt, din plenitudine, s-o mărturisim că noi n-am ajuns încă la modul nostru, şi, de aceea, deşi de-acum Dumnezeu ne ajută, nu suntem încă înţelepţi şi fericiţi. Ea este deplina saţietate, asta este viaţa fericită, a cunoaşte piu şi perfect de la cine să te-mbraci[11] întru adevăr, prin care adevăr să te-mbucuri, prin ce să i te conectezi modului suprem. Care trei Îl arată înţelegătorilor, excluse fiind superstiţiile varii, pe unicul Dumnezeu şi unică substanţa.[12]" Aci, mama, recunoscând cuvintele, care s-au înfipt în străfundul memoriei sale şi cvaziveghinde întru credinţa sa, a rostit bucuroasă, descărcându-se, celebrul vers al sacerdotului nostru:

Încălzeşte-i pe rugători, Trinitate,
(Ambrosius, în hym. *Deus Creator omnium*),

şi a adăugat numaidecât. „Asta-i, fără umbră de-ndoială, viaţa fericită, care-i viaţa perfectă, la care-i de prezumat că noi, fervenţii, putem fi aduşi prin tarea credinţă, via speranţă, arzătoarea charitate."

36. „Acum", zic, „fiindcă modul însuşi ne atrage luarea aminte să discernem, printr-un anume interval al zilelor, conviviul, aduc, câte pot, după puterile mele, mulţumiri supremului şi adevăratului Dumnezeului Tatălui, Domnului liberatorului sufletelor; mai apoi vouă, care, în bună-nţelegere invitaţi, m-aţi şi încărcat pe mine cu

cumulastis muneribus. Nam tantum in nostrum sermonem contulistis, ut me negare non possim, ab invitatis meis esse satiatum. Hic omnibus gaudentibus et laudantibus Deum: Quam vellem, inquit Trygetius, hoc modo nos quotidie pasceres. Modus, inquam, ille ubique servandus est, ubique amandus, si vobis cordi est ad Deum reditus noster. His dictis, facto disputationis fine, discessimus.

multe daruri. Căci atâta de mult ați adus împreună la discuția noastră, încât eu n-aș putea nega că am fost îndestulat de către invitați mei. „Aci, cu toții bucurându-se și lăudându-L pe Dumnezeu: „Cât aș mai vrea", zice Trygețiu, „să ne pască pe noi, în acest mod, zilnic." „Mirificul mod trebuie păstrat", zic, „peste tot, peste tot, iubit, dacă vă este statorită-n inimă întoarcerea noastră la Dumnezeu." Prin aceste cuvinte, punând capăt disputei, ne-am împrăștiat.

NOTE ŞI COMENTARII

[1] Manihei; cf. *Confess.* III, VI, 10, *P. L.*, t. XXXII, col. 686 sqq.

[2] Sf. Ambroziu, cf. *Confess.*, VI, III, 3-4, Ibid. col. 720 sqq.

[3] E vorba de copila nenubilă încă, pe care Monica o peţise, în vederea contractării unei căsătorii onorabile pentru fiul său, rătăcitul în tagma maniheilor, după ce o alungase pe-ntâia lui concubină, mama lui Adeodatus. Acest episod din viaţa Sfântului Augustin şi a Sfintei Monica, afacerea aceasta domestică a logodnei şi proiectele unei căsătorii onorabile, s-a discutat şi răsdiscutat, s-a tălmăcit şi răstălmăcit, acordându-i-se proporţiile unei drame, tragedii sau melodrame, în funcţie de moravurile diferitelor epoci de cultură ce s-au succedat, actorii lor fiind nu doar Monica, Augustin, Adeodat, concubinele şi tânăra logodnică nenubilă încă, ci şi întregul cerc al amicilor de atunci, de la Milan şi chiar din Africa. Judecată prin grila cutumei actuale, afacerea pare de-a dreptul scandaloasă şi ia, mai degrabă, dimensiunile unei tragicomedii; într-adevăr, care părinte nu i-ar arăta indignat uşa indiferent cărei mame a vreunui profesor, oricât de sus-pus, ajuns în pragul a treizeci de ani, întreţinător al unei concubine şi tată al unui copil de aproape cincisprezece ani, venită să-i petească, să petracteze, şi să turuie despre căsătoria fiului ei cu fetiţa de-o vârstă cu-un lustru aproape mai fragedă decât a nepotului ei, fie şi cu promisiunea de-a aştepta şi-a amâna căsătoria până în ziua în care codana va deveni nubilă? Numai că, aşa pusă întrebarea, este la fel valabil şi reversul său, anume, care mamă s-ar încumeta, azi, la una ca asta, şi răspunsul nu-i decât unul singur: într-adevăr, niciuna. Dreptaceea întreagă afacerea nu poate fi, şi nici nu trebuie, judecată decât numai şi numai prin perspectiva moravurilor epocii respective, iar, conform acelor moravuri, ea nu conţine în sine nimic neonorabil. Fetele erau legal considerate nubile la doisprezece ani, băieţii, la patrusprezece, prin urmare, nimic neonorabil în peţitul unei fetiţe de nici zece ani şi în logodna ei, cu amânarea nunţii, până la data când ea va deveni nubilă, căci obiceiul de a logodi copiii de la o vârstă fragedă şi aşteptarea a ani şi ani până la

căsătorie era generalizat, logodna fiind considerată nu doar un angajament verbal, ci era adesea întărită prin contracte (tabulae sponsales) între familiile viitoarei mirese şi viitorului mire; diferenţa de vârstă nu era nici ea considerată un impediment, şi se cunosc cazuri de căsătorii încheiate la o diferenţă de vârstă între soţi cu multul mai mare de 20 de ani; concubinajul era, de asemenea, nu doar aprobat, ci, în unele cazuri, nu puţine, chiar impus prin lege, prin urmare, nimic neonorabil în logodna unui tânăr, care întreţinuse o concubină, care i-a mai şi născut un copil, cu promisiunea, însă, că odată încheiată logodna, concubina va fi repudiată. Aşa era epoca, aşa, cutuma. Desigur, această afacere cuprinde în sine o delicată problemă morală, dar nimeni nu a comentat-o mai bine decât a făcut-o Augustin însuşi. Ar fi profund malonest să ni-l închipuim fie infidel, fie poligam; lupta sa cu erosul o mărturiseşte el însuşi; pe maica lui Adeodatus, întâia sa concubină, a iubit-o sincer şi i-a fost fidel mai bine de patrusprezece ani, prin ea a cunoscut voluptatea şi întreaga gamă a sentimentelor de soţ: gelozia, mânia, certurile, dar şi iubirea cvaziconjugală, şi, prin ea, aceea a paternităţii. Ceea ce a părut şi continuă să le pară rigoriştilor actul cel mai puţin acceptabil este tocmai repudierea acestei concubine. Sunt tentat să afirm că, în întregul şi complexul proces al convertirii sale, acest act va fi avut şi el rolul său, şi nu unul neînsemnat. Resemnarea cu care concubina africană acceptă despărţirea şi votul pe care-l face ea Domnului sunt admirate de către Augustin, blamându-se pe sine, neînstarele, atunci, de a imita o muiere (cf. *Confess.* VI, XV, 25, *P. L.*, t. XXXII, col. 732). Despre a doua concubină, milaneza, nu ştim mai nimic. La fel de puţine ştim şi despre juna sa logodnică. La ea, se pare, se mai gândeşte, în 387, compunând *Solilocviile*, la fel ca aici, când, în pragul botezului, renunţase definitiv la ideea căsătoriei. Atât ni s-a transmis despre acea fătucă milaneză, care avu şansa, sau, poate, neşansa, de a fi fost un timp logodnica unui sfânt, şi încă a unui asemenea sfânt.

[4] Se ştie că romanii îşi întrerupeau întrunirile când cineva suferea o criză de epilepsie, sau chiar când cineva pronunţa pur şi simplu cuvântul zeeştii boli. Dintr-asta, ironia din cuvintele Monicăi la adresa maniheilor, şi finele primei dispute.

[5] Sunt nevoit să-l las aci, precum şi-n alte locuri, pe mizer, care, cu subtile nuanţe particularizante, tot nefericit înseamnă, căci, altfel, aş fi fost nevoit să traduc. *Non omnis non beatus homo miser est*, zicând, printr-o tautologie improprie gândirii augustiniene. *Căci tot omul nonfericit este nefericit.*

[6] Sentinţa lui Seneca, din opera cu acelaşi nume, era identică: omul fericit nu duce lipsă de nimic.

[7] Altfel: fiinţa şi nefiinţa, sau: fiirea şi nefiirea.

[8] Aluzia este la Verecundus, care le-a pus la dispoziţie proprietatea sa de la Cassiciacum.

[9] Altfel, iarăşi: fiinţa şi nefiinţa, sau: fiirea şi nefiirea.

[10] L-am dezlegat, în această traducere, uneori, prin virgulă, pe ceea de ce, pentru a învedera adevărată subordonarea; cui nu-i place, lase-le-n pacea loruşi.

[11] Altfel: de către cine eşti dus.

[12] Se ştie că particularitatea theodiceei augustiniene, în ce priveşte Trinitatea, consistă şi în faptul că el, spre deosebire de greci, care defineau Trinitatea trei persoane având o aceeaşi natură, concepe natura înaintea persoanelor, adică, o singură natură divină subzistând în trei persoane.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI

DE IMMORTALITATE ANIMAE

LIBER UNUS

SF. AURELIU AUGUSTIN
EPISCOPUL HIPPONEI

DESPRE NEMURIREA SUFLETULUI

O CARTE

Prietenilor noştri, Mariei şi lui Ion Popescu

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

În momentul în care începea să se afirme în scris, Sfântul Augustin se afla-n faţa „principalelor erori asupra sufletului, reunite şi propagate prin manihei şi priscilianişti, şi avea de apărat transmiterea păcatului originar, împotriva pelagienilor; filosof, el reduce întreagă filosofia la două chestiuni: Dumnezeu şi sufletul; psiholog, el are o atitudine mirifică a scrutării interioare; creştin, el ştie că viaţa creştină se poate rezuma-n două puncte: cunoaşterea lui Dumnezeu şi cunoaşterea de sine: *noverim me, noverim te* (cf. *Soliloq II*, c. I, *P. L.*, t. XXXII, col. 887; cf. şi I, c. VII, col. 872, şi de *asemenea*, *De ord.*, II, n. 47, ibid. col. 1017), teolog al Trinităţii, el înţelege că pentru a avea, aci, o anume vedere, fie ea cât de imperfectă, a vieţii intime a lui Dumnezeu, cel mai bine este a-L trata şi studia în imaginea Sa, dacă nu perfectă, cel puţin cea mai accesibilă; (*De Trin.*, passim.) (Cf. J. Bainvel, *Ame*, în Dict. de theol. cath., I, col. 1003). În ceea ce priveşte unitatea sufletului în om şi dihotomismul uman, gândirea sa este fără ezitări, căci şi acolo, unde putem da de urme ale trihotomismului, ele nu depăşesc limitele gândirii pauline. Spiritualitatea sufletului este postulată şi demonstrată fără echivoc. Spre deosebire de mulţi dintre predecesorii săi, care, studiind raporturile esenţiale dintre suflet şi corp, s-au statorit întru doctrina aristoteliciană şi stoică, Sfântul Augustin, amendând, încaltea, preexistenţa, s-a-nrădăcinat în tărâmul platonician şi paulin. Aşa de pildă, fără să respingă definirea omului drept animal raţional (sau, mai deplin: animal raţional muritor), el alege să nuanţeze, numindu-l: anima rationalis... mortali atque terreno utens corpore, adică: suflet raţional folosindu-se de corpul muritor şi pământesc (*De mor. Eccl. Cath.*, I, XXVII, 52, *P. L.*, F. XXXII, col. 1332), înclinând, astfel, tulerul balanţei, în definirea omului, care consistă dintru suflet şi corp, de partea în care se află mai bunul, cel care împărăteşte,

va-să-zică, întrucât fie că deţin numele omului şi sufletul, şi corpul, fie numai sufletul singur, optimul omului nu-i ceea ce este optimul corpului, ci fie ceea ce-i este optim corpului dimpreună cu sufletul, fie ceea ce-i este optim numai sufletului, acesta este optimul omului (*Id.* c. IV, col 1313), adică, optim corpului îi este sufletul, iar optim sufletului şi, deci, omului, Dumnezeu. Într-adevăr, după doctrina augustiniană, care este şi cea universală, sufletul omenesc nu este ceea ce este Dumnezeu, dar, dintre toate, pe câte le-a creat Dumnezeu, nimic nu-i este mai apropiat lui Dumnezeu decât sufletul, întrucât „nici pământul, nici mările, nici luna, nici soarele, nici absolut nimic ce poate fi atins, sau văzut cu ochii aceştia, şi nici, desigur, cerul însuşi, care nu poate fi văzut de către noi, nu trebuie crezut că este mai bun decât natura sufletului", căci, dacă, într-un cuvânt, „există ceva în natura lucrurilor, în afara acestora ce-s cunoscute prin simţuri, şi, bine-nţeles, cele ce ocupă un anume loc în spaţiu, toate, decât care am spus că sufletul omenesc este mai prestant, dacă există, aşadar, ceva din cele pe care le-a creat Dumnezeu, ceva-i mai prejos, ceva, par: mai prejos, precum sufletul dobitocului, par, precum al îngerelui: mai bun, însă, nimic. Şi, dacă, cândva, este ceva din acestea mai bun, asta se-ntâmplă prin păcatul lui, nu prin natură. Prin care nu devine, totuşi, mai prejos până acolo, încât să-i poată fi lui prepus sau de comparat sufletul dobitocului (*De quast. an.* XXXIV, 77, 78, *P. L.*, t. XXXII, col. 1078). Aşadar, îngerele este, doar, egalul sufletului, tot restul universului fiindu-i inferior. Cunoaşterea sufletului este, încaltea, în doctrina augustiniană, calea care duce la cunoaşterea lui Dumnezeu, şi, în scrutarea sufletului, el a dăltuit cu mirifică preciziune marile teze spiritualiste, care stau granit la temelia filosofiei creştine. După lectura platonicienilor şi a epistolelor pauline, Sfântul Augustin se statorniceşte, aşadar, de neclintit, întru postularea spiritualităţii sufletului, definindu-l a fortiori simplu, necompus din materie şi formă, şi având o înclinaţie firească de a locui corpul, habitare unitivă, în care sufletul spiritual îi dă corpului nu doar viaţa senzitivă şi vegetativă, ci chiar şi fiirea corporală (cf. infra., n. 24), unire, în care sufletul şi corpul nu se confundă, totuşi, sufletul păstrându-şi superioritatea sa întru constituirea omului interior, corpul, bunătatea sa, întru constituirea omului exterior (Cf. *De Trin.* IV, III, 5, *P. L.*, t. XLII, col. 890). Cât despre

originea sufletului, Sfântul Augustin exclude emanentismul, pe care-l consideră o blasfemie faţă de suprema simplitate şi imutabilitate a Binelui suprem care este Dumnezeu; exclude, de asemenea, naşterea sufletului din vreun germene corporal sau din sufletul vreunui animal, căci, aşa, spiritualitatea ar fi aneantizată; exclude, iarăşi, traducianismul materialist al unui Tertulian, exclude metempsihoza, după cum exclude, în fine, ideea unei substanţe imateriale create în prima zi, în locul cărora înclină să îngăduie, se pare, misterul raţiunii seminale, care nu pare să lămurească, totuşi, originea sufletelor protopărinţilor, care nu se puteau naşte prin generaţiune, cât doar, apoi, originea sufletelor fiilor lor.

Imortalitatea sufletului, temă, dintotdeauna, comună religiei şi filosofiei, Sfântul Augustin o discută, de asemenea, în amănunt. Aşa, în *Ep.* CLXXX VII, către Volusianus, Sfântul Augustin ne relatează că primul care a disputat, odinioară, la greci, despre nemurirea sufletului a fost Pherecydes Asirul şi că Pitagora, mişcat de noutatea disputei lui, s-a făcut din atlet filosof (*P. L.*, t. XXXIII, col. 521). De asemenea, în *Ep.* CXLIX, la întrebările cosacerdotului şi prietenului său Evodiu, despre viaţa sufletului dezlegat de corp, îi răspunde, povestindu-i ceea ce lui i-a povestit la rându-i, Ghenadie, un medic renumit, trăitor, pe atunci, la Carthagina, om religios şi misericordios, recunoscut şi renumit şi la Roma prin exercitarea artei sale şi prin pioasele sale moravuri. Acestuia, pe când se îndoia despre viaţa de după moarte, i-a apărut, într-o noapte, în vis, un tânăr remarcabil şi demn de-a fi ascultat, care i-a zis lui: „Urmează-mă:" Pe care, urmându-l Ghenadie, au ajuns, în cele din urmă, într-o cetate, unde auzi subit, din partea dreaptă, sonurile unei cantilene atotsuave, cu multul peste suavitatea cunoscută lui îndeobşte, despre care,-ntrebând ce anume ar putea să fie, i-a răspuns tânărul că-s imnele fericiţilor sfinţi; ce i-a povestit Ghenadie că a auzit din partea stângă, Augustin nu-şi mai aducea bine aminte şi, dreptaceea, nu-i mai povesteşte nici lui Evodiu. Somnul i-a fugit, Ghenadie s-a trezit şi se gândea la acea-ntâmplare numai şi numai ca la un vis, mirific, dar vis, totuşi, până când, iată că, într-o altă noapte, i-a apărut din nou, în vis, acelaşi tânăr, şi, la-ntrebarea lui dacă-l cunoaşte, Ghenadie i-a răspuns că-l cunoaşte cât se poate de bine, şi, cum tânărul stăruia să afle de la

el de unde-l cunoaşte, Ghenadie i-a povestit în amănunt visul în care l-a cunoscut. „Bine", zise tânărul, „e-adevărat, m-ai cunoscut în vis, dar ştii tu, oare, că şi acum visezi?" Întrebare, la care, cum Ghenadie răspunse că ştie, tânărul a adăugat şi a zis: „Unde-i acum corpul tău?" „În patul meu", răspunse Ghenadie, la care tânărul, „Ştii tu, oare", zice, „că în acelaşi corpşor sunt, acum, şi uniţi, şi închişi, şi-n repaos, ochii tăi şi că tu nu vezi absolut nimic cu acei ochi?" „Ştiu", fu răspunsul lui Ghenadie, iar tânărul, „Care-s, aşadar", zice, „ochii aceştia cu care mă vezi?" şi, cum Ghenadie, negăsind ce să răspundă, tăcea, tânărul îşi rostui a-nvăţătură cuvântul: „Precum", zice, „ochii cărnii tale se odihnesc acum, nefăcând, vezi-bine, nimic în tine dormindul şi-n pat întinsul, şi, totuşi, sunt aceştia cu care mă priveşti şi de care te foloseşti în această viziune, întocmai aşa, după ce vei fi murit, nemaifăcând nimic ochii cărnii tale, va fi în tine viaţa prin care să trăieşti şi simţurile prin care să simţi, aşa că-ncetează să te mai îndoieşti de-acum încolo că viaţa rămâne după moarte." Şi, aşa, bărbatului credincios şi misericordios i-a fost înlăturată pentru totdeauna îndoiala asupra acestui fapt, învăţându-l „Cine altul?" se-ntreabă retoric Sfântul Augustin, „decât numai şi numai providenţa şi misericordia lui Dumnezeu", dezghiocându-ne tot el, retoric, miezul cu tâlcul ascuns în coaja poveştii pilduitoare (*P. L.*, t. XXXIII, col 699-700). Gândirea, în coodonate creştine a imortalităţii este, aci, învederată, după cum învederată este şi-n *Ep.* CXLVI, căreia i se mai spune şi *De origine hominis*, şi constituie un adevărat opuscul, în care Augustin îl asigură pe *Hieronymus* că toţi „cei care afirmă cumcă tot ceea ce începe în timp să fie nu se poate să fie nemuritor, întrucât toate, absolut toate, ce se nasc, mor, încercând ei să ne facă, deci, să credem, în acest mod, că sufletul uman ar fi de aceea nemuritor, fiindcă a fost creat înaintea tuturor timpurilor, nu trebuie să clintească dreapta noastră credinţă, întrucât, tăcând despre multe celea, imortalitatea cărnii lui Christos, care de-acum nu mai moare, şi moartea nu-i va domni ei de-acum încolo, a început, totuşi, în timp să fie" (*P. L.*, t. XXXIII, col. 727). Iarăşi, în *Ep.* CLXXXVII, care, şi ea, constituie o carte, intitulată *De Praesentia Dei*, scrisă împotriva pelagienilor, răspunzându-i lui Dardanus, Sfântul Augustin îl asigură că însăşi imortalitatea corpului, care a precedat întru carnea lui Christos şi

care ne este nouă promisă viitoare-ntru fine, deşi este un lucru mare în sine, nu este totuşi mare prin massă, ci, chiar corporal avută, ea este o anume excelenţă incorporală, întrucât, deşi corpul nemuritor este mai puţin în parte decât întregul, imortalitatea lui este, totuşi, tot atât de deplină şi-n parte precum în tot, căci, cu toate că există mădulare, unele mai mari decât altele, nu putem decât absurd zice că ar exista mădulare mai nemuritoare unele decât altele, asta, întrucât nemurirea, precum sănătatea, nu este cantitate a corpului, ci calitate, şi ea este tot atâta în minore, cât este în majore (*P. L.*, t. XXXIII, col. 836-837). Tot în limpedele orizont creştin postulează Sfântul Augustin şi nemurirea corpului, întrucât „imortalitatea şi incoruptiunea corpului provine de la sănătatea spiritului" (*De doctr. christ.*, I, XXIII, 23, *P. L.*, t. XXXIV, col 27), şi, în acest sens, se poate spune despre protopărinţi că au pierdut imortalitatea corpului, întrucât, din cauza păcatului, nu a putut ajunge la ea (Cf. *De gen. ad litt.*, VI, XXVIII, 39, *P. L.*, t. XXXIV, col. 355). Aşadar, primul om a fost creat nemuritor, în măsura în care putea şi să nu moară. (Aşa, despre corpul adamic se poate spune că, după o cauză era muritor, după alta, nemuritor, adică muritor, întrucât putea să moară; nemuritor, întrucât putea să nu moară); căci una este a nu putea muri, precum a creat Dumnezeu anume naturi nemuritoare; alta este, însă, a putea să nu mori, după care mod a fost creat nemuritor primul om: ceea ce i se punea lui la-ndemână dintru arborele vieţii, nu dintru constituţia naturii, arbore al vieţii de la care s-a separat prin păcat; şi, aşa putea să moară cel care, dacă nu păcătuia, putea să nu moară (*De gen. ad litt.* VI, XXV, *P. L.*, t. XXXIV, col. 354). „A fost mai mică", aşadar, dar a fost, totuşi, „imortalitate, aceea în care protopărintele putea chiar şi să nu moară, cu toate că va fi mai mare acea imortalitate", care ne este promisă, „în care nu se va putea muri" (*Enchir.* CV, 28, *P. L.*, t. XL, col 281), şi, în această perspectivă, Sfântul Augustin constată că este cât se poate de rău negată de către unii filosofi imortalitatea, dacă nu vor fi păcătuit, dată protopărinţilor (*De Civ. Dei*, X, XIX, *P. L.*, t. XLI, col 392-393), întrucât şi pelagienii strigau, şi ei, sus şi tare, cumcă, păcătuia, că nu păcătuia, Adam a fost creat muritor, or împotriva lor se ridică vehement Sfântul Augustin şi tună că, după definiţie, nemuritor se numeşte cel ce nu poate muri, muritor, însă, cel ce

poate muri; Adam a putut muri, fiindcă a putut păcătui, şi, de aceea, să moară din meritul culpei, nu din necesitatea naturii. După acea definiţie, însă, după care se numeşte nemuritor şi cel în a cărui potestate este să nu moară, cine-ar putea, oare, nega cumcă Adam a fost constituit întru această potestate? Într-adevăr, cel ce avea potestatea de-a nu păcătui nicicând, avea absolut şi potestatea de-a nu muri nicicând. Una este, aşadar, a nu putea muri, alta, a putea să nu mori: prima ţine de imortalitatea majoră, ultima de minoră. Cât nu păcătuia, Adam nu era, prin urmare, muritor, şi, dacă n-ar fi păcătuit nicicând, n-ar fi murit, căci lui i se subadministra dintru arbore rele vieţii mortalitatea. Există, aşadar, o imortalitate majoră, prin care neştine nu poate să moară, există şi una minoră, prin care neştine poate să nu moară (Cf. *Op. ip. c. Iul.* VI, XXV, *P. L.*, t. XLV, col. 1560; VI, XXX, col. 1580). Nepăcătuind, aşadar, Adam putea să treacă dintru imortalitatea minoră întru imortalitatea majoră, iar, prin obedienţa custodită, putea să-şi dobândească pe merit, în locul vieţii minore, întru care putea şi să moară, şi să nu moară, viaţa majoră, întru care nu putea să moară (XXXVIII, *Ibid.*, col 1596); şi, aşa, simţim cum, pe nesimţite aproape, liberul arbitru coabitează preştiinţei divine şi predestinării în însuşi miezul imortalităţii, căci „Adam a fost creat astfel cu liberul arbitru, încât, dacă voia, putea să nu păcătuiască, nu să păcătuiască nepedepsit, dacă ar fi voit să păcătuiască. Cât a rămas întru acea rectitudine, întru care putea să nu păcătuiască, de aceea n-a primit ceva mai mare, adică, să nu poată păcătui, fiindcă nu a voit să stăruie până la finele remunerării întru ceea ce a avut. Ceea ce vor primi sfinţii, care, în secolul viitor, au să fie întru corpul spiritual, avea să primească, fără interpunerea morţii, Adam, ca, urcând de la faptul că putea să nu moară, să fi ajuns la a nu putea muri (*Ibid.*, col. 1520). Totodată „cu păcatul protopărinţilor, natura noastră a fost", aşadar, „mutată dintru posibilitatea nemuririi, întru necesitatea morţii (*Ibid.* col. 1512). „Una era, deci, acea imortalitate, unde omul putea să nu moară; alta este această mortalitate, unde omul nu poate decât să moară; alta fi-va suprema imortalitate, unde omul nu va putea să moară (*Ibid.* col. 1096). La rândul nostru, „că noi înşine avem întru noi dorul imortalităţii şi al incoruptiunii, asta n-o simţim doar noi înşine, ci o şi cunoaştem, atrăgându-ne

luarea aminte Apostolul însuşi, unde zice: „Într-adevăr, întru asta şi suspinăm, doritori de-a-mbrăca pe deasupra habitacului nostru, care din cer este, ca, totuşi, îmbrăcaţi, să nu fim găsiţi goi. Că cei ce suntem întru această habitaţiune gemem îngreuiaţi, de vreme ce nu voim să fim expoliaţi, ci-mbrăcaţi pe deasupra, ca muritorul să fie-absorbit de viaţă" (*II Cor.* V, 2-4); (*De pecc. mer. et rem.* I, II, 2 *P. L.*, t. XLIV, col. 110), căci, dacă credincioşilor li s-ar fi dat în acest secol răsplata imortalităţii, n-ar mai fi fost absolut deloc credinţă (*Ibid.*, col. 181). „Chezăşia imortalităţii ne este nouă mortalitatea noastră asumptă de către Christos" (*Enarr. in Psal.* CXLVI, II, *P. L.*, t. XXXVII, col 1906), căci, „precum Christos este muritor nu dintru substanţa sa, ci dintr-a noastră, aşa noi suntem nemuritori nu dintru substanţa noastră, ci dintru a Lui". Şi, aşa, „imortalitatea nu doare, întrucât întreagă corupţiunea a fost asumptă, şi incoruptibilul acesta a-mbrăcat incoruptiunea" (*Enarr. in Psal.* LV, 6, *P. L.*, t. XXXVI, col 651). Şi, totuşi, nemuritorului acestuia, care este într-un fel aparte nemuritor, i se poate insinua moartea, întrucât „sufletul este, într-un anume mod al său, nemuritor, fiindcă este o anume viaţă, care poate, prin prezenţa sa, să vivifice carnea. Într-adevăr, carnea trăieşte prin suflet. Această viaţă nu poate să moară, şi, prin asta, sufletul este nemuritor". De ce, totuşi, într-un anume mod al său? Fiindcă, zice Augustin, există o anume imortalitate adevărată, care este absoluta incomutabilitate, despre care, vorbind despre Dumnezeu, Apostolul zice: „Carele singurul are imortalitatea şi locuieşte lumina inaccesibilă; pe Carele nimenea dintre oameni nu L-a văzut, dar nici nu poate fi văzut; Căruia-i este onoarea şi gloria în secolele secolelor (*I Tim.* VI, 16), iar, „ceea ce spune Apostolul. 'Carele singurul are imortalitatea: cum şi sufletul este nemuritor, şi este, nu ar fi zis singurul are, decât fiindcă adevărata imortalitate, pe care nici o creatură nu poate s-o aibă, este incomutabilă, fiindcă este a singur Creatorului" (*De Trin.* I, I, 1, *P. L.*, t. XLII, col. 821), căci imortalitatea lui, în a cărui natură nu-i absolut nici o comutaţiune, este cu adevărat imortalitate (*Ibid.* XV, V, 7, col. 1062). Sufletul este, aşadar, nemuritor, şi poate, totuşi, muri; poate fi, aşa cum este nemuritor într-un mod aparte, ucis într-un mod aparte. Infidelitatea şi impietatea este moartea sufletului, şi această moarte este mai de

ternut decât moartea corpului (Cf. *Serm.* LXVI, *P. L.*, t. XXXVIII, col. 428 sqq.).

Toate acestea necesită, însă, niște elucidări anume, și Sfântul Augustin n-a pregetat să scruteze, după cuvântul Scripturilor, imortalitatea însăși, postulându-i, mai întâi, un fundament silogistic: „Tot adevăratul este adevărat de la adevăr; și tot sufletul este suflet prin faptul că este suflet adevărat? Tot sufletul are, prin urmare, de la adevăr că este absolut suflet. Una este însă sufletul, alta adevărul. Într-adevăr, adevărul nu suferă niciodată falsitatea, sufletul, însă se-nșală adesea. Cum este, așadar, de la adevăr, sufletul nu este de la sine însuși. Adevărul este, însă, Dumnezeu: ca să fie, sufletul îl are, așadar, autor pe Dumnezeu", scrutând, apoi, în profunzime deosebirea dintre nemuritor și etern și rostind, pe cât îi stă în putere rostirii omenești, inefabilul: „Ceea ce este incomutabil este etern; căci este pururea în același mod. Ceea ce este, însă, comutabil, este supus timpului: într-adevăr, nu-i pururea în același mod, și, de aceea, nu este drept numit etern. Ceea ce,-ntr-adevăr se mută, nu dăinuie statornic: ceea ce nu dăinuie statornic nu este etern. Și asta-i deosebirea dintre imortal și etern, că tot eternul este imortal, nu tot imortalul este-ndeobște subtil numit etern. căci, chiar dacă ceva trăiește pururi, totuși, dacă suferă mutabilitatea, nu este propriu numit etern, fiindcă nu este pururea în același mod; deși, fiindcă trăiește pururi, poate fi drept numit imortal. Este, însă, numit, uneori, etern chiar și ceea ce este imortal. Ceea ce și suferă mutațiunea, și, prin prezența sufletului, cum nu-i suflet, se zice că trăiește, nu poate fi în nici un chip imortal, și, cu multul mai puțin, etern. Întru etern, într-adevăr, cum este propriu numit, nu va fi cvasitrecut ceva preterit, nici ceva viitor cvasi nu este încă, ci tot ceea ce este, numai este (*De divers. quaest.* LXXXIII, *Quaest. Prima, Quaest.* XIX, *P. L.*, t. XL, col. 11; 15).

Scurt, catafatic: imagine a lui Dumnezeu, substanță spirituală, invizibil, creat, imortal, de o simplitate relativă și relativ compus, întru cât mutabil, concupiscibil, irascibil, rațional, liber-responsabil, superior, prin propria-i natură, universalei creaturi, par doar îngerului, nesupus nimănui decât numai Creatorului, capabil, purificat prin credință, să contemple Verbul întru viața eternă, firesc doritor să locuiască corpul, pe care, într-o

miraculoasă uniune, îl vivifică, îl vegetează și-l împărățește, transmițându-i și imprimându-i legile eterne ale numerilor și armoniei, pe care de sus la primește, trăitor precum crește întru înțelepciune, sufletul, a cărui frumsețe-i justiția, urâțenie, viciul, pâine, cuvântul adevărului, ochi, mintea, lumină, Dumnezeu, el, memorie, inteligență, voință, iubire sieși și, prin sine, iubitor Ziditorului, el, conform doctrinei augustiniene, capace să nască, egal sieși, cuvântul, știe, cunoaște, cugetă, se știe, se cunoaște, se cugetă, și se cunoaște pe sine, de-ndată ce, despărțit de sensibile, se caută pe sine, și, când se cugetă pe sine însuși, se cugetă tot totodată, sau apofatic: Sufletul nu este Dumnezeu, nu este dintru Dumnezeu, ci, de la Dumnezeu, nu este natura lui Dumnezeu, ci, participând la ea, poate fi înluminat, nu este dintru substanța lui Dumnezeu, deși este suflu al lui Dumnezeu, nu este parte a suflării lui Dumnezeu; nu este dintru sufletul irațional; nu-i din pământ sufletul protopărintelui; nici dintru altă creatură, nu-i de la îngeri; nu-i dintr-al bărbatului sufletul muierii; nu se propagă prin traducianism, nu-i manifestă în el materia seminței, nici ocultă rațiunea seminței; nu-i născut, ci-i creat; nu a căzut din cer și nu a fost creat înaintea corpului, nu transmigrează; nu a meritat și nu merită, din cauza diversității păcatelor, corpuri diverse; nu-i alungat, din cauza demeritelor, în corp, n-a fost zidit aorea și pus la păstrare-n vreun tezaur; n-a meritat, înaintea păcatului, să fie pecatrice; nu este propice păcatului originar decât numai prin carne; nu-i dintru natura lui viciul lui, ci-i contra naturii lui; nu are în potestate, precum păcatul, tot astfel și pedeapsa păcatului; nu este, în această viață, chiar renăscut, liber de tot păcatul și de ignoranță, nu-i corp, nu-i calitate corporală, nu-i temperațiunea corpului, nu este supus corpurilor, nici chiar celor cerești, n-ar învăța răul, dacă nu l-ar face, nu are moarte mai rea decât libertatea erorii, nu se poate vindeca pe sine însuși precum se poate vulnera pe sine însuși, n-are de la sine lumina, n-are de la sine virtuțile, n-are de la sine justiția, înțelepciunea, beatitudinea, decât numai prin participarea binelui incomutabil; nu-și poate fi prin propria voință sieși binele, nu se convertește-n natură corporală, nu se-ntină vivificând corpul, ci numai prin viciile proprii; nu se cugetă pururi pe sine, și, din asta,-i survin erorile; și după sute altele de-acest fel, mirific urzite, minunat rostuite și miraculos rostite, „nu ne este,

poate, nouă datul să ştim, în această viaţă, originea sufletelor" (Cf. *De an. et eius orig.*, IV, IV, 5, *P. L.*, t. XLIV, col. 526).

Aşa că, să nu ne-amăgim: cu tot armariul de cărţi scrise special despre suflet, cu tot tezaurul de gânduri întrupate, în întreaga-i operă, în formulări ce au avut darul să impulsioneze gândirea filosofică universală şi să-nminuneze minţile atâtor generaţii, bătrân, Sfântul Augustin se confesează, redeschizându-ne corola misterului şi rechemându-ne-n habitaculul credinţei, în care filocalia şi filosofia nu-s gemene, ci-s una şi-aceeaşi, proteguiţi sub umbra aripelor Sale:

„Sine controversia ergo quaedam originalis regio beatitudinis animi, Deus ipse est, qui eum non quidem de seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus e terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit ut sit in corpore, utrum de illo uno sit, qui primum creatus est, quando factus est homo in animam vivam; an similiter ita fiant singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio"

„Fără de controversă, aşadar, tărâmul anume, originar, al beatitudinii spiritului este Dumnezeu Însuşi, Carele, încaltea, nu l-a născut pe el dintru Sine Însuşi, dar nici nu l-a zidit din nici un alt lucru, precum a zidit, din ţărână, corpul. Căci, ceea ce ţine de originea lui, prin care se face să fie în corp, dacă este el sau nu dintru acel unul, care a fost primul făcut, când a fost făcut întru suflet viu omul; sau făcute-li-s, oare, similar, aşa, fiecare fiecăruia, nici atunci nu ştiam, nici acum nu ştiu încă" (*I. Retract*, I, 4, *P. L.*, t. XXXII, col. 587).

În acelaşi orizont benign al misterului şi-n habitaculul credinţei ne recheamă şi după multele înlănţuiri de silogisme, prin care filosofia se voia geamăna filocaliei, din *Despre nemurirea sufletului*, carte scrisă în 387, despre care va rosti, în amurgul vieţii.

„1. Post libros Soliloquiorum iam de agro Mediolanum reversus, scripsi librum De Imortalitate Animae, quod mihi quasi commonitorium esse volueram propter Soliloquia terminanda, quae imperfecta

„1. După cărţile *Solilocviilor*, întors deja de la ţară la Milan, am scris cartea *Despre nemurirea sufletului*, pe care mi-o voiam un cvasicomonitoriu în vederea terminării *Solilocviilor*, care au rămas neîncheiate. dar nu ştiu în ce

remanserant. sed nescio quomodo me invito exiit in manus hominum, et inter mea opuscula nominatur. Qui primo raticionationum contortione atque brevitate sic obscurus est, ut fatiget, cum legitur, etiam intentionem meam, vive inteligatur a meipso.

2. Deinde cogitans nihil aliud quam animos hominum, in quadam argumentatione eiusdem libri dixi. *Nec esse in eo quod nihil discit, disciplina potest. Itemque alio loco dixi, Nec ullom rem scientia completitur, nisi quae ad aliquam pertinet disciplinam* (Cap. 1, n. 1), nec venit in mentem Deum non discere disciplinas, et habere omnium rerum scientiam, in qua etiam praescientia est futurorum. Tale est illud quod ibi dictum est, *Non esse vitam cum ratione ulli, nisi animae* (Cap. 4, n. 5): neque enim Deo sine ratione vita est, cum apud eum et summa vita, et summa sit ratio. Et illud quod aliquando superius dixi, *Id quod intelligitur, eiusmodi esse semper* (Cap. 1, n. 1), cum intelligatur et animus, qui utique non eiusmodi est semper. Quod vero dixi, *Animum propterea non posse ab aeterna ratione separari, quia non ei localiter iungitur* (Cap. 6, n. 6), profecto non dixissem, si iam tunc essem Litteris sacris ita eruditus, ut recolerem quod scriptus est: *Peccata vestra separant inter vos et Deum* (*Isai.*

chip a ajuns, împotriva voinţei mele, pe mâinile oamenilor şi este amintită între opusculele mele. Care este, întâi şi-ntâi, datorită contorsiunii şi scurtimii raţionamentelor, atât de obscură, încât oboseşte, când este citită, chiar şi încordarea mea, şi cu greu e-nţeleasă chiar de mine însumi.

2. Apoi, cugetând nimic alta decât numai spiritele oamenilor, am zis, într-o anume argumentare din acea carte: *Nici nu poate fi disciplina în cel ce nu-nvaţă nimic.* Şi, iarăşi, am zis, în alt loc: *Şi nici ştiinţa nu-mbrăţişează vreun lucru anume decât numai care aparţine vreunei discipline* (Cap. 1. n. 1); nu mi-a venit în minte că Dumnezeu nu-nvaţă disciplinele, şi are ştiinţa tuturor lucrurilor, întru carea este chiar şi preştiinţa viitoarelor. De-acest fel este şi ceea ce s-a zis acolo, *Că nu există viaţă cu vreo raţiune, decât numai a sufletului* (Cap. IV, n. 5), căci, bine-nţeles, nici Dumnezeu nu are viaţa fără raţiune. Şi ceea ce am zis cu ceva mai sus: *Ceea ce se-nţelege (pe sine) este-n acelaşi mod pururi* (Cap. 1, nr. 1), cum şi spiritul se-nţelege (pe sine), şi nu-i pururi în acelaşi mod. Ceea ce am zis însă că *Spiritul nu poate fi separat de eterna raţiune, fiindcă nu se uneşte local cu ea* (Cap. 6 n. 11), n-aş fi zis-o absolut deloc, dacă aş fi fost deja astfel instruit în Literele sacre, încât să-mi pot aminti că e scris: *Păcatele voastre pun separarea între voi şi Dumnezeu* (*Isai.* LIX, 2). De unde

LIX, 2). Unde intelligi datur etiam earum rerum posse dici separationem, quae non locis, sed incorporaliter iunctae fuerant.

3. Quid sit etiam quod dixi, Anima si caret corpore, in hoc mundo non este (Cap. 13, n. 22), non potui recordori. Numquid enim animae mortuorum aut non carent corpore, aut in hoc mundo non sunt? Quasi vero inferi non sint in hoc mundo. Sed quia carere corpore, in bono posui, fortasse nomine corporis pestes corporeas appellavi. Quod si ita est, nimis insolenter verbo usus sum. Illud quoque temere dictum est. *A summa essentia speciem corpori per animam tribui, qua est, in quantumcumque est. Per animam ergo corpus subsistit, et eo ipso est, quo animatur, sive universaliter, ut mundus, sive particulariter, ut unumqoudque animal intro mundum* (Cap. 15, n. 24). Hoc prorsus temere dictum est. Hic liber sic incipit: *Si alicubi est disciplina*"

se dă de-nţeles că se poate numi separare chiar şi a acelor realităţi, care au fost unite nu prin locuri, ci incorporal.

3. Ce poate fi şi ceea ce am zis: Sufletul, dacă e lipsit de corp, nu-i în această lume (Cap. 13, n. 22), nu mi-am putut aminti. Într-adevăr, sufletele morţilor nu sunt, oare, ele şi lipsite de corp şi-s şi-n această lume. Ca şi cum cei de dedesubt nu-s în această lume. Dar, fiindcă a se lipsi de corp am numit, poate, pestilenţele corporale. Ceea ce, dacă-i aşa, m-am folosit foarte insolent de cuvânt. Chiar şi aceea e temerar zis: *De către suprema esenţă i se atribuie corpului prin suflet speţa, prin care este oricât şi oricum este. Prin suflet subzistă, aşadar, corpul, şi, prin însuşi acest fapt, este, prin ceea de către ce este animat, fie universal, precum lumea, fie particular, precum fiecare animal înlăuntrul lumii* (Cap. 15, n. 24). Asta toată este absolut temerar spusă. Această carte începe aşa: *Dacă disciplina este, ea, undeva*" (*I Retract.* V, 1,3, *P. L.*, t. XXXII, col. 590, 591).

Aşa stând lucrurile, mie, traducătorului, nu mi-a rămas decât numai şi numai efortul de a desprinde, din această silogizare maratonică, un text, pe cât posibil, cât mai cursiv în româneşte.

Vasile Sav

Continet hic liber congeriem rationum pro animae immortalitate, necnon intercurrentium difficultatum solutionem.

I. - [**Col. 1021**] *Prima ratio, quod anima sit immortalis, quia subjectum est disciplinae quae semper est.*

1. Si alicubi est disciplina, nec esse nisi in eo quod vivit potest, et semper est, neque quidquam in quo quid semper est potest esse non semper; semper vivit in quo est disciplina. Si nos sumus qui ratiocinamur, id est animus noster, nec recte ratiocinari sine disciplina potest, nec sine disciplina esse animus, nisi in quo disciplina non est, potest; est in hominis animo disciplina. Est autem alicubi disciplina: nam est, et quidquid est nusquam esse non potest. Item disciplina non potest esse, nisi in eo quod vivit. Nihil enim quod non vivit, aliquid discit; nec esse in eo quod nihil discit, disciplina potest. Item semper est disciplina. Nam quod est atque immutabile est, semper sit necesse est. Esse autem disciplinam, nemo negat. Et quisquis fatetur fieri non posse, ut ducta per medium circulum linea non sit omnium, quae non per medium ducuntur maxima, idque esse alicujus disciplinae, immutabilem disciplinam esse non negat. Item nihil in quo quid semper est, potest esse non semper. Nihil enim quod semper est, patitur sibi subtrahi aliquando id in quo semper est. Jamvero cum ratiocinamur, animus id agit. Non enim id agit, nisi qui intelligit: nec corpus intelligit, nec animus auxiliante corpore intelligit; quia cum intelligere vult, a corpore avertitur. Quod enim intelligitur, ejusmodi est semper; nihilque corporis ejusmodi est semper: non igitur potest adjuvare animum ad intellectum nitentem, cui non impedire satis est. Item nemo sine disciplina recte

Această carte conține însumarea rațiunilor în favoarea nemuririi sufletului și soluția dificultăților intercurente.

I. - *Prima rațiune că sufletul este nemuritor, că este subiectul disciplinei, care este pururea.*

1. Dacă disciplina[1] este[2], ea, undeva, și nici nu poate fi decât numai în ceea ce trăiește, și este pururea, și nici nu se poate ca ceva, în ce este ceea ce este pururi, să nu fie pururi, trăiește pururea ceea în ce este disciplina[3]. Dacă noi suntem cei ce raționăm[4], și nici nu se poate drept raționa fără disciplină, și nici nu se poate ca spiritul să fie fără disciplină, decât numai în care nu este disciplina[5]; disciplina este în spiritul omului. Este, deci, disciplina undeva: căci este, și nu se poate să nu fie nicăieri ceea ce este. Iarăși, disciplina nu poate fi decât numai în ceea ce trăiește: nimic, într-adevăr, ce nu trăiește, nu-nvață ceva; și nici nu poate fi disciplina în ceea ce nu-nvață nimic[6]. Iarăși, pururea este disciplina. Căci ceea ce este și este imutabil este necesar să fie pururi. Nimeni nu neagă, însă, că disciplina este. Și oricine recunoaște că nu se poate face ca linia trasă prin mijlocul cercului să nu fie maxima între toate, care nu sunt trase prin mijloc, și că asta este a unei discipline nu neagă că disciplina este imutabilă. Iarăși, nimic, în ce este ceea, ce este pururi, nu se poate să nu fie pururi. Căci nimic, ce este pururi, nu suportă să i se substragă ceea în ce este pururi. Încaltea, când raționăm, spiritul face asta. Nu face asta, într-adevăr, decât numai cel ce-nțelege, și corpul nu-nțelege, nici spiritul nu-nțelege ajutându-l corpul, căci, când vrea să-nțeleagă, se-ntoarce față de corp. Ceea ce, într-adevăr, este-nțeles este în același mod pururea; și nimic de-ale corpului nu este în același mod pururea[7], nu poate, așadar, să-l ajute pe spiritul tinzând spre-nțelegere, căruia îi este suficient că nu-l împiedică. Iarăși,

ratiocinatur. Est enim recta ratiocinatio a certis ad incertorum indagationem nitens cogitatio: nihilque certum est in animo quod ignorat. Omne autem quod scit animus, in sese habet; nec ullam rem scientia complectitur, nisi quae ad aliquam pertineat disciplinam. Est enim disciplina quarumcumque rerum scientia. Semper igitur animus humanus vivit.

II. - [**Col. 1022**] *Alia ratio, quia subjectum est rationis quae non mutatur.*

2. Ratio profecto aut animus est, aut in animo. Melior autem ratio nostra, quam corpus nostrum: et corpus nostrum nonnulla substantia est, et melius est esse substantiam, quam nihil: non est igitur ratio nihil. Rursum, quaecumque harmonia corporis est, in subjecto corpore sit necesse est inseparabiliter, nec aliud quidquam in illa harmonia esse credatur, quod non aeque necessario sit in subjecto illo corpore, in quo et ipsa harmonia non minus inseparabiliter. Mutabile est autem corpus humanum, et immutabilis ratio. Mutabile est enim omne quod semper eodem modo non est. Et semper eodem modo est, Duo et quatuor, sex. Item semper eodem modo est quod est, quod quatuor habent duo et duo; hoc autem non habent duo: duo igitur quatuor non sunt. Est autem ista ratio immutabilis: igitur ratio est. Nullo modo autem potest, mutato subjecto, id quod in eo est inseparabiliter non mutari. Non est igitur harmonia corporis animus. Nec mors potest accidere immutabilibus rebus. Semper ergo animus vivit, sive ipse ratio sit, sive in eo ratio inseparabiliter.

III. - *Viva substantia et immutabilis animus, nec si aliquo modo mutabilis, propterea mortalis fit.*

3. Quaedam constantiae virtus est, et omnis constantia immutabilis est, et omnis virtus potest aliquid agere, nec cum agit aliquid, virtus non est. Omnis porro actio movetur, aut movet. Aut igitur non omne quod movetur, aut certe non omne quod movet, mutabile est. At omne quod ab

nimeni nu raţionează drept fără disciplină. Într-adevăr, dreapta raţionare este cugetarea tinzând de la certe la împresurarea incertelor: şi nimic ce ignoră nu-i cert în spirit. Tot, însă, ce ştie, spiritul are în sine însuşi; şi nici ştiinţa nu-mbrăţişează nici un lucru, decât numai care aparţine vreunei discipline[8]. Disciplina este,-ntr-adevăr, ştiinţa oricăror lucruri. Spiritul uman trăieşte aşadar pururea.

II. - *A doua raţiune că sufletul este nemuritor e că este subiectul raţiunii, care nu se schimbă.*

2. Raţiunea este absolut sau spiritul, sau în spirit. Mai bună-i, însă, raţiunea noastră decât corpul nostru; şi corpul nostru este o anume substanţă, şi mai bine este a fi substanţă decât nimic: raţiunea nu-i, deci, neant. Iarăşi, oricare este armonia corpului, e necesar să fie inseparabil în corpul subiect, şi nici nu poate fi crezut că este ceva alta în acea armonie, ce să nu fie la fel necesar în acel corp subiect, în care-i şi armonia însăşi nu mai puţin inseparabil. Corpul uman este, însă, mutabil, şi imutabilă, raţiunea. Mutabil este, într-adevăr, tot ce nu este pururea în acelaşi mod. Şi pururea în acelaşi mod este: Doi şi cu patru, şase. Iarăşi, pururea în acelaşi mod este, pentru că este, că patru au doi şi doi; asta însă n-o au doii: doi, aşadar, nu sunt patru. Această raţiune este, însă, imutabilă: aşadar, raţiunea este. În nici un mod nu se poate, însă, ca, mutat fiind subiectul, să nu se mute ceea ce este inseparabil în el. Armonia corpului nu este, deci, spiritul. Şi nici moartea nu poate să li se-ntâmple lucrurilor imutabile. Deci, spiritul trăieşte pururi, fie că este el însuşi raţiunea, fie că, în el, raţiunea, inseparabil[9].

III. - *Substanţa vie şi spiritul imutabil, şi nici dacă, într-un anume mod, mutabil, nu devine de aceea muritor.*

3. Există o anume virtute a constanţei, şi toată constanţa-i imutabilă, şi toată virtutea poate face ceva, şi virtutea este şi când nu face nimic[10]. Apoi, toată acţiunea este mişcată sau mişcă. Aşadar, sau nu tot ce-i mişcat, sau, desigur, nu tot ce mişcă este mutabil. Dar, tot, ce este mişcat de către altul, şi nu

alio movetur, nec movet ipsum, aliquid mortale est. Neque mortale quidquam immutabile. Quare de certo jam et sine ulla disjunctione concluditur, non omne quod movet mutari. Nullus autem motus sine substantia: et omnis substantia aut vivit, aut non vivit: atque omne quod non vivit, exanime est; nec est ulla exanimis actio. Illud igitur quod ita movet ut non mutetur, non potest esse nisi viva substantia. Haec autem omnis per quoslibet gradus corpus movet. Non igitur omne quod corpus movet, mutabile est. Corpus autem non nisi secundum **[Col. 1023]** tempus movetur: ad hoc enim pertinet tardius et celerius moveri: conficitur esse quiddam quod tempore moveat, nec tamen mutetur. Omne autem quod tempore movet corpus, tametsi ad unum finem tendat, tamen nec simul potest omnia facere, nec potest non plura facere: neque enim valet quavis ope agatur, aut perfecte unum esse, quod in partes secari potest, aut ullum est sine partibus corpus, aut sine morarum intervallo tempus, aut vero vel brevissima syllaba enuntietur, cujus non tunc finem audias, cum jam non audis initium. Porro quod sic agitur, et exspectatione opus est ut peragi, et memoria ut comprehendi queat quantum potest. Et exspectatio futurarum rerum est, praeteritarum vero memoria. At intentio ad agendum praesentis est temporis, per quod futurum in praeteritum transit, nec coepti motus corporis exspectari finis potest sine ulla memoria. Quomodo enim exspectatur ut desinat, quod aut coepisse excidit, aut omnino motum esse? Rursus intentio peragendi quae praesens est, sine exspectatione finis qui futurus est, non potest esse: nec est quidquam quod aut nondum est, aut jam non est. Potest igitur in agendo quiddam esse, quod ad ea quae nondum sunt pertineat. Possunt simul in agente plura esse, cum ea plura quae aguntur simul esse non possint. Possunt ergo etiam in movente, cum in eo quod movetur non possint. At quaecumque in tempore simul esse non possunt, et tamen a futuro in praeteritum transmittuntur, mutabilia sint necesse est.

mişcă el însuşi, este ceva muritor. Şi nici nu-i muritor nimic imutabil. Dreptaceea, se conclude, deja, ca sigur şi fără nici o disjuncţie, că nu tot ce mişcă se mută. Nici o mişcare nu-i, însă, fără substanţă: şi toată substanţa sau trăieşte, sau nu trăieşte: şi tot ce nu trăieşte este ne-nsufleţit: şi nu există nici o acţiune ne-nsufleţită. Ceea ce mişcă, aşadar, astfel. încât să nu se mute nu poate fi decât numai substanţă vie. Asta, însă, mişcă toată, pe orice treaptă, corpul[11]. Aşadar, nu tot ce mişcă corpul este mutabil. Corpul, însă, nu este mişcat decât numai în timp: şi de asta ţine a fi mişcat mai încet şi mai repede: rezultă că există ceva ce mişcă şi, totuşi, nu se mută. Tot ce mişcă, însă, în timp, corpul, deşi tinde spre un singur fine, nu le poate, totuşi, face odată, pe toate, şi nu se poate să nu facă mai multe: şi nici nu e, într-adevăr, în stare, prin orice mijloc s-ar pune-n mişcare, nici să fie absolut una, ceea ce poate fi tăiat în părţi, nici nu este nici un corp fără părţi, nici timpul fără intervalul duratelor, nici, într-adevăr, enunţe-se fie şi o silabă atotscurtă, căreia să nu-i auzi atunci sfârşitul, când deja nu-i mai auzi începutul. Apoi, pentru că se rosteşte aşa, e nevoie de aşteptare, ca să se-mplinească, şi de memorie, ca să poată fi, pe cât se poate, cuprinsă-n întregime. Şi aşteptarea este a lucrurilor viitoare, memoria, însă, a preteritelor. Dar intenţia întru a face ţine de timpul prezent, prin care viitorul trece-n preterit: şi nici finele mişcării-ncepute nu poate fi aşteptat fără nici o memorie. Căci în ce chip să fie aşteptat să se sfârşească ceea ce s-a uitat fie c-a-nceput, fie absolut de tot că este mişcare? Iarăşi, intenţia întru a face până la capăt, care este prezentă, nu poate fi fără aşteptarea finelui, care este viitor; şi nici nu este ea[12] ceva ce fie nu este încă, fie nu mai este. Se poate, aşadar, să fie ceva-n desfăşurare, ce să aparţină de cele ce încă nu sunt. Pot fi în făcător mai multe deodată, deşi acele mai multe, ce-s făcute, nu pot fi deodată. Pot, deci, chiar şi în mişcător, deşi nu pot să fie în ceea ce este mişcat. Dar, oricare nu pot fi în timp deodată şi, totuşi, se transmit din viitor în trecut, e necesar să fie mutabile[13].

4. Hinc jam colligimus, posse esse quiddam quod cum movet mutabilia, non mutatur. Cum enim non mutatur moventis intentio perducendi ad finem quem volet corpus quod movet, illudque corpus de quo aliquid fit eodem motu per momenta mutetur, atque illa intentio perficiendi quam immutatam manere manifestum est, et ipsa membra artificis, et lignum aut lapidem artifici subjectum moveat, quis dubitet consequens esse quod dictum est? Non igitur si qua mutatio corporum movente animo fit, quamvis in eam sit intentus, hinc eum necessario mutari, et ob hoc etiam mori arbitrandum est. Potest enim in hac intentione simul et memoriam praeteritorum et exspectationem futurorum habere, quae omnia sine vita esse non possunt. Quanquam etsi nullus interitus sine mutatione sit, et nulla mutatio sine motu; non tamen omnis mutatio interitum, omnisque motus mutationem operatur. Licet enim ipsum corpus nostrum, et motum plerumque qualibet actione, et mutatum certe vel aetate dicere, tamen nondum interisse, id est non esse sine vita. Liceat igitur et animum non continuo putare privari vita, quanquam ei fortasse per motum mutatio nonnulla contingat.

IV. – *Ars et ratio numerorum immutabilis quae animo non sine vita inhaerent.*

5. Si enim manet aliquid immutabile in animo, quod sine vita esse non possit; animo etiam vita sempiterna maneat necesse est. Nam hoc prorsus ita se habet, ut si primum est, sit secundum. Est autem primum. Quis enim, ut alia omittam, aut rationem [**Col. 1024**] numerorum mutabilem esse audeat dicere, aut artem quamlibet non ista ratione constare; aut artem non esse in artifice, etiam cum eam non exercet; aut ejus esse, nisi in animo; aut ubi vita non sit, esse posse; aut quod immutabile est, esse aliquando non posse; aut aliud esse artem, aliud rationem? Quamvis enim ars una multarum quasi quidam coetus rationum esse dicatur, tamen ars etiam una ratio dici verissime atque intelligi potest. Sed sive hoc, sive illud sit,

4. De aici mai concludem că poate fi ceva, ce, deşi mişcă schimbătoarele, nu se schimbă. Cum, într-adevăr, nu se schimbă intenţia mişcătorului, conducând spre finele, pe care-l vrea, corpul, pe care-l mişcă, şi acea intenţie de-a face până la sfârşit e-nvederat că rămâne nemutată şi mişcă înseşi membrele artificelui şi lemnul sau piatra supusă artificelui, cine să stea la-ndoială că e consecvent ceea ce s-a spus? Nu trebuie socotit, aşadar, că, dacă schimbarea corpurilor se face mişcându-le spiritul, chiar dacă este atent întru aceea, e neapărat necesar, de-aci, să se schimbe şi el, şi. prin asta, să chiar şi moară. Se poate, într-adevăr, ca, în această încordare, să aibă dimpreună, şi memoria trecutelor, şi aşteptarea viitoarelor, care, toate, nu pot fi fără viaţă. Cu toate că, chiar dacă nici o moarte nu-i fără schimbare şi nici o schimbare, fără mişcare, totuşi, nu toată schimbarea operează moartea, nici toată mişcarea, schimbarea. E,-ntr-adevăr, licit să fie numit însuşi corpul nostru şi mişcat de cele mai multe ori prin vreo acţiune anume, şi schimbat, desigur, prin etate. Fie, aşadar, licit să se socoată şi că nu urmează numaidecât că spiritul este privat de viaţă, deşi i se-ntâmplă lui, poate, prin mişcare, o anume schimbare.

IV. – *Arta şi raţiunea numerilor imutabilă care i se înfig adânc spiritului nu fără viaţă.*

5. Dacă, într-adevăr, rămâne în spirit ceva imutabil, ce nu poate să fie fără viaţă, e necesar să-i rămână spiritului chiar şi viaţa sempiternă. Căci asta se prezintă în sine absolut astfel, încât, dacă prima este, e şi secunda. Este, însă, prima. Căci cine ar îndrăzni să zică, ca să le omit pe celelalte, fie că raţiunea numerilor este mutabilă, fie că oricare artă nu consistă din această raţiune, sau că arta nu este în artifice, chiar şi când n-o exercită, sau că nu-i a lui decât numai şi numai în spirit, sau că poate fi unde nu-i viaţă, sau că ceea ce este imutabil poate, cândva, să nu fie, sau că una este arta, alta, raţiunea. Cu toate că,-ntr-adevăr, o singură artă poate fi numită cvasiîntrulocarea anume a mai multor raţiuni, totuşi, arta poate fi atotadevărat numită şi înţeleasă o singură raţiune. Dar, fie una, fie alta, nu se conclude mai puţin că

non minus immutabilem artem esse conficitur: artem autem non solum esse in animo artificis, sed etiam nusquam esse nisi in animo manifestum est, idque inseparabiliter. Nam si ars ab animo separabitur; aut erit praeterquam in animo, aut nusquam erit, aut de animo in animum continuo transibit. At ut sedes arti nulla sine vita est, ita nec vita cum ratione ulli nisi animae. Nusquam porro esse quod est, vel quod immutabile est non esse aliquando non potest. Si vero ars de animo in animum transit, in illo mansura deserens istum; nemo artem docet nisi amittendo, aut etiam non nisi docentis oblivione fit aliquis peritus, sive morte. Quae si absurdissima et falsissima sunt, sicuti sunt, immortalis est animus humanus.

6. At enim si ars aliquando est, aliquando non est in animo, quod per oblivionem atque imperitiam satis notum est; nihil ad ejus immortalitatem affert argumenti hujus connexio, nisi negetur antecedens hoc modo. Aut est aliquid in animo, quod in praesenti cogitatione non est; aut non est in erudito animo ars musica, cum de sola geometrica cogitat: hoc autem falsum est; illud igitur verum. Non autem quidquam se habere animus sentit, nisi quod in cogitationem venerit. Potest igitur aliquid esse in animo, quod esse in se animus ipse non sentiat. Id autem quamdiu sit, nihil interest. Namque si diutius fuerit in aliis animus occupatus, quam ut intentionem suam in ante cogitata facile possit reflectere, oblivio vel imperitia nominatur. Sed cum vel nos ipsi nobiscum ratiocinantes, vel ab alio bene interrogati de quibusdam liberalibus artibus ea quae invenimus, non alibi quam in animo nostro invenimus; neque id est invenire, quod facere aut gignere; alioquin aeterna gigneret animus inventione temporali (nam aeterna saepe invenit; quid enim tam aeternum quam circuli ratio, vel si quid aliud in hujuscemodi artibus, nec non fuisse aliquando, nec non fore comprehenditur?): manifestum etiam est, immortalem esse animum humanum, et omnes veras rationes in secretis ejus esse, quamvis eas sive ignoratione sive oblivione, aut non habere, aut amisisse videatur.

arta este imutabilă. E-nvederat, însă, nu numai că arta este în spiritul artificelui, ci chiar şi că nu este nicăieri decât numai în spirit, şi, de aceea, inseparabil. Căci, dacă arta se va separa de spirit, sau va fi în afară de spirit, sau nu va fi nicăieri, sau va trece continuu din spirit în spirit. Dar, precum lăcaşul artei nu-i nici unul fără viaţă, aşa şi viaţa cu vre-o raţiune nu-i decât numai a sufletului[14]. Apoi, ceea ce este nu poate să nu fie nicicând, sau ceea ce este imutabil să nu fie vreodată. Dacă, însă, arta trece din spirit în spirit, rămânând într-unul, îl părăseşte pe altul, nimeni nu învaţă pe alţii arta decât pierzând-o, sau chiar nimenea nu devine iscusit decât numa prin uitarea sau moartea celui ce predă învăţătura, care, dacă sunt atotabsurde şi atotfalse, precum sunt, spiritul uman este nemuritor.

6. Dar, într-adevăr, dacă arta uneori este, alteori nu este în spirit, ceea ce este destul de cunoscut, prin uitare sau prin nepricepere, conexiunea argumentului acestuia nu aduce nimic împotriva imortalităţii sale, decât numai dacă se neagă antecedentul în acest mod. Sau este ceva în spirit, care în cugetarea prezentă nu este, sau nu este în spiritul învăţat arta muzicală, când cugetă despre singură arta geometriei: asta, însă, este fals, prima, deci, adevărată. Spiritul nu simte, însă, că el are ceva, decât numai ceea ce-i va fi venit în cugetare. Se poate, aşadar, să fie ceva în spirit, pe care spiritul însuşi să nu-l simtă că este în sine. Asta, însă, n-are nici o importanţă, cât timp este[15]. Căci şi, dacă spiritul va fi fost mai mult ocupat întru altele, decât să-şi poată întoarce uşor încordarea sa asupra mai înainte cugetatelor, se numeşte uitare sau neştiinţă. Dar, ori de câte ori fie noi înşine, raticionând cu noi înşine, fie bine întrebaţi de către altul despre unele arte liberale, nu găsim altunde decât numai şi numai în spiritul nostru cele pe care le găsim: şi, totuşi, nu-i totuna a găsi cu a face sau a naşte, altminteri, prin descoperirea temporală spiritul ar naşte eternele (căci adesea găseşte eternele, ce poate, într-adevăr, atât de etern ca raţiunea cercului sau orice alta, în arte de-acest fel, înţelege pe de-a-ntregul, nici că cândva nu a fost, nici că cândva nu va fi[16]?): este-nvederat şi chiar că spiritul uman este nemuritor şi că toate adevăratele raţiuni sunt întru tainiţele lui, oricât poate părea fie că nu le are pe ele, sau le-a pierdut fie prin ignoranţă, fie prin uitare[17].

V. - *Animus non mutatur ut desinat esse animus.*

7. Nunc autem quatenus accipienda sit animi mutatio videamus. Si enim subjectum est animus arte in subjecto existente, neque subjectum immutari potest quin et id quod in subjecto est immutetur; qui possumus [**Col. 1025**] obtinere immutabilem esse artem atque rationem, si mutabilis animus in quo illa sunt esse convincitur? Quae autem major quam in contraria solet esse mutatio? et quis negat animum, ut omittam caetera, stultum alias, alias vero esse sapientem? Prius ergo quot modis accipiatur, quae dicitur animae mutatio, videamus; qui, ut opinor, manifestiores duntaxat clarioresque nobis duo sunt genere, specie vero plures inveniuntur. Namque aut secundum corporis passiones, aut secundum suas, anima dicitur immutari. Secundum corporis, ut per aetates, per morbos, per dolores, labores, offensiones, per voluptates. Secundum suas autem, ut cupiendo, laetando, metuendo, aegrescendo, studendo, discendo.

8. Hae omnes mutationes, si non necessario argumento sunt mori animam, nihil quidem metuendae sunt per se ipsae separatim: sed ne rationi nostrae adversentur, qua dictum est, mutato subjecto omne quod in subjecto est necessario mutari, videndum est. Sed non adversantur. Nam illud secundum hanc mutationem subjecti dicitur, per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam si ex albo cera nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera est; et si ex quadrata rotundam formam sumat, et ex molli durescat, frigescatque ex calida: at ista in subjecto sunt, et cera subjectum. Manet autem cera non magis minusve cera, cum illa mutentur. Potest igitur aliqua mutatio fieri eorum quae in subjecto sunt, cum ipsum tamen juxta id quod hoc est ac dicitur, non mutetur. At si eorum quae in subjecto sunt, tanta commutatio fieret, ut illud quod subesse dicebatur, dici jam omnino non posset, veluti cum calore ignis cera in auras discedit, eamque mutationem patitur ut recte intelligatur mutatum esse subjectum, quod cera erat, et cera jam non est: nullo modo

V. – *Spiritul nu se schimbă ca să-nceteze să fie spirit.*

7. Acum, să vedem până unde-i, însă, de primit schimbarea spiritului. Dacă spiritul e subiect, arta existând în subiect, şi nici subiectul nu se poate schimba, fără să se schimbe ceea ce e în subiect; în ce chip putem obţine că este neschimbătoare arta sau raţiunea, dacă se dovedeşte a fi schimbător spiritul în care sunt ele? Ce schimbare-i mai mare, însă, decât ceea ce este, îndeobşte, în contrarii, şi cine neagă că spiritul este, ca să le omit pe celelalte, uneori prost, alteori, însă, înţelept? Să vedem, deci, mai întâi, în câte moduri se-nţelege ceea ce se numeşte schimbarea sufletului[18]; care, precum socot, ne sunt mai învederate, cel puţin, şi mai clare, în genere, două, în speţă, însă, se găsesc mai multe. Căci se zice că sufletul se schimbă fie după pătimirile corpului, fie după ale sale. După ale corpului, precum prin vârste, prin morbi, prin dureri, munci, ofensiuni, prin voluptăţi. După ale sale, însă, precum dorind, bucurându-se, temându-se, întristându-se, studiind, învăţând[19].

8. Dacă toate aceste schimbări nu aparţin argumentului necesar că spiritul moare, nu-s cu nimic de temut prin ele însele, separat, dar e de văzut dacă nu se-ncontrează raţiunii noastre, prin care s-a spus că, schimbându-se subiectul, e necesar să se schimbe tot ceea ce este în subiect. Dar nu se-mpotrivesc. Căci, conform acelei raţiuni, se zice schimbare a subiectului, prin care e constrâns să se schimbe absolut numele[20]. Căci, dacă, din albă, ceara îşi ia de undeva culoarea neagră, nu este mai puţin ceară, nici dacă, din pătrată, îşi ia forma rotundă, nici dacă, din moale, se-ntăreşte, nici dacă se răceşte, din caldă: dar acestea sunt în subiect şi ceara-i subiectul. Rămâne, însă, ceară, nu mai mult sau mai puţin ceară, când acelea se schimbă. Se poate, aşadar, să li se facă o anumită schimbare celor ce sunt în subiect, în timp ce el însuşi nu se schimbă faţă de ceea ce se zice şi este el. Dar, dacă celor ce sunt în subiect li s-ar întâmpla o atâta de mare schimbare, încât ceea ce se numea că este la bază n-ar mai putea absolut fi numit: precum, când, prin căldura focului, ceara s-ar risipi-n aer, suferă acea schimbare, încât se-nţelege pe drept că subiectul, care era ceara, s-a schimbat şi nu mai este ceară: în nici un chip nu

aliqua ratione quidquam eorum, quae in illo subjecto ideo erant quia hoc erat, remanere putaretur.

9. Quamobrem si anima subjectum est, ut supra diximus, in quo ratio inseparabiliter, ea necessitate quoque qua in subjecto esse monstratur, nec nisi viva anima potest esse anima, nec in ea ratio potest esse sine vita, et immortalis est ratio; immortalis est anima. Prorsus enim nullo pacto non existente subjecto suo immutabilis ratio permaneret. Quod eveniret, si tanta accideret animae mutatio, ut eam non animam faceret, id est mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quae sive per corpus, sive per ipsam animam fiunt (quamvis utrum aliquae per ipsam fiant, id est quarum ipsa sit causa, non parva sit quaestio), id agit ut animam non animam faciat. Jam igitur non solum per se, verum nec nostris rationibus formidandae sunt.

VI. – *Ratio quae incommutabilis est, sive in animo sive cum animo sit, sive animus in ea, ab ipso eodem animo separari nequit.*

10. Ergo incumbendum omnibus ratiocinandi viribus video, ut ratio quid sit, et quoties definiri possit [**Col. 1026**] sciatur, ut secundum omnes modos et de animae immortalitate constet. Ratio est aspectus animi, quo per seipsum, non per corpus verum intuetur; aut ipsa veri contemplatio, non per corpus; aut ipsum verum quod contemplatur. Primum illud in animo esse nemo ambigit: de secundo et tertio quaeri potest; sed et secundum sine animo esse non potest. De tertio magna quaestio est, utrum verum illud quod sine instrumento corporis animus intuetur sit per seipsum, et non sit in animo, aut possit esse sine animo. Quoquolibet modo autem se habeat, non id posset contemplari animus per seipsum, nisi aliqua conjunctione cum eo. Nam omne quod contemplamur, sive cogitatione capimus, aut sensu aut intellectu capimus. Sed ea quae sensu capiuntur, extra etiam nos esse sentiuntur, et locis continentur, unde nec percipi quidem posse affirmantur.

s-ar mai socoti prin vreo raţiune anume că a rămas careva din cele ce de aceea erau în acel subiect, fiindcă era acesta.

9. Dreptaceea, fiindcă sufletul este subiect, precum am zis mai sus, în care-i inseparabil raţiunea, prin acea necesitate, desigur, prin care s-a arătat că este în subiect, şi nici sufletul nu poate să fie decât numai suflet viu, nici raţiunea nu poate fi în el fără viaţă, şi raţiunea este nemuritoare, este nemuritor sufletul. Apoi, prin nici un pact, într-adevăr, raţiunea nu ar dăinui imutabilă, neexistând subiectul eişi. Ceea ce s-ar întâmpla, dacă i-ar surveni sulfetului o atâta de mare schimbare, încât să-l facă pe el non-suflet, adică, să-l constrângă să moară[21]. Nici una, însă, dintre acele schimbări, care sunt făcute fie prin corp, fie prin însuşi sufletul (deşi, dacă sunt făcute sau nu unele prin sine însuşi, adică, a căror cauză să fie el însuşi, nu-i o mică chestiune), nu săvârşeşte asta, încât să facă sufletul nonsuflet. De-acum, aşadar, nu doar prin sine însele, ci,-ntr-adevăr, nici prin raţiunile noastre, nu-s de temut.

VI. – *Raţiunea, care este incomutabilă, fie că este în spirit, fie cu spiritul, fie spiritul în ea, nu poate fi separată faţă de însuşi acelaşi spirit.*

10. Văd, deci, de-apăsat din toate puterile de-a raticiona, ca să se ştie ce este raţiunea şi-n câte feluri poate fi definită, ca să rezulte după toate modurile şi nemurirea sufletului. Raţiunea este privirea spiritului, cu care, prin sine însuşi, nu prin corp, priveşte adevăratul; sau însăşi contemplarea adevăratului, nu prin corp, sau însuşi adevăratul care este contemplat[22]. Că primul este în spirit, nimeni nu stă la-ndoială, despre al doilea şi al treilea se poate cerceta; dar nici al doilea nu poate fi fără spirit. Despre al treilea e o mare chestiune, dacă adevăratul acela, pe care, fără instrumentul corpului, îl priveşte spiritul, este prin sine însuşi, şi nu este în spirit, sau poate fi fără spirit. În orice mod, însă, se prezintă în sine, spiritul nu l-ar putea contempla pe acesta prin sine însuşi, decât numai prin vreo oarecare conjuncţiune cu el. Căci tot ceea ce contemplăm ori prindem prin raţiune, prindem fie prin simţ, fie prin intelect. Dar cele ce sunt prinse prin simţ sunt simţite că sunt chiar şi în afara noastră, şi-s contemplate-n locuri, de unde sunt afirmate, desigur, că nu pot fi percepute[23].

Ea vero quae intelliguntur, non quasi alibi posita intelliguntur, quam ipse qui intelligit animus: simul enim etiam intelliguntur non contineri loco.

11. Quare ista conjunctio intuentis animi, et ejus veri quod intuetur, aut ita est ut subjectum sit animus, verum autem illud in subjecto; aut contra subjectum verum, et in subjecto animus; aut utrumque substantia. Horum autem trium si primum est, tam est immortalis animus quam ratio, secundum superiorem disputationem, quod inesse illa nisi vivo non potest. Eadem necessitas in secundo est. Nam si verum illud quod ratio dicitur, nihil habet commutabile sicut apparet; nihil commutari potest quod in eo tanquam in subjecto est. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam si animus substantia est, et substantia ratio cui conjungitur; non absurde quis putaverit fieri posse, ut manente illa hic esse desinat. Sed manifestum est quamdiu animus a ratione non separatur eique cohaeret, necessario eum manere atque vivere. Separari autem qua tandem vi potest? Num corporea, cujus et potentia infirmior, et origo inferior, et ordo separatior? Nullo modo. Animali ergo? Sed etiam in quo modo? An alter animus potentior quisquis est, contemplari rationem non potest, nisi alterum inde separaverit? At neque ratio cuiquam contemplanti defuerit, si omnes contemplentur: et cum nihil sit ipsa ratione potentius, qua nihil est incommutabilius; nullo pacto erit animus nondum rationi conjunctus, eo qui est conjunctus potentior. Restat ut aut ipsa ratio a se ipsum separet, aut ipse animus ab ea voluntate separetur. Sed nihil est in illa natura invidentiae, quominus fruendam se animo praebeat. Deinde quo magis est, eo quidquid sibi conjungitur facit ut sit, cui rei contrarius est interitus. Voluntate autem animum separari a ratione non nimis absurde quis diceret, si ulla ab invicem separatio posset esse rerum quas non continet locus. Quod quidem dici adversus omnia superiora potest, quibus alias contradictiones opposuimus. Quid ergo? Jamne

Cele ce se-nțeleg, însă, nu sunt înțelese puse cvasialtunde decât spiritul însuși care-nțelege: căci chiar se-nțeleg dimpreună a nu fi conținute locului[24].

11. De aceea, această conjuncție a spiritului privitor și a adevăratului aceluia, care este privit, sau este astfel, încât subiectul este spiritul, adevăratul acela, însă, în subiect, sau, dimpotrivă, subiect, adevăratul, și, în subiect, spiritul; sau, și unul, și altul, substanțe. Dacă din acestea trei este primul, la fel este nemuritor spiritul ca și rațiunea, după disputa de mai sus, după care ea nu se poate să-i fie înlăuntru decât numai viului. Aceeași necesitate e în al doilea. Căci, dacă adevăratul acela, care se numește rațiune, nu are, precum apare, nimic comutabil, nu poate fi comutat nimic ceea ce este în el precum în subiect. Rămâne, așadar, despre al treilea întreagă lupta. Căci, dacă spiritul este substanță, și substanță rațiunea căreia i se leagă-mpreună, nu absurd va fi socotit cineva că, rămânând ea, acesta-ncetează să fie. Dar, cât timp spiritul nu este separat de rațiune și i se alipește strâns ei, e-nvederat că el dăinuie în mod necesar și trăiește. Însă, prin ce forță poate fi, în cele din urmă, separat? Corporală, oare, a căreia și potența-i mai infirmă, și originea inferioară, și ordinea mai aparte? În nici un chip. Animală, așadar? Dar chiar și așa, ce mod? Oare alt spirit, mai puternic, oricare-i el, nu poate contempla rațiunea decât numai dacă-l va fi separat pe celălalt de acolo? Dar nici nu-i va fi lipsit rațiunea cuiva contemplător, dacă vor contempla cu toții: și, cum nimic nu este mai puternic decât însăși rațiunea, decât care nimic nu este mai incomutabil, în nici un chip spiritul neconjunct încă rațiunii nu va fi mai puternic decât cel ce-i este conjunct. Rămâne ca sau rațiunea însăși să-l separe de sine pe el însuși, sau ca însuși spiritul să se separe de ea prin voință. Dar nu este nimic de-ale invidiei în acea natură să se ofere mai puțin pe sine spiritului spre a se bucura. Apoi, cu cât este mai mult, cu atât îl face să fie pe orice i se unește sieși, cărui fapt îi este contrariu moartea. Că spiritul se separă pe sine de rațiune prin voință, ar zice-o cineva nu foarte absurd, dacă ar putea fi vreo separare-nedesine a lucrurilor pe care nu le conține locul[25]. Ceea ce,-ntr-adevăr, se poate zice-mpotriva tuturor celor de mai sus, cărora le-am opus alte contradicții. Ce, așadar? Nu trebuie, oare, deja conclus că spiritul

concludendum est, animum [**Col. 1027**] esse immortalem? an etiamsi separari non potest, exstingui potest? At si illa rationis vis ipsa sua conjunctione afficit animum; neque enim non afficere potest; ita profecto afficit ut ei esse tribuat. Est enim maxime ipsa ratio, ubi summa etiam incommutabilitas intelligitur. Itaque eum quem ex se afficit, cogit esse quodammodo. Non ergo exstingui animus potest, nisi a ratione separatus; separari autem non potest, ut supra ratiocinati sumus: non potest igitur interire.

VII. - *Nec, si per substantiam ad defectum tendit animus, ob id interit.*

12. At enim aversio ipsa a ratione per quam stultitia contingit animo, sine defectu ejus fieri non potest: si enim magis est ad rationem conversus eique inhaerens, ideo quod inhaeret incommutabili rei quae est veritas, quae et maxime et primitus est; cum ab ea est aversus, idipsum esse minus habet, quod est deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum; et interitum nullum magis proprie oportet accipi, quam cum id, quod aliquid erat, nihil fit. Quare tendere ad nihilum, est ad interitum tendere. Qui cur non cadat in animum, vix est dicere, in quem defectus cadit. Dantur hic caetera: sed negatur esse consequens interire id quod tendit ad nihilum, id est ad nihilum pervenire. Quod in corpore quoque animadverti potest. Nam quoniam quodlibet corpus pars est mundi sensibilis, et ideo quanto majus est locique plus occupat, tanto magis propinquat universo; quantoque id magis facit, tanto magis est. Magis enim est totum quam pars. Quare etiam minus sit, cum minuitur, necesse est. Defectum ergo patitur cum minuitur. Porro autem minuitur, cum ex eo aliquid praecisione detrahitur. Ex quo conficitur ut tali detractione tendat ad nihilum. At nulla praecisio perducit ad nihilum. Omnis enim pars quae remanet, corpus est, et quidquid hoc est, quantolibet spatio locum occupat. Neque id posset, nisi haberet partes in quas identidem

este nemuritor; sau, chiar dacă nu poate fi separat, poate fi stins? Dar, dacă acea putere a raţiunii prin însăşi cunjuncţiunea sa afectează spiritul, şi nici nu se poate, într-adevăr, să nu-l afecteze, îl afectează absolut astfel, încât îi atribuie lui fiinţa. Într-adevăr, există maxim raţiunea însăşi, unde se-nţelege chiar şi suprema incomutabilitate. Şi, astfel, pe cel ce-l afectează îl şi constrânge, într-un anumit chip, să fie. Nu poate fi, deci, aneantizat sufletul decât numai separat de raţiune: nu poate fi separat, însă, precum am raticionat mai sus: nu poate fi, aşadar, nimicit[26].

VII. - *Sufletul nu este nimicit nici dacă tinde prin substanţă spre eclipsă.*

12. Dar, într-adevăr, aversiunea însăşi faţă de raţiune, prin care prostia-i survine spiritului, nu i se poate-ntâmpla fără defectul lui: dacă, într-adevăr, este mai mult convertit la raţiune şi alipindu-i-se eişi, de o aceea că i se alipeşte strâns lucrului incomutabil, care este adevărul, care şi este maxim şi de la-nceput[27]; cum s-a întors de la el, îl are mai puţin pe însuşi a fi[28], ceea ce-nseamnă a fi lipsit. Tot defectul tinde, însă, spre neant[29], şi nimicirea nu se cade s-o privească nimeni mai mult la propriu decât ceea ce, cum era ceva, devine nimic. Dreptaceea, a tinde spre nimic înseamnă a tinde spre nimicire. Care, de ce să nu cadă asupra sufletului, asupra căruia a căzut defectul, abia se poate spune. Se dau aci celelalte: dar se neagă că este consecvent că se nimiceşte ceea ce tinde spre nimic, adică, că ajunge la nimicire. Căci, fiindcă oricare corp este parte a lumii sensibile, şi, de aceea, cu cât este mai mare şi ocupă mai mult loc, cu atât mai mult se apropie de universalitate; şi, cu cât face asta mai mult, cu atât mai mult este. Mai mult este, însă, întregul decât partea. Dreptaceea, chiar şi dacă este mai puţin, când se micşorează, este cu necesitate. Suferă, deci, defectul, când se micşorează. Încaltea, se micşorează, însă, când i se detrage ceva prin îmbucătăţire. Dintru care rezultă că printr-o astfel de detragere tinde spre nimic[30]. Dar, nici o detragere prin îmbucătăţire nu ajunge la nimic. Într-adevăr, toată partea, care rămâne, este corp, şi, orice este asta, ocupă câtva loc în spaţiu. Şi nici nu s-ar putea asta, dacă n-ar avea părţi, prin care să se-mbucătăţească-n acelaşi fel. Poate, aşadar,

caederetur. Potest igitur infinite caedendo infinite minui, et ideo defectum pati atque ad nihilum tendere, quamvis pervenire nunquam queat. Quod item de ipso spatio et quolibet intervallo dici atque intelligi potest. Nam et de his etiam terminatis, dimidiam, verbi gratia, partem detrahendo, et ex eo quod restat, semper dimidiam, minuitur intervallum, atque ad finem progreditur, ad quem tamen nullo pervenitur modo. Quo minus hoc de animo formidandum est. Est enim profecto corpore melior et vivacior, a quo huic vita tribuitur.

VIII. - *Ut corpori non potest auferri quo corpus est, ita nec animo quo animus est.*

13. Quod si non id quod est in mole corporis, sed id quod in specie facit corpus esse, quae sententia invictiore ratione approbatur: tanto enim magis est corpus, quanto speciosius est atque pulchrius; **[Col. 1028]** tantoque minus est, quanto foedius ac deformius; quae defectio non praecisione molis, de qua jam satis actum est, sed speciei privatione contingit: quaerendum de hac re diligenter ac discutiendum est, ne quis affirmet animum tali defectu interire; ut quoniam specie aliqua sua privatur dum stultus est, credatur in tantum augeri posse hanc privationem, ut omni modo specie spoliet animum, et ea labe ad nihilum redigat cogatque interire. Quamobrem si potuerimus impetrare ut ostendatur, ne corpori quidem hoc posse accidere, ut etiam ea specie privetur qua corpus est; jure fortasse obtinebimus multo minus auferri posse animo quo animus est. Siquidem nemo se bene inspexit, qui non omni corpori qualemlibet animum praeponendum esse fateatur.

14. Sit igitur nostrae ratiocinationis exordium, quod nulla res se facit aut gignit, alioquin erat antequam esset; quod si falsum est, illud est verum. Item quod factum ortumve non est, et tamen est, sempiternum sit necesse est. Quam naturam et excellentiam quisquis ulli corpori dat,

îmbucătățindu-se la infinit, să se micşoreze la infinit, şi, de aceea, să sufere defectul şi să tindă spre nimic, deşi nu poate să ajungă niciodată. Ceea ce, iarăşi, se poate zice şi-nţelege despre spaţiul însuşi şi despre oricare interval. Căci şi dintru acestea chiar hotărnicite, detrăgând, de pildă, jumătatea parte, şi, dintru ceea ce rămâne, pururea jumătatea, se micşorează intervalul şi înaintează spre sfârşit, la care, totuşi, nu se ajunge în nici un chip. Cu cât mai puţin e de temut asta despre suflet. Într-adevăr, este mai bun şi mai vivace decât corpul cel de către care i se atribuie corpului viaţa[31].

VIII. - *Precum corpului nu i se poate lua ceea prin ce este corp, aşa, nici spiritului, ceea prin ce este spirit.*

13. Pentru că, dacă nu ceea ce este în massa corpului, ci ceea ce este în spiţă[32] face ca corpul să fie, sentinţă, care se-aprobă prin maidene-nvinsa raţiune: cu atât, într-adevăr, este mai mult corpul cu cât este mai specios[33] şi mai frumos; şi cu atât mai puţin este, cu cât, mai hâd şi mai diform, defecţiune, care nu prin îmbucătăţirea massei, despre care s-a vorbit deja destul, ci prin privaţiunea spiţei[34] i se întâmplă: e de căutat diligent de aflat despre acest lucru şi de discutat, ca nu cumva cineva să afirme că printr-un astfel de defect se nimiceşte spiritul, ca, fiindcă este privat de o anume specie[35] a sa, cât timp este prost, să se creadă că această privaţie poate fi într-atât sporită, încât să-l spolieze pe spirit de absolut toată forma, şi, prin acea prăbuşire, să-l aducă la nimic şi să-l constrângă să se nimicească. Dreptaceea, dacă vom fi putut dobândi să se arate şi că nici măcar nu se poate să i se-ntâmple corpului ca să fie privat şi de acea spiţă, prin care este corp, vom obţine, poate, pe drept că cu multul mai puţin i se poate lua spiritului ceea prin ce este spirit. Dat fiind că nimeni nu s-a privit pe sine bine, care să nu mărturisească cumcă oricât de ne-nsemnatul spirit este de prepus tot corpului[36].

14. Fie, aşadar, exordiul raticionării[37] noastre că nici un lucru nu se face nici nu se naşte pe sine, altfel era mai nainte să fie: ceea ce, dacă asta e fals, aceea este adevărat. Iarăşi, ceea ce nu-i făcut sau născut, şi, totuşi, este, e necesar să fie sempitern. Pe care natură şi excelenţă oricine o dă vreunui corp greşeşte

errat vehementer quidem. Sed quid pugnamus? multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita si corpus ullum est sempiternum, nullus animus non sempiternus est. Quoniam quilibet animus cuilibet corpori praeferendus est, et omnia sempiterna non sempiternis. At si quod vere dicitur, factum est corpus; aliquo faciente factum est, nec eo inferiore. Neque enim esset potens ad dandum ei quod faceret, quidquid illud est quod est, id quod faciebat. Sed ne pari quidem: oportet enim facientem melius aliquid habere ad faciendum, quam est id quod facit. Nam de gignente non absurde dicitur, hoc eum esse, quod est illud quod ab eo gignitur. Universum igitur corpus ab aliqua vi et natura potentiore atque meliore factum est, non utique corporea. Nam si corpus a corpore factum est, non potuit universum fieri. Verissimum est enim quod in exordio ratiocinationis hujus posuimus, nullam rem a se posse fieri. Haec autem vis et natura incorporea effectrix corporis universi praesente potentia tenet universum. Non enim fecit, atque discessit effectumque deseruit. Ea quippe substantia quae corpus non est, neque, ut ita dicam, localiter movetur, ut ab ea substantia quae locum obtinet, separari queat; et illa effectoria vis vacare non potest, quin id quod ab ea factum est, tueatur, et specie carere non sinat, qua est in quantumcumque est. Quod enim per se non est, si destituatur ab eo per quod est, profecto non erit: et non possumus dicere id accepisse corpus cum factum est, ut seipso jam contentum esse posset, etiamsi a conditore desereretur.

15. Quanquam si ita est, magis id habet animus quem corpori praestare manifestum est. Atque ita de proximo immortalis probatur, si potest esse per seipsum. Quidquid enim tale est, incorruptibile sit necesse est, ac per hoc interire non possit, quia nihil se deserit. Sed corporis mutabilitas in promptu **[Col. 1029]** est, quod ipsius universi corporis universus motus satis indicat. Unde diligenter inspicientibus quantum talis natura inspici potest, ordinata mutabilitate id quod immutabile est

vehement, desigur. Dar ce ne luptăm; suntem cu multul şi cu multul mai mult constrânşi să i-o dăm pe ea spiritului. Aşa, dacă vreun corp este sempitern, nici un spirit nu-i non sempitern. Fiindcă orice spirit e de preferat oricărui corp, şi toate sempiternele, non-sempiternelor. Dar, dacă se zice, ceea ce-i adevărat, că corpul a fost făcut: a fost făcut, făcându-l cineva, şi nu inferior lui[38]. Şi, într-adevăr, nici cel, care-l făcea, nu era-n stare spre-ai da celui pe care-l făcea tot ceea ce este el, care este. Dar nici ceva egal, desigur: într-adevăr, trebuie ca făcătorul să aibă, întru a face, ceva mai bun decât este ceea ce face. Căci despre născător nu absurd se zice că este ceea ce este ce se naşte de către el. Tot corpul, aşadar, a fost făcut de o anume forţă şi natură mai în putere şi mai bună, nu, desigur, corporală. Căci, dacă corpul a fost făcut de către corp, n-a putut fi făcut universul. Este,-ntr-adevăr, atotadevărat ceea ce am spus în exordiul raţionamentului acestuia, că absolut nici un lucru nu se poate să fie făcut de sine însuşi. Însă, această forţă şi natură incorporală, efectoare a corpului universal, ţine universul prin puterea prezentă. Într-adevăr, nu l-a făcut şi s-a depărtat şi l-a părăsit gata făcut. Acea substanţă, desigur, care nu este corp, şi nici, ca să zic aşa, nu se mişcă local, ca să poată fi separată faţă de acea substanţă ce-nstăpâneşte locul, şi acea forţă făcătoare[39] nu poate să fie-n repaos şi să nu păzească ceea ce a fost făcut de către ea, şi să îngăduie ca să se lipsească de spiţa prin care este tot ceea ce este, în măsura în care este. Ceea ce, într-adevăr, nu este prin sine, dacă va fi părăsit de ceea prin ce este, nu va fi absolut deloc: şi nu putem zice că corpul a primit, când a fost făcut, să se poată deja ţine laolaltă prin sine însuşi, chiar şi dacă ar fi părăsit de către ziditor[40].

15. Iată de ce, dacă aşa este, o are mai mult pe asta spiritul, care e-nvederat că-i este mai presus corpului. Şi, aşa, se probează, dintru proxim, nemuritor, dacă poate să fie prin sine însuşi. Orice este, într-adevăr, astfel, e necesar să fie incoruptibil, şi, prin asta, să nu poată fi nimicit, fiindcă nu se părăseşte cu nimic pe sine. Dar mutabilitatea corpului este vădită, ceea ce o indică-ndesat mişcarea universală a universalităţii corpului. De unde li se descoperă diligent privitorilor, atât cât poate fi privită o astfel de natură, că prin ordonata mutabilitate se imită ceea ce este imutabil.

imitari reperitur. Quod autem per se est, ne motu quidem opus habet ullo, omni copia sibi seipso existente; quia motus omnis ad aliud est, cujus indiget quod movetur. Adest igitur species universo corpori, meliore natura sufficiente atque obtinente quae fecit: quare illa mutabilitas non adimit corpori corpus esse, sed de specie in speciem transire facit motu ordinatissimo. Non enim quaepiam ejus pars ad nihilum redigi sinitur, cum totum capessat vis illa effectoria nec laborante nec deside potentia, dans ut sit omne quod per illam est, in quantum est: quamobrem nemo tam devius a ratione debet esse, cui aut non sit certum corpore animum esse meliorem, aut qui hoc concesso arbitretur corpori non accidere ut corpus non sit, animo accidere ut animus non sit. Quod si non accidit, neque animus esse nisi vivat, potest, nunquam profecto animus moritur.

IX. – *Animus vita est, sic vita carere non potest.*

16. Quod si quisquam non eum interitum dicit formidandum animo, quo efficitur ut nihil sit quod aliquid fuit, sed eum quo dicimus ea mortua quae vita carent; attendat quod nulla res seipsa caret. Est autem animus vita quaedam: unde omne quod animatum est, vivere; omne autem inanime quod animari potest, mortuum, id est vita privatum intelligitur. Non ergo potest animus mori. Nam si carere poterit vita, non animus sed animatum aliquid est. Quod si absurdum est, multo minus hoc genus interitus timendum est animo, quod vitae certe non est timendum. Nam prorsus si tunc moritur animus, cum eum deserit vita illa; ipsa vita quae hunc deserit multo melius intelligitur animus, ut jam non sit animus quidquid a vita deseritur, sed ea ipsa vita quae deserit. Quidquid enim vita desertum mortuum dicitur, id ab anima desertum intelligitur: haec autem vita, quae deserit ea quae moriuntur, quia ipsa est animus, et seipsam non deserit, non moritur animus.

Ceea ce este, însă, prin sine nu are, desigur, nevoie de nici o mişcare, fiindu-şi de la sine însuşi abundenţă sieşi: căci mişcarea toată este înspre altul, căruia îi lipseşte ceea ce-l mişcă. Îi este prezentă, aşadar, universalului corp spiţa, oferindu-i-o şi înstăpânindu-i-o natura mai bună, care l-a făcut; dreptaceea, nu-i răpeşte de tot corpului să fie corp, ci-l face, printr-o atotordonată mişcare, să treacă din speţă-n speţă. Nici nu-i este, într-adevăr, îngăduit vreunei părţi de-ale lui să fie redusă la nimic, cum ia totul asupra sa acea forţă efectoare, nici muncindu-şi, nici lenevindu-şi puterea, dând prin ea ca să fie tot ceea ce este, în cât este: dreptaceea, nimeni nu trebuie să fie atât de rătăcit de la raţiune, cui sau să nu-i fie cert că spiritul este mai bun decât corpul, sau care, fiind admisă asta, să socoată că, ne-ntâmplându-i-se corpului să nu fie corp, i se întâmplă spiritului să nu fie spirit. Ceea ce, dacă nu se întâmplă, şi nici spiritul nu poate să fie decât numai dacă trăieşte, spiritul nu moare absolut niciodată.

IX. – *Spiritul este viaţă, aşa nu poate să se lipsească de viaţă.*

16. Iată de ce, dacă cineva zice că sufletului nu-i e de temut de-acea nimicire, prin care se face să nu fie nimic ceea ce a fost ceva, ci de aceea, prin care le numim moarte pe cele ce-s lipsite de viaţă, să bage, el, de seamă că nici un lucru nu-i lipsit de sine însuşi. Spiritul, însă, este o anume viaţă: de unde, tot ceea, ce este animat, trăieşte: tot inanimatul, însă, care poate fi animat, se-nţelege mort, adică, privat de viaţă. Spiritul nu poate, aşadar, să moară. Căci, dacă se va putea lipsi de viaţă, nu este spirit, ci ceva animat. Ceea ce, dacă este absurd, cu multul mai puţin îi este de temut spiritului de acest gen de nimicire, de care nu-i este, desigur, de temut vieţii. Căci, dacă atunci moare absolut spiritul, când îl părăseşte pe el acea viaţă, însăşi viaţa, care îl părăseşte pe-acesta, se-nţelege cu multul mai bine spiritul, precum nu mai este spirit tot ceea ce este părăsit de viaţă, ci însăşi acea viaţă care părăseşte. Într-adevăr, tot ceea, ce, părăsit de viaţă, se numeşte mort, întocmai asta se-nţelege părăsit de către suflet; această viaţă, însă, care părăseşte cele ce mor, fiindcă ea însăşi este spiritul, şi pe ea însăşi nu se părăseşte: nu moare spiritul[41].

X. - *Animus non est temperatio corporis.*

17. Nisi forte vitam temperationem aliquam corporis, ut nonnulli opinati sunt, debemus credere. Quibus profecto nunquam hoc visum esset, si ea quae vere sunt et incommutabilia permanent, eodem animo a corporum consuetudine alienato atque purgato videre valuissent. Quis enim bene se inspiciens, non expertus est tanto se aliquid intellexisse sincerius, quanto removere atque subducere intentionem mentis a corporis sensibus potuit? Quod si temperatio corporis esset animus, non utique id posset accidere. Non enim ea res quae naturam propriam non haberet, neque substantia esset, sed in subjecto corpore tanquam [**Col. 1030**] color et forma inseparabiliter inesset, ullo modo se ab eodem corpore ad intelligibilia percipienda conaretur avertere, et in quantum id posset, in tantum illa posset intueri, eaque visione melior et praestantior fieri. Nullo quippe modo forma vel color, vel ipsa etiam corporis temperatio, quae certa commixtio est earum quatuor naturarum quibus idem corpus subsistit, avertere se ab eo potest, in quo subjecto est inseparabiliter. Ad haec, ea quae intelligit animus cum se avertit a corpore, non sunt profecto corporea; et tamen sunt, maximeque sunt, nam eodem modo semper sese habent. Nam nihil absurdius dici potest quam ea esse quae oculis videmus, ea non esse quae intelligentia cernimus; cum dubitare dementis sit, intelligentiam incomparabiliter oculis anteferri. Haec autem quae intelliguntur eodem modo sese habentia, cum ea intuetur animus, satis ostendit se illis esse conjunctum, miro quodam eodemque incorporali modo, scilicet non localiter. Namque aut in illo sunt, aut ipse in illis. Et utrumlibet horum sit, aut in subjecto alterum in altero est, aut utrumque substantia est. Sed si illud primum est, non est in subjecto corpore animus, ut color et forma: quia vel ipse substantia est, vel alteri substantiae quae corpus non est, in subjecto inest. Si autem hoc secundum verum est, non est in subjecto corpore tanquam color animus, quia substantia est. Temperatio autem corporis in subjecto

X. - *Spiritul nu este temperaţiunea[42] corpului.*

17. Dacă nu trebuie, poate, să credem viaţa o anume temperaţiune a corpului, precum au opinat unii. Cărora nu li s-ar fi părut absolut niciodată una ca asta, dacă ar fi fost în stare să le vadă cu acelaşi spirit, înstrăinat de consuetudinea corpurilor şi purgat, pe cele ce cu adevărat sunt şi dăinuie incomutabile. Cine, într-adevăr, scrutându-se bine pe sine însuşi, n-a experimentat că el a-nţeles cu atât mai sincer ceva, cu cât a putut să-şi depărteze şi să-şi substragă intenţiunea minţii de la simţurile corpului? Pentru că, dacă spiritul ar fi temperaţiunea corpului, n-ar putea, desigur, să se-ntâmple una ca asta. Nu, într-adevăr, acel lucru, care n-ar avea natură proprie, şi nici n-ar fi substanţă, dar ar fi inseparabil întru corpul subiect, precum culoarea ori forma, în nici un chip nu s-ar sforţa să se întoarcă pe sine de la acelaşi corp către perceperea inteligibilelor, nici, întru cât ar putea asta, întru atât le-ar putea privi pe ele, să devină mai bun şi mai prestant prin acea viziune. Într-un cuvânt, forma sau culoarea, sau chiar însăşi temperaţiunea corpului, care este certa comixtiune a celor patru naturi, dintru care subzistă acelaşi corp, nu se poate, în nici un chip, întoarce pe sine de la acel subiect întru care subzistă inseparabil. Încaltea, cele pe care le-nţelege spiritul, când se-ntoarce pe sine faţă de corp, nu sunt absolut deloc corporale; şi, totuşi, sunt, şi sunt maxim, căci pururea în acelaşi mod se prezintă-ntru sine însele. Căci nimic mai absurd nu se poate zice decât că există cele, pe care le vedem cu ochii, că nu există cele, pe care le discernem cu inteligenţa; cum e dement a sta la-ndoială că inteligenţa e incomparabil de preferat ochilor. Acestea, însă, care sunt înţelese, prezentându-se în acelaşi mod pe sine însele, când le priveşte pe ele spiritul, arată că el le este conjunct loruşi, într-un mod mirific anume şi incorporal el însuşi, carevasăzică, nu local. Căci fie sunt întru el, fie el însuşi întru ele. Şi, oricare din acestea două să fie, sau el este-n ele ca-n propriul subiect, sau ele-n el, sau şi el, şi ele sunt substanţa. Dar, dacă e cel dintâi, spiritul nu e în corpul subiect precum culoarea şi forma: Fiindcă fie el însuşi este substanţa, fie este întru altă substanţă-subiect, care nu este corp. Dacă este, însă, adevărat acesta secund, spiritul nu este în corpul - subiect, precum culoarea, fiindcă este substanţa. Temperaţiunea

corpore est tanquam color: non est ergo temperatio corporis animus, sed vita est animus: et se nulla res deserit; et id moritur quod vita deserit: non igitur animus mori potest.

XI. - *Animus nec per falsitatem perit veritati contrariam, etsi animi est causa veritas.*

18. Rursus igitur si quid metuendum est, id est metuendum ne deficiendo animus intereat, id est dum ipsa existendi specie privatur. De qua re quanquam satis esse dictum arbitrer, et quam hoc fieri non possit certa ratione monstratum sit; tamen etiam hoc attendendum est, non esse aliam causam hujus formidinis, nisi quia fatendum est in defectu quodam esse animum stultum, et in essentia certiore atque pleniore sapientem. Sed si, quod nemini dubium est, tunc est animus sapientissimus, cum veritatem, quae semper eodem modo est, intuetur, eique immobilis inhaeret divino amore conjunctus; et illa omnia quae quoquo modo sunt ab ea essentia sunt, quae summe maximeque est: aut ab illa est animus in quantum est, aut per seipsum est. Sed si per seipsum est, quoniam ipse sibi causa existendi est, et nunquam se deserit; nunquam interit, ut supra etiam disputavimus. Si vero ex illa, diligenter opus est quaerere quae res ei possit esse contraria, quae animo auferat animum esse quod illa praebet. Quid est igitur? An forte falsitas, quia illa veritas? Sed manifestum est, atque in promptu situm, quantum nocere animo falsitas possit. Num enim amplius potest quam fallere? at nisi **[Col. 1031]** qui vivit, fallitur nemo. Non igitur falsitas interimere animum potest. Quod si haec non potest quae contraria veritati est, auferre animo non potest quae contraria veritati est, auferre animo quod ei veritas dedit (ita enim est animum esse, quod ei veritas (ita enim est invictissima veritas); quid aliud invenietur, quod auferat animo id quod est animus? Nihil profecto: nam nihil est contrario valentius ad id auferendum, quod fit ab ejus contrario.

corpului, însă, este în corpul-subiect, precum culoarea: spiritul nu este, deci, temperaţiunea corpului, ci spiritul este viaţa: şi nici un lucru nu se părăseşte pe sine; şi acela moare, pe care-l părăseşte viaţa: nu poate muri, aşadar, spiritul[43].

XI. - *Spiritul nu piere nici prin falsitatea contrarie adevărului, deşi adevărul este cauza spiritului.*

18. Iarăşi, aşadar, dacă e ceva de temut, e de temut să nu se nimicească spiritul eclipsându-se, adică, în timp ce este privat de însăşi spiţa de-a exista. Despre care fapt, deşi pot socoti că s-a spus destul şi s-a-nvederat prin certa raţiune cât de mult nu poate să se-ntâmple asta, totuşi, trebuie luat în seamă şi faptul că nu este altă cauză a acestei temeri decât numai fiindcă e de mărturisit că spiritul este prost într-un defect anume şi, întru esenţă[44], mai cert şi mai deplin, înţelept. Dar, dacă, ceea ce nu-i este nimănui un dubiu, atunci este atotînţelept spiritul, când priveşte adevărul, care este pururi în acelaşi mod, şi i se alipeşte imuabil lui, conjunct prin iubirea divină; şi acelea toate, care, în orice mod sunt, sunt de la acea esenţă, care este suprem şi maxim: spiritul, încât este, este sau de la acela, sau este prin sine însuşi. Dar, dacă este prin sine însuşi, fiindcă îşi este el însuşi sieşi cauza de-a exista[45] şi nu se părăseşte niciodată pe sine, nu se nimiceşte niciodată, precum am disputat şi mai sus chiar. Dacă, însă, dintru acela, e necesar să cântărim diligent să aflăm care lucru i-ar putea fi aceluia contrariul, care să-i poată substrage spiritului datul că este spirit, ceea ce îi oferă acela[46]. Ce este, aşadar? Sau, poate, falsitatea, pentru că el e adevărul? Dar este învederat şi pus la-ndemână cât rău poate să-i facă spiritului falsitatea. Poate, oare, într-adevăr, mai mult decât să-l înşele; dar nu este-nşelat nimeni decât numai cine trăieşte. Nu poate,-aşadar, falsitatea să nimicească spiritul. Pentru că, dacă asta, care-i este contrară adevărului, nu-i poate lua spiritului datul că este spirit, ceea ce i-a dat lui adevărul (aşa este într-adevăr, atotneînvinsul adevăr), ce alta se poate găsi, care să-i substragă spiritului datul că este spirit? Absolut nimic: căci nimic nu este mai în putere decât contrariul spre a substrage ceea ce este făcut de către contrariul său[47].

XII. - *Veritati a qua est animus quod est, quatenus ipsa est, nihil contrarium.*

19. At si veritati contrarium ita quaeramus, non in quantum veritas est, sed in quantum summe maximeque est, quanquam in tantum est idipsum in quantum est veritas; siquidem veritatem eam dicimus qua vera sunt omnia in quantumcumque sunt, in tantum autem sunt in quantum vera sunt; tamen nullo modo id defugerim, quod mihi evidentius suffragatur. Nam si nulla essentia in quantum essentia est, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrarium prima illa essentia, quae dicitur veritas, in quantum essentia est. Primum autem verum est. Omnis enim essentia non ob aliud essentia est, nisi quia est. Esse autem non habet contrarium, nisi non esse: unde nihil est essentiae contrarium. Nullo modo igitur res ulla esse potest contraria illi substantiae, quae maxime ac primitus est. Ex qua si habet animus idipsum quod est (non enim aliunde hoc habere potest, qui ex se non habet, nisi ab illa re quae illo ipso est animo praestantior), nulla res est qua id amittat, quia nulla res ei rei est contraria qua id habet; et propterea esse non desinit. Sapientiam vero, quia conversione habet ad id ex quo est, aversione illam potest amittere. Conversioni namque aversio contraria est. Illud vero quod ex eo habet cui nulla res est contraria, non est unde possit amittere. Non igitur potest interire.

XIII. - *Animus nec in corpus convertitur.*

20. Hic forte oboriatur nonnulla quaestio, utrum sicut non interit animus, ita nec in deteriorem commutetur essentiam. Videri enim cuipiam potest, neque injuria, id effectum esse ratiocinatione hac, ut animus ad nihilum non possit pervenire, converti autem in corpus forsitan possit. Si enim quod erat ante animus, corpus fuerit effectum, non utique omnino non erit. Sed hoc fieri non potest, nisi aut ipse id velit, aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, sive ipse id appetierit, sive coactus

XII. - *Adevărului, dintru care spiritul este ceea ce este, în măsura în care el însuşi este, nu-i este nimic contrariu.*

19. Dar, dacă adevărului îi vom căuta să-i aflăm astfel contrariul, nu întru cât este adevăr, ci în cât este suprem şi maxim[48], deşi întru atâta este asta însăşi, întru cât este adevăr; dat fiind că pe acela-l numim adevăr, prin care sunt adevărate toate, întru cât sunt, însă, întru atât sunt, întru cât sunt adevărate; totuşi, nu voi fi fugit în nici un chip de ceea ce mi se oferă mai evident întru ajutor. Căci, dacă nici o esenţă[49], întru cât este esenţă, nu are nimic contrariu, cu multul mai puţin are contrariu acea primă esenţă, care se numeşte adevărul, întru cât este esenţă. Primul[50], însă, este adevărat. Într-adevăr, toată esenţa nu este de alta esenţă, decât numai fiindcă este. A fi, însă, nu are contrariu decât numai a nu fi[51]: de unde nimic nu-i este contrariu esenţei. În nici un mod, aşadar, nu-i poate fi contrariu vreo realitate acelei substanţe care este maxim şi primordial. Dintru care, dacă are spiritul asta însăşi că este (într-adevăr, nu poate avea asta de altunde cel care n-o are dintru sine, decât numai de la acea realitate, care, prin asta însăşi, îi este mai prestantă spiritului) nu-i nici o realitate prin care s-o piardă pe asta, fiindcă nici o realitate nu-i este contrarie acelei realităţi prin care o are pe asta; şi, de aceea, nu încetează a fi. Înţelepciunea, însă, fiindcă o are prin conversiunea la ceea dintru care este, poate s-o piardă pe ea prin aversiune. Căci conversiunii îi este contrară aversiunea. Asta, însă, pe care o are dintru ceea, căreia nici o realitate nu-i este contrarie, nu este de unde s-o poată pierde. Nu poate fi, aşadar, nimicit.

XIII. - *Spiritul nu se converteşte nici ca şi corp.*

20. Aci se naşte, poate, o anume chestiune, dacă precum spiritul nu piere, aşa nici nu se preschimbă-ntr-o esenţă deterioară. Căci i se poate părea cuiva, şi nu pe nedrept, întrucât asta rezultă prin raţionamentul acesta, că, admiţând că spiritul nu poate să ajungă la neant, se poate converti, poate, ca şi corp. Căci, dacă ceea ce era înainte spirit se va fi făcut corp, desigur, nu absolut de tot nu va fi. Dar asta nu se poate-ntâmpla decât numai dacă vrea el însuşi asta, sau este constrâns de către altul. Totuşi, spiritul nu va putea nici să fie continuu corp, fie că el va fi dorit asta, fie că

fuerit, poterit corpus esse. Illud enim sequitur ut, si sit, velit aut cogatur. At illud non sequitur ut, si velit aut cogatur, sit. Nunquam autem volet: nam omnis ejus appetitus ad corpus, aut ut id possideat, est, aut ut vivificet, aut ut quodammodo fabricetur, aut quolibet pacto ei consulat. Nihil autem horum fieri potest, si non sit corpore melior. At si erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus esse volet. Neque ullum rei hujus certius argumentum est, quam cum seipsum hinc interrogat animus. Ita enim facile comperit appetitum se non habere, nisi agendi aliquid, aut sciendi, aut sentiendi, aut tantummodo vivendi in quantum sua illi potestas est.

21. Si autem cogitur corpus esse, a quo tandem [**Col. 1032**] cogitur? A quolibet, certe a potentiore. Non ergo ab ipso corpore cogi potest. Nullo enim modo ullo animo ullum corpus potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, nisi quod suae potestati subditum est. Nec ullo modo animus potestati alterius animi, nisi suis cupiditatibus subditur. Cogit ergo ille animus non amplius quam quantum ejus quem cogit cupiditates sinunt. Dictum est autem cupiditatem non posse animum habere, ut corpus sit. Illud etiam manifestum est ad nullam suae cupiditatis expletionem pervenire, dum amittit omnem cupiditatem: et amittit dum corpus fit. Non igitur potest ab eo cogi ut fiat, qui cogendi jus nisi per subditi cupiditates non habet. Deinde quisquis animus alterum animum habet in potestate, magis eum necesse est velit in potestate habere quam corpus, et ei velit bonitate consulere, vel malitia imperitare. Non ergo volet ut corpus sit.

22. Postremo iste animus cogens aut animal est, aut caret corpore (**I Retract., c. 5, n. 3**). Sed si caret corpore, in hoc mundo non est. Et si ita est, summe bonus est, nec potest velle alteri tam turpem commutationem. Si autem animal est, aut animal est etiam ille quem cogit, aut non est. Sed si non est, ad nihil cogi ab alio potest. Non enim habet potentiorem qui in summo est. Si autem in corpore

va fi fost constrâns de către altul. Căci urmează logic că, dacă este, vrea sau este constrâns. Dar nu urmează logic că, dacă vrea şi este constrâns, este. Nicicând, însă, nu va voi: căci întregul său apetit către corp este sau să-l posede, sau să-l vivifice, sau să-l fabrice în vreun chip oarecare, sau prin orice pact a se-ngriji de el. Nimic din acestea nu poate fi, însă, făcut, dacă nu-i mai bun decât corpul. Dar, dacă va fi corp, nu va fi absolut deloc mai bun decât corpul. Nu va voi, aşadar, să fie corp. Şi nici nu-i este acestui fapt nici un argument mai cert decât când se întreabă pe sine însuşi despre asta spiritul. Aşa, într-adevăr, descoperă facil că el nu are apetitul[52] decât numai de a face ceva, sau de a şti, sau de simţi, sau numai de-a trăi în cât este-n potestatea sa asta.

21. Dacă, însă, este constrâns să fie corp, de către cine este, în cele din urmă, constrâns? De către oricine, desigur, mai puternic. Nu poate fi, deci, constrâns de către corpul însuşi. Într-adevăr, în nici un chip nu este mai puternic vreun corp decât vreun spirit. Spiritul mai puternic, însă, nu constrânge la nimic, decât numai ceea ce este supus potestăţii sale. Şi în nici un chip spiritul nu se supune potestăţii altui spirit decât numai prin cupidităţile sale. Constrânge, deci, acel spirit nu mai mult decât cât permit cupidităţile celui pe care-l constrânge. S-a spus, însă, că spiritul nu poate avea cupiditatea de-a fi corp. E-nvederat chiar şi faptul că nu ajunge la nici un fel de-mplinire a cupidităţii sale, cât timp pierde întreagă cupiditatea: şi o pierde din momentul în care devine corp. Nu poate, aşadar, fi constrâns să fie de către cel care nu are puterea de-a constrânge decât numai prin cupidităţile spusului. Apoi, oricare spirit îl are în potestate pe alt spirit este necesar să vrea să-l aibă pe el mai mult în potestate decât corpul şi de el să vrea să aibă, cu bunătate, grijă, ori, cu maliţie, să-i poruncească. Nu va voi, deci, să fie corp.

22. La urma urmei, acest spirit constrângător este sau animal, sau este lipsit de corp (*I Retract.* c. 5, n. 3). Dar, dacă-i lipsit de corp, nu este în această lume. Şi, dacă este aşa, este suprem bun, şi nu se poate să-i voiască altuia o atâta de ruşinoasă comutaţiune. Dacă, însă, este animal, sau este animal şi acela chiar pe care-l constrânge, sau nu este. Dar, dacă nu este, nu poate fi constrâns la nimic de către altul. Într-adevăr, nu are maiputernic cel care

est, ab eo rursus qui in corpore est per corpus cogitur, ad quodcumque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tantam commutationem animo? Fieret enim si esset illo corpus potentius: quamvis quidquid illud est, ad quod per corpus cogitur, prorsus non per corpus, sed per cupiditates suas cogitur, de quibus satis dictum est. Quod autem rationali anima melius est, omnibus consentientibus, Deus est. Qui profecto consulit animae, et ideo non ab eo cogi anima potest, ut convertatur in corpus.

XIV. - *Nec somno, nec hujusmodi corporis affectione animae vim minui.*

23. Si igitur nec propria voluntate, nec alio cogente id animus patitur; unde id pati potest? An quia invitos nos plerumque opprimit somnus, metuendum est ne quo tali defectu animus convertatur in corpus? Quasi vero quoniam somno membra nostra marcescunt, idcirco animus fiat ulla ex parte debilior. Sensibilia tantum non sentit, quia quidquid illud est quod somnum facit, e corpore est atque in corpore operatur. Corporeos enim sensus sopit et claudit quodammodo, ita sane ut tali commutationi corporis cedat anima cum voluptate: quia secundum naturam est talis commutatio quae reficit corpus a laboribus: non tamen haec adimit animo vel sentiendi vim vel intelligendi. Nam et imagines sensibilium praesto habet, tanta expressione similitudinis, ut eo ipso tempore discerni nequeant ab his rebus quarum imagines sunt et si quid intelligit, aeque dormienti ac vigilanti verum est. Nam verbi gratia si per somnium disputare sibi visus fuerit, verasque rationes secutus in disputando didicerit aliquid, etiam expergefacto eaedem incommutabiles **[Col. 1033]** manent, quamvis falsa reperiantur caetera, veluti locus ubi disputatio, et persona cum qua disputatio fuisse visa erat, et verba ipsa, quod ad sonum attinet, quibus disputari videbatur, et alia hujuscemodi; quae etiam cum ipsis sensibus sentiuntur agunturque a vigilantibus, praetereunt

este în absolut. Dacă, însă, este în corp, este, iarăşi, constrâns, la orice este constrâns prin corp, de către cel ce este în corp. Cine, însă, să stea la-ndoială că nu i se poate face, în nici un chip, prin corp o atâta de mare comutaţiune spiritului? S-ar putea, însă, dacă corpul ar fi mai puternic decât el: deşi, orice este aceea, la care este constrâns prin corp, nu este absolut deloc constrâns prin corp, ci prin cupiditătile sale, despre care s-a spus destul. Ceea ce este, însă, mai bun decât sufletul raţional este, cu consimţirea tuturor, Dumnezeu. Carele are absolut grijă de suflet, şi, de aceea, nu poate fi constrâns de către El sufletul să se convertească drept corp.

XIV. - *Puterea sufletului nu se diminuează nici prin somn, nici prin afecţiunea de felul acesta a corpului.*

23. Dacă, aşadar, sufletul nu pătimeşte asta, nici prin propria voinţă, nici constrângându-l altul, de unde poate pătimi asta? Sau, fiindcă somnul ne goreşte pe noi, de cele mai multe ori, împotriva voinţei noastre, e de temut ca nu cumva printr-o astfel de eclipsă spiritul să se convertească a corp. Ca şi cum, într-adevăr, fiindcă cu somnul mădularele noastre se moleşesc, de aceea spiritul să devină mai debil din vreo parte anume. Sensibilele numai nu le simte, fiindcă orice este aceea ce face somnul, din corp este şi în corp lucrează. Într-adevăr, adoarme simţurile corporale şi, oarecum, le închide, aşa, desigur, încât unei astfel de comutaţiuni a corpului sufletul îi cedează cu voluptate: fiindcă o astfel de comutaţiune, care reface, după munci, corpul, este conformă firii: totuşi, ea nu-i răpeşte spiritului nici puterea de-a simţi, nici de-a înţelege. Căci şi imaginile sensibilielor le are la-ndemână cu atâta expresie a similitudinii, încât să nu poată fi discernute în unul şi-n acelaşi timp faţă de acele lucruri ale căror imagini sunt: şi, dacă înţelege ceva, este egal adevărat dormindului şi veghetorului. Căci, că veni vorba, dacă i se va fi părut că dispută în vis, va fi şi învăţa ceva, urmând, în dispută, adevăratele raţiuni şi chiar trezitului acelea îi rămân incomutabile, oricât se dovedesc false celelalte: locul, de pildă, unde s-a văzut că s-a ţinut disputa, şi persoana cu care disputa s-a ţinut, şi vorbele însele, pe cât ţine de om, prin care se părea că se dispută, şi altele de acest fel: care, chiar şi când sunt simţite prin simţurile însele, sau sunt făcute de cei în stare de

tamen, nec ulla ex parte sempiternam praesentiam verarum rationum assequuntur. Ex quo colligitur, tali commutatione corporis, qualis somnus est, usum ejusdem corporis animae, non vitam propriam, posse minui.

XV. – *Rursum animam non posse in corpus mutari.*

24. Postremo si quamvis locum occupanti corpori anima tamen non localiter jungitur, summis illis aeternisque rationibus, quae incommutabiliter manent, nec utique loco continentur, prior afficitur anima quam corpus; nec prior tantum, sed etiam magis. Tanto enim prior, quanto propinquior; et eadem causa tanto etiam magis, quanto etiam corpore melior. Nec ista propinquitas loco, sed naturae ordine dicta sit. Hoc autem ordine intelligitur a summa essentia speciem corpori per animam tribui, qua est in quantumcumque est. Per animam ergo corpus subsistit, et eo ipso est quo animatur, sive universaliter, ut mundus; sive particulariter, ut unumquodque animal intra mundum. Quapropter consequens erat ut anima per animam corpus fieret, nec omnino aliter posset. Quod quia non fit, manente quippe anima in eo quo anima est, corpus per illam subsistit, dantem speciem, non adimentem; commutari in corpus anima non potest. Si enim non tradit speciem quam sumit a summo bono, non per illam fit corpus: et si non per illam fit, aut non fit omnino, aut tam propinque speciem sumit quam anima: sed et fit corpus, et si tam propinque sumeret speciem, id esset quod anima: nam hoc interest, eoque anima melior, quo sumit propinquius. Tam propinque autem etiam corpus sumeret, si non per animam sumeret. Etenim nullo interposito tam propinque utique sumeret. Nec invenitur aliquid quod sit inter summam vitam, quae sapientia et veritas est incommutabilis, et id quod ultimum vivificatur, id est corpus, nisi vivificans anima. Quod si tradit speciem anima corpori, ut sit corpus in quantum est, non utique speciem tradendo adimit. Adimit autem in corpus

veghe, trec, totuşi, cu totul, şi nu egalează prin absolut nici o parte sempiterna prezenţă a adevăratelor raţiuni. De unde rezultă că prin astfel de comutaţiune a corpului, de care este somnul, sufletului i se poate diminua uzul aceluiaşi corp, nu viaţa proprie.

XV. – *Iarăşi, că sufletul nu se poate preschimba a corp.*

24. În cele din urmă, dacă, deşi sufletul i se uneşte nu local corpului ocupant al locului, este impresionat, mai întâi decât corpul, spiritul de acele supreme şi eterne raţiuni, care dăinuie incomutabil, şi nici nu-s, desigur, conţinute locului; ci nu doar mai întâi, ci chiar mai mult. Cu atât, într-adevăr, mai întâi, cu cât mai învecinat; şi, din aceeaşi cauză, cu atât chiar şi mai mult, cu cât chiar şi este mai bun decât corpul. Şi nici această vecinătate nu poate fi numită prin ordinea locului, ci prin a firii. Prin această ordine se-nţelege, însă, că prin suflet i se atribuie de către suprema esenţă speţă[53] corpului, prin care este, oricum şi oricât este. Prin suflet subzistă, aşadar, corpul şi prin însuşi acest fapt este, prin ceea ce este animat, fie universal, precum lumea, fie particular, precum fiecare animal înlăuntrul lumii[54]. Dreptaceea, era consecvent ca sufletul să devină prin suflet corp, şi nici nu s-ar putea absolut nicicum altfel. Ceea ce, fiindcă nu se întâmplă, rămânând, desigur, sufletul întru ceea prin care este suflet, prin el, dătătorul spiţei, nu primitorul, subzistă corpul: sufletul nu poate să se comute corp. Dacă, într-adevăr, nu dă speţa, pe care de la binele suprem şi-o ia, nu prin el este făcut corpul, şi, dacă nu-i făcut prin el, ori nu-i făcut absolut deloc, ori îşi ia tot atât de-apropiat ca sufletul speţa, dar şi este făcut corpul, şi, dacă şi-ar lua atât de apropiat speţa, ar fi ceea ce-i sufletul, căci asta-i deosebirea: prin aceea-i sufletul mai bun, prin ce-şi ia mai apropiat. Atât de-apropiat şi-ar lua, însă, şi corpul, dacă nu şi-ar lua prin suflet. Desigur, neinterpunându-se nimeni, şi-ar lua, bine-nţeles, tot atât de apropiat. Nici nu se găseşte alta, ce să fie între suprema viaţă, care este înţelepciunea şi adevărul incomutabil, şi acesta, care este ultimul vivificat, adică, corpul, decât numai sufletul vivificant[55]. Pentru că, dacă sufletul îi dă corpului speţa, ca să fie corpul, întru cât este, nu răpeşte, vezi-bine, speţa, dându-o. O răpeşte, însă, transmutând a corp sufletul[56]. Nu devine, aşadar,

animam transmutando. Non igitur anima sive per seipsam corpus fit, quia non nisi anima manente corpus per eam fit; sive per aliam, quia non nisi traditione speciei fit corpus per animam, et ademptione speciei anima in corpus converteretur, si converteretur.

XVI. - **[Col. 1034]** *Ne in animam quidem irrationalem rationalis anima convertitur. Anima tota est in toto corpore et singulis partibus.*

25. Hoc et de irrationali anima vel vita, quod nec in eam rationalis anima convertitur, dici potest. Et ipsa enim nisi inferiore ordine rationali subjiceretur, aeque sumeret speciem et talis esset. Tradunt ergo speciem a summa pulchritudine acceptam potentiora infirmioribus naturali ordine. Et utique cum tradunt, non adimunt. Eoque sunt quae infirmiora sunt, in quantum sunt, quod species eis, qua sint a potentioribus traditur: quae quidem potentiora etiam meliora sunt. Quod his naturis datum est, quae non mole majore plus possunt minoribus molibus, sed sine tumore ullo localis magnitudinis eadem specie potentiora sunt qua meliora. In quo genere est anima corpore melior et potentior. Quapropter cum per illam, ut dictum est, corpus subsistat, ipsa in corpus nullo modo verti potest. Corpus enim nullum fit, nisi accipiendo per animam speciem. At anima ut corpus fieret, non accipiendo speciem, sed amittendo, fieri posset: et propterea fieri non potest; nisi forte loco anima continetur, et localiter corpori jungitur. Nam si ita est, potest eam fortasse major moles, quanquam speciosiorem, in suam deteriorem vertere speciem, ut aer major ignem minorem. Sed non est ita. Moles quippe omnis quae occupat locum, non est in singulis suis partibus tota, sed in omnibus. Quare alia pars ejus alibi est, et alibi alia. Anima vero non modo universae moli corporis sui, sed etiam unicuique particulae illius tota simul adest. Partis enim corporis passionem tota sentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, advertit oculus, loquitur lingua, admovetur manus. Quod non fieret, nisi id quod animae in eis partibus est, et in pede sentiret; nec

nici măcar prin el însuşi sufletul corp, fiindcă numai şi numai rămânând suflet este făcut prin el corpul; şi nici prin alt suflet, căci corpul este făcut prin suflet numai şi numai prin darea speţei, şi, prin răpirea speţei, sufletul s-ar converti a corp, dacă s-ar converti[57].

XVI. - *Sufletul raţional nu se converteşte, desigur, nici în suflet iraţional. Sufletul este tot în tot corpul şi în fiecare parte.*

25. Asta se poate zice şi despre viaţa sau sufletul iraţional, pentru că nici în el nu se converteşte sufletul raţional. Căci şi el însuşi, dacă nu s-ar supune prin ordinea inferioară raţionalului, şi-ar lua egal speţa şi ar fi de-acest fel. Maitarile le dau, aşadar, maifiravelor prin ordinea naturală speţa primită de la suprema frumseţe. Şi, desigur, când o dau, nu o răpesc. Prin asta sunt, cele ce sunt mai infirme, întru cât sunt, pentru că speţa, prin care să fie, le este lor dată de la maiputernicele: care, desigur, maiputernice, sunt şi mai bune. Pentru că li s-a dat acestor naturi, care nu prin massa mai mare pot mai mult decât massele mai mici, ci fără nici o umflare a magnitudinii locale, prin aceeaşi speţă sunt mai puternice prin care-s mai bune. Gen, în care este sufletul mai bun decât corpul şi mai puternic. Dreptaceea, cum prin el, precum s-a spus, subzistă corpul, el însuşi nu poate fi, în nici un chip, prefăcut în corp. Nu este făcut, într-adevăr, nici un corp decât numai primind prin suflet speţa. Dar sufletul, ca să devină corp, ar putea deveni nu primind speţa, ci pierzând-o şi, de aceea, nu se poate să devină; decât dacă, poate, sufletul e conţinut locului şi i se uneşte local corpului. Căci, dacă este aşa, se poate, poate, ca acea massă mai mare, cu toate că mai specios, să îl transforme în speţa sa deterioară, precum aerul major pe focul minor. Dar nu este aşa. Toată massa, care ocupă locul, nu este, desigur, toată în fiecare din părţile sale, ci în toate. Dreptaceea, o parte a ei este undeva, alta, altundeva. Sufletul, însă, îi este totodată tot prezent nu numai întregii masse a corpului său, ci chiar şi fiecărei particule a ei. Căci tot simte pătimirea părţii corpului, şi nu în tot corpul, totuşi. Căci, când doare ceva în picior, ochiul priveşte, limba vorbeşte, mâna se mişcă. Ceea ce nu s-ar întâmpla, dacă ceea ce este al sufletului în părţile lui n-ar simţi şi în picior, şi nici n-ar putea

sentire quod ibi factum est absens posset. Non enim nuntio aliquo credibile est fieri non sentiente quod nuntiat: quia passio quae fit non per continuationem molis currit, ut caeteras animae partes quae alibi sunt latere non sinat; sed illud tota sentit anima quod in particula fit pedis, et ibi tantum sentit ubi fit. Tota igitur singulis partibus simul adest, quae tota simul sentit in singulis. Nec tamen hoc modo adest tota, ut candor vel alia hujusmodi qualitas in unaquaque parte corporis tota est. Nam quod in alia parte corpus patitur candoris immutatione, potest ad candorem qui est in alia parte non pertinere. Quapropter secundum partes molis a se distantes, et ipse a se distare convincitur. Non autem ita esse in anima per sensum de quo dictum est, probatur.

simți, absent, ceea ce s-antâmplat acolo. Într-adevăr, nu-i credibil că se face printr-un nunțiu oarecare, nesimțind ceea ce anunță: fiindcă pătimirea ce este făcută nu fuge prin continuitatea massei, să nu le lase să se ascundă pe celelalte părți ale sufletului, care sunt altunde; ci sufletul tot simte ceea ce se-ntâmplă-n părticica piciorului, și numai acolo simte unde se-ntâmplă. Tot este totodată de față, așadar, în fiecare parte, cel care simte totodată tot în fiecare. Și, totuși, nu-i tot de față, precum este albul sau altă calitate de-acest fel, tot în fiecare parte a corpului. Căci ceea ce suferă corpul, într-o parte, prin schimbarea albului, se poate să nu aparțină albului care este în altă parte. Dreptaceea, după părțile massei despărțite-ndesine rezultă și că el însuși se desparte față de sine. Că nu așa este, însă, în suflet, s-a probat prin simțul despre care s-a vorbit.

NOTE ŞI COMENTARII

[1] Disciplina: din polisemantismul vocabulei, subauzi, în funcţie de context: axioma matematică, ca mai la vale, exemplul diametrului, consecinţă logică, în dialectică, şi, desigur, disciplină liberală.

[2] Este: subauzi: există, subzistă, fiinţează, iar, prin a fi, existenţa, subzistenţa, fiirea.

[3] S-a demonstrat că Sfântul Augustin este un ciceronian. Faptul este în afara oricărui dubiu. Aci, întregul raţionament este de natură stoico-platonizantă (Cf. *Tuscul.* I, 11, 18 sqq.), împotriva unor Dicaiarchos, Aristoxen şi, desigur, Straton, peripateticianul (şi, bine-nţeles, împotriva academicilor ce-şi trăiau traiul în imperiu) care susţineau că sufletul este o armonie a elementelor din care consistă corpul şi că este muritor. Argumentul Sfântului Augustin împotriva acestui materialism e cât se poate de simplu: Dacă două lucruri sunt inseparabile, şi unul dintre ele este nemuritor, rezultă cu necesitate absolută că şi celălalt este nemuritor.

[4] Altfel: silogizăm sau chiar raticionăm.

[5] Întrevăd aci un mod elevat de a raţiona. Altfel: Şi nici spiritul nu poate fi, fără disciplină, spirit, deşi se poate da un spirit fără disciplină.

[6] Cf. supra, *N. intr.* l Retract. V,3.

[7] Cf. supra, *N. intr.* I Retract V, 3.

[8] *Ibidem.*

[9] Aci se presupune totdeauna transcendenţa raţiunii ca obiectivitate interioară (Cf. Cic. *Tuscul* I, 22, 50 sqq). Argumentarea Sf. Augustin tinde spre o transcendenţă calitativă şi este, totodată, împotriva armoniei organice, aşa cum susţineau academicii, adepţi al lui Aristarhos.

[10] Argumentarea este-mpotriva academicilor, adepţi ai lui Alexandru din Aphradisia, care înţelegeau entelehia ca un principiu ce-şi are finele-n sine însuşi. Chiar şi termenul virtute are, în latineşte, sensul de energie sau potenţă activă. Aci, Sf. Augustin se menţine în sfera plotinienei energie-constanţă.

[11] Aci e vizat zoocosmosul platonic, după teoria piramidei.

[12] Ea: aşteptarea.

[13] În *Tuscul.* I, 25,63, Cicero recurge la Platon, pentru a explica mişcările rapide şi lente ale universului. Sf. Augustin exclude miturile platoniene. Avem aci sfera conceptului *einai-ens*, a entelui, cum îl explica atât de pertinent la noi, pe la 1880, tribunul şi marele dascăl Vasile Lucaciu, în ale sale *Instituţiuni filosofice*, Satu-Mare, Tipografia Libera, 1882, p. 327 sqq.

[14] Cf. supra *N. intr.* I Retract, V, 3.

[15] Exegeţii au văzut şi văd, nu fără temei, aci, teoria apercepţiei, dezvoltată mai târziu de Leibnitz.

[16] Altfel: şi că au fost totdeauna, şi că vor fi totdeauna.

[17] Unii exegeţi întrevăd aci urme ale anamnesisului platonician, desigur, fără eşafodajul mitic din Memnon; în context, cuvântul *ars* nu se referă la cunoaşterea experimentală, ci la noţiunile naturale. De asemenea, sensurile cuvântului *intentio* sunt deopotrivă *atenţie* şi *intenţie*, în care se face o clară distincţie între atenţia pasivă, prin care sufletul guvernează corpul, şi atenţia activă şi conştientă.

[18] Aci este unul din locurile în care Sf. Augustin începe prin a vorbi de animus (=mens, ratio), pentru a continua cu anima(= sufletul; principiul vital; cel ce animă corpul).

[19] E, aci, dublul înţeles al lui *passio*, contrapus lui *actio*.

[20] Subauzi: categoria.

[21] Aci, întrucât suflet nu vine în dreaptă etimologie, în româneşte, de la anima, sensul profund al gândirii augustiniene poate fi urmărit doar în textul latinesc.

[22] Această triplă definiţie relevă polisemantismul latinescului *ratio*. Sf. Augustin revine asupra vocabulei, în *Solil.* I, VI, 12. *P. L.*, t. XXXII, col. 873, *De div. quaest.* LXXXIII, q. XLVI, *P. L.*, t. XL, col. 29 (unde se ocupă de ideile platonice), iar, în ce priveşte tematica din acest opuscul, în *De quant. an.*; *De lib. arb.* şi *De Mus.*

[23] Sf. Augustin îl derivă pe *cogito* de la *cogere*. Terminologia are, aci, o anume nuanţă stoică, după care latinescul *comprehendere* corespunde lui *katalambano*.

[24] Aci este problematica lui *topos noetos*, disputată de platonicieni şi aristotelieni. Sf. Augustin îl colocă pe *nous* în Verb.

[25] Cf. supra. *N. intr.* I Retact., V, 2.

[26] Aci se-ntrevede o aluzie la *nous poietikós* a lui Alexandru din Aphradisia şi la doctrinele lui Aristotel şi Plotin. Sf. Augustin va afirma că-ntreg elenismul e emanentist şi raţionalist, de aceea el se fundează pe o nouă *ratio entis* cre este creaţiunea creştină.

[27] Subauzi: originar.

[28] Subauzi: are mai puţin însăşi fiinţa.

[29] Altfel: nimic.

[30] Altfel: neant.

[31] Unii întrevăd, aci, urme stoice.

[32] Subauzi: formă, idee.

[33] Specios, în sens direct etimologic, bogat în formă, arătos, căci chipos nu satisface în context.

[34] Subauzi: formei.

[35] Subauzi, iarăşi: formă.

[36] Aci, unii întrevăd metafizica aristotelică.

[37] Altfel: silogizării.

[38] Adică, nu inferior corpului.

[39] Altfel: efectoare, formatrice.

[40] Şi aci, unii exegeţi întrevăd un sentiment creştin al creaţiei ex nihilo, fundat pe fizica aristotelică şi, de asemenea, teoria piramidei platoniciene interpretată creştin.

[41] Este vorba de prima funcţiune a sufletului care este animarea corpului (Cf. *De quant. an.* XXXIII, 70, *P. L.*, t. XXXII, col 1074).

[42] Temperaţiunea: altfel. stâmpărarea (stâmpărătorul); armonia (armonizatorul).

[43] Originea temperaţiunii este deopotrivă pitogoreică şi platoniciană.

[44] Subauzi: fiinţă.

[45] Altfel: cauza de-a fiinţa.

[46] Acela, adevărul, adică.

[47] Dincolo de falsitatea logică, apare aci falsitatea în sens platonician; *doxa* sau *opinia*, care e fundată pe experienţa sensibilă, i se opune adevărului, întrucât acesta este categoria inteligibilă. Cu argumentul *Cine greşeşte trăieşte*, Sf. Augustin îi combate pe academici.

[48] Altfel: Ființa supremă și absolută sau chiar: Estele suprem și absolut.

[49] Altfel: ființă sau ființe.

[50] În sensul de primul absolut.

[51] Altfel: ființa, însă, nu are contrariu decât numai neființa (nonființa).

[52] Acest apetit „natural" al sufletului către corpul său, asupra căruia va insista totdeauna Sf. Augustin, este de sorginte aristotelică și, desigur, conform creaționismului creștin. Sufletul își reclama corpul său, chiar și-n etapa gloriei, fără să voiască, însă, să se transforme în corp, căci o astfel de degenerare ar implica anihilarea sa și o nouă creație. Așadar, nici îngerul nici demonul nu pot converti sufletul drept corp. Gândirea augustiniană are aci și un suport plotinian (Cf. *Enn.* VII, VII, 13 sqq).

[53] Altfel: specie, înfățișare, chip.

[54] Cf. supra, *N. intr.* Retract I, 5, 3.

[55] Altfel: vivificator, dătător de viață, animator, însuflețitor.

[56] Mai apriat: prefăcându-l pe suflet corp.

[57] Subauzi: transforma, metamorfoza, preface.

CUPRINS

Notă asupra ediției *5*

DESPRE MAGISTRU 6

Notă introductivă *9*

I La ce-i instituită vorbirea 67

II Semnificatul cuvintelor nu-i arătat de către om decât prin cuvinte 71

III Dacă un anume lucru poate fi arătat fără semn 75

IV Dacă semnele ar putea fi arătate prin semne 79

V Semnele reciproce 87

VI Semne de sine semnificative 97

VII Epilogul capitolelor precedente 99

VIII Nu-n zadar sunt disputate acestea. De asemenea, că, semnele fiind auzite, ca să i se răspundă întrebătorului, spiritul trebuie să se refere la lucrurile semnificate 105

IX Dacă lucrul anume, ori cunoașterea lui, e de prețuit mai mult decât semnele lui? 113

X Dacă unele pot fi date spre-nvățătură fără de semne. Lucrurile nu-s spuse prin înseși cuvintele 119

XI Învățăm nu prin cuvintele sunătoare-n afară, ci lăuntric învățându-ne adevărul 129

XII Christos-Adevărul ne-nvață lăuntric 133

XIII Prin puterea cuvintelor nu se descoperă nici măcar spiritul vorbitorului 137

XIV Christos ne-nvață lăuntric, omul ne atrage, prin cuvinte, luarea aminte, în afară 143

Note și comentarii *147*

DESPRE VIAȚA FERICITĂ 154
Notă introductivă *157*
I Prefață. Îi dedică lui Theodor cartea și-i descoperă prin care cvazivânturi să fi fost anume împins spre portul filosofiei. Ocazia disputei. 169
II Disputa primei zile. Consistăm dintru suflet și corp. Hrana necesară corpului. Chiar și sufletul are hrana sa. Nu este fericit cel ce nu are ceea ce vrea. Totuși, nici tot cel ce are ceea ce vrea nu este fericit. Ce trebuie să-și procure omul, ca să fie fericit. Cine-L poate avea pe Dumnezeu. Academicul nu se poate să fie fericit, deci, nici înțelept. 177
III Disputa zilei a doua. Cine-L are pe Dumnezeu în acel mod încât să fie fericit. Spiritul imund se obișnuiește a fi numit în două feluri 193
IV Disputa zilei a treia: răspunsul la chestiunea propusă-n ziua trecută. Este mizer tot, care este lipsit. Înțeleptul nu este lipsit. Oare tot, care este mizer, este lipsit. Lipsa spiritului. Plenitudinea spiritului. Cine este de fapt fericit. 201
Note și comentarii *221*

DESPRE NEMURIREA SUFLETULUI 224
Notă introductivă 227
I Prima rațiune că sufletul este nemuritor, că este subiectul disciplinei, care este pururea. 241
II A doua rațiune că sufletul este nemuritor e că este subiectul rațiunii, care nu se schimbă. 243
III Substanța vie și spiritul imutabil, și nici dacă, într-un anume mod, mutabil, nu devine de aceea muritor 243
IV Arta și rațiunea numerilor imutabilă care i se înfig adânc spiritului nu fără viață. 247
V Spiritul nu se schimbă ca să-nceteze să fie spirit. 251
VI Rațiunea, care este incomutabilă, fie că este în spirit, fie cu spiritul, fie spiritul în ea, nu poate fi separată față de însuși același spirit. 253
VII Sufletul nu este nimicit nici dacă tinde prin substanță spre eclipsă 257

VIII Precum corpului nu i se poate lua ceea prin ce este corp, așa, nici spiritului, ceea prin ce este spirit. 259
IX Spiritul este viață, așa nu poate să se lipsească de viață 263
X Spiritul nu este temperațiunea corpului 265
XI Spiritul nu piere nici prin falsitatea contrarie adevărului, deși adevărul este cauza spiritului 267
XII Adevărului, dintru care spiritul este ceea ce este, în măsura în care el însuși este, nu-i este nimic contrariu. 269
XIII Spiritul nu se converteşte nici ca și corp 269
XIV Puterea sufletului nu se diminuează nici prin somn, nici prin afecțiunea de felul acesta a corpului. 273
XV Iarăși, că sufletul nu se poate preschimba a corp 275
XVI Sufletul rațional nu se converteşte, desigur, nici în suflet irațional. Sufletul este tot în tot corpul și în fiecare parte 277
Note și comentarii *281*